

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI)**

**ÇAĞDAŞ İRAN ŞAİRLERİNDEN İREC MÎRZÂ'NIN HAYATI,
ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERAY SEVDİM

ANKARA - 2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI)**

**ÇAĞDAŞ İRAN ŞAİRLERİNDEN İREC MÎRZÂ'NIN HAYATI,
ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERAY SEVDİM

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ABDÜSSELAM BİLGİN**

ANKARA – 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI)

ÇAĞDAŞ İRAN ŞAİRLERİNDEN İREC MÎRZÂ'NIN HAYATI,
ESERLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FERAY SEVDİM

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. ABDÜSSELAM BİLGİN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ:

ADI VE SOYADI

İMZASI

TEZ SINAVI TARİHİ: -----

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Feray SEVDİM

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	IX
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	X
GİRİŞ	1
1. XIX. ve XX. YÜZYILLARDA İRAN'IN SİYASAL, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU	1
2. ÇAĞDAŞ İRAN ŞİİRİNİN GELİŞİMİ	26
2.1. Meşrutiyet Dönemi İran Şiiri	26
2.2. Meşrutiyet Dönemi İran Şairleri	52
BİRİNCİ BÖLÜM	77
1. ÎREC MÎRZÂ'NIN HAYATI	77
2. ÎREC MÎRZÂ'NIN DİLİ, ÜSLUBU VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	95
3. ÎREC MÎRZÂ'NIN ESERLERİ	120
3.1. Divandan Seçilen Bazı Şiirlerin Tercümeleri	179
3.1.1. Divanda Yer Alan Kasidelerin Başlıkları Ve Seçilen Bazı Kasidelerin Tercümesi	179
3.1.1.1. Nizâmu's-salţana-yi Mâfi'nin Övülmesi Ve Ondan At İstenmesi Hakkında	181
3.1.1.2. Babasının Hayatta Olduğu Dönemde Emîr Nizâm-ı Gerûsî'nin	

Övülmesi Hakkında Söylemiştir -----	183
3.1.1.3. Örtünmeyi Eleştirme -----	187
3.1.1.4. Şakalaşma -----	190
3.1.1.5. Ebu'l Hasan Hân İle Alay Edilmesi -----	192
3.1.1.6. Babanın Ölümünden Şikâyet Ve Kâimmağâm'ın Övülmesi -----	196
3.1.1.7. Şiir Ve Güzel Yazı -----	201
3.1.1.8. Nâşîru'd-dîn Şâh'ın Övülmesi -----	203
3.1.1.9. Sevgisiz Siyah Göz -----	213
3.1.2. <i>Gazellerin Tercümesi</i> -----	219
3.1.3. <i>Divanda Yer Alan Mesnevilerin Başlıkları Ve Seçilen Bazı Mesnevilerin Tercümesi</i> -----	242
3.1.3.1. Ârifnâme İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin Tercümesi -----	244
3.1.3.2. Zuhre Ve Menûçeher İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin Tercümesi -----	267
3.1.3.3. İnkılâb-ı Edebî İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin Tercümesi -----	301
3.1.3.4. Şâh Ve Kadeh İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin Tercümesi -----	318

3.1.3.5. Manzum Yazışma -----	324
3.1.3.6. Oğula Nasihat -----	331
3.1.3.7. Eleştiri -----	333
3.1.3.8. Mezar Taşına -----	335
3.1.3.9. Çocukların Nevruzunu -----	337
3.1.3.10. Müsteşarları Eleştirme -----	338
3.1.3.11. Arzular Kiblesi -----	340
3.1.3.12. Papağan -----	341
3.1.3.13. Kuyruğu Kesilmiş Eşegin Arzusu -----	342
3.1.3.14. İki Dövüşçü Koç -----	342
3.1.3.15. Batı Hayranı Genç İle Söyleşi -----	343
3.1.3.16. Kötü Düşünce -----	343
3.1.3.17. Öfkeyi Yenme -----	344
3.1.3.18. Bilgisiz Hırsızlar -----	344
3.1.3.19. Doğal Konuşma -----	345
3.1.3.20. Faize İtibar -----	345
3.1.3.21. Deve Mührüyle Kafiye Sözü Söyleme Hakkında -----	345
3.1.4. Divanda Yer Alan Kıt'aların Başlıkları Ve Seçilen Bazı Kıt'aların Tercümesi -----	346
3.1.4.1. Şairin Amcası Ca'fer Kûlî Mîrzâ'nın Vefat Tarihinin	

Düşürülmesi -----	350
3.1.4.2. İşçi Ve İşveren -----	351
3.1.4.3. Merhum ‘Abdu’l-Hüseyn Beyât’a Vermiş Olduğu Resim Hakkında Söylenmiştir -----	353
3.1.4.4. Anne -----	354
3.1.4.5. Kolonel Muhammed Takî Pesyân Komutan Hazretlerine -----	355
3.1.4.6. Ahmed-i Lâyenseref -----	355
3.1.4.7. Yeni Doğanın Halsizliğinin Nedeni -----	355
3.1.4.8. Yakalanmamış Hırsız -----	356
3.1.4.9. Nur Dağı -----	356
3.1.4.10. Hocalık Hakkı -----	357
3.1.4.11. Aslan Ve Kuş -----	358
3.1.4.12. Daha Uygun Olanın Hayatta Kalması -----	358
3.1.4.13. Cehennem -----	359
3.1.4.14. İsimsiz -----	360
3.1.4.15. Ahmed Şâh’ın Tahttan İndirilmesi Ve (Rızâ Şâh) Pehlevî’nin Tahta Geçmesi Hakkında -----	360
3.1.4.16. Anne Sevgisi -----	361
3.1.4.17. Kadın Portresi -----	361
3.1.4.18. Şeyhin Gözyaşı -----	364

3.1.4.19. Kıt'a-----	365
3.1.4.20. Görülmeye Değer Vezirler -----	367
3.1.4.21. Şûrîde'nin Tebrikine Cevap -----	368
3.1.4.22. Valinin Hicvedilmesi -----	368
3.1.4.23. Derviş -----	369
3.1.4.24. Bilgisizlerden Kaçış -----	369
3.1.4.25. Anne Kalbi -----	370
3.1.4.26. İngiliz Ve Ruslar Arasında Antlaşma -----	372
3.1.4.27. Jandarma Çocuğu -----	373
3.1.4.28. İsimsiz -----	373
3.1.4.29. Nâzımı'd-dovle'ye Mesaj -----	374
3.1.4.30. Vatanseverlik -----	375
3.1.4.31. Kaftanın Hikâyesi -----	376
3.1.4.32. Hatırlatma -----	376
3.1.4.33. Bengisu -----	377
3.1.4.34. Bıçak Çekmeyi Eleştirme -----	379
3.1.4.35. Kirli Şehir -----	382
3.1.4.36. Belediye -----	382
3.1.4.37. Vusûku'd-dovle İle Alay Edilmesi Hakkında -----	383
3.1.4.38. Hanımının Gamzeleri -----	383

3.1.5. Rubaîlerin Tercümesi -----	384
3.1.6. Terhib-î Bentlerin Tercümesi -----	388
3.1.7. Yeni Kalıpların Tercümesi -----	396
3.1.8. Eksik Olan Mesnevilerin, Kıt'aların Ve Gazellerin Tercümesi -----	400
İKİNCİ BÖLÜM -----	407
ÎREC MÎRZÂ'NIN DİVANININ TAHLİLİ -----	407
1. Şiirlerin Dil Yönünden Tahlili -----	407
2. Şiirlerin Konu Ve İçerik Yönünden Tahlili -----	411
SONUÇ -----	426
ÖZET -----	428
ABSTRACT -----	429
KAYNAKÇA -----	430
DİZİN -----	435
EKLER -----	458

ÖNSÖZ

1874-1926 yılları arasında yaşayan, Feth'ali Şâh Kaçar'ın torunu ve Golâm Huseyin Mîrzâ'nın oğlu olan Kaçar şehzâdesi Îrec Mîrzâ, dünyaya geldiği çevre nedeniyle iyi bir eğitim almıştır. İlk gençlik yıllarında devlet hizmetine girmiş ve bir süre saray şairliği yapmış olsa da sonrasında tüm bunlardan vazgeçmiş, çeşitli görevlerle başka ülkelere gitmeyi tercih etmiştir. Meşrutiyet inkılâbı döneminde ise Tahrân'a geri dönmüş ve ülkenin içinde bulunduğu durumundan dolayı büyük üzüntü duymuştur. Bunun üzerine siyasî ve sosyal içerikli eleştirel şiirlerini yazmaya yönelen Îrec Mîrzâ, bu şiirlerinde konuşma dilini kullanmayı tercih etmesinin yanı sıra sonraki yıllarda bazı şiirlerinin yasaklanmasına neden olan kullandığı argo kelimeler ve yaptığı sert eleştiriler nedeniyle de tepkileri üzerine toplamıştır.

Ülkemizde çağdaş İran edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Îrec Mîrzâ ve eserleri hakkında bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Yeni düşünce ve dünya görüşüne sahip kültürel bir çevrede doğan, bu nedenle de dünyaya geldiği günden itibaren farklı bir bakış açısına sahip olan Îrec Mîrzâ gibi önemli bir şair hakkında araştırma yapılmaması büyük bir eksiklikler. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla böyle bir çalışmanın yüksek lisans tez konusu olarak seçilmesi kararlaştırılmıştır. Çalışmamızı hazırlarken İranlı yazarların ve araştırmacıların Îrec Mîrzâ hakkında yayınlamış oldukları eserlerden yararlanılmıştır. Çalışmanın *Giriş Bölümü*'nde, şairin hayatını ve edebî kişiliğini nasıl etkilediğini ortaya koyabilmek amacıyla, dönemin önemli tüm siyasî, sosyal ve kültürel olayları ile o dönemde yaşayan önemli şairler ve şiir edebiyatının gelişimi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

İki bölümden oluşan tezimizin *Birinci Bölümü*'nde, İrec Mîrzâ'nın hayatı, dili, üslubu ve edebî kişiliği ile eserleri incelenmeye gayret edilmiş, çeşitli nazım şekillerinde kaleme almış olduğu şiirlerinden bazılarının tercümesi yapılmış, tercümesi yapılmayan şiirlerin içeriği hakkında ise kısa bilgiler verilmiştir. Yazdığı şiirleri doğrultusunda edebî kişiliği, dili ve üslubu ele alınmıştır. Tezimizin *İkinci Bölümü*'nde ise İrec Mîrzâ'nın divanı dil, konu ve içerik yönünden incelenmeye çalışılmıştır.

Son olarak çalışmam süresince bana özveriyle yardım eden, yol göstericiliği ve bilimsel katkıları ile bu tezin ortaya çıkmasını sağlayan, tez çalışmamızın her aşamasında yönlendirici tavsiyeleri ve değerli önerileri ile önemli katkılarda bulunan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Abdüsselam Bilgen'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Feray SEVDİM

Ankara - 2015

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

bkz. : Bakınız

b. : Beyit

bs. : Baskı

C. : Cilt

ev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

nkl. : Nakledilmiştir

s. : Sayfa

vb. : ve benzeri

vd. : ve devamı

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Bu çalışmada Farsça ve Arapça yer adlarının ve özel isimlerin Türkçeye çevrilmesinde, aşağıda verilen Türkçe İslam Ansiklopedisi transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.

ا : a	آ : â	ص : ş
ب : b		ض : ž
پ : p		ط : t̤
ت : t		ظ : z̤
ٹ : ṭ		ع : ‘
ج : c		غ : ğ
چ : ç		ف : f
ح : h		ق : ḳ
خ : ḫ		ک : k
د : d		گ : g
ذ : z̤		ل : l
ر : r		م : m
ز : z		ن : n
ژ : j		و : v
س : s		ه : h
ش : ş		ی : y

GİRİŞ

1. XIX. ve XX. Yüzyıllarda İran'ın Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durumu

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında İran, Moğol soyunun bir kolu olan ve asılları Hulâgû Hân'a dayanan¹ Kâcâr (1779-1925) Hanedanı tarafından yönetilmiştir.

Kaçarlar, kendi zamanlarına has özellikler göstermelerine rağmen kalkınma ve ilerleme hususunda önceki hanedanlıklardan pek farklı bir davranış sergilememiştir. Kaçarların kurucusu sayılan Aka Muhammed Hân (1779-1798), İran'da birliğin sağlanması için her ne kadar bazı ıslahat hareketlerine yöneldiyse de ondan sonra yönetimde yer alan kişiler, zamanın gerçek ihtiyacını anlayamadıklarından dolayı aynı çizgide ilerlemeyi başaramamıştır. Buna rağmen Kaçar Hanedanı, önceki yüzyıllara nazaran temelden bir farklılık göstermiştir.²

XIX. yüzyılda, İran'ın iç yönetiminde görülen ayrılık ve dağınıklıklar son bulmuştur. Afganistan ve Türkistan, bağımsızlıklarını elde ederek İran'dan ayrılmış, Kuzey Azerbaycan kaybedilmiştir. Meydana gelen birkaç savaşta İran'ın az bir kazancı olmasına rağmen Gürcistan ve Güney Kafkasya gibi bazı hassas bölgeler ülkeden ayrılmıştır. Hükümet merkezinde kısmen bir huzur oluşmuştur.³

---

¹ Bânû Nusret Tecrübekâr, *Sebk-i Şiir der 'Aşr-i Kâcâriye*, Tahrân, 1350-1971, çev. Mehmet Kanar, *İrân Edebiyatında Şiir "Kâcârlar Dönemi"*, İstanbul, 1995, s.10.

² Jan Rypka, *Târîh-i Edebiyât-ı İrân*, Brezinsky'nin Rusça tercümesinden Çev. Keyhusrev Kişâverzî, Tahrân, 1370 hş., s. 455.

³ Rypka, a.g.e., s. 455.

İran için bu yüzyıl, önceki zamanlara nazaran esaslı bir farka sahip olmuştur. Feth‘alî Şâh Kâçâr (1797-1834) zamanında İran, dünya siyaset sahnesinde rol almışsa da ülke birlik ve bütünlük içinde olmadığından, bu durum fazla uzun sürmemiştir. İran'a bağlı memleketlerde meydana gelen olaylar, zamanın hükümetini Avrupalılarla önceden kurulan bağları yeniden oluşturmaya zorunlu kılmıştır. Bunun sonucu olarak Avrupalılar, İran'a öylesine nüfuz etmiştir ki, büyük komşu devletler Kafkas illerini İran'dan koparmakla kalmayıp, onu büyük devletlerle ekonomik rekabete girmeye mecbur bırakmıştır. Bu da, ülkenin yarı sömürge bir hale gelmesine, Avrupa sermaye ve sanayisine müsait bir zemin olarak kullanılmasına neden olmuştur. Feodal İran ekonomisi, yeni para ekonomisini doğurmuştur. Ülkenin ekonomik ve sosyal bağları önceki yüzyıllara göre değişik bir şekil almaya başlamıştır. Daha önceki dönemlerde hiç karşılaşılmayan bir buhran, İran toplumunun ağır işleyen sistemini tamamen kaplamıştır. Zaman içinde orta sınıf halk tabakası feodalizme son vererek onun yerini almıştır.

Feth‘alî Şâh Kâçâr’ın edebiyatı seven ve şiir yazaran bir yönetici olduğunu da belirtmek gerekir. Hatta Hâfız’ın divanından biraz daha büyük divanı, oğulları ve torunları tarafından düzenlenmiş, 3 defa basılmıştır. Şu anda çoğu nüshaları Millî Kütüphane’de ve Meclis Kütüphanesi’nde saklanmaktadır.⁴

Feth‘alî Şâh Kâçâr’dan sonra ikinci veliaht olarak tanınan ‘Abbâs Mîrzâ’nın oğlu Muhammed Şâh Kâçâr başa geçmiştir. (1834-1848) Muhammed Şâh, saltanatı süresince toplum içinde devam eden kargaşa, isyanlar, Rusya’nın gün geçtikçe İran

---

⁴ Muhammed Ca‘fer Maḥcûb, *Tahkiki Ahvâl ve Âşâr ve Efkar ve Eş‘âr-i İrec Mîrzâ ve Hanedan ve Niyâgân-i Ū*, Tahrân, 1356, s. 1-2.

üzerinde artan nüfuzu ve Osmanlı devletinin saldırılarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır.⁵

Kaçar yöneticileri ve Mîrzâ Takî Hân Emîr-i Kebîr'in (öl.1852) yardımlarıyla Muhammed Şâh Kâçâr'dan sonra tahta oturan Nâşîru'd-dîn Şâh (1848-1895), Kaçar döneminin en genç padişahıdır. Onun döneminde İran'da ilerleme ve gerilemenin bir arada yaşandığını söylemek mümkündür. Bir taraftan ülkede Mîrzâ Takî gibi vatansever insanların çabalarıyla kısa sürede imkânsız olarak adlandırılacak ilerlemeler kaydedilirken, diğer taraftan Sipehsâlar, Atâbek ve 'Îtîmâdu'd-dovle gibi kişilerin şahsî çıkarları doğrultusunda yaptıkları işler nedeniyle ülkede büyük bir gerileme yaşandığı dikkat çekmektedir.

Nâşîru'd-dîn Şâh, saltanatının ilk yıllarında önemsemediği reform ve ıslahat hareketlerini bir süre sonra uygulamaya koymuştur. İran halkı ise, Avrupa karşısında ne kadar geri kaldığını ve Rusya karşısında alınan mağlubiyetin asıl sebebinin ne olduğunu idrak etmeye başlamıştır.⁶ İran'ın Batı düşüncesi ve uygarlığı ile ilişkilerini ilerletmesi sonucu bu medeniyeti yakından izleyen aydın zümre, genel bir ıslahata gidilmesini istemiş ve bunu dönülmez bir dava olarak benimsemiştir.⁷ Bir Avrupalılaşıma taraftarı olan Veliaht 'Abbâs Mîrzâ (öl.1833), Tebriz'de vali olarak bulunduğu sırada, ilk olarak burada bulunan askerî birlikleri yeniden yapılandırmaya özen göstermiştir. Taşbasma matbaayı kurmuş ve bazı gençleri tahsil için Avrupa'ya

---

⁵ Tecrübekâr, a.g.e., s. 19.

⁶ Rypka, a.g.e., s. 456.

⁷ Meliha Ülker Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Edebî Türler*, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi., C. II., sayı 1, Ankara, 1971, s. 11.

göndermiştir. Bütün bu çalışmalar onun gayreti ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmıştır. Fakat ekonomik ve sosyal geri kalmışlık, bu atılımların önünde bir engel teşkil etmiş ve yenilik hareketinin başarısızlığına neden olmuştur. Aydınların varlığından rahatsız olan sadrazam Hâc Mîrzâ Akâsî ise ülkeyi askerî bir rejime doğru sürüklemiştir.⁸

1816 tarihinde Tebriz'de çıkan ilk Farsça gazete ile başlayan matbaacılık, ülkede okur-yazar sayısının artmasına yardımcı olurken, batıdan çeviri yolu ile gelen yeni fikir ve düşüncelerin okumuş sınıf ve halk arasında yayılmasını sağlamıştır.⁹ 1851 yılında Tahrân'da açılan Dârü'l-fünûn, Fransızlardan oluşan eğitim kadrosuyla, öğrencilerin yabancı dil öğrenmelerini teşvik ederek, onların Batı uygarlığı ve kültürü ile yakın temas kurmalarında önemli rol oynamıştır.¹⁰ Batı medeniyetinin fikir ve düşünceleri, bu bilgi merkezinden bütün İran'a yayılmıştır.

Bu dönemde dış ülkelerde İran konsolosluklarını kurması, ABD ile 1801 yılında dostluk antlaşmasını imzalaması, maliye işlerinde asılsız ve zorunlu olmayan harcamaları kesmesi, ağır vergileri küçük esnaftan kaldırması, ülkenin emniyetini kısmen de olsa sağlaması, malî durumu düzeltmesi, kültürel ve ekonomik alandaki ilerlemeleri desteklemesi, birkaç İranlı öğrenciyi eğitim için Avrupa'ya göndermesi, Avrupalı bazı uzmanları İran'da çalışmaları için davet etmesi, "Vekâyi-i İttifâkiye" adlı haftalık gazeteyi yayınlatması, yabancı kitapların tercüme edilmesini desteklemesi, demir ve gümüş gibi madenlerin çıkarılmasına yardımcı olması, kağıt

---

⁸ Rypka, a.g.e., s. 456 vd.

⁹ Anbarcıoğlu, a.g.m., s. 11 vd.

¹⁰ Anbarcıoğlu, a.g.m., s. 2.

üretimine yönlendirmesi, çini ve metal yapımı için fabrikalar kurması Emîr-i Kebîr'in ülkesi için yaptığı önemli işlerden bazıları olarak sayılabilir. Fakat bütün bu çabalarına rağmen Emîr-i Kebîr, Şâh'ın annesinin isteği üzerine 1852 yılında öldürülmüştür.

Emîr-i Kebîr'in ilerleme adına yaptığı bu işlere rağmen, Sipehsâlar, Atâbek ve İ'timadu'd-dovle, bencil ve gösteriş meraklısı insanlar olmaları sebebiyle her üçü döneminde de İran'ın genel anlamda durumunun gün geçtikçe daha kötüye gittiğini belirtmemiz gerekir. İran'ın Kandehar ve Herât'taki haklarını kaybettiği ve utanç verici maddelerin kabul edildiği Paris antlaşmasını, ülkeyi mahveden anlaşmalardan biri olarak zikredebiliriz.

XIX. yüzyılda yaşanan diğer bir önemli gelişme ise, ciddi bir netice vermese de, Nâşîru'd-dîn Şâh'ın (1848-1896) Avrupa'ya yaptığı seyahatleridir.¹¹ İran'ın Batı dünyası ile politik ve ekonomik ilişkilerinin çok eskiye dayanmasına rağmen Avrupa'nın İran üzerindeki olumlu etkilerinin bu Şâh zamanına rastladığı görülebilir.¹²

Çağdaş İran edebiyatı ile doğrudan ilgisi bulunan bütün kültürel, siyasal ve sosyal olayların faal ve etkili bir duruma gelmesi, Nâşîru'd-dîn Şâh'ın yarım yüzyıl

---

¹¹ Rypka, a.g.e., s. 457-458.

¹² Meliha Ülker Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Edebiyatında Nesir*, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi, C. IV, sayı 1, Ankara, 1985, s. 1.

süren saltanat devrinde gerçekleşmiştir.¹³ Yeni uygarlıkla ilgili sözcük ve deyimler onun iktidara gelmesinden sonra, Osmanlı dili yoluyla Farsça'ya girmiştir.¹⁴ Nâşiru'd-dîn Şâh'ın padişahlığı süresinde az da olsa kültür ve edebiyat yayılmıştır. Yeni açılan okullarda yetişen gençler, Farsça'yı sade bir dille yazmaya başlamıştır. Mîrzâ Kâimmakâm-ı Ferahânî, Mîrzâ Hâkâiknigâr, Mîrzâ Hasân Fesaî, Lisânu'l-mulk M. Takî Sipîhr, Mîrzâ 'Abdüllatif Tâsûcî ve Rızâ Kulî Hân Hidâyet, Nâşiru'd-dîn Şâh devrinin sade nesirle eser veren yazarları arasında sayılabilir.¹⁵ Yine Nâşiru'd-dîn Şâh döneminde, gençler için yeni bir eğitim sisteminin gerekli olduğunu anlayan 'Abdurrahîm Tâlibof, sade ve şirin bir Farsça ile kaleme aldığı eserleriyle İran edebiyatı tarihine adını yazdırmıştır.¹⁶ Ferhâd Mîrzâ Mu'temedu'd-dovle, 'Alî Kulî Mîrzâ İ'tizâdu's-Saltana ve Hâc Mîrzâ 'Alî Emînu'd-dovle, Mîrzâ Akâ Hân Nâsirî, halkın anlayacağı açık bir Farsça kullanmıştır.¹⁷

Konuşma ve yazılarında ileri ve hür bir İran düşüncesini savunan Cemâlu'd-dîn-i Afgânî'nin, makale, konuşma ve propagandaları ile İranlı aydınları ve kendi taraftarlarını, zulüm ve istibdat aleyhine, halkın haklarını korumak için ayaklandırması ise Nâşiru'd-dîn Şâh'ın bir “ ‘Adâlethâne” kurma ihtiyacını doğurmuştur.¹⁸ Şâh, “Divân-ı ‘Adâlet”in kurulmasının yanı sıra, “Teşrî Meclisi” ni

---

¹³ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler*, s.11.

¹⁴ Muhammed Emin Riyahî, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, Çev. Mehmet Kanar, İstanbul, 1995, s. 261.

¹⁵ Muhammed İsti'lâmi, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, Çev. Mehmet Kanar, Ankara, 1981, s. 44.

¹⁶ İsti'lâmi, a.g.e., s.73 vd.

¹⁷ Aynı eser, s. 44 vd.

¹⁸ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Edebiyatında Nesir*, s. 1.

de oluşturarak, kanunlar çerçevesinde etmek istemiştir.¹⁹ Şâh'ın tütün imtiyazını yabancı şirketlere vermesi halkın yurt içindeki itirazlarını artırmıştır ve ilk hareketlenmeler ilkokullarda başlamıştır.²⁰ Nâşîru'd-dîn Şâh'ın 1889 tarihinde Londra'da iken görüştüğü, ileri ve hür bir İran görme idealini yazı ve konuşmalarında belirten ve 1889 yılında Şâh ile birlikte İran'a dönerek makaleler yazan, konuşmalar yapan Seyyid Cemâlu'd-dîn-i Afgânî'nin, 1890 tarihinde İngiltere'ye verilen İran'ın tütün ve tömbeki imtiyazını protesto için gönderdiği bir mektup, Nâşîru'd-dîn Şâh'ın bu imtiyazı feshetmesine neden olmuştur.²¹ Sonrasında Cemâlu'd-dîn-i Afgânî, 1891 yılında İngiltere'ye sürülünce, Mîrzâ Melkum Hân ile birlikte Londra'da "Kânûn" adlı gazeteyi çıkarmıştır. "Urvetu'l-vuskâ" ve "Kânûn" gazetelerinde, Şâh'ın siyasetini tenkit ederek, memleketin perişanlığını anlatmış, halkı aydınlatmaya ve bir amaç altında birleştirmeye çalışmıştır.²²

Nâşîru'd-dîn Şâh'ın, ilerleme ve ıslahat çalışmalarına kendi hesabına en uygun olanlarından başladığı ve halkın çözüm bekleyen asıl meseleleri ile ilgilenmediği söylenebilir. Halkın idaresinde eski geleneği aynen sürdürmüş, kişisel çıkarları için memleketin önemli olan hammadde kaynaklarını işletme imtiyazını yabancılara vermiştir. Şâh'ın aldığı yanlış kararlardan ve yanlış seçimlerinden kaynaklanan iç ve dış sorunlar, saltanatının son zamanlarında o kadar artmıştır ki verilen imtiyazlar nedeniyle ülke, yabancı düşmanlara daha fazla karşı koyamaz duruma gelmiştir. Şâh ise, bu durum karşısında zevk ve eğlenceyle gününü gün

---

¹⁹ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Edebî Türler*, s. 15.

²⁰ Ahmed Kisrevî, *Târîh-i Meşrûtiyet-i İrân*, 4. bs, Tahrân, 1344 h.ş., s. 38.

²¹ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Edebî Türler*, s. 13.

²² Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Edebiyatında Nesir*, s. 2.

etmeye, değişik ve macera dolu seferler yapmaya, sık sık avlanmaya gitmeye devam etmiştir. Şâh'ın bu şekilde kendi zevki doğrultusunda hareket etmesi, ülke ekonomisine daha büyük zararlar vermiştir. Ayrıca Şâh'ın yabancılarla münasebetlerinin de oldukça kötü olduğu görölmektedir. Yaptığı idarî ve askerî ıslahatlar etkisiz olduğundan halkın sosyal yapısında bir etki göstermemiştir. Şâh, bu umursamazlığı nedeniyle de saltanatının 50. yılı münasebetiyle düzenlenen tören için Hz. 'Abdu'l-âzim'in mezarını ziyarete gittiği sırada, Seyyid Cemâlu'd-dîn-i Afgânî'nin taraftarlarından olan Mîrzâ Rızâ-yı Kirmânî tarafından 1896 yılında öldürölmüştür.

Nâşîru'd-dîn Şâh'ın ölümünden sonra Kaçar Hanedanı'nın onunla birlikte sona erdiği söylenebilir. Nâşîru'd-dîn Şâh'ın ölümü ile birlikte İran'da karışık ve zor yeni bir dönem başlamıştır. İran'da, orta sınıfı ortaya çıkmıştır.²³

Nâşîru'd-dîn Şâh döneminin en önemli sorunu, yabancı ölkelere önemli imtiyazların verilmesi nedeniyle İran'ın her geçen gün Rus ve İngiliz sömürgesi haline gelmeye başlamasıdır. Bu dönemde, özellikle Rusya'nın 1813 yılında Kafkaslarda İranlıları ağır bir yenilgiye uğratması, İranlıların çok kötü şartları içeren 1813 Gülistan Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalması, buna müteakîben Ruslarla yeniden mücadeleye girerek yenilmesi, İran'ın daha ağır şartlarda hazırlanan Gülistan Antlaşması şartlarını da içeren Türkmençay (1827) Antlaşması'nı imzalaması, buna bağlı olarak da Hazar Denizi'nde hiçbir hak iddia edememeleri,

---

²³ Rypka, a.g.e., s. 458.

ülke için bir yıkım olmuştur. Kuşkusuz Nâşîru’l-dîn Şâh, İran için birçok yararlı işler de yapmıştır.²⁴ Siyasal açıdan yaptığı en önemli işlerden birisi, kısa sürmesine rağmen ilk irtibatların çok eskilere dayandığı Osmanlı ile İran ülkeleri arasındaki ilişkilerin dostane bir platforma çekilmesine vesile olmasıdır.²⁵

Özellikle Kaçarlar döneminde, İran ile Osmanlı arasında çeşitli münasebetler gelişmiştir. İki ülke arasındaki bu ilişkileri etkileyen en önemli üç faktörden birincisini; her iki tarafın uzun süre uğrunda mücadele ettiği Kafkas ülkeleri, ikincisini; Irak-ı Acem dediğimiz bugünkü İran-Irak sınır bölgesini teşkil eden ve İranlılarca, bilhassa Şiilik açısından, önemli kabul edilen Kerbelâ da dahil olmak üzere, orada bulunan arazi, üçüncüsünü ise; Doğu Anadolu’da Türk-İran hudut bölgesinde yaşanan bazı konar-göçer aşiretlerin yarattığı problemler oluşturmaktadır.²⁶

Osmanlı ile İran ilişkileri 1820’li yıllarda gelişmeye ve dostane bir havaya bürünmeye başlamıştır. Bu kapsamda 16 Şubat 1824 tarihinde Necib Efendi başkanlığında bir Türk heyeti Tahrân’a gelerek Sultan II. Maḥmûd’un (1808-1839) dostluk ifade eden mektubunu Şâh’a takdim etmiş, akabinde iki ülkeyi tedirgin eden konular görüşülerek “Erzurum” adıyla yeni bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Daha sonraki dönemlerde, iki ülke arasında sınır sorunları yaşansa da 1870 yılında

---

²⁴ Mehmet Saray, *Türk-İrân İlişkileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 78.

²⁵ Saray, a.g.e., s. 1.

²⁶ Aynı eser, s. 75.

İran’da vûkubulan kıtlık ve bunu takiben ortaya çıkan veba hastalığı, İran’da büyük kayıpların yaşanmasına neden olmuştur.

Bu sırada başta bulunan Nâşiru’d-dîn Şâh’ın (1848-1897) da hastalananlar arasında olması ve Şâh’ın hastalıktan kurtulduktan sonra Şiiler için kutsal yerler olarak bilinen Necef ve Kerbelâ’daki imamların kabirlerini ziyaret etmek istemesi nedeniyle önceleri o bölgede Şii nüfuzun artmaması için Şâh’ın bu isteğini kabul etmeyen Osmanlı Devletinin, İngilizlerin araya girmesiyle Şâh’ın isteğini onaylaması, Şâh’ın 20 Temmuz 1870 tarihinde kalabalık Şii ülema, askerî ve sivil erkândan oluşan bir heyetle Tahrân’dan hareket etmesi Osmanlı ile dostane ilişkilerin kurulmaya başlamasına, Şâh’ın iki sene sonra çıktığı Avrupa gezisinden dönerken İstanbul’a uğraması ile de dostane ilişkilerin pekişmesine neden olmuştur. Ancak Nâşiru’d-dîn Şâh’ın Bağdat ve İstanbul’u ziyaret etmesi ile gelişen dostluk, “93 Harbi” olarak bilinen 1877-1878 Rus-Türk Harbi öncesi Rusların yaptığı propagandalar sonucunda meydana gelen olaylar nedeniyle gergin bir havaya girmiştir. Rusların uzun süredir kışkırttığı Ermeni taifesi ve bu arada Doğu Anadolu’daki Türk kabileleri arasında yaygın halde bulunan Nakşibendîlik tarikatı ve bu tarikatın başında bulunan Şeyhler, Osmanlı Devleti ile İran arasındaki dostane havayı bozduğu gibi, düşmanca hareketlerin gelişmesine sebep olmuştur.²⁷

1789 Fransız devriminden sonra Osmanlı devletinin sınırları içinde gelişen Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerinin etkisinde kalarak görülmeye başlayan İran’daki meşrutiyet yanlısı fikirler ve bunların etkisiyle ortaya çıkan yeni dönem,

---

²⁷ Saray, a.g.e., s. 86, 87, 89.

araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Sosyal ve siyasal olayları konu edinen araştırmaların yanısıra, edebiyat alanında da oldukça nitelikli çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bunlarla birlikte, önceleri Osmanlı'nın daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin, İran'ın yenileşme tecrübelerinde çok önemli etkileri olduğu düşünülürse, bu konunun aydınlatılması hususunda yeterince inceleme yapılmadığı görülebilir. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından Osmanlı imparatorluğunun yıkılışına kadar bölgede yaşanan birçok sosyal ve siyasal olayın yansıdığı meşrutiyet dönemi İran edebiyatının, Türkiye'deki araştırmacılardan da yeterli ilgiyi göremediği söylenebilir. Oysa dönemin Türkiye tarihinin birçok meselesinin konu edildiği Farsça edebî eserler, bu dönemdeki birçok olayın daha iyi anlaşılması ve aydınlatılmasında önemli ipuçları içermektedir. Örneğin, dönemin kadın şairi Tilmac Selmâsi'nin, Ermeni-Türk çatışmalarını ve Ermenilerin İran'ın batısında bulunan Selmâs ilinde ve Osmanlı-İran sınır bölgelerinde yaptığı silahlı baskınları şiirlerinde konu olarak seçmesi onun en güzel delillerinden birini oluşturmaktadır.²⁸

Nâşıru'd-dîn Şâh, saltanatı süresince özellikle edebiyat, kültür ve sanatın yaygınlaşmasına çalışmış, şairleri ve yazarları desteklemiştir. Bu nedenle Kaçar devrinin ünlü şairleri daha çok onun zamanında ortaya çıkmıştır. Bunun yanısıra dünyanın değerli kütüphanelerinden birisi sayılan “Kitabhâne-yi Saltanatî-yi İran” (İran Saltanat Kütüphanesi) onun çabalarıyla kurulmuştur. Şâh'ın emriyle bütün illerin valileri ve komutanları, İran'ın şehir, kasaba ve köylerinin adlarını, her yörenin bilgin ve şairlerinin hal tercümelerini içeren ve İran coğrafyasının

---

²⁸ Hasân Bayburdî, *Târîh-i Penâhendegân-i Îrân*, Tahrân, 1349, s. 217.

yazılmasında faydalı olan kitaplar hazırlatmıştır.²⁹ Kendisi de Avrupa'ya yaptığı seyahatleri ve ülke içindeki gezileri anlatan “Seyahatnâme” adlı bir kitap yayınlamıştır. Avrupa seyahatlerinden döndükten sonra İran'ın her şeyden önce mahkemeye ihtiyacı olduğunu düşünerek büyük bir mahkeme kurmasına rağmen, ülke içindeki karışıklılar, isyanlar ve ayaklanmalar hiç durmamış, buna ek olarak din adamları arasında ayrılıkların artması, Azerbaycan'ın İran'dan ayrılması, Rus ve İngilizlerin devlet işlerine müdahalesinin daha da kuvvetlenmesi artık kayıtsız kalamayan halkın meşrutiyet inkılâbına olan eğilimine ve hareketlerine daha da hız kazandırmıştır. Aydınların ve yöneticilerin geri kalmışlığın nedenlerini araştırmalarına ve uyanmalarına vesile olmuştur. Bu “Uyanış”ın ardından halkın Avrupa'nın siyasal düzeninden haberdar olması ve insanların yavaş yavaş kanunun önemini anlamaya başlaması inkılâba yönelmenin bir diğer sebebi olmuştur.³⁰ Halk ekonomik, siyasî ve dinî konularla daha çok ilgilenmeye, Şâh'a ve saray erkânına karşı öfkelerini daha fazla dile getirmeye başlamıştır.³¹ İran halkının bu uyanışı birçok aydını da harekete geçirmiştir. Maşallah Acûdanî, “Ya yenilik ya ölüm, Meşrutiyet Şiiri ve Edebiyatı Defteri” adlı eserinde bu konuyu şu şekilde vurgulamıştır: “Meşrutiyet millet ve özgürlük için yazılmış uzun bir övgü mektubudur. Bu dönemde şiir yazan hangi şairin divanına baksanız bakın özgürlük ve millet için yazılmış şiirlere rastlamamamız mümkün değildir. Ancak şairlerin bu kavramları hangi anlamlarda kullandıkları ve şairlerin bu kavramlardan ne kastettikleri incelenmesi gereken temel bir konudur. Mesela, Ferruhî-yi Yezdî'nin

---

²⁹ Tecrübekâr, a.g.e., s. 24.

³⁰ Turân Mîrhâdî ve Îrec Cihânşâhî, *Ferheng-i Kudekân ve Novcevânân*, 1. bs, C.IV, Tahrân, 1377, s. 73.

³¹ *Gurûh-i Târîh-i Defter-i Tahkîkât u Bernâmerizî u Telif-i Kutûb-i Dersî, Târîh-i Mu'âsır-ı Îrân*, Sâl-ı Sevvom-i Debiristân, Tahrân, 1368, s. 61.

şiiirlerindeki özgürlük kavramı batı demokrasilerinde tanımlanan özgürlük kavramıyla aynı değildir. Meşrutiyet dönemi şiirinin en önemli özelliği kuşkusuz dilde meydana gelen değişimdir. Dil konuşma diline son derece yaklaşmış, sadeleşme yaşanmış ve klasik şiirin kalıplaşmış yapısından uzaklaşmıştır. Şiir dilinin bu şekilde konuşma diline yakınlaşması her ne kadar şiirde bir düşüş yaratmışsa da klasik şiirin kalıplarından kurtularak şiirde yeni imkanların ortaya çıkmasını sağlamıştır.”³²

1850 yılından itibaren 1906 yılına yani Meşrutiyet'in ilânına kadar geçen süre, İranlı düşünür, sanat adamları ile bütün İranlılar için her yönden bir hazırlık ve mücadele devresi olmuştur. Bundan sonra da istibdat rejimi kaldırılarak, meşrutiyet idaresi getirilmiştir. İran'da meşrutiyet, özgürlük taraftarlarının çabalarıyla 5 Ağustos 1906 tarihinde Muẓafferu'd-dîn Şâh tarafından ilân edilmiştir. Fakat meşrutiyet kararının alınması ve ilân edilmesinin kolay olduğu söylenemez. Aydın insanların öncülüğünde, halkın uzun süreler devam eden mücadeleleri sonucunda meşrutiyet kabul edilmiştir.

Feth'alî Şâh, Muḥammed Şâh dönemleri ve Nâşîru'd-dîn Şâh döneminin ilk yıllarında halkın derin bir uykuda olduğu, ilerleyen yıllarla birlikte halkın yavaş yavaş uyanmaya başladığı görülebilir.³³ Yıllar boyu zulüm gören ve cahil olan İran halkının ilk zamanlarda gözü kapalı bu rejimi desteklediği de söylenemez. Yaşanan bazı olaylar ve ülkenin her geçen gün kötüleşen durumu, İran halkını meşrutiyet

---

³² Ferheng Cihânbaḥş, *Zindegi-nâme-i Şi'ir ve Şâirân-i Îrânî*, Tahrân, 1384 hş., s. 79.

³³ Kisrevî, a.g.e., s. 8.

rejimine yöneltmiştir. Özellikle Nâşiru'd-dîn Şâh zamanında başlayan ve Muẓafferu'd-dîn Şâh döneminde devam eden bazı tatsız olaylar, meşrutiyetin ilânının temellerini oluşturmuştur.

Nâşiru'd-dîn Şâh'ın ölümünden sonra oğlu Muẓafferu'd-dîn Şâh başa geçmiştir (1895-1906). Muẓafferu'd-dîn Şâh, tahta geçtikten sonra, Rusların desteğini almak amacıyla Ruslarla iyi ilişkiler içinde olan ve Şâh'ın tahta oturmasını destekleyen Emini's-salţana Atabek'i sadrazamı yapmıştır. Fakat birkaç kişinin dolduruşuna gelerek ve İngilizlerden yardım alma düşüncesiyle sonraları Emini'd-dovle'yi sadrazamı olarak seçmiştir (1896).

Emini'd-dovle, sadrazamlığı süresince reform yanlılarını desteklemiş, okulların kurulmasına, din adamlarının ülke işlerine karışmasına engel olmaya ve yabancı danışmanlar getirterek malî işleri düzeltmeye çalışmıştır. Ayrıca posta ve gümrük teşkilatıyla ilgilenmiştir. Gazetelere daha fazla serbestlik getirmiş, darphane, postane ve gümrük teşkilatını ıslah etmekle uğraşmıştır. Okulların doğru idare edilmesi için “Maârif Kurulu”nu kurmuştur.³⁴ Emini'd-dovle, ıslahatlarla ilgilenirken bu sırada boş durmayan Atâbek ise eski makamını elde etmek için kendi yandaşı bilginlerden yardım alarak, 1898 yılında yeniden iş başına gelmiş ve beş yıl görevde kalmıştır. Bu beş yıl süresince ülkenin perişanlığı ve yabancıların İran üzerindeki etkisi daha da artmıştır. Bunlara ek olarak ağır şartlarla borçların alınması da ülkeyi daha kötü bir duruma sürüklemiştir.

---

³⁴ Dr. Seyyid Takî Nâşır, *Îrân der Berhord bâ İsti'mârgerân, Ez Âgâz-ı Kâcârîye Tâ Meşrûtiyet*, 1. bs, Tahrân, 1343-1964, s. 282.

Muzafferu'd-dîn Şâh zamanı aslında, İranlıların kalan son güçleriyle siyasal ve ekonomik alanlarda iyileşme ve toplumsal düzeni sağlama çabalarına girdikleri bir dönem olarak kabul edilebilir. Uzun yıllar boyunca işe yaramayan kötü yöneticiler yüzünden, Rusya ve İngiltere'nin saldırılarıyla karşı karşıya kalan İran, Muzafferu'd-dîn Şâh zamanında büyük bir arayış içine girmiştir. Ama ne padişahın ne de saray erkânının bu uyanış karşısında iyi bir sonuç elde edileceğine dair bir inancının olmaması nedeniyle, ülkenin elinde kalan son kaynakları da kendileri yağmalamıştır.

Bu korku ve ümitsizlik ortamında işkence çeken ve gün geçtikçe fakirleşen yine halk olmuş ve bu da halkı bizzat kendi sorunlarına çare aramaya yöneltmiştir. Başka bir deyişle, bu dönemde İranlılar kendine gelmeye, alinyazılarını belirlemede sorumluluk almaya başlamıştır. Bu bakımdan Muzafferu'd-dîn Şâh dönemi bozukluklara ve sorunlara rağmen önceki padişahların dönemlerine nazaran farklı bir ayrıcalığa sahiptir.

Bu uyanışla birlikte halkın Avrupa'nın ilim ve edebiyatıyla tanışması, düşüncelerin olgunlaşması ve aydın görüşlü insanların çabalarının artması, Şâh'ın rejimine karşı ayaklanmaların çoğalmasına sebep olmuştur. Halkın ileri gelenleri ve bilginleri, ülkenin bu kötü durumundan kurtulması için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Halk ilk olarak Atâbek'i sadrazamlıktan indirmiştir. Atâbek'in yerine Mîrzâ 'Aynu'd-dovle sadrazam olmuştur. Ancak 'Aynu'd-dovle de ülkenin süratli

bir şekilde yıkıma doğru ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Onun zamanında yabancı güçlerin daha fazla imtiyaz almak için Tahrân ve diğer şehirlerde devlet işlerine karışmaları, zalimce hareketleri ülke çapında dağınık halde ayaklanmaların artmasına neden olmuştur. Bunun üzerine memleketin her tarafında, mutlakıyet rejimi aleyhinde olumsuz propagandalar yapılmıştır. Aydınların oluşturduğu gizli bir örgüt, halka memnuniyetsizliklerini açıklama yollarını öğretmiştir. Ayrıca meydana gelen bazı olaylar insanların öfkelerini daha da artırmıştır. Bu olaylardan biri, 1863 yılında Rusya ile yapılan gümrük antlaşması sonrası Rusların İran'ın gümrük işlerini eline alması ve gümrük fiyatlarını artırmasıdır. Bir diğer olay ise, Rusların mezarlığın yanında banka inşa ederken yeni gömülmüş olan bir kadın cesedinin umursanmadan kuyuya atılmış olmasıdır.³⁵ Bu olay kısa sürede duyulmuş ve Şeyh Muhammed adlı bir din adamı camide verdiği fetva ile insanları kışkırtarak yandaşlarıyla binaya saldırmıştır.³⁶

İnsanların hükümetin yaptıklarına karşı itirazlarının artması ve banka olayı gibi hoş olmayan bazı olayların yaşanması, 'Aynu'd-dovle'yi halkı dizginleyecek bazı kararlar almaya zorlamıştır. Rusya ve Japonya ülkelerinin savaşıyla başlamasıyla, ülkede şeker fiyatlarının artması, 'Aynu'd-dovle'nin halka saldırmak için aradığı fırsat olmuştur. 'Aynu'd-dovle, önceleri Rusların İran gümrüğünü ele geçirmesine karşı çıkan tüccarları falakaya yatırmıştır. Bu olayın duyulmasıyla birlikte pazarlar kapatılmış ve halk hükümeti protesto etmek için camilerde toplanmıştır. Hükümet bu durum karşısında ne yapacağını bilememiş ve insanları zor

---

³⁵ Kisrevî, a.g.e., s. 56.

³⁶ Gurûh-i Târih, a.g.e., s. 63.

kullanarak dağıtmaya çalışmıştır. Bu olaydan sonra ünlü din adamı Tabâtabâî ve yandaşları hükümete karşı tepkilerini göstermek amacıyla şehirden ayrılarak Hz. ‘Abdülazim’e göç etmiştir. ‘Aynu’-d-dovle, bu göçü engellemeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Göçmenler bir süre burada kalmış ve isteklerini Osmanlı büyükelçisinin aracılığıyla Şâh’a iletmıştır. Şâh, göçmenlerin bu isteklerini kabul ettiğini bildirmiş ve ‘Aynu’-d-dovle’yi onların isteklerini yerine getirmesi için görevlendirmiştir. Bunun üzerine Tabâtabâî ve yandaşları Tahrân’a geri dönmüştür. Fakat ‘Aynu’-d-dovle sözünde durmamış, göçmenlerin isteklerini yerine getirmemiştir..³⁷ Bunun üzerine Tabâtabâî, bu durumu Şâh’a bildirmeye çalışmışsa da ‘Aynu’-d-dovle’nin engellemeleri nedeniyle başarılı olamamıştır. Bu olayın yanı sıra, ‘Aynu’-d-dovle’nin ünlü din adamlarından Şeyh Muhammed Vâîz’in tutuklatması insanları öfkelenmiştir. Halkın onu hapisten kurtarmaya çalıştığı sırada çıkan olay sonucunda bir öğrencinin öldürülmesi, halkı daha da kızdırmıştır. Bu olayın akabinde şehrin bilginleri ve aydınları hükümeti protesto etmek amacıyla Tahrân’ı terk ederek Kum şehrine gitmiştir. Halk dükkanları kapatmıştır. Bu olaydan çıkar sağlamak ve rakibi Rusya’yı saf dışı etmek isteyen İngiltere ise kendini İranlı özgürlükçülerin destekçisi olarak ilân etmiştir..³⁸ Ayrıca 1905 yılı içinde vûku bulan Rus-Japon savaşının, İran yönetiminin taraf çıktığı Rusya aleyhine sonuçlanması da hürriyet ve bağımsızlık taraftarlarının cesaretini artırmıştır..³⁹ Tüm bu gelişmelere istinaden Şâh ve yandaşlarından korkan bazı insanlar, İngiliz elçiliğine sığınmıştır. Tahrân’da yaşanan bu kötü olaylar ülkenin diğer şehirlerinde de hükümet karşıtı ayaklanmaların çıkmasına neden olmuştur. Kum’a göç eden aydınlar, Şâh’tan bazı isteklerde

---

³⁷ Gurûh-i Târih, s. 65.

³⁸ Mirhadî, a.g.e. s. 75.

³⁹ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler*, s. 25.

bulunmuştur. Şâh, göçmenlerin isteklerini kabul etmiştir. ‘Aynu’-d-dovle’yi görevinden almıştır. Mîrzâ Nâşîru’llah Muşîrû’-d-dovle’yi sadrazamlığa getirmiştir. Ayrıca “Meclis-i ‘Adalet-Dâru’l-adâle’nin”⁴⁰ ve “Mebuslar Meclisi”nin kurulması için emir vermiştir.⁴¹ Şâh’ın bu kararları üzerine aydınlar, Tahrân’a geri dönmüş ve tüzük hazırlamaya başlamıştır. Nihayet Muzafferû’-d-dîn Şâh, 5 Ağustos 1906 tarihinde Meşrutiyeti ilân etmiştir. 9 Ekim 1906 yılında Tahrân’da seçimler başlamış, 25 Kasım 1906 tarihinde de ilk meclis kurulmuştur. Meclis, ilk oturumunu 17 Ekim 1906 yılında yapmıştır.⁴² Çok geçmeden meclis, saray ve yabancı ülke yandaşları, halk yandaşları olarak ikiye bölünmüştür. Bu ikilem Kânûn-i Esâsî’nin oluşturulmasında da devam etmiştir. Din adamları kanunun İslâma dayandırılmasını isterken, diğer grup batılı düşünceye dayanan bir kanun talep etmiştir. Muşîrû’-d-dovle, bu ikileme bakmadan Nâşru’l-memâlik ve Muhteşemu’s-saltana’nın yardımlarıyla kanunu hazırlamış ve Şâh, 51 madde olarak hazırlanan Kânûn-i Esâsî’yi 30 Aralık 1906 tarihinde onaylamıştır. 1 Ocak 1907 yılında da Meşrutiyet fermanını imzalamıştır.⁴³ Şâh, meşrutiyetin ilânından kısa bir süre sonra yani 7 Ocak 1907 tarihinde vefat etmiştir.

Meşrutiyetin ilân edilme sebeplerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

1. 1900-1902 yıllarında yabancı ülkelerden yüksek faizle borç alınması
2. Ülkede ortaya çıkan ekonomik kriz

---

⁴⁰ Mirhadî, a.g.e. s. 75.

⁴¹ Gurûh-i Târih, s. 67.

⁴² Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Edebî Türler*, s. 16 vd.

⁴³ Meliha Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Surûd, Tasnif ve Tarana Türleri*, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi, C.II., Ankara, 1972, s.16,

3. Rus ve İngilizlerin İran üzerindeki nüfuzunun artması
4. Ülkedeki mutlakıyet rejimi aleyhine propagandaların artması
5. Halk arasında gizli örgütlerin oluşmaya başlaması ve baş kaldırma hareketlerinin hızlanması
6. Hürriyet ve bağımsızlık taraftarlarının cesaretlenmesi

Meşrutiyet döneminde, birçok şair yönetimi eleştiren şiirler kaleme almıştır. Bu şairlerden biri olan Nâzımî'l-islâm Kirmânî'nin, Kaçar Hanedanı'nın uygulamalarını eleştirip, dönemin ekonomik hayatına dair bazı tespitlerde bulunarak yazdığı şiiri şöyledir;

“Şâhın halini görüp de değişmemiş midir?

Her yerde şeytanlar gezer olmuştur

Zulüm ve adaletsizlik mi artmış?

Halkın ülkesine bir uğrayıver

Baştan başa sanki bir mezar

Böyle hali vahim bir ülkede

Kimseyi canlı görmesin”⁴⁴

---

⁴⁴ Fârûk Hârâbî, *Siyâset ve İctimâ' der Şi'ir-i 'Aşr-ı Meşrûte*, Tahrân Üniversitesi Yayınları, Tahrân, 1380 h.ş., s. 21, 47, 69, 147, 154.

Bu dönemde ÷lkedeki olumsuz siyasal yapının yanı sıra, İran’da kadının dünyası, eğitim durumları, gündelik yaşamda çektikleri zorluklar vs. ilk defa Fars edebiyatının hem şiir, hem de nesir türü eserlerinde gör÷lmeye başlamıştır.

Muzafferu’d-dîn Şâh’ın ölümünden sonra yerine oğlu Muhammed ‘Alî Şâh başa geçmiştir. (1907-1908) Muhammed ‘Alî Şâh dönemi, İran tarihinde küçük istibdat dönemi olarak adlandırılmıştır.⁴⁵ Muhammed ‘Alî Şâh da babası gibi meşrutiyete karşıdır. Bunun asıl nedenleri, meclisin Rusya ve İngiltere’den borç almamak, Şâh’ın giderlerini kısıtlamak, millî bir banka kurmak ve şehzâdelerin vezirliği istemelerini önlemek için aldığı kararların saltanatın kudret ve nüfuzunu sarsması olarak sayılabilir.⁴⁶ Bu nedenle Şâh, saltanatının ilk yıllarında Rusya’nın da desteğiyle meşrutiyet taraftarlarına kötü davranmıştır. Çıkarları doğrultusunda hareket eden İngilizler ise hükümete karşı ÷lke çapında büyük bir ayaklanma başlatmak amacıyla meşrutiyet taraftarlarını desteklemiştir ve bu isteği de çok geçmeden gerçekleştirmiştir. Şâh’ın halka karşı kötü davranması, güncelleştirilen Kânûn-i Esâsî’yi onaylamayı reddetmesi, ÷lke çapında büyük ayaklanmaların çıkmasına neden olmuştur. Bu ayaklanmalar sonucunda Rusya izlediği politikanın yanlış olduğunu anlayarak Şâh’ı desteklemekten vazgeçmiştir. Yalnız kalan Şâh, halkın ve aydınların itirazları sonucunda Kânûn-i Esâsî’yi kabul etmek zorunda kalmıştır. Meclis başkanlığına da meşrutiyet yanlılarını etkisiz hale getirmesi için Eminu’s-saltana’yı seçmiştir.⁴⁷ Fakat Eminu’s-saltana’yı, ikiyüzlü bir insan olması nedeniyle bir taraftan Şâh’ı idare ederken, diğer taraftan da meşrutiyet yanlılarını

---

⁴⁵ Mirhâdî, a.g.e., s. 77.

⁴⁶ Anbarcioğlu, *Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler*, s. 17.

⁴⁷ Mirhâdî, a.g.e., s. 77.

idare etmeye çalışmıştır. Çıkarları doğrultusunda Rusya'dan borç almak istemiştir. Fakat meclis üyelerinin çoğunun bu karara karşı çıkması nedeniyle talebinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu sırada başka önemli bir olay daha gerçekleşmiştir. Şeyh Fazullah Nurî ve yandaşları, Hz. 'Abdu'l-âzim'de toplanarak meşrutiyet hükümeti yerine şeriat hükümeti kurma kararı almıştır. Bu karışıklıktan yararlanmak isteyen Emini's-saltana, İngilizlerin de desteğiyle Şâh'ı ve meşrutiyet taraftarlarını birbirine düşürmeyi başarmıştır. Bu ikiyüzlülüğü nedeniyle de çok geçmeden öldürülmüştür.

15 Aralık 1907 tarihinde, hükümet tarafından, başarısızlıkla sonuçlanacak olan “Tophane Meydanı Vakâsı” adı verilen bir darbe yapılmasına rağmen yeni kabinenin, 22 Aralık 1907 yılında Nizâmu's-saltana tarafından kurulması⁴⁸, ardından da Şâh'ın askerlerini meclise göndermesi ve 23 Haziran 1908 yılında meclisi topa tutması⁴⁹, bizzat Şâh tarafından meşrutiyet ve millî hükümete indirilen ağır darbeler olarak sayılabilir. Bu olaydan sonra meclis üyelerinden bazıları tutuklanmış, bazıları öldürülmüş, bazıları da yabancı devletlerin elçiliklerine sığınarak kurtulmuştur. Bu olay tüm ülkede büyük yankı uyandırmıştır. Halk ayaklanmış ve istibdat rejimiyle savaşıma kararı almıştır. İsfahan, Tebriz, Gilân ve Bahtiyarî gibi birçok şehirde halk yönetimi eline geçirmiştir. Her geçen gün ülke çapında çıkan ayaklanmaların sayısı artmıştır. Sonunda da halk birleşerek Tahrân'a doğru harekete geçmiş ve 12 Eylül 1909 yılında Tahrân'ı ele geçirmiştir.⁵⁰ Şâh bu ayaklanmayı bastırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Meşrutiyet yanlıları yeniden “Meclis-i Şurâ-yi Millî”yi

---

⁴⁸ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler*, s. 17.

⁴⁹ Tecrübekâr, a.g.e., s. 27.

⁵⁰ Mirhâdî, a.g.e., s. 78.

kurmuştur. Kazaklarla milliyetçiler arasında Tebriz'de baş gösteren kanlı çarpışmayı, İsfahan'daki Bahtiyâriler hareketi izlemiş ve ihtilal İran'ın her tarafına yayılmıştır. Nihayet 18 Temmuz 1909 da Muhammed 'Alî Şâh tahttan indirilip yerine 12 yaşındaki oğlu Ahmed Şâh başa geçirilmiştir (1896-1928).⁵¹ 15 Kasım 1909 tarihinde Meclis Şûrası, Musteşâru'd-dovle'nin başkanlığında açılarak küçük istibdat denen devirini sona erdirmiş ve “Millî fetih” gerçekleştirmiştir. Kısa bir süre sonra İnkılap Mahkemesi kurulmuştur.⁵² Muhammed 'Alî Şâh, bu durum karşısında kurtuluşu Rus devletine sığınmakta bulmuştur. 'Alî Şâh, bir süre sonra kardeşlerinin desteğiyle tekrar eski makamını ele geçirmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Türkiye'ye gitmiş ve burada vefat etmiştir.⁵³

Meşrutiyet rejiminin en faydalı sonucu, İran'daki çeşitli halk tabakaları arasında bir anlaşma ve kaynaşma meydana getirmiş olmasıdır. Bunda, o tarihte sayıları doksana varan günlük ve haftalık gazetelerin hizmeti de çok büyüktür. Büyük bir serbestlik içinde memleketin dava ve dertlerini ele alan gazeteler, kamuoyunu aydınlatmak ve uyarmak için her fırsatı çok iyi değerlendirmiştir. Sonuç olarak, bütün bu karışıklık ve kargaşanın sebebinin, devletin aydınların isteklerini ve memleket için yenilik, ilerleme ile inkılâbın gerekliliğini ve önemini kavrayamaması olduğu söylenebilir. Buna karşılık aydınlar da, batının maddî ve manevî ilerlemesinin İran'da da süratle hasıl olacağını zannederek, bunun uzun yıllarda ve uygun koşullar altında ciddi çalışmalara bağlı olduğunu düşünmemiştir. Devlet erkânı arasında baş

---

⁵¹ Gurûh-i Târih, a.g.e. s. 78.

⁵² Mirhâdî, a.g.e., s. 79.

⁵³ Tecrübekâr, a.g.e. s. 27.

gösteren ihtilaflar ve aydın-devlet çatışması neticesi İran, meşru hükümetten hiçbir şey elde edemediği gibi, hürriyet ve istiklâl de bir nevi istibdada dönüşmüştür.⁵⁴

Bu büyük olay, her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da bazı önemli değişikliklerin meydana gelmesinin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu dönem ilk nesir örneklerinin konusu politikadır.⁵⁵ Avrupa basınında, İran'daki karışık iç durum ve Kaçar Hanedanı'nın halk üzerindeki baskısına dair çıkan makalelerle, seyyahlar ve siyasî memurların yazmış olduğu ciddi eserlerin İran'daki yankıları, sayıları günden güne artan Avrupalı tüccar, öğretmen ve papazların halkla temasları, memlekette hürriyet, inkılâp, ilerleme, adalet ve kanun gibi yeni birtakım kavramların hızla yayılıp yerleşmesine yardım etmiştir.⁵⁶

Ahmed Şâh, Kaçar Hanedanı'nın son padişahı ve en asil olanıdır.⁵⁷ Ahmed Şâh, 1896 yılında dünyaya gelmiş, 18 Eylül 1909 yılında padişah seçilmiş ve 9 Mart 1916 yılında taç giymiştir.

Ahmed Şâh küçük olduğu ve ülkeyi nasıl yöneteceğini bilmediği için 'Azdu'l-mulk, saltanat vekili olarak seçilmiştir. Ahmed Şâh ise, bu süre zarfında tahsiliyle meşgul olmuştur. Azdu'l-mulk'ün saltanat vekilliği zamanında "Amiyûn" ve "T'idalîyûn" adında İran'ın ilk iki siyasal partisi kurulmuştur.⁵⁸ "Amiyûn" partisi

---

⁵⁴ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler*, s. 16 vd.

⁵⁵ Rypka, a.g.e., s. 2.

⁵⁶ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler*, s. 12.

⁵⁷ Tecrübekâr, a.g.e., s. 27.

⁵⁸ Gurûh-i Târih, a.g.e., s. 93.

kendisini ıslahatlara adanmıştır. Yabancıların siyasetine karşı gibi görünmeye çalışsa da aslında İngilizlere bağlı olarak hareket etmiştir. “İ‘tidaliyûn” partisi ise, muhafazakâr bir siyaset taraftarıdır. Hâc Mîrzâ ‘Alî Muhammed Devletâbâdî ve ‘Alî Ekber Dehhodâ bu partinin kurucuları arasında yer almıştır. Ayrıca bu partiye Tabâtabâî ve Behbahanî de büyük destek vermiştir.

Ahmed Şâh, 1914 yılında başa geçtikten kısa bir süre sonra Birinci dünya savaşı patlak vermiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında İran petrol şirketlerinin önemi artmıştır. Bu sırada devlet başkanı olan Mustavfiu’l-memâlik, İran’ın tarafsızlığını ilân etmesine rağmen hiçbir ülke bu bildiriye dikkate almamış ve İran’ı işgal etmiştir. İran, Rusya, İngiltere ve Almaya gibi ülkelerin menfaatlerinin çatıştığı bir yer haline gelmiştir. Bu da, İran’ın durumunun daha da kötüleşmesine hatta isyanlar çıkmasına neden olmuştur. Şâh ve devletin ileri gelenleri bu olay karşısında ne yapacaklarını bilememiştir. Bu nedenle en büyük direniş hareketi olarak kabul edilen “Cengel Ayaklanması” (1915-1921) yaşanmıştır. Cengellerin başında “Komite-yi İttihâd-ı İslâm’dan (İslâm Birliği Komitesi)” Mîrzâ Kûçek Hân yer almıştır. Rusya, İngilizlerle yaptığı İran’ı bölme politikalarını içeren antlaşmayı feshetmiş ve savaşın başlamasından üç yıl sonra yani 1918 yılında, Rusya’da büyük bir devrim yaşanmıştır. Rusya, İran topraklarından çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat İngiltere, Rusya’nın çekildiği toprakları kendine mal etmekte gecikmemiştir.

Mustavfiu’l-memâlik’den sonra yabancı hayranı olan Vusûku’d-dovle meclis başkanı seçilmiştir. Vusûku’d-dovle, çok geçmeden ülkeyi tamamen İngiliz

himayesine bırakmıştır. Ünlü din adamı Ayetullah Seyyid Hâsân Müderris başta olmak üzere birçok aydın kişi buna karşı çıkmış ve Tebriz’de devlete karşı savaşlar başlatılmıştır. Kısa sürede ayaklanmalar diğer şehirlere de sıçramıştır. Bu tepkiler karşısında Vusûku’-d-dovle istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵⁹

İngiltere bu ayaklanmaları kendi yararına sona erdirmek amacıyla siyaset alanında Seyyid Ziyâu’-d-dîn Tabâtabâî’yi, askerî alanda General A. Said’i kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri için seçmiştir. Daha sonraları ise Rızâ Hân da İngilizlerin taraflarında yer almıştır.⁶⁰

1923 yılında General A. Saîd başkanlığında İngiliz çıkarlı devrim görüşmeleri Kazvin’de yapılmaya başlanmıştır. Bu görüşmeler sonucunda Rızâ Hân’ın emriyle Kafkas güçleri, Tahrân’a doğru harekete geçmiş ve kısa sürede şehir ele geçirilmiştir. Tahrân’ın alınmasıyla birlikte devrim hükümeti kurulmuştur. Ayrıca Seyyid Ziyâu’-d-dîn Tabâtabâî’nin emriyle birçok siyaset adamı da hapse atılmıştır.

Devrimden birkaç gün sonra öldürülmekten korkan Şâh, huzuruna gelen S. Tabâtabâî’yi meclis başkanı seçmek zorunda kalmıştır. Tabâtabâî, başkan seçilir seçilmez yeni bir kabineyi kurmuştur. Kabine, halkın gözünü boyamak amacıyla ilk olarak 1919 kararlarını reddetmiştir. Yeni kabineyle anlaşmalı olan İngiltere de buna karşı çıkmamıştır. Sonunda, Rızâ Hân ve taraftarları asıl hedeflerine ulaşmış, yani bir

---

⁵⁹ Gurûh-i Târih, a.g.e., s. 97.

⁶⁰ Aynı eser, s. 109.

heyet kurarak Şâh'ı saltanattan uzaklaştırmıştır.⁶¹ Bu olay üzerine Şâh, ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve Rızâ Hân Pehlevî (1878-1944) 1923 yılında ülkenin yönetimini eline almıştır.⁶² Yani Birinci Dünya Savaşı sonunda İran'ın ekonomik ve askerî işlerinin tamamı İngilizlerin eline geçmiştir.⁶³

Pehlevî, 21 Şubat 1921 tarihinde Tahrân'ı ele geçirmiş, 1924 yılında başkan olmuş ve meclisi açmıştır. 1925 tarihinde Kaçar Hanedanı resmî olarak son bulmuş ve Pehlevî Hanedanı iktidara gelmiştir. 25 Nisan 1925 yılında diktatör Rızâ Hân, Pehlevî soyadıyla hükümdar olmuş ve ülkede sayısız reformlara imzasını atmıştır.

2. ÇAĞDAŞ İRAN ŞİİRİNİN GELİŞİMİ

2.1. Meşrutiyet Dönemi İran Şiiri

İran edebiyatında çok eskilere dayanan şiir, köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen, tarihî seyri boyunca gerek içerik, gerekse şekil bakımından birçok değişime maruz kalmıştır. Bu değişimlerin sebebi olarak, padişahların ve ülkenin ileri gelenlerinin şiirle ilgilenmelerini ve şairlere verdikleri önem nedeniyle uyguladıkları rejimleri ve buna bağlı olarak da gelişen olayları gösterebiliriz.

Fars şiirinin 1200 yıllık tarihî boyunca yani Derî şiirinin ortaya çıkışından, çağdaş döneme kadarki süreç içinde yaşanan olaylara bağlı olarak, farklı üslup ve

---

⁶¹ Tecrübekâr, a.g.e., s. 28.

⁶² Anbarcioğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Surûd, Tasnif ve Tarana Türleri*, s. 19.

⁶³ Mirhâdî, a.g.e., s. 80.

kalıpların kullanılması, dil ve konu açısından farklılıklar göstermesi nedeniyle edebiyatçılar İran şiirini altı döneme ayırarak incelemeyi uygun görmüşlerdir.⁶⁴ Bu dönemler şöyle sıralanmaktadır:

1. Sebki Hırâsânî (Sebk-i Türkistânî - Başlangıçtan XII. yüzyılın ortalarına kadarki dönem; Samanlılar, Gazneliler, Selçuklular Dönemi)
2. Sebki Irakî (XII. yüzyılın ortalarından XV. yüzyılın ikinci yarısına kadarki dönem; Moğollar ve Timûrlular ve Beylikler Dönemi)
3. Sebki Hindî (XV. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın başlarına kadarki dönem; Safevîler Dönemi)
4. Bâzgeşt-i Edebî (XIX. yüzyılın başlarından itibaren, Kaçarlar Döneminin ilk yarısı)
5. Meşrutiyet Dönemi (XX. yüzyılın başlangıcından Kaçar Hanedanı'nın sona ermesine kadar devam eden dönem)
6. Yeni Şiir (H. XX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar gelen dönem)

Birinci dönem İran edebiyatında şiir, sade ve akıcıdır. Bu dönemde şairlerin çıkar sağlamak amacıyla şiir yazmaya yönelmesi, kasıdeciliğin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Gazneliler döneminde ünlü şairlerin ortaya çıkmasının gerçek

---

⁶⁴ Hamide Demirel, *İrân Edebiyatında İlk Farsça Şiir*, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi, C. II., sayı 3, Ankara, 1977, s. 143.

sebebinin, bu hânedanın edebiyat ve şiire gösterdiği ilgi olduğu söylenebilir.⁶⁵ Bu dönemin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz;⁶⁶

- a. Yabancı kelimeler yerine Farsça kelimelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir
- b. Sadelik ön plandadır
- c. Yazılmamış vezinlere yönelim görülmüştür (Mısralar rahat ve akıcıdır)
- d. Hamase ve methiye kalıplarına eğilim olmuştur

İkinci dönemde Arapça'nın etkisinin artması, dilde anlaşılması zor terkiplerin ve deyimlerin kullanılmasına neden olmuştur. Ayrıca, Moğol ve Timûr devletlerinin işgalleri, şairlerin gizli şiir yazmalarına ve bunun sonucunda da mesnevi türünün revaç bulmasına sebep olmuştur. Sebk-i Irakî döneminin özelliklerini kısaca şöyle sıralayabiliriz;⁶⁷

- a. Yeni kelimeler sıklıkla kullanılmıştır (Arapça kelimeler ağırlıklıdır)
- b. Günlük ortaya çıkmıştır (Horâsân üslubunda resmî ve edebî dil hâkimdir)
- c. Direkt anlatım ve gerçekleri söyleme esas alınmıştır (Kinaye ve mecazdan uzak bir anlatım görülür)

---

⁶⁵ Tecrübekâr, a.g.e., s. 29.

⁶⁶ Muhammed Hukûkî, *Murûrî ber Târîh-i Edeb ve Edebiyât-ı İmrûz-i İrân*, 2, Şiir, Tahrân, 1377, s. 375. vd.

⁶⁷ Hukûkî, a.g.e., s. 377.

- d. Gazel türü revaçtadır
- e. İrfan, ahlâk, felsefe ve aşk konuları işlenmiştir

Üçüncü dönemde ise, artan baskılar ve zulümler nedeniyle İranlı birçok bilim adamının ve edebiyatçıların komşu ülkelere kaçmaları sonucunda dil ve edebiyatta büyük bir değişim yaşanmış ve kullanılan dil daha da karmaşık bir hal almıştır. Şairler ve yazarlar adetâ anlaşılmamak için yazmaya başlamışlardır. Dile, anlaması zor ince manalar, mecâz ve istîfareler, yeni manzumlar girmiştir.

O dönemde ülke yönetimini elinde bulunduran Safevîler devrinde, dinî ve mezhebi bir edebiyat revaç bulmuştur. Bunun nedenleri olarak, Safevîlerin Şii olması, hükümdarların dinî işlere aşırı ilgi göstermesi, buna bağlı olarak da dinî nazım ve nesrin gelişimine eğilim gösterilmesi belirtilebilir.⁶⁸ Hatta bu nedenle Sebk-i Hindî döneminin adından da anlaşılabilir. Üzere dönemin yetenekli şairleri Hindistan'a göç etmeye başlamıştır.⁶⁹ Sebk-i Hindî döneminin başlıca özellikleri şunlardır;⁷⁰

- a. Benzetme ve tasvir görülmektedir. (Diğer üsluplarda görülmeyen bir özelliktir)

---

⁶⁸ Tecrübekâr, a.g.e., s. 29.

⁶⁹ Aynı eser, s. 30.

⁷⁰ Hukûkî, a.g.e., s. 379 vd.

- b. İnce düşünce ve düşünceden uzak farklı kavramlar tercih edilmeye başlanmıştır.
- c. Akıcı bir dil kullanılmıştır.
- d. Günlük yaşam konu alınmıştır.
- e. Fakirlik ve mutsuzluklar dile getirilmiştir.
- f. Nazım türü olarak Sebk-i Irakî dönemindeki gibi gazel türü çok kullanılmıştır.

Safevîler döneminde şiir, halk arasında daha çok yaygınlaşırken, Kaçarlar zamanının başlarında elit kesimle, âlimler arasında değer bulmaya başlamıştır. Şairler, halkın ve memleketin hayatı ile alâkadar olmamıştır. Bu şairler, ya sarayda yaşamış veya saray tarafından himaye edilmiş, ya da eşraftan kimselerin yanında meddah olarak hayatını sürdürmüştür. Şiirlerinde her şeyi söylemeyen bu şairler, elit tabaka ile sıkı irtibat içinde bulunmuştur.⁷¹ Meşrutiyetin ilânıyla birlikte, beslendikleri bu saray sofrası kaybolunca şiir de halkın seviyesine inmeye başlamıştır.⁷²

Kaçarların ilk yıllarında da görülen Safevîler dönemi üslubu, çoğu aydın görüşlü kişiler ve şairler tarafından değişime zorlanmıştır. “Eş'âr-i matbûâtî” denilen tasnif, terâne, müstezâd gibi günlük olayları yansıtan sade şiirler, meşrutiyet devrimine rağmen eski şairlerin şiirlerinin tahtına oturamamıştır. Bunun üzerine

---

⁷¹ Rypka, a.g.e., s. 460.

⁷² Yahyâ Aryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, 5. bs., C. II, Tahrân, 1372-1993, s. 29.

inkılâp öncesinde olduğu gibi eski tarz yani H. IV. ve V. yüzyılın şairlerinin üslubu örnek alınmaya başlanmıştır. Bu üslubu benimseyen şairler, şiirlerinde iç içe geçmiş, tekrar edilen manzumları ve sanatsal deyimleri kullanmamaya özen göstermiş, hiciv ve mizaha daha fazla yer vermiştir. Bunun yanı sıra kasidecilik ve gazelcilik devam etmiştir. Bazı şairler, sırf yenilik yapmak amacıyla Türk edebiyatı vasıtasıyla Avrupa edebiyatına özgü yabancı kelime ve deyimleri şiire sokma girişiminde bulunmuştur. Hata bazen yabancı kelimeleri kullanmakta aşırıya kaçmışlardır.

Safevîler'in çöküşü ve Aka Muhammed Hân'ın iş başına gelmesiyle kısmen de olsa ülkede huzurun sağlanması, şiir ve edebiyata olan eğilimi daha da arttırmış, şiir tekrar saraya özgü olmaktan kurtulmuştur.

Kaçar padişahlarının çoğunun, hatta devrin şehzâde ve vezirlerinin şiir ve edebiyatla ilgilenmekle kalmayıp, bizzat kendilerinin de şiir ve kitap yazmaya yönelmeleri, bu devirde edebiyatın gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bu dönemde edebiyat, kendisi de şair olan Feth'alî Şâh zamanında ilerlemeye başlamış ve Nâşîru'd-dîn Şâh zamanında ise doruğa ulaşmıştır. Kaçarlar dönemi şiirinde de yaşanan siyasal olaylara paralel olarak bazı değişimler görülmüştür. Bu açıdan meşrutiyete kadar ki Kaçarlar dönemi şiirini temel olarak üçe ayırabiliriz:⁷³

1. Avrupa etkisiyle ortaya çıkan şiir

---

⁷³ Tecrübekâr, a.g.e., s. 31-39.

2. Dinî şiirler; (İslâm dinî) Taziye ve Şebihhâni (benzetme) denilen yas şiirleri

3. Eskiye taklitle yazılan şiirler

İran'ın Avrupa ile ilişkilerinin artması ve buna bağlı olarak elçi ve danışmanların Avrupa'ya gidip gelmesi, öğrenci değişimi, telgrafın gelişi, matbaanın kurulması, Avrupalı öğretmenler yönetiminde Dâru'l-fünûn'un açılması, gazetelerin yaygınlaşması, Avrupa'da yazılan kitapların tercüme edilmesi, batı ile sanatsal, kültürel ve edebî ilişkilerin artması, bu dönem edebiyatında yeniliklerin meydana gelmesinin en önemli nedenleri olarak sayılabilir. Ayrıca, Nâşîru'd-dîn Şâh zamanında Fransa ile edebî temasların günden güne arttığını, hatta Fransız dili ve edebiyatı etkisinin bu devirde yenilik ve değişimin en etkin sebebi olduğunu, Fransız inkılâbının da o devirde İran hürriyetçilerine rehber olduğunu söyleyebiliriz.

Dinî şiirler açısından ise, bu dönemde III. Şîâ imamı Huseyn b. 'Alî'nin yas törenleri revaçtaydı. Özellikle Taziye ve Şebihhâni adlı yas şiirleri, Huseyn b. 'Alî dostlarının şehadeti ile Kerbelâ olayının türlü hikâyelerini anlatmıştır. Taziyelerin dışında, Kerbelâ olayları hakkında yazılmış birçok şiir mevcuttur. Hatta mersiyeleriyle ünlü Surûş, Kâ'ânî, Yağmâ ve Visâl gibi tanınmış şairler bu konuda şiir yazma girişiminde bulunmuşlardır.

Bu dönemde, her biri kendi ölçüsünde edebiyat ve şiire tesir eden üç dinî inkılâp meydana gelmiştir. Bu inkılâplar şunlardır;

a. İsmâîlîler yeniden güçlenmiş ve Feth‘alî Şâh zamanında bu grubun lideri Hindistan’a gitmiş ve orada önem kazanmıştır.

b. Kaçarlardan Hâc Muhammed Kerîm Hân-ı Kirmânî, Şeyhiye tarikatını kurmuştur.

c. Şîrâz’da Seyyid ‘Alî Muhammed Bâb varlığını hissettirmiş, onun Nâşîru’-d-dîn Şâh tarafından öldürülmesi ile Bâbîler ve Bahâîler ortaya çıkmıştır.

Eskiye taklitle yazılan şiirler döneminde, Moğollar ve Timûrlular ile başlayan ve Safevîler devrinde doruğa ulaşan, edebî sanatlar, kelime ve cümle oyunları, anlaşılması son derece güç hayal oyunları ile süslenen şiire karşı bir tepki ortaya çıkmıştır. Şiirde başlayan bu arayış hareketine, Muştâk-i İsfahânî’nin (öl.1757) başında bulunduğu “İsfahanlı Şairler” öncülük etmiştir. Bunun yanı sıra Meşhed’de ve Şîrâz’da da aynı girişimi destekleyen şair toplulukları oluşturulmuştur.⁷⁴

Dördüncü dönem yani edebiyatçılar ve araştırmacılar tarafından “Bâzgeşt-i Edebî” olarak adlandırılan bu devirde, Firdevsî, Unsûrî, Ferruhî, Menûçehrî, Hâfız ve Sâ‘dî gibi şairler örnek alınmıştır. Bu dönem, tam bir geriye dönüş devri olarak kabul edilebilir. Bu nedenle H. IV. ve V. yüzyılın eserleriyle, bu dönem şairlerinin eserleri arasında pek fazla fark yoktur. Bu durum, şiirde zamanın olaylarına, yapılan savaşlara ve sonuçlarına az yer verilmesine, örnek alınan şairlerin manzumlarının ve sözlerinin eserlerde aynen yer almasına neden olmuştur. Şiirlerde çoğunlukla eski

---

⁷⁴ Hasan Çiftçi, *Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Ankara, 2002, s. 418.

dönem şairler gibi av, şarap, tabiat gibi konular işlenmiştir. Fakat meşrutiyetle birlikte özgürlük arayışları da bu şairlerin şiirlerinde görülmüştür.

Meşrutiyet hareketleri giderek artarken, edebiyatta da yenileşmeler yavaş yavaş kendini göstermiştir. Eski nazım kurallarına sıkı sıkıya bağlı olan nazım türlerinde bazı değişimler yaşanmış, şiire yeni manzumlar girmiştir.⁷⁵ Konular içerik yönünden değişmiş, sosyal, kültürel ve siyasal tarzda şiirler yazılmaya başlamıştır. Özellikle siyasal ağırlıklı şiirlerin, yabancı devletlerin baskı ve tahakkümlerinin arttığı meşrutiyet devrine rastladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Mîrzâ Muhammed, 1882 yılında “Şûmaysa-yi Landaniyya” adlı ilk siyasal kasideyi Londra’da kaleme almıştır.⁷⁶ Bu dönem şiirinin ana temasını üstat Şefî Kedkenî şöyle ifade etmiştir: “Meşrutiyet dönemi şiirine daha önceki dönemlere kıyaslayarak bakacak olursak şu konulardan oluştuğunu görebiliriz: Özgürlük, vatan, kadın, batı ve batı endüstrisi, sosyal eleştiriler, din etkisinden ve tasavvuftan uzaklaşma, aşk şiirlerinde maşuğun genel anlamda kullanılması. Özgürlük kavramının bugünkü batı demokrasilerindeki anlamında kullanılmaya başlanması da meşrutiyet ile olmuştur.”⁷⁷

Terâne, tasnif, müstezâd, musammat ve terci-i bend gibi edebî türler geniş çapta kullanılmıştır. Ayrıca şairler düşünce ve duygularını daha iyi bir şekilde dile getirebilmek amacıyla yeni yollar aramaya başlamıştır. Bu dönemin aydın görüşlü

---

⁷⁵ Aryenpûr, a.g.e., C.II., s. 435.

⁷⁶ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Surûd, Tasnif ve Tarana Türleri*, s. 102.

⁷⁷ Muhammed Rızâ Şefî‘ Kedkenî, *Edvâr-ı Şi‘ir Fârsî, Ez Meşrûtiyet Tâ Sukût-i Salşanat*, Tahrân, 1380 h.ş., s. 35.

şairlerinin çoğu “Sanat toplum içindir” anlayışını benimseyerek ülkede refah ve huzur özleminin ifade edildiği şiirler yazmış ve şiiri bu düşüncelerin ifadesi için bir araç olarak görmüşlerdir.⁷⁸ Yani şairler için artık nasıl söyledikleri değil, neyi söyledikleri önemli hale gelmiştir. Azınlıkta kalan bir grup ise “Sanat sanat içindir” görüşünü benimseyerek, anlaşılması zor şiirler yazmaya devam etmiştir. Fakat her iki grup da şiirlerinde büyük ölçüde siyasal, sosyal, ahlâkî ve ekonomik konuları işlemeyi tercih etmiştir.⁷⁹

Meşrutiyet ve meşrutiyet edebiyatının doğmasını; başta özgürlük olmak üzere siyasal, sosyal ve iktisadî konuların şiire girmesini, asırlardır genelde belli bir zümreye hitap eden ve yine belli bir zümrenin ürünü olan edebiyatın, halkın anlayacağı bir zemine inerek toplumun sosyal yaşamını ve problemlerini dille getiren bir niteliğe kavuşmasını ve özellikle hicvin de gerçek bir mizah ve sosyal hiciv şekline dönüşmesini sağlayan asıl faktörlerin bu dönemdeki bazı gelişmelere bağlı olduğunu söylemek gerekir.⁸⁰

Beşinci dönemde, 1906 yılında gerçekleşen ve İran toplumunu maddî ve manevî açıdan etkileyen birtakım yenilikler meydana gelmiştir. Ancak bu yenilikler kendisini daha çok nazmın konularında gösterebilmiştir. Şekil ve anlatımda da yenilik yapılması gerektiğini söyleyen bazı şairler, bunun için birtakım girişimlerde

---

⁷⁸ Meliha Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Konu*, Ankara Üniversitesi, Doğu Dilleri Dergisi, C.I., Ankara, 1966, s. 85.

⁷⁹ Mehmet Kanar, *Çağdaş İrân Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, 1. bs., İstanbul, 1999, s. 199.

⁸⁰ Çiftçi, a.g.e., s 416.

bulunsalar da, klasik şiirin kemikleşmiş kuralları karşısında fazla bir şey yapmayı başaramamışlardır.⁸¹ 200 yıl süresince edebiyatçıların eğilimi klasik üslup yönünde olduğundan, Bâzgeşt edebiyatının gidişatı aynen devam ettiyse de, yenilikçi fikirlerin ve inkılâpçı şairlerin etkisi ile sade dille şiir söyleme önem kazanmaya başlamıştır. Bu sadeleştirme ve Fars dilini Arapça kelimelerden arındırma işlemleri, Yağmâ'nın aşırı derecede saflaştırma arzusu hudutlarına kadar dayanmıştır. Sosyal ve siyasal konuların şiire girmesiyle, belli başlı iki ana nazım şekli olan kaside ve gazel üslup yönünden ilerleme göstermiştir.⁸² Ancak meşrutiyetten sonraki yaklaşık yirmi yıllık dönemde şiir, kaside ve gazele getirilen yeni bazı siyasal ve sosyal içerikli manzumlar dışında, kaside ve gazelin belirli vezinli ve edebî sanatlarla dolu ölçülerini aşamaz.⁸³ Gazel ve kaside gibi eski kalıpları yeni fikir ve konuları aktarmakta yetersiz gören yenilik ve inkılâp yanlısı meşrutiyet şairleri, nazım için yeni bir şekil ve kalıp ihtiyacı hissedince, ilk olarak İran'da uzun zaman öncesinden beri "nümâyiş" olarak bilinen, sahne ve sanat erbabı arasından doğmuş tasnif ve terâne kalıplarından yararlanmıştır. Günlük hayatla da irtibatlı olan ve halkın kulaktan duyma öğrendiği, çarşı pazarda söylenen bu terâne ve tasnifler, meşrutiyet inkılâbından sonra basının özgürlük dili olmuş, yeni bir edebî mizah gibi kullanılmış ve halk arasında yayılmıştır.⁸⁴

Meşrutiyet inkılâbı ile edebiyatta şiirin üstünlük kazanmasının nedeni, nazım ve nesirde değişikliklerin ve değişimin ortaya çıkması, Farsça sözün yok oluşunu ve

---

⁸¹ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 121 vd.

⁸² Rypka, a.g.e., s 459.

⁸³ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 121 vd.

⁸⁴ Aynı eser, s. 29.

çöküşünü konu almasından kaynaklanır.⁸⁵ Bu yüzyılda toplumsal ve kültürel hayattaki köklü değişimler, Batı'daki bilimsel, teknolojik, ekonomik ve siyasal yeni değişimlerle tanışmak, Avrupa'daki Rönesans ve sanayi devriminin kazanımlarını model almak suretiyle gerçekleşmiş ve basım sanatından yararlanma, gazeteciliğin ortaya çıkışı, eğitim ve bilim merkezlerinin kurulması, çeviri hareketinin yaygınlaşması vb. girişimler bağlamında görülmüştür. İran Meşrutiyet devrimi, uyanışın başlaması ve İranlıların modernizme yönelişi gibi önemli iç dinamiklerden başka, Avrupa'ya komşu olmaları sebebiyle Osmanlı ve Rusya üzerinden İran'a giren yeni evrensel düşüncelerin ve değişimlerin etkisinin bir ürünüdür. Bu devrim ile İran İslâm devrimi (1979), ülke halkının bireysel ve kitlesel ilişkilerini tamamen değiştirerek, İran edebiyatının ve şiirinin önüne kavram, manzum, zaman, kalıp ve hatta imge bakımından yepyeni yollar açmıştır.⁸⁶

Gözlemciler meşrutiyet dönemini iki seçkin zamana ayırarak incelemeyi tercih etmiştir.⁸⁷ Birinci dönem: (1193-1779) Kerîm Hân'ın ölümü ve Kaçarlar'ın kurulmasından 1324-1906 yılına yani meşrutiyet fermanının imzalanması ve Muzafferu'd-dîn Şâh'ın ölümüne kadar olan zamanı kapsamaktadır. İkinci dönem ise: 1324-1906 yılından 1343-1924 yılına, Kaçarlar'ın yıkılışı ve ondan sonraki zamanı yani günümüze kadar olan zamanı içermektedir. Bu dönemde şair ve şiir saraya bağıllıktan kurtulmuş ve şiir saray dışında da talep görmüştür. Birinci dünya savaşından Pehlevî Hanedanı'nın kuruluşuna kadar geçen süre ise, şairler için bir

---

⁸⁵ Mehdî Hamîdî, *Şi'ir Der 'Aşr-ı Kâcâr*, 1. bs., Tahrân, 1364, s. 13.

⁸⁶ Rızâ 'Abdullahî, *Çağdaş İrân Şiiri*, çev. Derya Örs, Nâme-i Âşinâ, İrân İslâm Cumhuriyeti, Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı, Sonbahar 2002, s. 75.

⁸⁷ Hamîdî, a.g.e. 15.

arayış dönemi olmuştur. Çoğu şair, eskileri taklit etmekten kaçınmış, yeni manzumlar ve üsluplar geliştirmeye çalışmış ve sadeliğe önem vermiştir. Örneğin Ârec Mîrzâ konuşma dilini şiirde kullanmayı tercih etmiştir.⁸⁸

Meşrutiyet dönemi şairlerini üslupları açısından üçe ayırabiliriz:⁸⁹

1. Tamamen eski tarza bağlı kalarak kasidede Enverî ve Hâkânî, mesnevîde Nizâmî ve Câmî, gazelde Sâ'dî ve Hâfız, rubaîde Hayyam gibi şiir yazmaya çalışan şairler,
2. Eski nazım şekilleri içinde yeni konu ve manzumları ele alan şairler
3. Yeni şekiller içerisinde yeni konu ve manzumları ifade eden manzumeler yazan şairler

Bedi'ü'z-zamân, Fûruzânferr ve Vahîd-i Destgirdî gibi dönemin ünlü şairleri, eski edebiyatın yetiştirdiği şairler oldukları için şiirlerinde tamamen eski tarza bağlı kalmayı tercih etmişlerdir. Her konunun eski edebiyat kuralları içinde açıklanabileceğini savunmuşlardır. Özellikle mısraların aynı uzunlukta olmasına özen göstermiş, aruz veznine dayanmasına rağmen mısraların uzunluğuna uyulmadığı için yenilikçilere karşı çıkmışlardır.

Klasik üslup yanlısı birçok şair, sanat ve yeteneklerini vatanın hizmetinde ve özgürlükçülerin maksatları doğrultusunda kullanmıştır. Klasik şiir ortamında

---

⁸⁸ Kanar, a.g.e., s. 240.

⁸⁹ Hamîdî, a.g.e., s. 15.

yetişmiş bir şair olan Meliku'ř-şu'arâ Bahâr, hürriyetçilerin safına katılmıştır. Edib'u'l-Memâlik-i Ferâhânî, bazı şiirlerinin muhtevasını vatan ve sosyal konular üzerinde yoğunlaştırmıştır. Saray çevresinden gelme bir şair olan 'Ârif-i Kazvînî, musikî eşliğinde söylenen vatan konulu tasnîf ve terâneler yazmıştır. Lâhûtî ve 'Işkî, ülke insanların özgürlüğü için heyecan dolu gazel ve kıtalarını söylemiştir.⁹⁰ Nâdirpûr “Çeşmhâ ve Desthâ” isimli eserinde gazelde yenilikçi olarak Îrec, 'Işkî ve Nimâ Yûşic'i kabul etmiş, Îrec'in özel kullanımı ve kişisel bir tarzı olduğunu belirtmiştir. Edebî sözü ve bilim kelimesini ortadan kaldırmış, şiirde halk dilini seçmiştir.⁹¹ Bahâr, bu dönemdeki kasidelerinde yeni edebiyata uygun olarak, inkılâpçı ve özgürlükçü fikirleri işlemiştir. Onun bu dönemdeki şiirlerinin, sıcak ve samimi olduğu görülebilir. şair, bu özlü manzumelerinde sömürge siyasetine karşı çıkmış, İran halkının sıkıntı ve dertlerinden, öfke ve nefretinden, çaresizliğinden söz etmiş, inkılâpçıları yüceltmış, hainlere ve vatani satanlara çatmış, herkesi siyasal ve sosyal alanda çalışmaya davet etmiştir. Onun bu döneminde özellikle müstezatlarında, uzun ve kısa mısralar arasında nazmındaki akıcılık ve ahenk oldukça dikkat çekicidir.⁹² Pervîn-i İ'tisâmî, ahlâkî konulara değindiği şiirlerinde, zamanına has bir görüşle ve daha ziyade gerçeği aramakla manayı belirtmek gibi kendine mahsus, yepyeni bir söyleyiş tarzı meydana getirmiştir.⁹³

Meşrutiyet devrinde ortaya çıkan birçok şairin aslında içinde bulunduğu zamanı idrak edemediğini itiraf etmek gerekir. Meşrutiyet ve hürriyet gibi

---

⁹⁰ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 123.

⁹¹ Seyyid Hâdî Hâirî, *Afkâr ve Âşâr-î Îrec Mîrzâ*, Tahrân, 1366, 2. bs, s. 403.

⁹² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 126 vd.

⁹³ Anbarcioğlu, *Çağdaş Nazımda Sosyal ve Diğer Konular*, s. 106.

kavramların gerçek anlamını bilmediklerinden, kendilerine yol gösterecek tecrübeli ve bilgili rehberleri de bulunmadığından belirli bir metod ve çalışma üslubuna sahip değildirler. Bu gibi kavramların asıl anlamlarını halka anlatmak veya çareler göstermek yerine saraydan, şahtan, şahın çevresinden ve iş başında bulunan görevlilerden şikâyet etmişlerdir.⁹⁴ Şiirlerinde daha çok İran'ın eski görkemli günlerinden bahsederek günün yöneticilerini kınamaya, bir taraftan da onlara yol göstermeye çalışmışlardır. Pûr-i Dâvûd gibi bazı şairler Zerdüş't ve dinini, eski hükümdarların görkemli zamanlarını övmeyi tercih ederken, Emirî mahlaslı Edibu'l-memâlik-i Ferâhânî gibi bu dönem şairlerinden bazıları da eski konuları işlemeyi reddederek, zamanın olaylarını ele almıştır. Klasik Fars şiiri kalıplarını kullanan Emirî, konu itibarıyla eski İran şiirinin değişen yeni İran'da yeri olmadığını dile getirmiş, artık eski konuların bırakılıp vatan ve memleket içerikli yeni konular işlenmesi gerektiğini vurgulamasıyla, bu görüşü benimseyen 'İşkî , "Derd-i vatan" adlı şiirinde geçmişle övünmek yerine Avrupalı gibi olmak gerektiğini işlemeye başlamıştır.⁹⁵ 'İşkî "Restâhîz-i Selâtn-i İran" isimli manzumesinde olduğu gibi, düşüncelerini doğrudan değil, dolaylı yolla anlatmayı tercih etmiştir. Seyyîd Eşrefu'd-dîn-i Gîlânî, 1908 yılında "Nesîm-i Şimâl" gazetesinde yayınlanan bir şiirinde Muhammed 'Alî Şâh'ın devlet idaresinden, ehliyetli vezir, milletvekili ve devlet adamlarından, kanunların uygulanamayıp şikâyet ederken,⁹⁶ Meliku's-Şu'arâ Bahâr ise 1907 yılında Rusya ile İngiltere arasında yapılan ve İran'ın üçe bölünerek bir bölümün Rusya etkisinde, bir bölümün Büyük Britanya ve diğer bölümün de tarafsız ve bağımsız olarak paylaşılması anlamına gelen antlaşma

---

⁹⁴ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 24.

⁹⁵ Kanar, a.g.e., s. 199-200.

⁹⁶ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Konu*, s. 107 vd.

üzerine, zamanın İngiltere Dışişleri bakanı Sir Edward Grey'i sert bir dille eleştirmiştir. Vahîd-i Destgirdî, Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini, Türk ve Alman dostluğunun İran için önemini, Rusya ve İngiltere aleyhtarlığına ilişkin düşüncelerini açıklamıştır. Rızâ Şâh, Cumhuriyet rejimini kurmak istediğinde ise 'Ârif-i Kazvînî, "Gazel-i Cumhûrî" şiirini kaleme almıştır.⁹⁷

Meşrutiyet devri şair ve yazarları, kendilerini halktan ayırmadıklarından ve yazılarını yüksek mevkide bulunan kimseler için yazmadıklarından, halk dili, atasözü ve deyimleri, halk hikâyeleri, halkın yaşayışı edebiyatta kendine bir yer bulmuş ve edebî dile yerleşen klasik tabirler değerlerini yitirmiştir.⁹⁸ Meşrutiyet devri şiirinde sosyal konulara geniş çapta yer verilmiştir. Özellikle şairler, başta Türk edebiyatı olmak üzere Rus ve Fransız edebiyatlarının da etkisinde kalarak, vatan ve özgürlük kelimelerini kasidede memduh yerine, gazelde ise sevgili yerine kullanmış, edebiyat tarihinde şiirlerde övülen, yerilen ve sevgili olan kadınlara ilişkin problemler üzerinde durmuşlardır. İrec Mîrzâ, "Hicâbnâme" şiirinde kadının çarşafı atması fikrini ve gözü kapalı evlenmenin doğru olmayacağını savunmuş,⁹⁹ "Mâder" adlı şiirinde ise, anne sevgisini işlemiştir. Aynı konuya 'İşkî, "Kefen-i siyâh" adlı manzumesinde yer vermiştir. Lâhûti de, eserlerinde kadınların çarşafı atmakla kalmayıp okula gitmelerini öğütlemiştir. Bahâr "Demâvendiye" adlı şiirinde, sosyal hayatın bozuk yönlerini tenkit etmiş ve sosyal yaşantının uyumsuzluğunu dile getirmiştir. Hâbîb-i Yağmâî, sade bir dil ve üslupla yazdığı "Vatan" manzumesinde,

---

⁹⁷ Kanar, a.g.e., s. 200.

⁹⁸ İs'tilâmî, a.g.e., s. 67

⁹⁹ Kanar, a.g.e., s. 201.

vatan birliği konusunu ele almıştır.¹⁰⁰ Celâl-i Humâî'nin “Çekâme-i İctimâî” başlıklı uzun manzumesi, memleketin sosyal dengesizliğini, gayet realist bir şekilde anlatması bakımından dikkat çekicidir.¹⁰¹ İran'ın birçok yerlerinde hâkimlik yapan Emirî'nin şiirlerinde, karışık ve düzensiz İran adliyesi karikatürize edilmiştir. Rûhânî'nin “Zâhir-sâzî” ve “Hammâmhâ” manzumelerinde işlendiği gibi, tembellik, sağlık teşkilatının zayıflığı ve kontrolsüzlüğü gibi genel konular da bazı şairlerin manzumelerine konu olmuştur.¹⁰² Bu bağlamda İran'ın çağdaş şairlerinden İrec Mîrzâ, ‘Ârif-i Kazvinî ve Mîrzâde ‘İşkî ’nin, kendi zamanlarının şairleri arasında farklılık gösterdiği ve benzerlerinin olmadığı, İrec'in de belirli dönem içinde kendi döneminin şairlerinin ileri gelenlerinden ve tek kahraman şair olduğu söylenebilir.¹⁰³

Pervîn-i İ'tisâmî, Meliku's-şu'arâ Bahâr, Vahîd-i Destgirdî ve İrec Mîrzâ gibi dönemin ünlü diğer şairleri şiirlerinde daha çok ahlâkî ve öğretici konuları işlemeyi tercih etmişlerdir. Bu dönem işlenen ahlâkî ve öğretici konulu şiirler, eski dönemlerle benzerlik göstermektedir. Örneğin İrec Mîrzâ, İranlı çocuklara kitabın en iyi arkadaş olduğunu, ilim ve çalışmanın yararlarını şiirlerinde anlatmaya çalışmıştır.

Meşrutiyet devri nazmında, konu ve içerik itibariyle dinî karakter gösteren manzumeler, geçen yüzyıllara oranla çok az görölmektedir. Zerdüş ve Zerdüş dinini öven bazı manzumeler bulunmasına rağmen, bunlar millî bir düşünceyle ve

---

¹⁰⁰ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Konu*, s. 87 vd.

¹⁰¹ Meliha Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Sosyal ve Diğer Konular*, Doğu Dilleri Dergisi, C. I, Ankara, 1969, s. 95.

¹⁰² Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Sosyal ve Diğer Konular*, s. 104 vd.

¹⁰³ Hâirî, a.g.e. s. 286

propaganda amaçlı yazıldıklarından, dinî manzume kabul edilemezler. Allah'a sade bir dil ve açık bir ifadeyle yalvaran, O'nun yüceliğini, Peygamber'in büyüklüğünü, imamların kutsallığını anlatan manzumeler özellikle Lâhûtî, 'Abdu'l-azîm-i Kârîb, Pûr-i Dâvûd, Şebâb-i Kirmânşâhî ve Dâniş-i Tebrîzî tarafından yazılmıştır.¹⁰⁴

Bu dönemde çok az ele alınan din konusuna kıyasla felsefî ve iktisadî konulara daha çok ağırlık verilmiştir. Edîb-i Nişâburî, Bahâr, 'Işkî ve Furûğî, felsefî konuları ve ekonomik problemleri şiirlerinde işlemiştir. Ziraat, demircilik, dokumacılık, işyeri, işçi ve ticaret bu dönemde üzerinde durulan temel konu başlıklarını teşkil etmektedir.¹⁰⁵

İran şiirinde hiç bir devirde eksik olmayan aşk, bu dönemde de varlığını korumuştur. İbret ve Nâsih'in gazellerinde anlatılan aşk platonik, Fırat'ın şiirlerinde masum fakat içlidir. Tevellelî, Günahkâr ve Kârûn manzumelerinde maddî aşkı işlemiştir. Vatan konulu tasnîf ve terânelerin sahibi 'Ârif-i Kâzvinî, aşıkâne gazellerde ağırlığını hissettirmiştir.¹⁰⁶ Bu dönemde de hemen hemen her şairin, melankolik duygularla yazılmış elem, ızdırab ve kötü düşüncüyü ifade eden birçok şiiri bulunmaktadır.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Sosyal ve Diğer Konular*, s. 109 vd.

¹⁰⁵ Kanar, a.g.e., s. 200 vd.

¹⁰⁶ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Sosyal ve Diğer Konular*, s. 155 vd.

¹⁰⁷ Anbarcıoğlu, *Nazımda Sosyal ve Diğer Konular*, s. 161.

Bu dönem şiirinde tabiat kavramının eskiye nispetle daha başarılı olduğu söylenebilir. Klasik nazımda birkaç tabiat manzarasının daha çok sübjektif tasviri ile karşılaşılırken, bu dönemde tabiat zenginliği, bütün ahengi ve güzelliği ile daha objektif ve canlı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸

Bu dönemde hiciv ve mizah türü de yeteri derecede edebiyatta yer bulmuştur. Yağmâ-yi Cendağî'nin tarzı göz ardı edilirse, Fars edebiyatında, asırlardır devam eden hiciv, mahiyet itibarıyla bu dönemde de pek fazla değişiklik göstermemiş ve kişisel olanı, ilk sırayı işgal etmeyi sürdürmüştür. Hiciv ve mizahın toplum hizmetine girmesi için meşrutiyet ve sonrasını beklemek gerekmektedir.¹⁰⁹

Kaçarlar döneminde özellikle Nâsıru'd-dîn Şâh döneminde, maskaralık ve soytarılığın ve buna bağlı olarak kaba hiciv ve hezel şeklindeki mizahın, sarayda bizzat şah ve diğer yöneticiler nezdinde önem kazandıkları görülebilir. Bu bağlamda, Akâ Muhammed Hân (1779-1797) zamanında, Lûtfî Sâlih-i Şîrâzî adında bir soytarıdan söz edilebilir. Bu soytarı, saraylıları eğlendirdiği gibi, zaman zaman siyasileri de uyarak, dikkatlerini gerçeklere çekmede de rol oynamıştır.¹¹⁰ Nâsıru'd-dîn Şâh'ın, en önemli soytarısı ise, Kerîm-i Şîre'dir. Bu şahıs, sarayda herkesi hicvetmek ve küçük düşürmek için en kaba ve müstehcen sözleri söyleme

---

¹⁰⁸ Anbarcıoğlu, *Nazımda Sosyal ve Diğer Konular*, s. 141.

¹⁰⁹ Çiftçi, a.g.e., s. 413.

¹¹⁰ Aynı eser, s. 416.

iznine sahip olmuştur. Bu dönem hiciv ve mizah şiirinde en önemli şairler olarak, Yağmâ-yi Cendakî ve Kâ'anî-yi Şîrâzî sayılabilir.¹¹¹

Bu dönemde revaç bulan gazetelerde yayınlanan şiirlerin dil ve üslup özellikleri ele alınacak olursa, meşrutiyetin başlangıcında insanların yazacak çok şeyleri olduğunu söyleyebilir. Ama şair ve yazarların fikir ve duygularını ifadede zorlandığını da açıkca görebiliriz. Klasik edebiyatın gölgesinde gelişmiş ve onunla hemen hemen aynı özellikleri gösteren mevcut Fars şiirinin kaside, gazel gibi türleri ve kendine özgü tabirleri, zamanın getirdiği yeni kavram, fikir ve mefhumların ve zihnî tasavvurların ifadesinde yetersiz kalmıştır. Fars nesri de o güne kadar çoğunlukla mektup yazımı, tarihçilik ve tezkire yazımında kullanılmıştır. Ancak değişimcilerin maksatlarını ifade edebilmek için yeterli olmamıştır.¹¹² Yeni fikirleri ifade edebilmek için şiirden yardım alma zorunluluğu hissedilmiştir. Bu ihtiyaçla basının bazı görevleri şiire yüklenmiştir. Fakat inkılâp dönemi şairleri kuru ve süslü eski İran şiirine âşina değildir. O üslup ve kalıplar yeni duygu ve mefhumları ifadeye yeterli gelmemiştir. Şairler, Avrupa edebiyatının etkisi ile fikir ve duygularını sade ve kısa vezinlerle ifade etme gereğini hissetmiştir. Aslında gazetelerde yayınlanan ve çoğunlukla muhatabı halk olan sosyal ve siyasal nitelikli konular zaten böyle bir üslubu gerektirmiştir. Edebiyatçılar, aradıklarını ilk olarak var olan halk edebiyatında bulmuştur.¹¹³ Muhatap, okuyucu, gazetecilik tekniği ve mevcut ortamın zorlaması ile mizah üslubu içinde ve sade ibarelerle kaleme aldıkları manzum hicivlerini, halk edebiyatı tarzındaki tasnîf ve terâne kalıplarında, hafif vezinlere dökerek halka

---

¹¹¹ Çiftçi, a.g.e., s 419.

¹¹² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 60 vd.

¹¹³ Aynı eser, s. 28 vd.

ulaşmayı başarmışlardır.¹¹⁴ Böyle bir anda Kafkasya'da basılan “Molla Nuşreddîn” gazetesini yayın hayatına başlatmıştır. Bu gazete yardımı ile şair ve yazarlar kendi fikir ve duygularını ifade için uygun ortam ve tarzı bulmuştur. Mizahın canlı, hayat dolu ve renkli üslubu ile yenilikçi fikirleri kullanmışlardır. Aynı yıllarda yayınlanmaya başlayan “Nesîm-i Şimâl” gazetesinin içeriği de genel olarak mizahî ve tenkit dolu şiirlerden oluşmuştur.¹¹⁵ 1892 tarihinde çıkmaya başlayan “Hikmet” gazetesinin yazı dili, terkip, deyim ve Arapça kelimelerin az bulunduğu bir Farsçadır. Bu gazetenin en önemli özelliği de “Feryâd-ı Vatan” adı altında mensur şiirler içermesidir.¹¹⁶

Meşrutiyet devresi için hazırlık yılları olan 1850'den sonra ve Meşrutiyetin birinci devresi sayabileceğimiz 1906 öncesi ile 1909 yılları arasında çıkan gazetelerde ülkenin tarihî durumu nedeniyle vatanseverlik duygularını uyandırmak, özgürlük istemek ve sosyal düzenin eksik taraflarını ele almaktan başka bahsedilecek konu yoktur.¹¹⁷ 1906'da Tebriz'de çıkmaya başlayan ve yerel olan “Encûmen” gazetesini, Azerbaycan bölgesinin haberlerini oldukça sade bir dille vermiştir.¹¹⁸ Edebiyatla ilgili meselelere fazla değinilmemesine rağmen yeni İran nesrinin en güzel örneklerini içeren ve 1907 tarihinde çıkmaya başlayan “Sûr-i İsrâfîl” ile “Edeb” ve “Ferheng” gibi birkaç gazete bunun dışında kalmış, edebî değer taşıyarak ve Avrupa edebiyatı ile düşüncesini tanıtarak çağdaş İran edebiyatının gelişmesine

---

¹¹⁴ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 78 vd.

¹¹⁵ Aynı eser, s. 60 vd.

¹¹⁶ Kanar, a.g.e., s. 117.

¹¹⁷ Aynı eser, s. 130.

¹¹⁸ Aynı eser, s. 123.

yardımcı olmuştur.¹¹⁹ “Sûr-i İsrâfil” gazetesinde şiirden çok “Çerend u perend” gibi kısa makaleler yer almıştır. Dehşudâ'nın çeşitli imzaları ile çıkan “Çerend u perend” lerde halkın sorunları, halk dili ve deyimleri ile ifade edilmiştir. “Sûr-i İsrâfil” gazetesinin 27 Şubat 1908 tarihli sayısındaki “Çerend u perend” sütununda çıkan “Ruesâ-yı millet” adlı manzume, gerek manzumu, gerekse konuşma dilinin bütün hususiyetlerini taşıması bakımından büyük bir yenilik göstermiştir.¹²⁰ “Sur-i İsrâfil” ve “Molla Nuşreddin” gazetelerinde, günlük siyasal durum doğrudan eleştirilmemiş, dolaylı olarak mizahî bir üslupla olay ve durumların değerlendirmesi yapılmıştır. 1909 'da Ziyâu'd-dîn Tabâtabâî'nin müdürlüğünde ve halk diline çok yakın bir dille yayınlanan günlük “Şark” gazetesinin şiirleri kinaye yoluyla hükümeti eleştirmiştir.¹²¹

Meşrutiyetin ikinci devresinde çıkmaya başlayan gazeteleri her grup ve siyasal parti kendi fikir ve inancının organı olarak kullandığından, bu devre basınının önceki devrin heyecan, şevk ve samimiyetine sahip olduğu, üstlendiği vazifeyi tam olarak yerine getirdiği söylenemez.¹²² Bu dönemde çıkan “Şark” (Berk, Ra'd) isimli gazetede, edebiyat adı altında zamanın hükümetini eleştiren kinaye yollu şiirler yayınlanmıştır. Bu şiirler Kirmânşâhî'nin sade ve halk diline yakın, edebî değeri olan manzumelerinden oluşmuştur.¹²³

---

¹¹⁹ Kanar, a.g.e., s. 130.

¹²⁰ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Konu*, s.129.

¹²¹ Kanar, a.g.e., s. 121.

¹²² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 115.

¹²³ Aynı eser, s. 108.

Bu dönemde yayınlanan dergilerden de kısaca bahsedecek olursak, bu dergilerin İran edebiyatına roman, hikâye gibi edebî türlerin girmesini sağladığını belirtmeden geçemeyiz. Sadece edebiyat düşünce ve maksadı ile çıkanlar dışında, dergilerin hemen hemen hepsi de halkın anlayacağı bir dili ve günlük yaşamlarında kullandıkları kelime ve tabirleri seçmeye özen göstermiştir.

1918 yılında Tahrân'da haftada iki sayı olarak yayınlanan edebî ve mizahî karakterdeki “Gul-i zerd” dergisinde halkın anlayacağı tarzda sade şiirler yer almıştır.¹²⁴ Vahîd-i Destgirdî'nin kurduğu “Armağan” dergisi tanınmış edebiyatçıların makalelerini, eski üsluptaki gazel ve kasideleri, yeni şiirleri ve eski şairlerin biyografilerini yayınlamıştır. 1919'da Tebriz'de yayınlanan “Edeb” dergisinde ilmî makaleler ve büyük edebiyatçıların hal tercümeleri dışında şiirler, Victor Hugo ve başka Avrupalı yazarların eserlerinden tercümeler yayınlanırken, Azerbaycan'da yayınlanan “Azâdistân” dergisinde kadın dünyası hakkında makaleler ve manzum parçalar yer almıştır.¹²⁵ “Bahâr” dergisinin iki yıllık içeriğini Türkçe ve Arapça'dan yapılmış tercümeler oluşturmuştur. Çekici bir üslupla, Avrupa edebiyatından hoş ve güzel seçmeler sunan derginin üslubunda, tercümeler yolu ile gelen Avrupalılık etkisinin oldukça aşikâr olduğu söylenebilir.¹²⁶

İran dışında yayınlanan dergilerin de kendilerine özgü üslupları, edebî ve ilmi değerleri vardır. Berlin'de yayınlanan “Kâve” isimli dergi, halkın anlayabileceği bir

---

¹²⁴ Kanar, a.g.e., s. 131 vd.

¹²⁵ Aynı eser, s. 133.

¹²⁶ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s.115.

dille İran'da Avrupa medeniyetini tanıtmaya, Fars dili ve edebiyatının birliğini muhafaza etmeye çalışmıştır. “Frengistân” dergisi, cehalet ve hurafelerle mücadele etmiş, müzik ve tiyatro konusunu işlemiş, İran basını ve Avrupa dergilerini tanıtmıştır.¹²⁷

İran edebiyatında şiirin gelişmesinde önemli çalışmaları olan ve zaman içinde “Dânişkede” olarak anılan¹²⁸, 1917 yılında Tahrân'da şiir sever gençler tarafından “Cerekke-yi Edebî” veya “Cerekke-yi Dânişverî” adı altında kurulan küçük bir edebiyat topluluğundan da söz etmeden geçemeyiz. Bu encümenin kurulmasıyla birlikte gün geçtikçe üye sayısı artış göstermiş, böylece her geçen gün güçlenen encümen, şiirde birtakım değişiklikler yapmaya başlamıştır.

Bu dönemde “Yenilikçiler” olarak adlandırılan şairler, kendi arasında birkaç gruba ayrılmıştır. Bir grup sadece mısraların uzunluğu ve kısalığına bağlı kalmayı tercih ederken, başka bir grup Nîmâ'nın tarzını benimsemiştir. Bir diğer üçüncü grup ise “Movc-i Nov” (Yeni Akım) adıyla ortaya çıkmıştır. “Yeni Akım” grubu, ne eski şiir kurallarına ne de Nîmâ Yûşc şiirine bağlı kalmıştır.¹²⁹ İfade ne kadar zorlaşırsa ve çeşitli, zor terkipler kullanılırsa şiirin o kadar güzel olacağını savunmuşlardır.

Yenilik taraftarlarının birçoğunun dil ve üslubu sade, konuşma diline yakın ve akıcıdır. Arapça kelimelere çok az yer verilmiştir. Farsça'da karşılığı bulunmayan

---

¹²⁷ Kanar, a.g.e., s. 133 vd.

¹²⁸ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 435.

¹²⁹ Kanar, a.g.e., s. 241.

Fransızca, İngilizce ve Rusça kelimelere karşılıklar bulunmuştur. Yenilik taraftarı şairler, şiirlerinin güzel ve ahenkli olmasına dikkat etmiş, eserlerini yepyeni manzumlarla büyük bir sadelik ve derin manalar içinde okuyucuya sunmayı kendilerine hedef edinmişlerdir. Bu seçimlerinde de Batı edebiyatının büyük bir etkisi olmuştur.¹³⁰ Ayrıca toplumsal ve siyasal şiirde ortaya çıkan ilk yeni kalıp “Bahr-i Tavi” olup, bu kalıp halk diline ait şiirlerden alınmıştır.¹³¹

Çağdaş nazımda kafiye sisteminde de birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bazı şairler eski nazmın kafiye sistemini aynen kabul ederken, kafiye düzeninde bazı değişiklikler yapmayı önerenler, hatta kafiyenin gereksiz olduğunu iddia eden ve bu tür şiir yazan şairler de olmuştur. Vezinde ise büyük değişiklikler yapılmamasına rağmen, çağdaş nazımda bazı şekil değişiklikleri meydana gelmiştir. Bu dönemde muhafazakârlar nazım şekillerinde hiçbir değişiklik yapmazken, bazı şairler bu alana birtakım yenilikler getirmiştir.

Nîmâ Yûşîc (1895-1959) adında bir şairin ortaya çıkmasıyla birlikte biçimsel yönden aruza, vezne ve kafiye dayalı geleneksel ve klasik İran şiirinin yanısıra “Yeni Şiir” adı verilen bir akım oluşmuş ve sekizinci dönem yani “Şi‘ir-i Nov” (Yeni Şiir) dönemi başlamıştır. Bu akımın, bugün de klasik üslubun iktidarına ve itibarına rağmen genel bir kabule ve sempatiye sahip olduğu söylenebilir.¹³²

---

¹³⁰ Meliha Anbarcıoğlu, *Çağdaş İrân Nazmında Dil, Üslup ve Şekil Özellikleri*, Ankara Üniversitesi Doğu Dilleri Dergisi, Ankara, s. 1.

¹³¹ İsmâ‘îl Hâkimî, *Edebiyât-ı Mu‘âsır-i İrân*, Tahrân 1375, s. 11.

¹³² İrân İslam Cumhuriyeti Büyükelçiliği, *Nâme-yi Aşina*, Ankara, 2002., s. 74.

“Şi‘ir-i Nov” döneminde zor rediflerden uzak durulmuş, anlam bakımından kafiye, redif ve şiir kalıbına çok önem verilmemiştir. Zamanın olayları konu alınmıştır. Bu doğrultuda Nîma “Her şeyden önce gelen yaşamdır” şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.¹³³ Ayrıca şairler uygun vezin seçmeye yönelmiştir. Nîmâ “... Vezin bizim hislerimiz ve kavramlarımız için uygun bir giysi olmalıdır” düşüncesini savunmuştur. Kafiye düzenlerinde ise mısraların uzunluk ve kısalıklarında bir sabitlik olmayıp, değişiklik göstermiştir. Nîmâ da mısralarda uzatıp kısaltma yapılabileceğini savunmuş, kafiye muzikiye benzetmiş, kafiye'nin mısra için gerekli olmadığını savunmuştur. Bu dönemde kafiyesiz şiir “Yeni şiir” ya da “Beyaz şiir” (Şi‘ir-i Sefid) olarak adlandırılmıştır. Bu tür şiirler arasında tiyatro ve opera da yer almıştır. Redif olarak da, zor redif kullanımından kaçınılmıştır. Şiirin her kıt‘asındaki mısraların sayısı, onların birçok gruba bölünmesi ve kafiyelerin düzeni, şiir kalıpları olarak ele alınmış ve eski Fars şiirinde çok kullanılan kalıplar sınırlı sayıda kalmıştır. Bu kalıplar kaside, gazel, kıt’a, musammat, terci-i bend, terkeb-i bent, mesnevi, rübâî ve müstezad olup, son zamanlarda yeni Avrupa edebiyatının etkisiyle bazı şairler onları “Kâlib-ı Azâd” (Bağımsız kalıp) olarak adlandırmıştır.¹³⁴

Nîmâ Yûşic lakaplı ‘Alî-yi İsfendiyârî, cesur davranarak resmen yeni bir kalıbın temellerini atan ve kuşkusuz yeni tarzda şiir söyleyen ilk şair değildir; ancak yeni bir kalıp ortaya koymadaki bilimsel, bilinçli, hedefli ve düzenli yaklaşımı

---

¹³³ Hâirî, a.g.e. s. 392.

¹³⁴ Aynı eser, s. 376.

nedeniyle “Yeni şiirin babası” olarak tanınmaktadır. Nîmâ temelde, “Şiir, vezin ve kafiye değildir. Vezin ve kafiye bir şairin sadece iş aletidir. Kullanılan deyim ve terimlerden redif yapmak, bilinen konulardan genel bir fihrist vermek şiir değildir” düşüncesini savunmuştur. Aslında Nîmâ, klasik şiirin yapısına ve kalıplarına tam bir hakimiyetle onun temelleri üzerine yeni bir bina kurmuş ve Fars şiirinde yeni bir estetik sisteme ulaşmıştır. Nîmâ’nın kuramı, içerikteki ve şâirane bakış açısındaki değişiklikler dışında, mısralarında tekdüze ve belli aralıklarla olması kaydından kurtulması, belli duraklarda kafiyein zorunluluğuna aldırmama, ancak vezne ve ahenge dayanma esası üzerine kurulmuştur.

Nîmâ’nın şiirsel içerik bakımından kendi zamanının insanı olduğunu belirtmek gerekir. Meşrutiyet devriminin yenilgiye uğraması ve Rızâ Şâh Pehlevî’nin kara diktatörlüğünün ortaya çıkışı, şairlerin kendi toplumlarındaki acıyı ve elle tutulur gerçekleri dikkate alarak, sanatsal bir dille, kendi zamanlarının insanların mutsuzluk ve bahtsızlıklarının macerasını dile getirmelerini zorunlu kılmıştır.¹³⁵

2.2. Meşrutiyet Dönemi İran Şairleri

İran edebiyatında meşrutiyet devresi, 1848’den itibaren Nâsıru’l-dîn Şâh’ın saltanat süresini kapsayan hazırlık zamanı ile birlikte, 1906 tarihinde meşrutiyet fermanının imzalanması ve 1924 yılında şair Nîmâ’nın “Yeni şiir”i başlatmasına kadar geçen süre olarak belirtilebilir. İlk meşrutiyet şairi olarak kabul edilen şair ise,

---

¹³⁵ Nâme-yi Aşina, a.g.e., s. 75.

şiiirlerinde şekil ve kalıp açısından olmasa bile, anlam, içerik, fikir ve manzum yönünden yenilik gösterebilen Edîb-i Pişâverî 'dir.¹³⁶

Bu dönemin genel durumu hakkında biraz daha bilgi sahibi olabilmemiz için bu dönemde yaşamış ünlü bazı şairlerden bu aşamada kısaca bahsetmenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda, dönemin ünlü 15 şairi sırasıyla şöyledir:

1. Edîb-i Pişâverî (1844-1930)

Edîb-i Pişâverî, Pişâver'de dünyaya gelmiştir. İngilizlerle yapılan savaşlarda babasını kaybetmesi üzerine Sebzevâr'a yerleşmiştir. XIX. yüzyılın ünlü filozoflarından Molla Hâdî Sebzevârî'den ders almıştır. 1930 'da Tahrân'da vefat etmiştir.

Edîb, şiirlerinde şekil ve üslup olarak, Horâsân üslubuna bağlı kalmıştır. İran ve Arap edebiyatlarına, sarf, nahiv ve felsefeye olan derin bilgisinden dolayı şiir dili ağırdır. Şiirlerinde Alman dostluğunu işleyen Edîb'in eserlerinde vatan konulu düşünceleri ateşli bir biçimde dile getiren kuvvetli bir milliyetçi ve İngiliz muhalifi olduğu söylenebilir. Bir Bâzgeşt dönemi şairi olarak eski şairleri taklit etmekle beraber, işlediği konular bakımından çağdaşlarından ayrılmıştır.¹³⁷

---

¹³⁶ Kanar, a.g.e., s. 229.

¹³⁷ Aynı eser, s. 228 vd.

Edîb-i Pişâverî'nin şiirleri akıcı değildir, ama felsefî olduğu söylenebilir. İnsanı uzlete çağırmıştır. Tarihî yazma eserler, Arap ve Acem kıssaları, hikmet ve felsefe ile dolu uzun gazelleri, oldukça sağlamdır. Fakat ağır olduklarından dolayı herkes kolaylıkla tam olarak anlayamaz. 1913 yılında Alman imparatoru II. Wilhelm için yazdığı on dört bin beyitten oluşan “Kaysernâme” manzumesi, İngilizleri eleştirdiği hamasî bir şiirdir. Bu şiirinde imparatoru överek Alman halkını yüceltmıştır. Eser, Şâhnâme vezninde, oldukça sağlam ve fasih olup, kıymetli manzumlar içermektedir.¹³⁸ Divanı ise 3 yıl sonra ‘Alî ‘Abdu’r-resûlî tarafından basılmıştır.

2. Edîbu'l-Memâlik-i Ferâhânî (Emirî) (1860-1918)

Mîrzâ Şâdık Hân Emirî (Edibu'l-Memâlik), Meşrutiyet dönemi şairlerinin önderi olarak tanımlanabilir. Kâzerân'da dünyaya gelmiştir. Edîbu'l-Memâlik, Kaçar veziri Ebu'l Kâsım Kâimmağâm'ın akrabası olduğu için küçük yaşta iyi eğitim almıştır. İlk olarak Emiru's-şu'arâ lakabıyla şiir yazmaya başlamıştır. Daha sonra Muzafferu'd-dîn Şâh tarafından 1895 yılında Edîbu'l-Memâlik lakâbını almıştır.¹³⁹ Tahsilinden sonra yanında çalışmaya başladığı hamisi Emîr Nizâm'ın isminden dolayı Emîrî mahlasını kullanmıştır.¹⁴⁰

Emirî, her ne kadar bu hanedanın son padişahlarını eski şairler tarzında öven kasideler yazsa da, çok sayıda vatan konulu, sosyal ve ahlâkî kıtaları mevcuttur.

---

¹³⁸ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 319 vd.

¹³⁹ Aynı eser, s. 137.

¹⁴⁰ Kanar, a.g.e., s. 219 vd.

Arap dili ve edebiyatına vakıf olup, bu bilgisini şiirlerinde göstermeyi başarmıştır.¹⁴¹ Emirî, gençlik yıllarından itibaren şiir söylemeye başlamıştır. Söylediği şiirleri sağlam ve güzel olup, hepsi de divanında bulunmaktadır.

1898 yılında Tebriz'de “Edeb” gazetesini kuran Emirî, 1901 yılında aynı gazeteyi Meşhed'de yayınlamış, 1905 yılında da Bâdkube'de Farsça ilâveli Türkçe “İrşâd” gazetesini basmıştır.¹⁴² 1907 yılında ise “İrak-ı Acem” gazetesini kurmuştur. Meclis gazetesinin başyazarlığını ve yarı resmî olan “Afitâb” gazetesinin müdürlüğünü yapmıştır. Edîbu'l-Memâlik, gazetecilikle ilgilenen ve bu dönemde gazeteciliğe yönelen ilk şair olarak kabul edilir.¹⁴³

Edîbu'l-Memâlik, Yezd, Simnân ve Savucbulağ gibi İran'ın çeşitli şehirlerinde adliye başkanlığı görevlerinde de bulunmuş, bu dönemde adliye hakkında şiirler yazmıştır. Hicivlerinde çoğunlukla adliye vezirlerini eleştiren Emirî'nin divanı, ilk kez 1933 yılında 750 sayfa olarak Vahîd-i Destgirdî'nin girişimleriyle Tahrân'da basılmıştır.¹⁴⁴ Edîbu'l-Memâlik'in divanı yaklaşık 20 bin beyit olup,¹⁴⁵ divanında yer alan astronomi, coğrafya ve aruz hakkında yazdığı eserleri, ayrıca “Makâmât-ı Emirî”, “Reşehatu'l-aklâm”, “Risale der İkd-i Enemil” risaleleri ünlüdür. Bunlardan birçoğu kaybolduğu için şu an elimizde mevcut değildir. Gazeteciliğe adım attığı devrede, özgürlük isteyen bir yenilikçi olarak ortaya çıkmıştır. İnkılâbı övmüş, meclisin açılmasına sevinmiştir. Eski usulü

---

¹⁴¹ Tecrübekâr, a.g.e., s. 101.

¹⁴² Kanar, a.g.e., s. 220.

¹⁴³ Tecrübekâr, a.g.e., s. 102.

¹⁴⁴ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 137.

¹⁴⁵ Tecrübekâr, a.g.e., s. 102-104.

eleştirmiş, vatanperestlik fikrinin yerleşmesine çalışmış, heyecanlı bir şekilde İran halkının sıkıntılarından söz etmiştir.¹⁴⁶

Emirî, gazel dışında şiirin bütün türlerinde, özellikle kasidede oldukça güçlüdür. Üslup bakımından eski şairleri taklit etmiştir. Çağdaşları gibi, şairliğe medih şiiri ile başlayan Emirî, edebî hayatın yenileşmeye başladığı dönemde Kaânî ve Surûş'u izlese de, kasideciliği bırakmamıştır. Şiirinin, yeni anlam ve manzumları kabul etmeme gibi bir görünüşü olmasına rağmen eski edebî geleneği tenkit etmiş, şair ve edebiyatçıları sorgulamıştır.¹⁴⁷

3. Şâbir (öl.1862)

Azerbaycan'ın Kafkas asıllı millî şairi olan Şâbir, Şirvân'da dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençliğini dindar bir aile ortamında ve tabiatın kucağında geçirmiştir. Sosyal yaşamı ve inkılâbı işlediği mizah şiirleri kaleme almış, Molla Naşreddîn gazetesinde yazılar yazmıştır. XIX. yüzyılın sonlarında Kafkas basın ve kültüründe önemli ilerlemeler olmasına ve yeni okullar açılmasına rağmen, eskiden okuduğu bilgileri, uzun müddet eski şiirin kurallarından kurtulmasını engellemiştir. Fakat yine de şiirlerinde tebessüm, sevinç, mizah ve hadiselerin tenkidi görülmektedir.

---

¹⁴⁶ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 139.

¹⁴⁷ Aynı eser, s. 137 vd.

Rusların Japonya yenilgisinden sonra (1905) bu ülkeye bağlı olan Bâkü'de de hürriyet fikirleri, edebiyat ve güzel sanatlar gelişme göstermiştir. 1906 'da Molla Nuşreddîn gazetesi burada yayına başladığında, Şâbir de bu edebî cepheye katılmıştır. Onun bu gazetede yayınlanan şiirleri inkılâp fikirlerinin alevlenmesinde etkili olmuştur. Şiirleri aydın tabakada olduğu kadar saraylılar ve halk üzerinde de etkisini göstermiştir. Konusu halkın meseleleri olan bu şiirleri, yaşadığı devirle alakalı olup, içerik ve özellik bakımından realist ve yenilikçi olarak kabul edilebilir.¹⁴⁸

4. Şûrîde (1863-1926)

Hâcî Muhammed Takî Şûrîde-i Şîrâzî, Şîrâz'da dünyaya gelmiştir. Yedi yaşında yakalandığı çiçek hastalığından dolayı gözleri kör olmuştur. On yaşında iken babasını kaybetmiştir. Güçlü iradesi, akıllı oluşu ve kuvvetli bir hafızaya sahip olması sayesinde klasik devir şiirlerini kısa zamanda öğrenip ezberlemiştir. Yaşam boyu bilgi ve kültürünü arttırmaya çalışmıştır.

Faşıhu'l-mulûk lakabı ile anılan Şûrîde'nin tarihe karşı özel merakı vardır. Klasik şiirin bütün kurallarına bağlı kalmayı tercih etmiş, klasik dönem şairlerinden biri olan Ehlî-yi Şîrâzî'yi örnek almış,¹⁴⁹ Nizâmî, Sa'dî, Ferruhî ve diğer şairlerin eserlerini incelemeye önem vermiş ve onları taklit etmiştir. "Nâme-i rûşendilân" isimli eserini körler için kalme almıştır. Nesirleri ise yayınlanmamıştır. Okuyana zevk ve güç veren birçok gazel söyleyen Şûrîde, klasizmi yüceltmiş ve eserlerini bu

¹⁴⁸ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 137 vd.

¹⁴⁹ Kanar, a.g.e., s. 228.

tarzda hazırlamıştır. Parlamento seçimleri ve Birinci Dünya Harbi gibi siyasal gelişmeler onun sanatını da etkilemiştir. Şiirlerini yazdıktan sonra, tasnîf denen halk şarkıları tarzında musikî eşliğinde okumuş ve bu halkın beğenisini kazanmıştır.¹⁵⁰

5. Edîb-i Nişâbûrî (1864-1926)

Mîrzâ ‘Abdu’l-cevâd Edîb-i Nişâbûrî, Şûrîde ile çağdaş olup, diğer Şîrâzlı şairlerinin aksine Nişâbûr’da orta halli bir çiftçi ailede dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta sağ gözünün kör olmasına, sol gözünün de kısmî körlük geçirmesine rağmen Nişabur’da ilk tahsilini başarıyla tamamlamıştır. 1880 yılında Meşhed’e gitmiş ve Medrese-yi Hayret Hân, Medrese-yi Fazıl Hân ve Medrese-yi Nuvvab’da eğitim görmüştür.¹⁵¹ Arap dili ve edebiyatı alanında çalışmalar yapmış ve bu alanda dersler vermiştir.

Nişâbûrî’nin Îrec Mîrzâ ile samimi dostluğu vardır. Kimseyi küçümsememiş, büyükleri tenkit edip eleştirmekten korkmamıştır. İlk olarak Kâ’ânî ve Safâ’yı, daha sonra Ferruhî ve diğer klasik devir şairlerini kendine örnek almıştır. Sanatında zirveye yükselmiş ama yenilik getiren bir şair olmamıştır. Şûrîde’nin aksine, zamanın hadiselerine önem vermemiştir. Kaside, gazel ve rubâilerden meydana gelen beş bin beyitlik şiirleri, “Divân-ı Leâlî-yi Mekkûne” ismiyle yayınlanmıştır. Bu eserinde, Horâsân üslubuyla şiir yazan şairlerden bahsetmiştir ve bu eseri ‘Abbâs Zerrîn’in

---

¹⁵⁰ Rypka, a.g.e., s. 492-493.

¹⁵¹ Muhammed İshâk, *Sohenvarân-ı Nâmi-yi Îrân*, C.I., Neşr-i Tulû‘ ve Sirûs, Kalkûta, 1363, s. 35.

çabalarıyla basılmıştır.¹⁵² Nişâbûrî, Arapça şiirler de yazmıştır. Onun asıl öneminin, eğitim faaliyetleri ile ilgilenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Arapça ve Farsça şiirleri tefsir ve tenkit etmiştir.¹⁵³ Horâsân üslubuyla yazdığı şiirlerinde şekil, ifade ve manzum bakımından yenilik görülmez.¹⁵⁴ Ancak özel bir üsluba sahip olduğu da bir gerçektir. Söz seçiminde, terkip düzeninde ve manayı ortaya koymada son derece dikkatlidir. İlk başlarda Kâ'ânî'yi örnek almış fakat daha sonraları Türkistan şivesine yönelmiştir.¹⁵⁵

6. Ğanîzâde (1879-1934)

Ğanîzâde, Azerbaycanlı olup, Selmâs'ta doğmuştur. Özgürlük konularını işleyen şair ve yazarlardan biridir. Önceleri ticaretle uğraşmasına rağmen, 1907 yılında Rızâîye'de “Feryâd” gazetesini çıkarmıştır. Rızâzâde-yi Şafak'ın “Şafak” gazetesinde çalışmıştır. Tebriz'in Ruslar tarafından işgali üzerine İstanbul'a gelmiş, burada yayınlanan “Ahter” gazetesinde Rusya ve İngiltere aleyhinde makaleler yazmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Berlin'e giderek Takîzade'nin neşrettiği “Kâve” dergisinde çalışmıştır. 1926 yılında da İran'a dönmüştür. Almanca'dan tercüme ettiği romanları kendi çıkardığı günlük “Sehend” gazetesinde tefrika halinde yayınlamıştır. Şiirlerinde eski şairleri taklit etmeye çalışmıştır.¹⁵⁶

---

¹⁵² Kanar, a.g.e., s. 223.

¹⁵³ Rypka, a.g.e., 493.

¹⁵⁴ Kanar, a.g.e., s. 225.

¹⁵⁵ İshak, a.g.e., s. 35.

¹⁵⁶ Kanar, a.g.e., s. 231.

7. Mîrzâde-i 'İşkî (1894-1923)

Muhammed Rızâ Mîrzâde-i 'İşkî, Hemedân'da dünyaya gelmiştir. Babası Seyyîd Ebû'l Kâsım Kurdistânî Tahrân asıllı olup, annesi Fâtîme Begum ise Tebrizlidir.¹⁵⁷ Mahallî mekteplerde okuduktan sonra, Tahrân'daki Ulfet ve Alliance okullarını bitirmiştir. 1915 yılında “Nâme-i 'İşkî” adlı bir gazete kurarak siyasal mücadelesine başlamıştır. Aynı yıl, İranlı göçmenlere katılarak İranlı milliyetçilerin faaliyet merkezi olan İstanbul'a gitmiştir. Birkaç sene burada kalmıştır. Bâbali Üniversitesi'nde felsefe ve sosyal bilimler derslerine dinleyici olarak katılmıştır.¹⁵⁸ 1918 yılında “Nevrûzî-nâme” ve “Operâ-yi Restâhiz-i Şehriyârân-ı İran” adlı eserlerini yazmıştır.

1919 yılında Tahrân'a dönen 'İşkî, burada sosyalist parti taraftarlarına katılmıştır. İngilizlerin ve İranlıların işbirliğini eleştirerek, zamanın hükümeti aleyhinde şiddetli yazılar yazmıştır. Hükümete karşı konferanslar vermiştir. “Be İşk-ı Vatan” adıyla yazdığı şiirleriyle ülkenin bulunduğu durumdan duyduğu üzüntüyü açıkça dile getirmiştir. Bu yazıları ve propagandaları yüzünden muhalifleri tarafından 1920 yılında hapse atılmıştır.¹⁵⁹ Hapiste de şiir yazmaya devam etmiştir. Hapisten çıktıktan sonra Isfahan'a gitmiştir. “Restâhiz-i Şehriyârân-ı İran” adlı ünlü operasını ilk kez burada sahnelemiştir.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ Melek Bodur, *Çağdaş İrân Şairlerinden Mîrzâde-i 'İşkî; Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Prof. Dr. Hicabi Kırılancı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013., s. 54.

¹⁵⁸ Ali Akbar Muşîr Salimî, *Kulliyât-ı Muşavvar-ı 'İşkî*, Tahrân, 1344 h.ş., s. 5.

¹⁵⁹ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 362.

¹⁶⁰ Muhammed Kâ'id, *Mîrzâde-yi 'İşkî*, 1. bs., Tahrân, 1377, s. 50.

1921 yılında “Karn-i Bistum” adlı karikatürler içeren, sosyal ve siyasal boyutlu şiirlerin de yer aldığı haftalık dergiyi çıkarmıştır.¹⁶¹ Bunun yanısıra birkaç İslâmî gazete de yayınlamıştır.¹⁶² Coşkulu ve inkilâpçı bir genç olan ‘İşkî, esasen cumhuriyet taraftarı olup,¹⁶³ o dönemde Cumhuriyet söylentilerinin artması üzerine düşünülen rejimin yapmacık olduğunu iddia ederek, Cumhuriyet taraftarı gazeteleri ve Cumhuriyet rejimini tenkit eden “Menzûr-i Cumhuriyet”, “Cumhurî-yi Kollabi” ile “Arm-i Cumhurî” adıyla birçok makale yazmıştır. Bu makaleleri büyük bir yankı uyandırmış ve tepkiler toplamıştır. Hatta bu karşıt yazıları nedeniyle gazetesini iki defa kapatılmıştır. Bundan kısa bir süre sonra da ‘İşkî sert eleştirilerinden dolayı evinde iki kişi tarafından 1924 yılında vurularak öldürülmüştür.¹⁶⁴ ‘İşkî, 1921 yılı devriminden sonra suikaste uğrayıp öldürülen ilk kişidir.¹⁶⁵

‘İşkî’nin ölümünden sonra dönemin aydınlarından biri olan ‘Alî Akbar Salimî “Gulhâyi Rengâreng ve Murebbî” adlı dergisinde ‘İşkî’nin eserlerinden yaptığı seçmeleri yayınlamıştır. Daha sonra da “Kulliyât-ı Muşavvar-ı ‘İşkî” adı altında ‘İşkî’nin bütün eserlerini toplamış ve Bank-ı Millî matbaasında 1955 yılında 464 sayfa, 7 bölüm olarak Tahrân’da yayınlamıştır.¹⁶⁶ ‘İşkî divanından başka, teknik bakımından zayıf olan çeşitli piyesleri bulunmaktadır. Ancak piyeslerinin heyecan

---

¹⁶¹ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 263.

¹⁶² Kâ’id, a.g.e., s. 245.

¹⁶³ Melek Bodur, a.g.m., s. 59.

¹⁶⁴ İshak, a.g.e., s. 288.

¹⁶⁵ Kâ’id, a.g.e., s. 13.

¹⁶⁶ Salimî, a.g.e., s. 53.

verici ve olgun olduğu söylenemez.¹⁶⁷ Şiirleri de çok değildir. Bunun nedeni ise ‘İşkî’nin ne şair, ne de yazar olmasından kaynaklanmaktadır. ‘İşkî, bir siyaset adamı olarak doğmuş, mücadele etmiş ve acımasızca genç yaşta öldürülmüştür.

‘İşkî, başta Tevfik Fikret olmak üzere Türk edebiyatının etkisinde kalmış ve kafiye sistemine değişiklik getirmiştir. Burada şekil değil, telaffuz ve ses uyumu ön plana çıkmıştır. Şiir üslubunda eski tarzı yaşatmaya devam etmektense, asaletine dokunmadan üslubu değiştirmek gerektiğini savunmuştur.¹⁶⁸ Yazılarının tamamı topluma yöneliktir. Bütün eserlerini halka hitaben ve toplum için yazmıştır. Toplumun her tabakasından insanın ilgisini çekerek ve onları ilgilendirerek konuları ele almıştır.¹⁶⁹ Hatta şiirlerini günlük konuşma diline yakın sade bir ifadeyle yazmıştır. Buna rağmen düz yazılarında dil kurallarını göz önünde bulundurmıştır. Ayrıca ‘İşkî, eserlerinde hemen hemen her konuyu işlemiştir.

‘İşkî’nin şiirlerinin çoğu hâlâ anlaşılabilmiş ve değerlendirilebilmiş değildir. Batılı edebiyat tarihçileri de onun hakkında fazla bir şey söylememiştir. Bazı İranlı edebiyatçılar onu, "Yeni şiir"in öncülerinden biri olarak kabul etmiştir. Bazıları da, onun ne eski ve ne de yeni edebiyatı bilmediğini ileri sürmüştür. Bahâr'a göre o, bir "Avâm Şairi" dir.¹⁷⁰ Gerçekte ise ‘İşkî, fazla bir edebiyat bilgisine sahip değildir. Eski edebiyatı okumaktan özellikle kaçınmıştır. Fakat yine de bir parça şairlik ruhu

---

¹⁶⁷ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 267.

¹⁶⁸ Kanar, a.g.e., s. 221-222.

¹⁶⁹ Kâ'id, a.g.e. s. 12.

¹⁷⁰ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 346.

taşımıştır. Tarihî hadiseleri kolay idrak ettiğinden, tarih sahnelerini tasvirde yeteneklidir. Dili akıcı olmadığı gibi, kullandığı kelimeler de maksadını ifadeye yetecek kadar kuvvetli değildir. Fazla şiiri bulunmayan ‘İşkî'nin bütün eserleri aynı edebî değere sahip değildir.¹⁷¹

‘İşkî, alışılmışın dışına çıkarak hikâyelerinin konusunu yaşayan insan tipleri üzerine kurmuştur. Kahramanlarının sıfat ve davranışları, sıradan insanlarınki gibidir. Vezin ve kalıp seçiminde de yenidir. Eskiden Fars şairleri, vezni hafif olduğundan mesnevi kalıbını kullanmıştır. ‘İşkî, ilk olarak bundan sıyrılıp, Fars şiirinde geçmişte görülmedik bir şekilde (Meryem isimli şiirinde) musammat kalıbında müctes bahrini kullanmıştır. Bazıları, onun Nîmâ'nın yeni üslubunu taklit ettiğini söylerse de bu doğru değildir. O, kendi üslubunda tek ve yeni olarak kabul edilebilir. Orijinal isimli eserinde seçtiği tablolar, eski eserlerinde bile görülmez. Hikâyelerinde kahramanlar, vatansever İran köylülerdir.¹⁷²

8. ‘Ârif-i Kazvînî (1882-1933)

Meşrutiyet sonrası dönemin büyük şairlerinden biri olan ‘Ârif, Kazvîn'de dünyaya gelmiştir. Edebî ilimler, hat ve minyatür sanatlarını öğrenmiştir. Hafızlık ve müzik dersleri almıştır. 17 yaşında Bâlâ Hanım ile babasının izni olmadan evlenmiştir.¹⁷³ 1898 yılında Tahrân'a gelmiş, şarkıları ve gazelleri saraylılar arasında büyük ilgi görmüştür. Meşrutiyet hareketinin canlandığı yıllarda, bütün şiir ve

---

¹⁷¹ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 367.

¹⁷² Aryenpûr, a.g.e. C. II, s. 377.

¹⁷³ İshak, a.g.e., s. 147.

tasniflerine etki edecek düşünceleriyle demokratik sol kanada eğilim göstermiştir. Birinci Dünya savaşı sırasında İngiliz ve Ruslara karşı olan vatanseverlerle birlikte, 1915 yılında İstanbul'a göç etmiş, 1919 yılına kadar burada kalmıştır. Duygusal ve kolay inanan bir yapısı olduğu için İstanbul'da kaldığı süre boyunca Türklerin propagandalarından etkilenerek şiirler söylemiş ve de kendi vatandaşlarını “İttihad-ı İslâm'a” (İslâm birliğine) davet etmiştir.¹⁷⁴ Fakat daha sonra bu düşüncesinden vazgeçmiştir.

Tahrân'a döndüğünde Muhammed Taķî Hân'ın Horâsân'daki Cumhuriyet isyanına katılmıştır. Rızâ Hân'ın iktidara gelmesinden sonra ona bu hareketini affettirmek için “Marş-ı Cumhûrî” adlı şiiri yazsa da Hemedân'a sürülmekten kurtulamamış ve burada vefat etmiştir.

‘Ârif'in divanı, kaside, gazel, hicviye, tasnîf ve politik düşüncelerini içeren şiirlerinden ibaret olup, 1924 tarihinde Rızâzâde-yi Şafak'ın önsözüyle birlikte 340 sayfa olarak basılmıştır.¹⁷⁵

İnkılâpçı düşüncelerini dile getirdiği tasnifleri dışında şiire bir yenilik getirmeyen ‘Ârif-i Kazvînî, tasniflerinin her birini bir amaca yönelik olarak sade bir dille kaleme almıştır.¹⁷⁶ Bu şiirlerinin hepsi de siyasal ve sosyal içeriklidir. Fakat maalesef tasniflerinin çoğu şu anda elimizde mevcut değildir. Çağdaş nazımda en

---

¹⁷⁴ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 349.

¹⁷⁵ Kanar, a.g.e., s. 230.

¹⁷⁶ Kanar, a.g.e., s. 230 vd.

mükemmel tasnifleri yazan, bunları bizzat besteleyen ve okuyan kişinin ‘Ârif-i Kazvînî olduğu söylenebilir. Her ne kadar, kendisinden önce Mîrzâ ‘Alî Ekber Hân Şeydâ bunu denemiştir de, ‘Ârif’in tasnifleri daha çok sosyal ve siyasal içerikleriyle öne çıkmayı başarmıştır.¹⁷⁷

Tasniflerinde, âşıkane duyguları, hürriyet aşkını, vatan sevgisini, doğruluk ve fedakârlık hislerini başarıyla ifade etmiş, halkın hürriyet ve milliyet hislerini tahrik etmeyi başarmıştır.¹⁷⁸ ‘Ârif’in meşrutiyet devresindeki en önemli eseri, “Peyâm-i âzâdî” isimli gazelidir.¹⁷⁹ Gazel türünde Hâfız ve Sâdî’yi takip eden ‘Ârif-i Kazvînî, çoğu şair gibi eski tarzın etkisinden kurtulamamıştır.

9. Vahîd-i Destgirdî (1880-1942)

İsfahan'a bağlı Destgird yöresinden olan Vahîd-i Destgirdî, İsfahan'daki eski medreselerde edebî bilimler ve Arapça okumuştur. Bu bilgilerde ihtisas sahibi olarak “Muctehid lik” ünvanı almıştır.¹⁸⁰ Çağdaş şairler arasında üstatlık rütbesine yükselmiştir.

Destgirdî, 1906 yılında meşrutiyet hareketlerine katılarak hürriyet isteyenlerle birlikte Bahtiyârî’ye ve oradan da Tahrân’a gitmiş, “Encümen-i Uhuvvet” adlı

---

¹⁷⁷ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 159.

¹⁷⁸ Anbarcıoğlu, *Çağdaş İran Nazmında Edebî Türler*, s. 3.

¹⁷⁹ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 148.

¹⁸⁰ Tecrübekâr, a.g.e., s. 115.

topluluğa katılmıştır.¹⁸¹ Maârif Bakanlığı’nda âzâlık yapmıştır. 1921 yılında “Encümen-i Edebî-i İran” adıyla bir topluluk ve “Armağan”¹⁸² dergisini kurmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında “Pervâne”, “Müfettiş-i İran” ve “Zâyende-rûd” gibi gazetelerde yayınlanan Almanları övüp, Rus ve İngilizleri yeren, imparator II. Wilhelm için yazdığı “Narencek” isimli musammatı ile ün kazanmıştır.¹⁸³

Vahîd, her zaman şiirlerinde sade ve anlaşılır olmayı tercih eden, eski edebiyatın korunması için çalışan şair ve yazarlardandır. Bu nedenle edebiyatta yenilik taraftarı olanları gaflet, cehalet, zevksizlik ve saygısızlıkla suçlamıştır.

Vahîd, Maârif Bakanlığı, basın ve telif bürosundaki görevinden sonra Tahrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. Eserleri kaside, gazel ve kıt’aları, “Sâd Enderz” mecmuası, “Sergûzeşt-i Erdeşîr” mesnevisi ve İsfahan olaylarını anlatan “Rehâvurd” adlı tarihçesinden ibarettir. Eski edebiyatta da derin bilgi sahibi olduğu görülebilir.¹⁸⁴ Şiirlerini de eski şairlerin üslubunda yazmıştır.

Nizâmî-i Gencevî’ye büyük ilgi duyan Vahîd-i Destgirdî, onun hamsesini düzenleyerek altı cilt halinde yayınlamıştır. Çağının büyük şair ve eleştirmenlerinden biri olarak da kabul edilebilir. “Armağan” dergisinde yayınlanan şiirleri ayrıca

---

¹⁸¹ Mahmûd Hidâyet, *Golzâr-ı Câvidân*, C.II., Çâphâne-yi Zibâ, 1345-1966, s. 170.

¹⁸² Kanar, a.g.e., s. 232.

¹⁸³ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 323.

¹⁸⁴ Kanar, a.g.e., s. 231-232.

basılmamıştır. Şiirde sağlamlığı ve Fars edebiyatına bağlılığı ile tanınmıştır.¹⁸⁵ “Sergûzeşt-i Erdeşir” isimli yirmi bir bin beyitlik mesnevisi, ahlâkî ve felsefî efsanelerle birlikte, Sasanî padişahlarının ilki olan Erdeşir-i Bâbekân’ın tarihini içermektedir.¹⁸⁶

10. Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr (Muhammed Takî Bahâr) (1886-1951)¹⁸⁷

Meşrutiyet sonrası dönemin en büyük şair ve nesir yazarlarından olan Muhammed Takî Bahâr, Meşhed’de dünyaya gelmiştir. İlk edebiyat derslerini şair olan babasından almış, ayrıca Edîb-i Nişâbûrî ve zamanın diğer bazı âlimlerinden yararlanmıştır. Bahâr, genç yaşta babası Âsitâne-i Kuds-i Razavî Meliku’ş-şu‘arâsı Sabûrî’yi kaybedince onun yerine Meliku’ş-şu‘arâ olarak görevlendirilmiştir.¹⁸⁸ Gençlik yıllarında Ferruhî-yi Sistânî üslubunda Muzafferu’d-dîn Şâh’I, saray erkânını ve Horâsân valilerini öven gazel ve methiyeler yazmıştır. 1906 yılında Meşhed meşrutiyetçileri yanında yer almıştır. Muzafferu’d-dîn Şâh’ın ölümünden sonra Meşhed’de kurulan “Sa’âdet” adlı topluluğa katılmıştır.¹⁸⁹ İran’da meşrutiyet kabul edildikten sonra vatan ve sosyal içerikli şiirler yazmaya başlamıştır. Dokuz ay süren kısa istibdat döneminde, içinde kendine ait millî şiirlerin yer aldığı Horâsân gazetesini yayınlamıştır. 1910 yılında kurulan “Hizb-i Demokrat-ı İran” (İran Demokrat Partisi) adlı partinin siyasal ilkelerini açıklayan “Nevbahâr” adlı

---

¹⁸⁵ Tecrûbekâr, a.g.e., s. 116.

¹⁸⁶ Aynı eser, s. 119.

¹⁸⁷ Bu konuda bkz. Soner İşimtekin’in “*Muhammed Takî Bahâr’ın (Meliku’ş-u‘arâ) Divanının İçerik Açısından İncelenmesi*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Doç. Dr. Abdüsselam Bilgen, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 2012.

¹⁸⁸ Tecrûbekâr, a.g.e., s. 120.

¹⁸⁹ Kanar, a.g.e., s. 233.

gazetesini, 1911 yılında Meşhed’de çıkarmıştır.¹⁹⁰ Fakat 1911-1912 Şuster olayı, Tebriz ve Gilân kıyımları ve 1. meclisin kapatılmasından sonra Rus elçiliği baskısıyla gazete kapatılmıştır. Bu olaydan sonra Bahâr, bazı arkadaşlarıyla birlikte Tahrân’a sürülmüştür. Burada birkaç kez Meclis-i Şurâ-yi Millî’ye milletvekili seçilmiştir. Ayrıca kapatılan “Nevbahâr” adlı gazetesini Tahrân’da yayınlamıştır.

1917 yılında “Dânişkede” adlı edebî topluluğu kuran Bahâr, aynı zamanda “Dânişkede” adıyla aylık bir dergi de çıkarmıştır. Derginin amacı, eski nesir ve nazım kalıplarını kullanarak yeni kavramları ele almak, bununla birlikte edebî inkılâbın gerekliliği, Avrupa nesrinin güzel yönlerinin alınması ve eski fasih edebiyata saygı gösterilmesi gereğini dile getirmek olmuştur. Bu dergi İran edebiyatının gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır.¹⁹¹ Bahâr, 1934 yılında Tahrân Üniversitesi’nde edebiyat profesörü olarak kendini ilmî araştırmalara vermiş ve politikadan uzaklaşmıştır. 1951 yılında da Tahrân’da vefat etmiştir.

Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr, önceleri sade ve matbuatî denilen halk şiirleri yazmış, daha sonra klasik üslubu denemiştir. Her şeyden önce bir kaside şairi olan Bahâr, edebî faaliyetinin ikinci devresinde şiirlerinde, hürriyetçi fikirleri konu almıştır.¹⁹²

İçinde bulunduğu çağın manzum ve tabirlerini kabul etmekle birlikte, eski şiiri şiddetle savunmuş ve edebiyatta meydana gelen her yeniliği bir usul

---

¹⁹⁰ İshak, a.g.e., s. 439.

¹⁹¹ Kanar, a.g.e., s. 233 vd.

¹⁹² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 336 vd.

çerçevesinde kabul etmiştir. Bahâr, klasik üsluba bağlı kalarak eskilerin dilini kullanmayı tercih etmiştir. Bunun yanında günlük dil, ıstılah ve tabirlerden de yararlanmaktan geri kalmamıştır. Şiirin eski ve sınırlı konuları içinde kalmamış, siyasal ve sosyal konuları da şiirine yansıtmayı başarmıştır. Yeni manzumlar kullanarak, eski şairlerin stilinde yazdığı kasidelerinin eşsiz olduğu söylenebilir. Gazelciliği ise kasidecilikinin yanında ikinci planda kalmıştır.¹⁹³ Yeni üslupla söylediği bazı şiirleri, Avrupalı şairleri taklit ederek yazdıklarından oluşmaktadır. Rubaî, kıt'â ve gazelleri de güzel olup, şiirlerinin toplamı otuz bin beyti geçmektedir.¹⁹⁴

Bahâr'ın şiirlerini, gençlik yıllarında eski şairler tarzında söylediği övgü şiirleri ve meşrutiyetten sonra hürriyetçiler safına katıldığında özgürlük ve vatan konularını işlediği şiirler olarak iki döneme ayırmak mümkündür. Vatan kavramı onun şiirlerinde önemli bir yer tutmuştur. Bahâr şiirde, eski usul ve ölçülerin kalması şartı ile her türlü yeniliği kabul eden bir şairdir.¹⁹⁵ Böylece eski ile yeniyi bağdaştırmaya çalışmıştır. Eski şiirde kullanılan bütün kelime, deyim ve manzumları yeni şiirde de kullanmıştır.¹⁹⁶ Bahâr'ı diğer şairlerden seçkin kılan en büyük özellik, eski ekole bağlı kalmasına rağmen şiirlerini milletin arzularına uygun olarak yazması ve sesini günün meseleleri ile halkın ızdırıp ve heyecanı için yükseltmiş olmasıdır.¹⁹⁷ Çağdaşlarından çoğuna göre, Hâfız'dan sonra Bahâr gibi bir şair çıkmamıştır.

---

¹⁹³ Kanar, a.g.e., s. 234; Tecrübekâr, a.g.e., s. 121.

¹⁹⁴ Tecrübekâr, a.g.e., s. 122.

¹⁹⁵ Kanar, a.g.e., s. 234.

¹⁹⁶ Aynı eser, s. 235-236.

¹⁹⁷ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s.127.

Bahâr'ın 1956-1957 yıllarında yayınlanan iki ciltlik divanı, kaside, kıt'â, gazel ve mesnevilerini içermektedir. Şiirleri arasında en iyileri kasideleri olarak kabul edilebilir. “Çehâr Hitâbe” isimli mesnevisinde kendi edebî makamına övgüde bulunmuştur.¹⁹⁸

Birkaç defa milletvekilliği yapan ve bakan olan Bahâr, 1934 yılında Tahrân Üniversitesi edebiyat profesörlüğüne tayin edilmiş ve böylece politikadan uzaklaşmıştır. Bu süreçte pek çok kitap derlemiş ve yazmıştır. Çok kıymetli teliflerinden biri, üç ciltlik “Sebksînâsî” isimli eseridir. Bahâr, edebiyat tarihinde bu bilim dalını ortaya koyan ve üniversitede bu kürsüyü kuran ilk kişidir.¹⁹⁹

11. Taķî Dâniş (Ziyâ-yi Leşker, Musteşâr-i A'zam) (1864-1948)

Meşrutiyet dönemi klasik şairlerinden biri olan Taķî Dâniş, gençlik yıllarında iyi bir eğitim almış, düz yazı ve şiirde yüksek bir mevkiye ulaşmıştır. Nâsıru'd-dîn Şâh ve Muhammed 'Alî Şâh'ın sadrazamı Mîrzâ 'Alî Enisu's-sultân'ın meclisinde yer almıştır. Şâh ve sadrazamı öven şiirler yazmıştır.

Taķî Dâniş, ilk önce “Ziyâ-yi Leşker” ve daha sonra “Müsteşâr-i A'zam” lakâbını kullanarak şiirler yazmıştır. Onun güzel eserlerinden birisi sofraya getirilen yiyecekleri tavsif ettiği “Hekim Sûrî” adlı kitabıdır. Bu kitabı, zevk, konu sağlamlığı

---

¹⁹⁸ Tecrübekâr, a.g.e., s. 121.

¹⁹⁹ Aynı eser, s. 120.

ve estetik açısından bu dönemin değerli eserlerinden birisi olarak sayılabilir.²⁰⁰ Ayrıca eseri üslup bakımından büyük bir öneme sahiptir. 25.000 beyitlik kaside, gazel ve kıt‘alardan oluşan divanı ise Tahrân Üniversitesi tarafından 1958 yılında 3 cilt olarak basılmıştır. Ayrıca eserlerinin çoğu kendi hattıyla kaleme alınmıştır. Bâzgeşt devri şairi olarak şiirlerinde tamamen eski şairlerin üslubuna bağlı kalan Dâniş, tasavvufî şiirde Senâî, mesnevîde Mevlânâ, gazelde Sâ‘dî ve Hâfız, kasidecilikte de Mu‘izzî, Mes‘ûd Sa‘dî Selmân’ı örnek almıştır.

12. Lâhûtî (1887-1957)

Meşrutiyet devrinin önemli şairlerinden biri olan Lâhûtî, Kirmânşâh'ta dünyaya gelmiştir. Tahrân'da öğrenci iken Kalkûta'da yayınlanan “Hablu’l-metîn” gazetesinde yayınladığı özgürlükçü şiirleri ile tanınmıştır.²⁰¹ Birinci Dünya Savaşı’nın ikinci yılında “Bistûn” adıyla bir gazete yayınlamıştır.²⁰² Avrupa kuvvetlerinin savaşta mağlup gelmesi sonucu, önceden hükûmete karşı geldiği bahanesiyle Şâh tarafından hakkında ölüm emri çıkartılmıştır. Bunun üzerine Lâhûtî, İstanbul'a kaçarak burada “Pârs” dergisini yayınlamıştır. İran'a dönünce 1922 Şubat ayında yapılan Tebrîz ayaklanmasına katılmış, buradan da Rusya'ya kaçmıştır. Burada yazdığı şiirlerle Azerî edebiyatında çığır açan şairlerden biri olmuştur.²⁰³

---

²⁰⁰ Tecrübekâr, a.g.e., s. 111.

²⁰¹ Kanar, a.g.e., s. 237.

²⁰² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 382.

²⁰³ Kanar, a.g.e., s. 237.

Lahûtî, şiire realizmi getiren şairlerdendir. Şiirlerinde yüzyıllar boyu ele alınmayan kadın hakları ve eşitliğinin sağlanamaması konularını işlemiş, geri kafalılık ve batıl inançlara karşı mücadele etmiştir.²⁰⁴ Lâhûtî'nin ilk şiirleri gazetelerde yayınlanan tasnifleridir. Bu devrede Şâbir'in ve bazı Türk edebiyatçılarının onun şiiri üzerinde etkileri rahatlıkla görülebilir.²⁰⁵

13. Nizâm-ı Vefâ (1888-1964)

Bâzgeşt devrinin son önemli şairlerindendir. Kâşân'da dünyaya gelmiştir. Küçüklüğünde iyi bir öğrenim görmüştür. 1906 yılında İsfahan'da meşrutiyet hareketlerine katılmıştır. Ömrünü politikayla ilgilenerek, devlet memurluğu ve lise öğretmenliği yaparak geçirmiştir. Arap ülkelerine ve Avrupa'ya seyahatlerde bulunmuştur. Eserlerinin çoğu yayınlanmamıştır.²⁰⁶

Bir gönül şairi olan Vefâ, özellikle gazel şairidir. Hatta onun diğer kaside ve mesnevileri ile tasnîf ve terâneleri de bir çeşit canlı ve güzel gazellerdir. Bunları, içinden nasıl gelmişse öyle okumuştur. Şiiri hususî bir özeliğe sahip olup, temiz ve kusursuzdur. Şiirlerinde kullandığı eski Fars şiirinin manzum ve kalıpları, onun eserlerinde daha canlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Edebiyatta yeni olmayan ve herkesin her zaman kullandığı manzumları o da defalarca kullanmıştır. Buna rağmen

---

²⁰⁴ Aynı eser, s. 236-238.

²⁰⁵ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 169.

²⁰⁶ Kanar, a.g.e., s. 239.

şairlerinde yeni bir görünüm göze çarpmaktadır. En önemli özelliği, dilinin sade ve tekellüfsüz oluşudur.²⁰⁷

14. Pervîn-i İ'tisâmî (1906-1941)

İran'ın en büyük kadın şairlerinden biri olarak bilinen Pervîn-i İ'tisâmî, 1906 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Çocukluk yıllarında boş vakitlerini oyundan daha çok okumayla geçiren Pervîn on bir yaşlarında, Fîrdevsî, Nâsır Hüsrev, Enverî ve Mevlânâ Celâlu'd-dîn gibi ünlü şairlerin şiirlerini okumuştur.²⁰⁸ Böylece çocukken şiir söylemeye başlayan Pervîn, kasidelerinde H. V. ve VI. yüzyıl şairlerini, özellikle Nâsır-ı Hüsrev'i örnek almıştır. Genel anlamda sade kabul edilebilecek mesnevi, kıt'â, gazel ve diğer şiirlerinde Fahreddin-i 'Irâkî'nin²⁰⁹ üslubu hissedilebilir. Yenilikler taşıyan düşüncelerinde toplumsal, ahlâkî ve eleştirisel bir özellik göze çarpmaktadır. Şiirlerinde ince, felsefî ve ahlâkî terimler kullanmayı tercih etmiş olan Pervîn'in, düşünce dünyasının şaşırtıcı olduğu söylenebilir. Birçok şiirinde yavrusuna seslenen müşfik bir anne gibidir. Gerçekçi olduğu için hayatın acılarını iyi idrak etmiş ve bunu okuyucuya hissettirmiştir.²¹⁰

---

²⁰⁷ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 421.

²⁰⁸ Yakûb Ajend, *Edebiyyât-i Novîn-i Îrân*, Tahrân, 1363 h.ş., s. 177; Hâsân 'Alî Muhammedî, *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, Tahrân, 1375 h.ş., s. 405.

²⁰⁹ Fahreddin-i 'Irâkî, Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı, ancak bir yandan Moğol istilâlarının, bir yandan Haçlı seferlerinin Selçuklu ülkesini kavurduğu yıllarda, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Sadreddin Konevî, Şems-i Tebrizî gibi önemli tasavvuf alimleriyle aynı dönemde, aynı coğrafyada yaşamış bir şairdir.

²¹⁰ Muhammed Mu'în, *Ferheng-i Fârsi*, C.V, 8. bs., Tahrân, 1371 h.ş. s. 156.

Pervîn, bütün manzumelerinde ahlâkî konuları ele alan tek şairdir. Klasik şairlerin etkisinde kalmış olmakla birlikte, bu etkiyi zamanına has bir görüşle ve gerçeği aramak, manayı belirtmek gibi kendine mahsus bir tarzla birleştirerek, yepyeni bir söyleyiş tarzı meydana getirme konusunda başarılı olmuştur. Özellikle öğüt vererek, ahlâkî yükseklikleri göstermek, gerçeği bir filozof gibi izah etmek, bilgi sahiplerini düşündürmek, zayıf ve zavallıları avutmak ve teselli etmek için yazdığı şiirlerde büyük bir başarı elde etmiştir. Pervîn kıt'âlarını, klasik nazımda kullanılan soru-cevap tarzında kaleme almıştır. Fakat bu münazara sanatına, olgun düşünceleri, zengin, canlı ve orijinal hayalleriyle daha büyük bir güç kazandırmıştır. İnce derin manaları, orijinal buluşları, renkli hayalleri, olgun ve sade ifadesiyle Pervîn'in şiirlerinin okuyucuyu saadet ve fazilete yönelttiği söylenebilir. Hatta insanın çocukluk, gençlik hallerindeki iç ve dış âlemi kudretle tasvir edebilen şiirlerinde bütün varlıklar konuşur gibidir.²¹¹

Pervîn'in bazı şiirleri babasının sahibi olduğu Bahâr dergisinde yayınlanmıştır. 5.000 beyit aşkın şiirden oluşan divanı ilk defa 1314 yılında kendisi daha önce de belirttiği gibi Muḥammed Taḳî Bahâr'ın önsözüyle yayınlayan Fars şiirinin doruklarında yer edinmiş ünlü bir şairi olan Pervîn-i İ'tisâmî, 1941 yılında 35 yaşında vefat etmiştir.²¹²

---

²¹¹ Anbarcıoğlu, *Çağdaş Nazımda Sosyal ve Diğer Konular*, s. 106-107.

²¹² Muḥammedî, a.g.e., s. 406.

15. Şehriyâr (1904-1988)

Güney Azerbaycan'ın Tebrîz şehrinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muḥammed Huseyin Şehriyâr olup, Tebriz'de Füyûzât ortaokulunda, Tâlibîye medresesinde, Tahrân Lisesinde eğitim görmüştür. 1924 yılında Tıp fakültesine kayıt olmasına rağmen bir aşk yüzünden okulu bırakmak zorunda kalmış, sonrasında devlet hizmetine girmiştir.

Şehriyâr'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarında Kaçarların yıkılışına ve Meşrutîyet hareketine, gençlik ve orta yaş döneminde I. ve II. Pehlevî idaresine ve ihtiyarlık döneminde ise 1979 inkılâbına tanık olduğu söylenebilir.²¹³ Babasının ölümünden sonra ise buhranlı bir dönem geçirmiştir. Dostlarının ısrarı ile Tahrân'a yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Tebriz'de de defnedilmiştir.

Şehriyâr'ın şiirlerinde ses ve anlam mükemmel bir uyum içindedir. Şiiri, edebî bir form olmanın ötesinde, içinde şekillendiği coğrafya ve zihniyetin bütün kültürel değerlerini barındırmaktadır.²¹⁴

Şehriyâr, şiirlerini Türkçe ve Farsça olarak kaleme almıştır. Birkaç Arapça şiiri de bulunmaktadır. Türkçe yazdığı en önemli şiiri, halk edebiyatı türünde, hece vezniyle kaleme aldığı “Haydar Baba’ya Selâm” isimli eseridir. Farsça şiirleri dört

---

²¹³ Prof. Dr. İsa Özkan, *Şehriyâr'ın Şiirlerinde Kültürel Değerleri*, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, sayı 412, Ankara, 2010, s. 23 vd.

²¹⁴ Özkan, a.g.e., s. 23. vd.

ciltlik bir divan ve iki ciltlik bir külliyyat halinde basılmıştır.²¹⁵ Bu eseri Türk dünyasında çok önemli bir yankı yaratmıştır. Bu yankının, Azerbaycan Edebiyatında da büyük bir canlanmanın oluşmasına, insanların kendi edebiyatlarına önem vermesine, kendi yurtlarına karşı daha duyarlı olmasına yol açtığı söylenebilir.²¹⁶

Şehriyâr'dan etkilenererek şiir ve nazireler kalem alan birçok şairimiz bulunmaktadır. Bunlardan Verdi Kankılıç, Aydın Erol, Ali Korkut Akbaş, Huseyin Perviz Hâtemî, Nihat Yücel, Mustafa Kayabek, Fırat Kızıltuğ gibi şairleri zikredilebiliriz.²¹⁷

---

²¹⁵ Arslan Tekin, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İstanbul, 1995, s. 562.

²¹⁶ Hasan Almaz, *Şehriyar'ın Türkçe Divanı ve Haydar Baba'ya Selam şiiri Üzerine Bir Değerlendirme*, www.karakoyunlu.net.

²¹⁷ Yusuf Gedikli, *Şehriyâr ve Haydar Baba'ya Selam*, Ankara, 1964, s. 125.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÎREC MÎRZÂ'NIN (CELÂLU'L-MEMÂLİK) HAYATI:

Îrec Mîrzâ Celâlu'l-Memâlik, Kaçar şehzâdelerinden olup, 1291 h.k. yılında (1874 m.) Ramazan ayı başlarında Tebriz'de dünyaya gelmiş ve 22 İsfend 1304 (13 Mart 1926 m.) yılında kalp krizinden Tahrân'da vefat etmiştir.²¹⁸ Feth'ali Şâh Kaçar'ın torunu ve Melik Îrec b. Hâkân Megfûr'un oğlu Golâm Huseyin Mîrzâ'nın oğludur.²¹⁹ Feth'ali Şâh, yaşamı boyunca Mîrzâ'ya "Hâkân", Îrec'in büyük babasına "Enşaf", babasına ise "Behcet" olarak hitap etmiştir.²²⁰

Îrec'in annesi, babası ve kardeşleri hakkında bir bilgi elimizde mevcut değildir. Ancak babası Golâm Huseyin Mîrzâ'nın, 1286 h.k. (1881 m.) tarihinde Azerbaycan'a giderek, Muzaferu'd-dîn Şâh'ın sarayında saray şairi olarak görev yaptığı,²²¹ Muzaferu'd-dîn Şâh'ın ona "Sadru's-şu'arâ" lakâbını verdiği ve Kaçar döneminin en iyi şairlerinden biri olduğu bilinmektedir.²²² Golâm Huseyin Mîrzâ'nın birçok güzel şiiri günümüze kadar ulaşmıştır,²²³ ancak kendisinin yaşamı hakkında bilgi veren ve şiir örneklerini içeren basılmış hiçbir tezkire mevcut değildir.²²⁴

---

²¹⁸ Ali Nihat Tarlan, *Çağdaş İran Şiiri*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Konferanslar, Seri.2, Kitap. 12, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1938, s.12.

²¹⁹ Hidâyet, a.g.e., s. 178.

²²⁰ Hâirî, a.g.e., s. 39.

²²¹ Mirhâdî, a.g.e., s. 251.

²²² Aryenpûr, a.g.e., s. 383.

²²³ Hâirî, a.g.e. s. 39.

²²⁴ Maḥcûb, a.g.e., s. 6.

Huseyin Mîrzâ, 1874 yılında dünyaya gelen oğluna İrec Mîrzâ adını veriyse de kendi atalarına gösterdiği saygıdan dolayı Mîrzâ'ya bir süre "Emîr Hân" olarak seslenmiştir.²²⁵ Huseyin Mîrzâ, Feth'ali Şâh döneminin ileri gelenlerinden olduğu için oğlu İrec Mîrzâ'nın ana dili Azeri Türkçesine²²⁶ ek olarak, Ağa Muhammed Takî 'Ârif-i İsfahânî, Mîrzâ Naşurullah Bahâr Şirvanî gibi zamanın ünlü hocalarından Farsça, Arapça ve Fransızca dersler almasını sağlamış,²²⁷ Tebriz'de Daru'l-fünûn'da eğitim görmüştür. İrec Mîrzâ, ilk edebî bilgileri iyi bir şekilde öğrenmiş, Farsça ve Arapça dışında Fransız dili ve edebiyatına da vâkıf olmuştur.²²⁸ Mösyö Lambed'in yanında Fransızcasını daha da ilerletmiştir.²²⁹ İrec, yanında eğitim gördüğü bir şair olan ve kendisini şiir söylemeye yönelten kişi olarak kabul edilen²³⁰ Emîr Nizâm-i Gerûsî'den "Fahru's-su'arâ" lakâbını almış²³¹ ayrıca, Emîr Nizâm kendisi de bu lakâbı bazı yazılarında resmî olarak kullanmıştır. İrec Mîrzâ, Muhammed 'Alî Sâvecî'den tıp eğitimi almış, Hâc Mîrzâ Mûsâ'nın yanında doktorluk bilgilerini ilerletmiştir.²³² Eğitiminden sonra Emir Nizâm Gerûsî'nin emriyle Tebriz'deki "Muzafferî" okulunun müdürlüğünü yapan İrec,²³³ ilk gençlik yıllarında devlet hizmetine girerek ülkenin muhtelif bakanlıklarında orta dereceli makamlara yükselmiş ve genç yaşta evlenmiştir. Ca'fer Kûlî Mîrzâ, Husrev Mîrzâ ve Rebâbe

---

²²⁵ Ferište Kerimî, *Bergî ez Zendeğî-yi Bozorgân*, I.bs. Şirâz, 1377, s. 79.

²²⁶ Kanar, a.g.e., s. 224.

²²⁷ Seyyid Kemâl Hâc Seyyid Cevâdî, *Eşerâferinân*, C.I., 1. bs., Tahrân, 1388, s. 332.

²²⁸ Tecrübekar, a.g.e., s.104.

²²⁹ Cevâdî, a.g.e., s. 333.

²³⁰ *Divân-ı İrec Mîrzâ Celâlu'l-memâlik*, Muẓafferî Kütüphanesi, Hıyâbân-ı Bâb-ı Humâyûn, Çap-ı İlmî, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi no:57099, s. 2.

²³¹ Maḥcûb, a.g.e., s. 9.

²³² Aynı eser, s. 5.

²³³ Kerîmî, a.g.e., s. 79.

isimli çocukları olmuştur. Fransa’da eğitim gören Câfer Kulî Mîrzâ, Îrec 42 yaşındayken yani 1294 h.k. (1877 m.) yılında bir neden yokken genç yaşta intihar etmiştir.²³⁴ Reşîd Yâsimî bu konu hakkında ve Îrec’in bu olaydan sonraki yaşamı ile ilgili şunları söylemiştir: “Îrec’in oğlu Câfer Kulî Mîrzâ’nın kendisini öldürmesi Îrec’in yaşamındaki en önemli olaydır. Bu olay onun ruhunda derin yaralar açtı ve bu olaydan sonra Amerikalı müsteşarlarla birlikte Horâsân’a gitti. O zamanın ve o şehrin malî durumunu belirten “İnkılâb-ı Edebî” mesnevisini yazdı. Ömrünün sonlarında Tahrân’a geldi ve 15 yıl sonra aynı şehirde kalp krizinden öldü. 1304 h.k. (1926 m.) yılında yaşamı sona erdi. Onun dağınık şiirlerini oğlu Hüsrev Mîrzâ topladı ve bastı, ancak o mecmuada Îrec’in eski şiirlerinden bir kısmı görülmez. Bunun nedeni ise kendisinin o şiirleri sevmemesi ve defterden çıkartmasıdır”²³⁵ Îrec’in oğluyla ilgili olarak, uzun yıllar başbakanlık yapan Muḥbirü’s-salṭana ise, Îrec’in oğlunun casusluk yapma ve askeriye’nin sırlarını ortaya çıkarma suçuyla tutuklanarak idama mahkum edildiğini, Îrec Mîrzâ’nın, Rızâ Hân Pehlevî Millî Meclis Kuruluna geldiği bir gün birkaç milletvekiliyle ona ricada bulunduğunu, buna istinaden Rızâ Hân Pehlevî’nin, Câfer Kulî Mîrzâ’nın kurtulmasına yasal olarak bir yol bulunması hususunda emir verdiğini ve böylece onun ömür boyu hapis cezasına çarptırıldığını, ancak onun bu olaylara dayanamayarak intihar ettiğini, intihar nedeninin ise anlaşılamadığını iddia etmiştir.²³⁶

Îrec’in diğer oğlu Hüsrev Mîrzâ ise babasına nazaran şiirle daha az ilgilenmiş, şu ana kadar herhangi bir eseri basılmamıştır. Hüsrev Mîrzâ devlet memuru olarak

---

²³⁴ Hâirî, a.g.e., s. 546 vd.

²³⁵ Aynı eser, s. 486.

²³⁶ Aynı eser, s. 551.

çalışmış²³⁷ ve 1334 h.ş. (1915 m.) yılında da vefat etmiştir.²³⁸ Rebâbe isimli kızı ise Merhum Murtaza Mekkî ile evlenmiş ve kısmen de olsa şiirle ilgilenmiştir.²³⁹

Îrec, genç yaşta babasını ve eşini kaybetmiştir.²⁴⁰ 19 yaşında babasını kaybeden Mîrzâ, ailesine bakma görevini üstlenmek zorunda kalmış, kendisi için şu beyitleri yazmıştır:

“Gönlümde var olan ümitlerimin hepsinden,
Şimdi ümitsizlikten başka bir şey yok”²⁴¹

Ailesini geçindirmek için Veliahd Muzaferu'd-dîn Şâh'ın yakın görevlileri arasında yer alan Îrec, hatta manzumelerinden birinde bu konuya işaret ederek şunları söylemiştir:²⁴²

“Sultanın komutanlığı etrafında dolaşmak
Peki efendim, peki efendim demek”

Muzaferu'd-dîn Şâh döneminde Azerbaycan yönetimine atanan Merhum Mîrzâ ‘Alî Hân Emini'd-dovle Sînekî, Îrec'i kendi katibi yapmış, Tahrân'da vezirlik makamına getirilince de Îrec'i beraberinde Tahrân'a götürmüştür. Böylece Îrec

---

²³⁷ Maḥcûb, a.g.e., s. 52.

²³⁸ Hâirî, a.g.e., s. 38.

²³⁹ Aynı eser, s. 546 vd.

²⁴⁰ Aryenpûr, a.g.e., s. 384.

²⁴¹ Mirhâdî, a.g.e., s.251.

²⁴² İshâk , a.g.e., s. 226.

Mîrzâ, resmen devlet işleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Yezd ve Kirmân yazışmaları görevi ona verilmiştir.²⁴³ Başta Tebriz’de, sonrasında da Tahrân’da özel kâtip görevini üstlenmiştir. Muzafferu’d-dîn Şâh tarafından “Şadru’ş-şu’arâ” lakâbını alarak²⁴⁴, resmî bayramlar için kıt‘ave kaside yazmakla yükümlü olmuştur.²⁴⁵ Fakat bu durumdan memnun olmayarak, bir süre sonra lakâbını kabul etmemiş ve bunu şiirlerinde dile getirmiş, saray şairi olmaktan uzak durmayı tercih etmiştir. Nâşiru’d-dîn Şâh tahta geçtikten sonra Îrec’in bilgi ve yeteneğinden haberdar olmuş ve onu Dâru’l-hilâfe’nin başkanı yapmıştır. 1309 h.k. (1891 m.) yılına kadar bu işle meşgul olan Îrec,²⁴⁶ 1314 h.k. (1896 m.) yılında Kivâmü’s-saltana ile birlikte Avrupa’ya gitmiştir. Birkaç defa Kivâmü’s-saltana Mîrzâ’nın yanında kâtiplik yapmıştır.²⁴⁷ Avrupa’dan döndükten sonra ilk olarak Azerbaycan deftardarlığı, sonrasında da Hasân‘Alî Hân Nizâmu’s-saltana’nın isteğiyle ticaret odası başkanlığı yapmıştır. 1318 h.k. (1900 m.) yılından Tahrân’a gelene kadarki süre zarfında Belçikalı müsteşar zamanında gümrükte çalışmaya başlamış, Kirmânşâh gümrüğü genel müdürlüğünde tercümanlık yapmıştır. 18 ay sonra Kirmânşâh’da, gümrük başkanı ve Kürdistan postane veznesi başkanı olarak çalışmış, havale görevlerini üstlenmiştir. Çok geçmeden aleyhinde şikâyetlerin başlaması nedeniyle işten alınmıştır. Îrec, 23 yılını Azerbaycan’da geçirmiştir. Fakat şiirlerinde Azerbaycan’daki döneminden hiç bahsetmemiştir.

---

²⁴³ Aryenpûr, a.g.e., s. 384.

²⁴⁴ Cevâdî, a.g.e., s. 333.

²⁴⁵ Mehdî Sultanzâdeh, *Îrec Mîrzâ ve Eş‘âreş*, Edebiyat 2. sınıfı, Merkez-i Terbiyet-i Muallim-i Ulemâ-yı Eminî, Tebriz, (?), s.2.

²⁴⁶ Maḥcûb, a.g.e., s. 5.

²⁴⁷ Divân-ı Îrec Mîrzâ, Muzafferî Kütüphanesi, s. 3.

1324 h.k. (1906 m.) tarihinde Şaniu'd-dovle tarafından Kültür Bakanlığı Daire Başkanı olarak görevlendirilen İrec,²⁴⁸ Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak ilk defa şu anda Antika Araştırma Genel Müdürlüğü olarak adlandırılan Antika Dairesi Kültür Müzesi İdaresi'ni kurmuştur. Ertesi yıl ise hükümete yardım için İsfahan'a gitmiştir. Bunu kendisi şöyle anlatmıştır; “Bahtiyarî başkaldırdı ve devlete yardım için savaş sırasında İsfahân hükümetinin yardımına gittim. Hakimlerin her ikisi de görünüşte bana son derece saygı gösteriyordu. Dört gün hükümet dairesinde çalıştım. Daire başkanının benimle olmasına rağmen, cahil ve adı Hâc Yak'ûb Hân olan bir adam benim iznim olmadan orada işleri yoluna koyuyordu....”²⁴⁹

Mîrzâ, Merhum Refi'u'd-dovle'nin başkanlığı zamanında ise bilginlerin hizmetine girmiştir. 1326 h.k. (1908 m.) yılında Azerbaycan hükümdarı Muḥbiru's-saltana'nın desteğiyle Maârif Bakanlığında kendi makamını koruyarak, Azerbaycan valisi Hâc Muḥbiru's-saltana-yi Hidâyet ile birlikte Tebriz'e gelmiş ve o zamana kadar oluşturulmayan bir eyalet kabinesi “Kabineyi eyaleti” kurmuştur.²⁵⁰ Çok geçmeden Kafkas yolundan Tahrân'a geçmiştir. İrec'in Tahrân'a gelişi Meşrutiyet İnkılâbına rastlamıştır ve O, meşrutiyet yanlılarıyla birlikte Hz. 'Abdu'l-âzim tarafında yer almayı tercih etmiştir.²⁵¹

Mîrzâ, 1327 h.k. (1909 m.) yılında İsfahan vali yardımcısı olarak çalışmış, Âbâde hükümetinde memur olarak görev almıştır. İsfahan ve Âbâde seyahatinin

---

²⁴⁸ Cevâdî, a.g.e., s. 333.

²⁴⁹ Aryanpûr, a.g.e., s. 387.

²⁵⁰ Kerîmî, a.g.e., s. 79.

²⁵¹ Aḥmed Sâdir Hâc Seyyid Cevâdî, Kâmurân Fânî, Bahâu'd-dîn Ḥurremşâhî, *Dâiretü'l-maâ'rif-i Teşeyyo*, C.II. 2. bs., Tahrân, 1372, s. 638

onun isteği dışında olduğunu, hatta memuriyetinin bu döneminde borçlandığını, belki de bu nedenle gümrükte çalışmaya başlayarak Enzeliye'ye (Pehlevî Limanı) gittiğini söyleyebiliriz. Bu konuda aşağıdaki beyti kaleme almıştır.²⁵²

“İki aydan fazladır koymadım

Düşüncesiz ve akıllı başı yastığa”

Geri döndükten sonra gümrük işinden vazgeçerek maliye ile ilgilenmeye karar vermiş,²⁵³ bu doğrultuda 1333 h.k. (1914 m.) yılında gelir mahkemeleri dairesi başkanlığını üstlenmiştir. 1334 h.k. (1915 m.) yılında büyük oğlu Ca'fer Kulî Mîrzâ'nın şehrin büyük giriş kapısı yanında bulunan hendek toprağının üzerinde silahıyla intihar etmesinin ardından, Îrec'in hayatı kararmış ve Tahrân'ı terk etmiştir. Îrec, oğlunun ölümü üzerine üzüntüsünü anlatan şiirler kaleme almıştır.²⁵⁴ Bu olay sonrasında Îrec, Horâsân'ın maliye müşavirliğine gönderilmiştir.²⁵⁵ Bu sırada Horâsân valisi olan Kîvâmu's-saltana ise Mîrzâ'ya maliyeyi iyileştirme görevini vermiş, onu müfettiş olarak görevlendirmiştir.²⁵⁶ 1337 h.k. (1918 m.) yılında da malî yardım amaçlı gelen Amerikalı danışmanların görev alması nedeniyle bir süre teftişte yer almıştır. Sonrasında ise Îrec'in varlığı gereksiz görülmüş ve aylık maaşı Meclis-i Şurâ-yi Millî'nin bütçesine bırakılmıştır. Bu sebepten Mîrzâ'nın Meşhed-Tahrân yolculuk masraflarını kendisinin karşıladığı iddia edilmektedir.²⁵⁷ Bu olayları Îrec,

---

²⁵² Hâirî, a.g.e., s. 253; Hâc Seyyid Cevâdî, a.g.e., s. 639.

²⁵³ Kerîmî, a.g.e., s. 79.

²⁵⁴ Reşîd Yâsimî, *Edebiyât-ı Mu'âsir*, C.IV., Tahrân, 1316, s. 24.

²⁵⁵ Yâsimî, a.g.e., s. 24.

²⁵⁶ Maḥcûb, a.g.e., s. 264

²⁵⁷ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 389.

“İnkılâb-ı Edebî” isimli mesnevisinde kaleme almış, hatta mesnevisinin bir bölümünde, tarihî olaylara katıldığını ve göçmenler grubunun bir parçası olduğunu iddia etmiştir.

Meşhed’de bulunduğu sırada Kıvâmu’s-saltana Horâsân valiliğine seçilmiştir. O dönemde Kıvâmu’s-saltana’nın kardeşi Vusûku’d-dovle ise İran’da baş vezirdir. Onun zamanında Horâsân’da hiç zalimce bir davranış ve baskı görülmemiştir. Seçimlerle ve oy çokluğuyla bölge yönetilmiştir. Ancak onun bazı davranışları vatanseverleri, özgürlük isteyenleri ve hepsinden çok Îrec’i incitmiştir. Vusûku’d-dovle sadrazamlığından sonra ise bu makam Muşiru’d-dovle’ye verilmiştir. Muşirû’d-dovle, Kolonel Muhammed Takî Hân Pesyân’ı Horâsân jandarması yöneticiliğine atamış ve Meşhed’e göndermiştir. Kolonel’in Horâsân’a gelmesiyle Kıvâmü’s-saltana’nın gücü artmıştır. Celâlu’l-memâlik’in de bulunduğu o bölgede, özgürlük isteyenler Kolonel’in etrafında toplanmış ve devrim yapmıştır. Kolonel Takî Hân, Kıvâmu’s-saltana’yı yakalatıp hapse attırmıştır ve sonrasında da kabine yıkılmıştır.

‘Aklî-yi Âzarî “Kıyâm-ı Kolonel” kitabında, Îrec ile Kolonel’in ilişkisini kısaca şöyle kalem almıştır: “Kolonel, Îrec’in dostluğundan yararlanıyordu ve Îrec en iyi müşavir ve onun en iyi yardımcısı sayılıyordu. Albay ona çok saygı gösterirdi ...” ve devamında “Ailevi asalet ve soyluluk açısından da yüce bir makama sahip olan ve Horâsân eyaleti maliyesini idarede yardımı bulunan bu büyük şahsiyet bizim tarihimizdeki şerefli pehlivanı, Kolonel Takî Hân istiyordu”²⁵⁸

---

²⁵⁸ Hâirî, a,g,e,. s. 258-260.

Kolonel Horâsân'a gittikten sonra ikisi samimi dost olmuştur. Kolonel, hükümet taraftarı Kürtlerle savaşta "Kuçân ve Davlî" tepelerinde bazı askerlerin ihaneti nedeniyle 1340 yılında ölmüştür.²⁵⁹ Ölümünden sonra yakınları ve dostları arasında bulunan Îrec aranmaya başlamıştır. Ancak maliye bakanlığı yüksek müfettişi olan Ruknî'nin Îrec'i saklaması nedeniyle Îrec bulunamamıştır.

Îrec, Kolonel olayından sonra yaklaşık 30 yıl daha Horâsân'da yaşamıştır. Meşhed'deki yaşamının yorucu geçtiği oğlu Husrev Mîrzâ'nın şu sözlerinden anlaşılabilir: "... Yavaş yavaş çalışmaktan ve özellikle çalışıyormuş gibi yapmaktan yorulup Tahrân'a geldi. Bir buçuk yıl Tahrân'da kalan Mîrzâ, sürekli evinde ilim ve edebiyat dostlarıyla birlikte oldu." ²⁶⁰

Horâsân'da kaldığı 1337-1342 h.k. yıllarının Mîrzâ için edebî faaliyetlerinin en önemli dönemi olduğunu söylemek gerekir.²⁶¹ O günlerde ülkenin her yerinde ortaya çıkan özgürlük taraflarının ayaklanmalarına karşı sessiz kalamamıştır. Kendi yaşamının bu dönemini anlattığı şiirlerinde sade ve samimi şekilde kaleme aldığı itirazları, derin düşünceleri göze çarpmaktadır. Şairliğinin kemale erdiği bu yıllarda Mîrzâ, millî büyük şairlerden biri olarak tanınmıştır.²⁶²

Mîrzâ, 1342 h.k. (1923 m.) yılı sonlarında Tahrân'a geldiğinde ise kendi isteklerinin çoğunu şiirlerinde bulan başkent halkının, şairlerin ve edebiyatçıların

---

²⁵⁹ Aynı eser, s. 258-260.

²⁶⁰ Aynı eser, s. 262.

²⁶¹ Cevâdî, a.g.e., s. 333.

²⁶² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 388.

sıcak tepkileriyle karşılaşmıştır. Örtünme ve kadın özgürlüğünden bahseden şair Sîpâsgozârî, onu büyük bir şevkle karşılamıştır. Bununla ilgili olarak Rus oryantalist Çaykîn şunları söylemiştir: “Bu samimi ve sade tören, o dönem şartlarında çok anlamlıdır ve İran’da böyle bir iftihar hiçbir şaire ve siyasetçiye nasip olmamıştır”²⁶³

Tahrân’da maddî ihtiyaçtan dolayı tekrar çalışmak istemesine rağmen 2 yıla yakın iş bulmayı beklemiştir. Ömrünün bu son iki yılını Tahrân’da edebiyatla ilgilenerek geçiren Mîrzâ, evini ilim ve edebiyat dostlarına açmıştır. 1344 h.k. (1925 m.) yılı yaz ayında Rus oryantalist Yû. N. Mârre Farsça eserleri tanımak için İran’a gittiğinde Mîrzâ ile tanışmış ve onu “Esmer, zayıf, orta boylu ve söz ile davranışlarında sabırlı biridir” olarak tarif etmiştir.²⁶⁴

İş bulamaması nedeniyle ömrünün son yıllarını fakir bir şekilde geçirmiş olan Mîrzâ, ekonomik zorluk yaşadığını o dönemde kaleme aldığı şiirlerinde yansıtmıştır. Ancak hiçbir zaman bu durumundan şikâyet etmemiş, maddî sıkıntısını ülkeye ve halka karşı sadık bir şekilde çalışmasına bağlamıştır. Hatta kimseye muhtaç olmamasıyla iftihar etmiştir. Buna rağmen bazen de ömrünü boşuna geçirdiği için üzölmüştür.

Mîrzâ, yaşamın zorluğuna daha fazla dayanamamış ve 22 İsfend 1344 h.k. (13 Mart 1926) tarihinde 52 yaşında, oğlu Hüsrev 22 yaşında telgraf-posta yatılı okulunda okurken dostu Esadu’l-mulûk’un (Hâc Hurmuzhân-Doktor Milesyu)

---

²⁶³ Aynı eser, s. 388.

²⁶⁴ Aynı eser, s. 389.

evinde kalp krizinden vefat etmiştir. Oğlu Husrev'in söylediğine göre ise babası, 'Alî Rızâ Hân Filozofu'd-dovle, Doktor Lokmanu'd-dovle, 'Abdu'l Huseyin Hân Îrec'in evinde misafirken kalp krizinden ölmüştür ve Tahrân'da halk mezarlığına gömülmeyi vasiyet etmiştir.²⁶⁵ Îrec'in mezarı, bazı kaynaklara göre Sefâ mezarlığı,²⁶⁶ bazı kaynaklara göre ise İmâmzâde Kâsım Şemirân Cenâb-ı Makbere-î 'Alî Hân Zahiru'd-dovle Kaçar'dadır.²⁶⁷ Ayrıca Îrec'in, Sî Tîr Caddesi, Îrec Sokağı'nda bulunan evinin Kültürel Miras Genel Dairesi ve Tahrân 12. bölge belediyesinin izniyle boru döşeneceği gerekçesiyle 27 Eylül 2004 tarihinde yıkıldığını da belirtmek gerekir.²⁶⁸

Mîrzâ'nın mezar taşında kendi el yazısıyla kaleme aldığı 3 tabela bulunmaktadır. Bunlardan birinde kendisinin yazdığı şiir bulunmaktadır. Bu şiirinde şunları söylemiştir:

“Ey bu dünyada olan iyiler,

Ya da bu dünyaya daha sonra gelecek olanlar

Bu toprakta uyuyan (yatan) benim

Îrec'im, tatlı dilli Îrec

---

²⁶⁵ Hâirî, a.g.e. s. 546 vd.

²⁶⁶ Hidâyet, a.g.e., s. 178.

²⁶⁷ Mehdî Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i Îrân Kârnâhâ-yi XII., XIII. ve XIV., III. bs., C.I., Tahrân, 1371, s.175.*

²⁶⁸ www.bbc.co.uk/persian/arts/story/2004/09

Burası dünya aşğının mezarıdır

Burası gizli aşkın dünyasıdır

Âşıklıktı dünyada benim tarzım

Âşık mezarıydı benim mezarım”²⁶⁹

Mezar taşındaki kitabe ise “İşçi, Şeyhin Gözyaşı, Vefa, Kanın Tasviri, Albay Muḥammed Takî Ḥân’ın Ağıtı” başlıklarından oluşmaktadır.²⁷⁰

Ḥusrev, babasının ölümünden sonra şiirlerini toplayarak bastırıldığı divanda, İrec’in güçlü ve yenilikçi düşüncelerinin onun düşmanı olduğunu ve ruhsal karmaşalık içinde olmasının beklenmedik ölümüne zemin hazırladığını, İrec’in ne hissettiyse şiirlerinde onu söylediğini belirtmiştir.²⁷¹

İrec’in ölümünden sonra kızı Rebâbe babası hakkında şu şiiri kaleme almıştır:

“Bizim Celâl’imiz”

Felek çaldı ve dünyadan bizim Celâl’imizi²⁷² götürdü

Bir anda benim idealimi yok etti

---

²⁶⁹ Ḥâirî, a.g.e. s. 152.

²⁷⁰ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 414

²⁷¹ Divân-ı İrec Mîzâ, Muḥafferî Kütüphanesi, a.g.e., s. 5.

²⁷² Celâlu’l-memâlik İrec Mîrzâ.

Yetim, kimsesiz ve çaresiz kaldım

Beni fîdan kökünün zulüm ve sitem dolu yolundan ayırdı

Benim perişan ve ayrılık halime acımadı

Beni varlık ümidinin kökünden ayırdı

Benim kalbime onu görme arzusu koydu,

(Ama) Tahrân'a gitmek için benim kolumu kanadımı kırdı

Babaya ulaşma dışında bir düşüncem yoktu

Benim kavuşmamı felek kıyamete bıraktı

Benim hayalim yaşam boyunca babayla (birlikte) olmaktır

Asıl düşüncemi O bana imkânsızlaştırır

Kendi kendime böyle gururlanmam için

Zamane bana gündüz sıkıntı verdi

Benim başıma siyah çadır astı, bak;

Kader beni nasıl perişan etti²⁷³

---

²⁷³ Hâirî, a.g.e. s. 215.

Îrec'in ölümünden sonra Meliku's-şu'arâ Bahâr düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Meşrutiyetten sonra fikirler yenilendi

Biz yeni tarzlar getirdik

Dergiler-gazeteler ses ile doldu

Akıllı insanlardan birkaç tane yeni bir inanç yayıldı

Yeni tarzlar bağrış-çağrış, telaş ve heyecanla (yayıldı)

Ancak kulağa “çirkin geldi”²⁷⁴

‘Ârif şiir söylemede her anlamıyla iyiydi

‘İşkî ’nin tarzı da ona yakındı,

Îrec'in şiiri şıktı

Îrec, Kâimmağâm'ı takip etti

Söz söyleme tarzını ve düşüncesini ona benzetti

‘Ârif ve ‘İşkî, avamdı”²⁷⁵

Meliku's-şu'arâ Bahâr, diğer bir şiirinde ise şunları söylemiştir:

“Kalp krizi geçirdi ve Îrec Mîrzâ öldü

Bizim kalbimizi incitti Îrec Mîrzâ

---

²⁷⁴ Benim işim düşüncelerde “çirkin geldi” Benim sözümünden halk nefret etti (Nima Yuşic)

²⁷⁵ Hâirî, a.g.e. s. 220.

Şarap gibi temiz (bir şekilde) ortadaydı

Her dertten kurtardı bizi İrec Mîrzâ

Sâ'dî gibi feleğe yeni bir şanstı

Yeni şiir tarzını getirdi İrec Mîrzâ

Sevenlerin kalbinden güzel şiirlerle

Üzüntü ve kederi yok etti İrec Mîrzâ

Sürekli kendi sevenlerinin mutluluğu için

Kendini incitti İrec Mîrzâ

Ne yazık ki getirmiş olduğu o şeyi,

Gitti ve beraberinde götürdü İrec Mîrzâ

Fazileti mezara girdi toprak aldı

Toprağa gönderdi İrec Mîrzâ

Elli beşten (elli beş yaşından) sonra kalp krizi geçirdi

Bir saniye beklemedi İrec Mîrzâ

Felek ancak adama zor işi yaptırdı,

Büyük ve küçüğe İrec Mîrzâ

Bahâr onun tarihini söyledi,

Vah ne rahat-huzurlu adam İrec Mîrzâ (1334 h.k.)”²⁷⁶

Vahid-i Destgirdî ise düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“ Ferverdin²⁷⁷ ayı her çiçeği topraktan aldı,

Sanat bahçesinin yeni çiçeğini karanlık toprağa götürdü

Böyle bir mevsimde dal tomurcukları taşır

Meyve veren ağacın köküne ölüm rüzgârı eser

Ölüm doluluğundan bahar mevsiminde ürün verir

Fazilet ve ilim bahçesinin meyvesi kurudu

***

Bu dünyadan sonra ebedî cennet senin evindir

Senin eserlerin gibi senin adın da ebedî yaşar”²⁷⁸

---

²⁷⁶ Hâirî, a.g.e. s. 506.: Kitâbhâne-yi Muzafferî, a.g.e., s. 212.

²⁷⁷ 21 Mart-20 Nisan.

²⁷⁸ Divân-ı İrec Mîzâ, Muzafferî Kütüphanesi, s. 212 vd.

Îrec'i şiire yönelten ve öğrenimini tamamlamaya yönlendiren iki kişi olmuştur. Bunlardan biri Merhum Hâsân 'Alî Hân Gerûsî Emir-i Nizâm ve diğeri ise Eminu'd-dovle'dir.²⁷⁹ Îrec, ilk defa Emir Nizâm'ın önerisiyle şiir yazmaya başlamıştır.²⁸⁰ Îrec'in, Emîr Nizâm'dan sade ve doğal şiir söylemeyi öğrendiği de belirtilebilir.²⁸¹ Îrec'in kendi ifadesine göre Nizâm, onu oğlu 'Abdu'l-Huseyin Hân gibi sevmiş,²⁸² hatta, Mîrzâ 'Abdu'r-rahim'e yazdığı mektuplarda da Îrec Mîrzâ'nın babasının yerine geçmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ayrıca dostlarıyla yaptığı toplantılara ve edebiyat sohbetlerine giderken Îrec'i yanında götürmüş ve ona "Mîrzâ çikolata" olarak hitap etmiştir.²⁸³

Îrec Mîrzâ, Feth'ali Şâh'ın çocukları ve tüm Kaçar şehzâdelerinin şairi olarak kabul edilebilir.²⁸⁴ Ancak hiç birinin onun mevkisine ulaştığı söylenemez. Şairlikte ustalığı tartışılmaz olan bir şehzâde seçilmek istenirse de Mîrzâ'dan başka bu makama layık birinin bulunamayacağını iddia edebiliriz.

Mîrzâ'nın, İran'ın farklı şehirlerinde çeşitli işlerde çalışması, değişik kültürlerle, Edib Nişâbûrî, Dehğodâ, Bahâr, 'Ârif-i Kazvinî ve Mîrzâde-yi 'Işkî gibi şair ve yazarlarla tanışmasına neden olmuştur.²⁸⁵ Şiirinde en verimli yılları ise

---

²⁷⁹ Tecrübekâr, a.g.e., s. 105.

²⁸⁰ Hidâyet, a.g.e., s. 178.

²⁸¹ Maḥcûb, , a.g.e., s. 28.

²⁸² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 384.

²⁸³ Maḥcûb, a.g.e., s. 22.

²⁸⁴ Tecrübekâr, a.g.e., s. 104.

²⁸⁵ Mirhâdî, a.g.e., s. 251.

ömrünün son on yılıdır.²⁸⁶ Bu dönemde eskilerin tarzını terk ederek kendine özel bir tarz ortaya koymuş, nesirde bile çok sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir.

Şairliğinin yanısıra yazar ve kâtiplik de yapan Mîrzâ'nın, Tahrîf hattında babasından daha iyi olduğunu belirtebiliriz.²⁸⁷ Emiru'd-dovle'nin sadrazamamlığı döneminde kâtiplik yapmış, Muẓafferu'd-dîn Şâh'ın özel kâtiplerinden biri olmuş,²⁸⁸ hatta kendi erkek kardeşlerinin mektuplarını da yazmak zorunda kalmıştır.²⁸⁹ Ayrıca kendisine nedensiz yere “Sâ'dî-yi ‘Aşr” lakabını vermiş ve kendisini güçlü bir yazar olarak görmüştür.²⁹⁰

Mîrzâ'nın dağınık şiirleri oğlu Hüsrev Mîrzâ tarafından toplatılmış ve bastırılmıştır. Hüsrev, ilk olarak babasının şiirlerini Meliku's-şu'arâ Bahâr'a götürmüş ve şiirlerin düzeltilmesini, eksiklerinin giderilmesini sağlamıştır.²⁹¹ Sonrasında şiirleri parçalar halinde bastırmaya başlamıştır. Çok talep görmesi nedeniyle divanı ilk defa 1307 ve 1309 yıllarında önsöz ile Tahrân'da basılmıştır. Sonrasında “ ‘Ârifnâme”, “Zuhre o Menûçehr” isimli manzum eseri defalarca yayınlanmıştır. İrec Mîrzâ, ilk başlarda yazdığı şiirlerini sevmediği için yok etmiştir ve bundan dolayı da elimizde o tarz şiirleri az sayıda bulunmaktadır.²⁹²

---

²⁸⁶ Kanar, a.g.e., s. 224.

²⁸⁷ Maḥcûb, a.g.e., s. 9.

²⁸⁸ Aynı eser, s. 16-17.

²⁸⁹ Hâc Seyyid Cevâdî, a.g.e., s. 639.

²⁹⁰ Maḥcûb, a.g.e., s. 46.

²⁹¹ Aynı eser, s. 52.

²⁹² Yâsimî, a.g.e., s. 24.

1942 yılında Seyyid Hādî-yi Hairî, Mîrzâ'nın divanını gözden geçirerek tekrar yayınlamıştır. Bunun nedenini de “Îrec'in ünü ve şiirlerinin artan yükselişi, onun eserleri ve yaşamı hakkında araştırmaya sebep oldu” şeklinde açıklamıştır. Tezimizde inceleme konusu olan bu kitabın 3. baskısı da iki bölüm halinde 1341 yılında yayınlamıştır.²⁹³ Bu kitapla ilgili olarak Tahrân Üniversitesi öğretim görevlisi Doktor Muhammed Ca'fer Maḥcûb, kitapta ahlâka aykırı ve hatalı olan, anlamı olmayan şiirlere yer verilmediği ya da düzeltmeye özen gösterildiğini belirtmiştir.²⁹⁴ Bu kitaptan sonra 1948 yılında Tahrân'da “Külliyat-ı Divan” basılmıştır.²⁹⁵ Ayrıca çok özel şiirler olmaları ve şiirde bahsedilen kişilerin hâlâ yaşıyor olması nedeniyle, oğlu Husrev'in divanda yer vermeyi uygun görmediği için Îrec'in az sayıda basılmamış eserleri de bulunmaktadır.²⁹⁶

2. ÎREC MÎRZÂ'NIN DİLİ, ÜSLUBU VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ:

Îrec Mîrzâ'nın, meşrutiyetin ilân edilmesinden yaklaşık 33 yıl önce, yeni düşünce ve dünyalara sahip kültürel bir çevrede doğduğu, bu nedenle de dünyaya geldiği günden itibaren farklı bir bakış açısına sahip olduğu ve edebiyatla ilgilendiği, şairliği ilk olarak babasından öğrendiği söylenebilir.

Îrec Mîrzâ'nın şiirlerini yazılış tarihi itibarıyla iki döneme ayrılabiliriz:

1. Gençliğinden itibaren resmî saray şairliği yaptığı dönem
2. Saray şairliğini bırakmasından hayatının sonuna kadar olan dönem

---

²⁹³ Hâirî, a.g.e., s. 32.

²⁹⁴ Aynı eser, s. 34.

²⁹⁵ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 356.

²⁹⁶ Hâirî, a.g.e., s. 547.

Birinci dönemde Mîrzâ, eskileri taklit etmeyi tercih etmiştir. Eski şairlerin tarzıyla, zor ve anlaşılması güç bir dille, saray erkânı ve din adamlarını öven şiirler kaleme almıştır. İkinci dönem ise; Îrec'in Avrupa'ya seyahat ettiği süreci kapsamaktadır ve onun manevî yaşamının da ikinci dönemi olarak kabul edilmektedir. Şiirlerin üslubu ve kalıpları açısından yeni bir tarzı benimsemiş, Avrupa'daki insanların yaşantısını görmesi ve Fransızca'yı öğrenmesi Îrec'i özgür yenilikçi ve gelişime açık bir hale getirmiş,²⁹⁷ hatta kaside söylemekten vazgeçmiştir. Bu arada Îrec dışında, önceleri kaside söyleyip sonrasında yolunu değiştirenler arasında 'Ârif ve Meliku's-su'arâ Bahâr'ın da bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde, birinci dönemin aksine Mîrzâ, sade, akıcı bir dil kullanmayı tercih etmiş, amiyâne tabirlere ve deyimlere yer vermiştir. Hatta bazen Arap ve Fars edebiyatından atasözleri seçerek şiirlerinde kullanmıştır. Sade dille kaleme aldığı şiirlerinde, siyasî ve toplumsal olayları konu almış, devlet adamlarının doğru olmayan davranışlarını eleştirmiş, insanları, halkı uyanışa yöneltmiştir.²⁹⁸

Mîrzâ, şairliğinin ilk döneminde Emîr Nizâm Gerûsî'den, ikinci döneminde de Dehşodâ'dan etkilenmiştir.²⁹⁹ Hiçbir zaman felsefî, toplumsal ve ahlâkî yolda ilerlememiştir. Sözlerinin gidişatı ise insanı şaşkınlığa düşürecek kadar kolay ölçüdedir. Hoşuna giden her şeyi kaleme almıştır.³⁰⁰ Bu bağlamda Îrec, dönemin en büyük klasik şairlerinden ve modernist tarzlarından biri olarak kabul edilebilir. Bu

---

²⁹⁷ Maḥcûb, a.g.e., s. 30.

²⁹⁸ Mirhâdî, a.g.e., s.251.

²⁹⁹ Cevâdî, a.g.e., s. 639.

³⁰⁰ Hâirî, a.g.e., 226.

konuya ilişkin olarak Huseyin Feryûr düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir: “...Taklit bağlarından kendini koparmış, aynı zamanda da eski edebiyata bağlı, dönemin gerekliliklerini şiirlerinde oluşturan şairler; ‘Ârif-i Kâzvinî, Melikü’ş-şu‘arâ ve İrec Mîrzâ’dır. İrec Mîrzâ, güçlü ve üstün bir şairdir. Sade ve akıcı şiirleri sağlam ve latif söyler, şiirlerinin çoğu sosyal çevre ve zamanın şartlarıyla ilgilidir İrec, Fransızca, Arapça, Rusça ve Türkçe öğrenmiştir ve güzel yazıda da son derece ustalaşmıştır”³⁰¹

Bu dönemde yaşayan şair ve yazarların eserlerinde kullandıkları ortak kalıplar, çeşitli şekillerde bir konuyu anlatmada farklılıklar göstermiş, bu da eski milletler arasındaki edebî kalıpların dikkat çekmesine, zorunlu ve sıradan bir iş haline dönüşmesine ve kültürlere zenginlik kazandırmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda vatan ve dünya düşüncesi okuyucunun zihninde yer almaya başlamış, hikâyeler, efsaneler ve kalıplar, başka şairden ya da yazardan çalma gereğini ortadan kaldırmıştır. İrec de bu şairler arasında yer almıştır.

Toplumsal şiirleri kaleme alan Mîrzâ, şiirlerinde temel olarak şu konuları işlemiştir:

1. Çirkin ve uygun olmayan âdetleri, siyasetin yanlışlarını dile getirmiştir.
2. Ülkenin toplumsal ve siyasal durumunu eleştirmiştir.
3. Perde arkasında, arka planda insanlardan bahsetmiştir.
4. Halkı vatanseverliğe ve vatani sahiplenmeye çağırmıştır.
5. Çocukları eğitime yöneltmiştir.

---

³⁰¹ Aynı eser,. 494-495.

6. Anneye saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.
7. Hükümdarları eleştirmiştir.

Bu konular dışında kalan şiirleri, 10 ya da 12 civarındaki bayramı karşılamak ve saray erkânını övmek için yazdığı kasideleridir. 60 civarında da siyasî ve toplumsal olaylar hakkında yazılmış kıt‘aları bulunmaktadır.

Önceleri Horâsân üslubuyla kasideler yazan Îrec Mîrzâ’nın ömrünün sonlarına doğru bu üslubu terk ederek kendine has bir üslupla şiir yazmaya başladığı görülmektedir. Mîrzâ, eskilerin klasik şiir anlayışını tamamen terk etmeden, günün olaylarını ve değişimlerini yansıtmaya çalışmıştır. Bu tarzda kaleme alınan şiirleri, eski kalıpları korumaya çalışan yeni konulu şiirler olarak da tavsif edilebilir.

Îrec, şairliği kendisine meslek edinen biri asla olmamıştır. Şiirlerini, maharet göstermek ya da içinden geldiği için kaleme almıştır. Şiire ve şairliğe önem veren biri olmadığından, Emir Nizâm’ın kendisine verdiği “Fahru’ş-şu‘arâ” lakabını kullanmak istememiştir. Ömrünün ortalarına gelinceye kadar söylediği şiiri çok az sayıdadır. Kaleme aldığı şiirlerini, selam ve bayramlaşma kasideleri ya da sanat göstermek, mizah ve dostane şakalar yapmak için yazmış olduğu beyitleri oluşturmaktadır. Hatta sonraları övgü şiirlerinin günden güne azalarak ortadan kaybolduğunu, bunlar arasında yer alan ‘Alî Asğar Atâbeg (Emiru’s-sultan) Sadrazama yazdığı kasidenin de Îrec’in divanında bulunmadığını örnek

gösterebiliriz.³⁰² Mîrzâ'nın bu şiirlerini sevmeyişi ve yaşamının sonlarında bu tarz şairlikten nefret ettiğini Maḥmûd Ferrûh şu şekilde dile getirmiştir; “Hiçbir zaman geçmişinden bahsetmiyordu ve eğer sorulursa sözü değiştiriyordu”³⁰³ Îrec'in, hiçbir zaman şairliği ve şiirleri ciddiye almadığı, kendisinin söz söylemedeki yeteneğini tam olarak tanıyamadığı ve insanlardan bir grup üzerinde etkili olduğunu göremediğini de belirtilebiliriz.³⁰⁴

Îrec, döneminin yenilikçi şairlerinden biri olarak kabul edilebilir. O dönemde basılan “Pârs” gazetesinde (Sayı 1913, Şirâz Basım, 15.yıl, 20 Azer 1335) yayınlanan bir yazıda Îrec, dönemin önemli yenilikçi çağdaş şairlerinden biri, yaşamın hurafelerine ve olumsuz yönlerine saldıran ve alay konusu olarak ele alan ilk şair olarak kabul edilmiştir. Oğlu Husrev de Îrec'in yaşamında hurafelere yer vermediğini ve bunlarla mücadele ettiğini söylemiştir.³⁰⁵ Özellikle “Şeyhin Gözyaşı ve Cehennem” isimli manzumelerinin, kendi türünde benzersiz olduğunu, çağdaşlarından konu beyanı açısından da ileride yer aldığını belirtebiliriz.³⁰⁶ Bu bağlamda “Mâder” (Anne) isimli şiiri de manzum açısından ve kelimelerin terkihi bakımından az bulunur bir özelliğe sahiptir. Birkaç tane yabancı eseri adapte eden Îrec, konuların tamamında kendi karakterini yansıtmıştır. “Zuhre ve Menûçehr” adlı mesnevisi bunlardan biridir.

---

³⁰² Maḥcûb, a.g.e., s. 29.

³⁰³ Yâsimî, a.g.e., s. 24

³⁰⁴ Hâirî, a.g.e., s. 272.

³⁰⁵ Aynı eser., s. 546 vd.

³⁰⁶ Aynı eser, s. 25-26.

Mîrzâ'nın asıl şairlik dönemi, yaşamının son on yılıdır. Bu dönemi, onun ünlü olduğu günler ve şairlik döneminin eski tarzını terk edip, kendine özel bir tarzla şiirler yazdığı, beyitlerine yeni bir biçim verdiği zaman olarak ifade edebiliriz. Hatta İrec, sözde sadelikte o kadar çok ileri gitmiştir ki bu şiirlerini bazen nesirden ayırmak oldukça zor olmuştur.³⁰⁷

Fars şiirinde yeni bir yol açmayı, ona yeni kalıplar ve anlamlar kazandırmayı başaran İrec, eskilerin bahsetmediği konuları kaleme almayı tercih etmiştir. Eğer eski şiirleri subjektif, bugünkü şiirleri objektif olarak belirtirsek bu bağlamda İrec'in, Unsûrî, Ferruhî ve Sâ'dî'nin yolundan giderek döneminin konularını şiirlerinde işlediğini, bazen Avrupaî şiirin etkisiyle yabancı kelimelere özellikle de Fransızca kelimelere yer verdiğini söyleyebiliriz. İrec şiirlerinin, Nimâ ya da Şehriyâr'ın eserleri ile karşılaştırıldığında Fars şiirine sosyal, ahlâkî, siyasal ve eğitim alanlarda yeni kavramlar ve yeni anlamlar soktuğunu, söz söyleme, bakış açısı, müşahede türü, olaylarla karşılaşma tarzı açısından özellikle Sâ'dî'nin tarzını kullandığını, buna rağmen Sâ'dî de bulunan ince düşünce ve yenilik arayışıyla farklılıklar getiren şiir tarzının İrec'de görülemediğini ifade edebiliriz.³⁰⁸ İrec'in son derece kolay, akıcı ve sade yazılan şiirleri, yeni anlam ve kalıplarla kullanıldığı için bazı çağdaşı hocaların ve uzmanların onun tarzını “Sebk-i Ruznâme” (Gazete Üslubu) olarak adlandırmasına neden olmuştur. Hatta şiirlerinin birçoğu gazete nesrine benzemektedir.³⁰⁹ Şiirleri son derece sade ve akıcı olmasına rağmen şekilden de yoksun değildir. Mîrzâ şiirlerinde bazen sosyal barış ve inanç kıyafetini üzerine

---

³⁰⁷ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 391.

³⁰⁸ Maḥcûb, a.g.e., s. 37.

³⁰⁹ Aynı eser, s. 39.

giymiş, bazen vatanseverlik ve ahlâk dersi vermiş, bazen de eski şairlerin üslubuyla şiirler kaleme almış ve konuyu çok yalın bir şekilde açıklayarak muhatabını eleştirmek amacıyla gibi görünmüştür. İrec'in eserlerini incelediğimizde söz söylemede farklı bir tarzı olduğunu, bazen gereğinden fazla kelimelere vurgu yaptığını ve uzattığını, bazen de parça parça söylediğini, zaman zaman şüpheci bir şekilde yazdığını rahatlıkla görebiliriz.³¹⁰

İrec, şiirlerinde bedî sanatlarının birçok örneğini kullanmıştır. Matla beyiti ve mahlasa yer vermiş,³¹¹ ıstılahat, deyim ve atasözlerini büyük bir ustalıkla kaleme almıştır. Hatta mesel³¹² gönderme ve telmih sanatı³¹³, Farsça deyim ve tabirleri, halk dilindeki ıstılahat ve terkipleri kullanmada son derece usta olup,³¹⁴ atasözlerini şiirlerine sığdırmış, ondan sonra da şiirleri atasözü olmuştur. Ayrıca edebiyat diliyle, halk dilini birbirine karıştırmayı başarmıştır. Şiirlerinde kafiye, vezin, redif, şiir kalıbı, söz ve tarz açısından eski tarzı takip etmiş, mesnevi, gazel, kaside ve kıt'alarında, İran klasik şairlerin kuralları çerçevesinde kalmış, manzum ve anlam açısından ise açık ve anlaşılır dil kullanmayı tercih etmiştir. Onun umursamaz ve küstahça kaleme aldığı bu şiirleri, o dönem insanları için yeni bir tarz olup, bu tarz, "Baft-ı Taze" (Yeni Dokuma) olarak adlandırılmıştır. Özellikle "Zuhre ve

---

³¹⁰ Hâirî, a.g.e. s. 544.

³¹¹ Maḥcûb, a.g.e., 41-42

³¹² Mesel (Örnekleme) : Edebî sanatlardan olup, İrsâl-ı Mesel, şiir ya da düz yazıda, konuya uygun düşen ata sözlerinin kullanılmasıdır. Böylece düşüncenin daha da inandırıcı olması sağlanır.

³¹³ Telmih (Çağırışım): Edebî sanatlardan biri olup, herkesçe bilinen geçmişteki bir olayı, efsaneyi, çağrışırma, anımsatma sanatıdır. Bir sözün telmih olduğunu anlayabilmek için, çağrıştırılan olay, durum ve kişi hakkında bir bilgiye sahip olmak gerekir.

³¹⁴ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 416.

Menûçeher” adlı eserinde bu tarzı görmek mümkündür.³¹⁵ Şiirlerin vezin ve kafiyesinde, redif, şiir kalıbı, söz ve tarz açısından değişiklik yapmayan İrec, sadece kafiyeleleri ön ve arkaya alarak bir çeşit yenilik oluşturmaya çalışmıştır.³¹⁶ Ancak Fars şiirinde ciddi ve temelden yeni bir çıkış açarak atılımı gerçekleştirememiştir. Bunun yanısıra bir taraftan da edebî yenilikçi şairlerin Avrupaî kelimeleri şiirlerde kullanmalarına ve kafiyeyle ileri geri kaydırmalarına karşı çıkmış ve şiirlerinde onlarla alay etmiştir.³¹⁷ Bu doğrultuda şu beyitleri kaleme almıştır: ³¹⁸

“O kadar not verdim ve anket yaptım ki brüt’ü net’e karıştırdım
İğne getirdim, çengelli iğneledim. Evrakı punez ve pnes’ledim
Devamlı paraf attım ve imzaladım. İddiacının gönlünü aldım
Bazen zille, bazen hû diye seslenerek müstahdemi büroya çağırdım
Ölürsün, amur’dan kesildim. Şerden, aşktan, şuurdan tükendim
O bütün şifr ve numero’dan ne kadar numaraladımsa, elimde zero’dan
başka bir şey yok!”

Mîrzâ, kendine has üslubuyla başkalarının anlatış tarzından farklı olarak sözde değişiklikler yapmıştır. Bu hususta geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan bir

---

³¹⁵ Hâirî, a.g.e., s.408-409

³¹⁶ Menûçeher Teşekkürî, *Pejuheşi der Qalibhâ-yi Şi’ir-i Meşrûte, Kitâb-i Mâh; Felsefe ve Edebiyat*, Tahrân, 1997, s. 38-39

³¹⁷ Kanar, a.g.e., s. 225.

³¹⁸ Türk edebiyatında da Recâizâde Maḥmûd Ekrem (1847-1914) moda olsun diye yabancı kelimeleri kullanan Avrupa görmüş gençleri “Araba Sevdası” adlı romanında, Bihruz Bey’in kişiliğinde iğnelemiştir.

halka görevi görmüştür.³¹⁹ Yaşadığı dönem edebiyatında farklı bir yeri olan İrec, yeni bir üslup ve ekole sahip olup, başka şairler tarafından da taklit edilmiştir. Halk diliyle yazdığı şiirleri, sade, yumuşak, renkli, akıcı ve süsten uzak, bir o kadar da sağlamdır.³²⁰ Bütün şiirleri ince, sade ve hoştur. Şiirlerinin bazıları mizahla doludur. Hem terkip hem de konu bakımından az bulunur örnek şiirleri mevcuttur.³²¹ Mîrzâ, zamanının dili en tatlı ve açık şairi olarak kabul edilebilir. Başarısını da bu sadeliğine borçludur. Hatta şiir söylerken kaba ve alaycı bir dil kullanmış, günlük konuşma diliyle şiirler yazmıştır. Hatta onun halk ağzından alınmış kelimelerini, kendinden sonra gelenler bile kullanmaya cesaret edememiştir.³²²

İrec, şiirlerinde duygularını olduğu gibi, değiştirmeden nakletmiş, başkalarının düşünce ve fikirlerini dikkate almamış, özel kaide ve kurallara bağlı kalmamıştır. Anlam ve ifade biçimine önem vermediği için söylemek istediğini olduğu gibi dile getirmiştir.³²³ Bir şairin şiirinin akıcı olması, herkes tarafından okunup anlaşılması ve sözlerin de edebî sanatlarla süslü olmaması gerektiğini savunmuştur. Bunun yanısıra kendisi bazen Farsça'ya girmiş yabancı kelimeleri şiirlerinde doğal bir biçimde kullanmıştır. Şiirlerinde ne Arapça kelimelere geniş yer vermiş, ne de ilim ve edebiyadaki yeniliklerin düşmanı olmuştur.³²⁴ Arapça ve Farsça'ya vakıf olduğu için gramer ve sentaks hataları neredeyse yoktur.³²⁵ En

---

³¹⁹ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 418.

³²⁰ Tecrübekâr, a.g.e., s. 107.

³²¹ Aynı eser, s. 105.

³²² Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 415.

³²³ Aynı eser, s. 418.

³²⁴ İshak, a.g.e., s.226.

³²⁵ Tecrübekâr, a.g.e., s. 108.

belirgin hatasının, şiirlerinde gereksiz yere Arapça kelimelere ve derin bilgilere yer vermesi, bu nedenle de şiirini zorlaştırması olduğunu söyleyebiliriz. İrec'in en büyük zaafı ise şaka olarak söylediği şiirleridir. Bu şiirleri, büyük şairin toplumda kötü olarak anılmasına ve ailelerin ona kötü gözle bakmasına neden olmuştur. Hatta İrec, eğer hoş olmayan bu eserlerini yayınlamasaydı, yararlı ve yüce kıt'alarıyla İran'ın çağdaş ve en değerli yazarlarından biri olarak kabul görebilirdi. "Kaside-yi Vezir, Mesnevi-yi Muhtasar Vezira ez mübarek, 'Ârifnâme ve İnkılâb-ı Edebi" isimli eserlerin İrec'in tepki toplayan başlıca şiirleri olduğunu söylenebiliriz.³²⁶ İrec'in bu şiirleri dışında bu tarzda başka şiirleri bulunmaktadır. Ayrıca, bu eserleri çok fazla bilinmemekte ve göz ardı edilmektedir. Bu şiirlerin şair açısından iyi olacağı düşünülerek divanından çıkartılmasını önerenler olmuş, hatta "Âfkar ve Âşâr-ı İrec" (İrec'in Eserleri ve Düşünceleri) kitabında bu tür şiirlere yer verilmemiştir. Bu hususta "Muntahab-i Âşâr" (Eserlerin seçimi) kitabının yazarı Muhammed Ziya-yi Haştrûdi şunları söylemiştir: " 'Ârifnâme beyan uyumu ve amacın dile getirilmesi açısından önemli bir edebî değere sahiptir. Fakat çoğu kaynağın bu derece değerle dolu eserin kötü şakalar içermesi üzücüdür ve bu nedenle edebiyata, edebî zorluklara el uzatmadan uzaktır ..." Buna rağmen Reşîd Yâsimî ise İrec'in bu şakalarını şu şekilde savunmuştur: "... Her ne kadar İrec son şiirlerinde şakada son dereceye ulaştıysa da çağdaşlarının meclisinde saygı ve utanma içeriği nedeniyle edebiyat işlerinin seçkinlerindendir. Sanki müstehcen sözlerinin eleştirisini kendi şiirlerinin bir parçasında moda ve halkın kabul etmesini zorunlu olarak görüyordu ve onun şiirlerinde bulunabilen tek yapmacıklık belki onun terbiyeli karakteriyle başarı elde

---

³²⁶ Hâirî, a.g.e., s. 269.

edemeeycek şakayla karışık olan eleştirel sözleridir.”³²⁷ Ayrıca İrec’in çoğu şiiri, özellikle gençler için kaleme aldığı şiirleri, son derece değerlidir.³²⁸

İrec’in şiirlerini sosyal açıdan ele alacak olursak konularını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Gençleri ilim öğrenmeye teşvik ettiği ve bilgi kazanmanın önemini anlattığı şiirler,
2. Çocukların talim ve terbiyeye yönelmeleri gerektiğini anlattığı şiirler,
3. Anne konusu ve anne hakkının bilinmesi gerektiğini vurguladığı şiirler,
4. Zorunlu örtünme ve kadınların bilgisizliğini konu aldığı şiirler,
5. Vatanı sevmeye teşvik eden şiirler,
6. Yalan söyleyen din adamlarını ve riyakârlığı eleştiren şiirler, (Ükenin geri kalma nedenini riyakârlık olarak görür)
7. Yaşamın, ömrün ganimet bilinmesi ve sarhoşluktan uzak durulması gerektiğini, şarap ve sarhoşluğun insanın manevî bedbahtlığının asıl nedeni olarak gördüğünü vurguladığı, gençlerin sarhoşluktan uzak durmasını önerdiği, manevî güzelliğin bilgi, terbiye ve yetenek kazanma güzellikleri olduğunu anlattığı şiirler,

---

³²⁷ Hâirî, a.g.e., s. 264-265.

³²⁸ Aynı eser, s. 263.

Îrec'in şiirlerini incelediğimizde Mîrzâ'nın, hiçbir şair grubuna dahil olmadığını söyleyebiliriz. Yenilik arayışı çok olmamasına rağmen bazı çağdaşlarından daha ileride olan Mîrzâ'nın, her çeşit şiir söylediği ve çoğunda da başarılı olduğu görülebilir. Mîrzâ, her zaman çağdaş İran'ın günlük yaşamını yansıtmaya çalışmış, şiirlerinde anlamsız bir mutluluk, yalnızlık düşünceleri, karanlık, akıldan uzak, anlaşılmayan tabirler kullanmamıştır. Düşüncelerinin kaynağı, var olan gerçeklerdir. Siyasal itirazlarını ve inkılâbın yapılmasına dair inancını açıkça dile getirmekten korkmamıştır. Devlet dairelerindeki çeşitli ve uzun hizmetleri sonunda İranlıların yaşamlarında var olan acı gerçeklerle tanışmış ve İran'ın toplumsal durumunun değişmesi gerektiğini düşünmüştür. Fakat kendisinin toplum tarihinin tüm kanunlarını ve halkın rolünü tam olarak bildiği söylenemez. Îrec, hiçbir gruba ve partiye dahil olmamış, yaşamı boyunca siyasal işlerden uzak durmayı tercih etmiştir. Vatanını kalpten sevmiş bir vatanseverdir. Ülke ve milletin mutsuzluğuna tarafsız kalamamış, toplumun kötü yaşamına, halkın cahil ve geri kalmışlığına göz yummamış, şiirlerinde ümit ve arzularına geniş yer vermiştir. Amerikalı danışmanların gelmesine, Rus ve İngilizlerin İran hakkında aldıkları kararlara şiddetle karşı çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan bahsetmiş ve göçmenlerin durumunu anlatmıştır. Aḥmed Şâh'a öğütler vermiş, ülkenin durumunu, bu saldırılara sesiz kalmamasını, kuzey ve güneyden gelen Kafkas saldırılarını, yaşlı kadınların ve gençlerin ağıtlarını Şâh'a duyurmaya çalışmıştır.³²⁹ Korkmadan istediğini ve düşüncelerini dile getirmiştir. Ancak, inkılâp düşüncesini tebliğ etme ve toplumu düzeltme amacıyla derin mütalaalara yer verdiğini, halkın bahtsızlığı ve sorunlarını teşhis ettiğini söyleyemeyiz. Sosyal ve siyasal düşüncelerin akışında

---

³²⁹ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 415.

kötülükleri ortaya çıkarmaya çalışmamış, ülkenin ekonomisinin gelişmesi hususunda ve siyasal boyutta malî ve ekonomik konularda düşünmemiş hatta herkesin okula gitmesinin, dişlerini fırçalamasının, kadınların üzerinden elini çekmesinin, sağlık ve görgü kurallarına uyamasının her şeyi yoluna sokacağına ve İran halkının alın yazısını belirlemede özgür olacağına inanmıştır.³³⁰ Fikir ve kültürel çevresini düşündüğümüzde ise Îrec, “Bağımsız” ve “Terakki isteyen ve yenilik talep eden” bir şair olarak adlandırılabilir. Îrec, halkın aklında inkılâp fikrinin oluşmasına yardımcı olmuş ve hatta bu doğrultuda canını ortaya koymaktan çekinmemiştir. Eski düşünce ve geleneklere karşı gelmiş, toplumun geri kalmış düşünce ve gelenekleriyle mücadele etmiştir.

Îrec'in şiirlerine sosyolojik yönden bakacak olursak şiirlerinin canlı ve dikkate değer olduğunu görebiliriz. Şiirlerinde, demokratik düşünceleri güzel bir şekilde yansıtmıştır. Sosyal demokrat fikirlerini yansıttığı şiirlerinde, toplumsal hastalıkları, cahilliği, hurafeleri ve mezhep kavramını tenkit etmiş, kadının toplumda arzu edilen mevkiye gelememesinden yakınmış, anne sevgisini, çocuk konusunu işlemiştir. Şiirlerinde eleştiri boyutu oldukça güçlüdür. Mahiyete çok önem vermemiş, daha çok manevî yaşama yönelmiştir.³³¹ Ayrıca, kendine has bir ekole sahip olan Mîrzâ,³³² mücadeleci ve hür fikirli şiirin ustası olarak addedilebilir.³³³ Onun başarısının sırrı sade ve anlaşılır dille şiir söylemesinden kaynaklıdır. Dehğodâ ve ondan sonrakiler de Farsça nesirde bu tarza öncülük etmişlerdir. Ayrıca, Nimâ'ya

---

³³⁰ Maḥcûb, a.g.e., s.34.

³³¹ Hâc Seyyid Cevâdî , a.g.e., s. 639.

³³² Kanar, a.g.e., s. 224.

³³³ Tarlan, a.g.e., s.12.

kadarki süreçte yaşamış olan şairleri düşünecek olursak Îrec'in modernist bir şair olduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

Îrec'in meziyetlerinden biri, küçük yaşta söylediği şiirler olup, çok sade bir dille yazılmış, zaman içerisinde ise Kültür Bakanlığı'nın ders kitaplarında yer alan öğüt ve nasihatları çocuklara okutulup ezberletilmiştir.³³⁴ Bu konu ile ilgili olarak Mâhcûb, Îrec'in ahlâkı, eğitim ve vatanı konu aldığı şiirlerinin ilkokul 2., 3. ve 4. sınıf ders kitaplarında okutulduğunu, 16 kıt'alık "İşveren ve İşçi" hakkındaki şiirinin ortaokul 1. sınıf Farsça gramer kitabının 197. sayfasında yayınlandığını belirtmiştir.³³⁵

Edebiyatçıların inancına göre mükemmel bir şekilde, sehl-i mümteni³³⁶ tarzda söyleyen İran'ın en büyük şairi Sâ'dî'dir. Çağdaş araştırmacı ve yazarlara göre ise şu anki dönemde Farsça şiirde bu meziyete sahip tek şair Îrec'dir.³³⁷ Bu nedenle Îrec'in Sâ'dî'nin tarzını taklit ederek sade şiir söylediğini iddia edebiliriz. Mesnevi türündeki şiirlerinde uç noktaya ulaşmayı başarmış olan Mîrzâ'yı birçok şairi taklit ederek bu kalıpta şiir söylemiştir.³³⁸ Bu nedenle Îrec, mesnevi şairi olarak seçilebilir. En ünlü mesnevileri "Ârifnâme" ve "Zuhre ve Menûçehr" ile inkilâbı konu aldığı özgün eseri "İnkilâb-ı Edebî" adlı eserleridir. Diğer birkaç kısa mesnevisi ise Amerikalı danışmanlar, gece ve gündüz, iki farenin hikâyesi, ayı ve avcılar, aslan ve

---

³³⁴ Hâirî, a.g.e., s. 277.

³³⁵ Mâhcûb, a.g.e., s. 20-21.

³³⁶ Sehl-i Mümteni: Kolay görünen, ancak benzeri söylenmeye kalkılınca zor olduğu anlaşılan, özlü söz söyleme sanatı. Bu tür sözler, derin anlam taşımaktadır.

³³⁷ Hâirî, a.g.e., s. 284.

³³⁸ Hukûkî, a.g.e., s. 432.

fare, ders çalışma isteği gibi konulardan oluşmaktadır. Özellikle Horâsân seferinde söylediği ve malî-idarî durumu ele aldığı “İnkilâb-ı Edebî” mesnevisinde, yenilik isteyen deyimlere yer veren alaycı bir tarzı vardır. Bazen de Farsça’ya giren yabancı kelimelerin ya aslını, ya da biraz değiştirerek doğal bir şekilde şiirinde kullanmıştır.³³⁹ Şiir, içerik olarak yeni olmayıp, eski tabirler ve sözler bulunmaktadır. Ancak şiir kalıbı açısından bakıldığında, 1 ile 3. mısra, 2 ile 4. mısra ve mısralardaki kafiyelerin yeni olduğu görülebilir. Bu bağlamda, bu kalıp açısından Farsça söylenen ilk şiir olduğunu belirtebiliriz.³⁴⁰ Ayrıca Îrec, ilk mesnevisini kendi resminin etrafına yazmıştır. Bu mesnevisini şöyle kaleme almıştır:

“Ben annemden doğduğum o saat
Bir âşık çok sıkıntı çekti
Dicle’nin döküldüğü yerde aşkına ulaştı”³⁴¹

Yabancı manzum eserleri sade ve güzel bir dille tercüme etmeyi de başarmış olan Îrec Mîrzâ’nın en iyi çalışmalarından biri Lafonten’in “*Kâr*” (İş) isimli şiiridir.³⁴² Kıt’ada da son derece başarılı olmuş,³⁴³ şiirlerinde başka şairlerin düşüncelerine ve yabancı edebiyatçılardan aldığı bazı kalıplara ve yeni düşüncelere yer vermiştir.³⁴⁴

---

³³⁹ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 417.

³⁴⁰ Hâirî, a.g.e., s. 405 vd.

³⁴¹ Yâsimî, a.g.e., s. 25.

³⁴² Mirhâdî, a.g.e., s. 251., Hâirî, a.g.e., s. 147.

³⁴³ Hûkukî, a.g.e., s. 436.

³⁴⁴ Zebihullah Safâ, *Genc-i Sohen*, 7. bs., C.III., 1363, s. 262.

Nesirde de akıcılığını ve doğallığını korumayı başaran Êrec, birçok idarî ve özel yazışmalar yapmış, resmî yazışmalarda bulunmuştur. Ancak bunların çoğu elimizde mevcut değildir. Ondan geriye kalan birkaç tane rapor ve iki mektuptur. Mektuplarında maddî durumunu ve mesleğini anlatmış, iki mektubu da Nusretu'd-dovleye hitaben yazmıştır. Ayrıca Nusretullah Fethî de idarî raporları Êrec'in tarzıyla yazarak bir araya getirmiş ve yayınlamıştır.³⁴⁵ Êrec, güçlü bir yazar olmasına rağmen asla kısa hikâye ve tiyatro oyunu yazmaya yönelmemiştir.

Êrec, yaşamı boyunca birçok şairi örnek almış, çağdaşı ve kendinden sonra gelen şairlere de örnek olmuştur. Êrec'in diğer şairlerin şiirlerini örnek alarak kaleme aldığı beyitlerinden bazıları şunlardır: ³⁴⁶

Nizamî: “Bilim talep et ve büyüklük öğren”

Êrec: “Sanat ve olgunluk kazan”

Nizamî: “Okuduğun her kağıdı dinle”

Êrec: “Hoca her ne söylerse dinle”

Emir Hüsrev Dehlevî: “Ey annem! Neredesin artık ....

Senin varlığın benim canımın sığınağıydı”

Êrec: “Benim varlığım senin varlığındandır”

---

³⁴⁵ Maḥcûb, a.g.e., s. 50.

³⁴⁶ Hairî, a.g.e., s.527 vd.

Sâ‘dî: “Yükünü bırak çünkü senin ayrılığında

Seni istemekten dolayı gönül kan ağladı”

Îrec: “Senin ayrılığında seni isteme derdinden yanıyorum”

Sâ‘dî: “Yeşillik ve gezme mevsimi geldi”

Îrec: “Bahar mevsimi geldi ve çiçek tomurcuk açtı”

Îmâm Ferahânî: “Biri der ki her belayı defetmek

Falan zahidin bir düşüncesinden olur

Biri de der ki şaşkınlıkla ve hayretten

.....”

Îrec: “Biri der ki bu ‘Ârif hayaldir,

Biri der ki onun beyni tümüyle boştur

Biri der ki su samanın altındadır

Biri der ki .....”

Îmâm: “Hepsi horoz dövüşü ve koç savaşıdır

.....

Ey Allah’ım bu iki koç sarhoş ve mağrur ...

Îrec: “Bu iki koç birbirinin canından ne istedi,

Boş yere birbirleriyle savaşmış”

Edibu'l-Memâlik: “Senin bu köleni ayak ağrısı halsiz bıraktı ey vezir!”

Îrec: “Görmüştüm” incildi! “Senin gözünden” uzakta ey vezir!!

Edibu'l-Memâlik: “Yeter, gece ve gündüz enjeksiyon yüzünden canımdan
bezdim”

Îrec: “Yeter, doktor geldi ve çeşitli kremler sürdü”

Lâlî: “Her kim saç sakal döküyorsa”

Îrec: “Neden her an sakalım dökülüyor?”

Îrec’i örnek alarak yazan şairlerin beyitleri ise şöyledir:³⁴⁷

Îrec: “Biz bu ilkokulun çocuklarıyız”

Meliku’s-şu‘arâ Bahâr: “Biz hepimiz İranlı çocuklarız”

Îrec: “İki hırsız bir eşek çaldı

Paylaşıırken birbiriyle kavga ettiler”

Bahâr: “Duydum ki hırsızın biri hançer çekerek,

Yol keserek bir eşiği çaldı”

---

³⁴⁷ Hairî, a.g.e., s. 525 vd.

Îrec: “Şevkatli anne sevgi getir”

Bahar: “Şevkatli anne eve ekmek getir”

Îrec: “Kelimeleri koydu ve konuşmayı öğretti”

Haşmet Şîrâzî: “Şiir söyleme tarzını öğretinceye kadar”

Hairî: “Bülbül senden “söyleme tarzı” öğrendi

Çiçekde senden, açmayı öğrendi....”

Îrec: “Senin annen benimle kavga ediyor diye

Maşuk aşığa haber gönderdi”

Yahya Devlet Âbâdî : “Bir anne yaşlı ve perişan bir halde,

Onun ömrü elliden fazlaydı”

Şehnâz İlâmî: “Maşuk aşıkına mesaj verdi

Bana aşkın değeri pahalıdır”

Îrec: “Şahin daldan diğer tarafa sıçradı”

Nimâ: “Daldan sıçradı ve birbirine tutundular”

Îrec: “Üzüntüden elleri birbirine vurdular”

Nimâ: “Hasretten elini eline vur”

Îrec: “Ey bu dünyada olan iyiler (mezar taşında)

Ya da bu dünyaya daha sonra gelecek olanlar”

Pejmân Bahtiyârî: “Ey benim mezarımdan geçen sen ...(mezar taşında)”

Haydar ‘Alî Kemâlî: “Ey benim toprağımdan geçen sen....”

Pervîn-i İ’tisâmî: “Siyah toprak yastıktır”

Îrec: “Îrec’im, tatlı dilli Îrec”

Pervîn-i İ’tisâmî: “Her ne istesen onun sözü şirindir”

Ayrıca aynı konuda yazılan şiirlerde, Îrec’in şiirlerini diğer şairlerin şiirleriyle karşılaştırabiliriz. Bu doğrultuda şunları örnek verebiliriz:

“Ey bu dünyada olan iyiler (mezar taşında)

Ya da bu dünyaya daha sonra gelecek olanlar”

Îrec’in yukarıdaki mesnevisinden etkilenerak aynı tarz ve vezinde bir şiir yazan Pejman Bahtiyârî düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Ey benim mezarımdan geçen,

Ona ihtiyacın yok gibi bakıyorsun”

Ancak Pejman Bahtiyârî’nin ifadesi Îrec’inki kadar iyi değildir. Ayrıca Pervin İ’tisâmî de aynı vezinle kıt‘ayazmıştır. Onun şiirinin daha iyi olduğunu söyleyebiliriz.³⁴⁸

---

³⁴⁸ Hâirî, a.g.e., s. 290.

Îrec'in "İşçi Ve İşveren" kıt'asına cevaben, Ebu'l-Kâsım Lâhûtî-yi Kirmânşâhî aynı tarzda şiir yazmıştır. Îrec'in şiirinin Lâhûtî'nin şiiriyle kıyaslandığında teknik açısından yumuşak olması nedeniyle üstün olduğu görülebilir. "Vatanseverlik" isimli kıt'asını ise Ka'ânî Şîrâzî de kaleme almıştır. Onun şiiri, Îrec'in kıt'asından daha güzeldir.³⁴⁹

Çağdaşı olan ve ondan sonra gelen devlet adamları, yazar ve şairlerin birçoğu Îrec Mîrzâ'nın eserleri ve şahsiyeti hakkında düşüncelerini dile getirmiştir. Bunlardan biri olan Muhammed Ca'fer Maḥcûb bir yazısında Îrec hakkında şunları söylemiştir; "Îrec, Fars şiirinde yeni bir yol açtı. Fars şiirine yeni manzumlar ve anlamlar kazandırdı. Onun yaşamının son zamanlarında yazdığı şiirleri, O'nun yeniyi arama, yenilik isteme ve yeniliği Fars şiirine getirme yolundaki girişimleridir". Ayrıca Maḥcûb, Îrec'in düşünce yapısıyla ilgili olarak şunu belirtmiştir: "Eğer herkes okula gider, dişlerini fırçalar ve kadının üzerinden el çekerse ve sağlık kurallarına ve muaşeret adablarına uyarsa herşeyin yapılabileceğini sanıyordu".³⁵⁰ Kalküta Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Muhammed İshâk, "Der 'Asr-ı Hâzır" isimli kitapta Îrec hakkında, "Îrec, mizah ile dopdoludur ve sözünün letafeti tıpkı seher rüzgarı gibi can verici ve tıpkı su gibi akıcıdır" şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.³⁵¹ Reşîd Yâsinî ise "Edebiyât-ı Mu'âsır" kitabında; "Gerçekte onun şairlik dönemi ve ünlü olması onun ömrünün son 10 yılıdır ki öncekilerin eski tarzını

---

³⁴⁹ Aynı eser, s. 293 vd.

³⁵⁰ Mu'mınî, Bâker, Zen ve Hicâb, Şeyh ve Din der Şi'ir-i Îrec Mîrzâ, 1372. www.ettelaat.net.

³⁵¹ Hâirî, a.g.e., s. 227.

terk etmiştir ve özel bir tarzla kendi beyitlerini kaleme almıştır. Anlatımı o kadar kolay ve sözü basittir ve de yeteneğini ortaya gözler önüne serer ki bazen nesirde bile o derecede sadelik kullanılamaz” şeklinde Êrec hakkındaki düşüncelerini ifade etmiş, Êrec’in akıcı beyanına ve mizacının kuvvetli olmasına rağmen şiir söyleme hususunda çok ısrarcı olmadığını, eski ve yeni Farsça şiirlerinden çok azını hızlı bir şekilde geliştirdiğini, yayıldığını ve şiirlerinin dilden dile dolaştığını belirtmiştir. Ayrıca Êrec’in son şiirlerinde mizahı artırdığını, son dereceye ulaştığı da söylenebilir, müstehcen içerikli eleştirilerini şiirlerinde övgü için kullandığını ve halkın kabulünü zorunlu olarak gördüğünü de belirtebiliriz.³⁵² Muhammed Ziya-yi Haşrûdi ise “Muntehabât-i Âşar-i Eş’âr-ı Êrec Mîrzâ” kitabında Êrec’in şiirlerini, akıcı şivesinden ve açık manzumlardan dolayı, İran’daki yeni edebiyatın en iyi örnekleri olarak kabul etmiştir. “ ‘Abdu’llah Râzî-yi Hemedânî “Târih-i İran” isimli kitabında, Êrec Mîrzâ ile yaklaşık 30 yıl önce Tahrân’da görüştüklerini, zaman zaman onunla yaptıkları edebî sohbetleri sevdiğini belirtmiş, Êrec’in sohbetlerinin güzelliğinin onun dünyanın sefasını görmesinden kaynaklandığını vurgulamış ve ona övgülerde bulunmuştur. Dinşâh İranî Selester “Pehlevî Dönemi Şairleri” adlı kitabında Êrec’in Fransızca, Arapça, Rusça ve Türkçe’yi iyi bildiğini, yazısının kuvvetli olduğunu, şiirleri çok güzel ve doğal bir şekilde söylediğini dile getirmiştir.³⁵³ Dönemin ünlü yazarlarından biri olan ‘Abbâs Ferhâd Yezdî, Êrec’in kişiliği konusunda; onun doğruluğuna ve dürüstlüğüne vurgu yaparak, hiç kimsenin onun tatlı anlatımını takip edemediğini ifade etmiş, anlatımını gönül çekici, tatlı söz ve cezbedici beyan olarak tarif etmiştir.³⁵⁴ Ayrıca Êrec ile ilgili olarak; onu yaklaşık 30 yıl önce Tahrân’da

---

³⁵² Aynı eser, s. 228.

³⁵³ Hâirî, a.g.e. s. 229.

³⁵⁴ Aynı eser, s. 22.

gördüğünü ve bazı zamanlarda sohbetlerinden feyiz aldığını, sohbet arkadaşlığı yaptığını, onun dünya görüşünün sefa ve eğlenceden olduğunu, gurur ve kibirden uzak durduğunu, fikirlerinin yüksek ve beyanlarının çekici, kalp aynasının kin ve kıskançlıktan arınmış ve güzel huy, tatlı dil ve doğru sözde önde durduğunu vurgulamış, “Dünya var olduğu sürece eserleri fanî dünyada canlı kalacaktır. Genç ve yaşlı beğenenleri, onun ve bunun herkesin beğenme konusu olacaktır. Êrec Mîrzâ, üslubunda iyi bir şairdir ve şiirlerinin bir çoğunun önceden yazılmış bir benzeri yoktur”³⁵⁵ şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Aklî Âzarî ise “Kıyâm-ı Kolonel” isimli kitabında, Êrec hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “İran edebiyat ilmi alanında yeni bir okul kurdu. Büyük bir inançla söylenebilir ki, şu anki dönemde Êrec gibi bir şair İran’ın şairlik semâsında doğmamıştır. Şiirleri o kadar akıcıdır ve gönülde öyle yer eder ki onun şiirlerinden her bir beytini birkaç defa okuyan kendinden geçer. Onun başarısının sırrını sade söylemesinde aramak gerekir. Êrec’in edebî inkilâbı şöyle özetlenebilir; “O, o güne kadar Farsça söyleyen şairlerin İran’daki genel şiir tarzlarını bir kenara bırakır.” Êrec’den önce bunun örneği belki sadece Nizâmî’de görülebilir. Çağdaş şairlerin hiçbirinin şiirlerinde dile getiremediği konular ve manzumlar özel bir tarzla yazılır. Türk şairlerden Şâbir Şirvanî de bu tarzdan yararlanır. Êrec, edebiyatın yeni dünyasında çoğu zorluklarla hurafelere karşı savaşmış ve galip gelmiş tek güreşçidir. Kadın hakkında özellikle “Mâder” şiirinde kadınların haklarını, bilgisizlik ve cahillik karşısında yok olan toplumdaki yerlerini, yorgunluk kabul etmeyen çaba ve çalışmayla kendi edebiyat inkılabında iyi bir şekilde sürdürür. Anne için görkemli bir köşk yapar ve anneyi yüce bir makama oturtur. Bu konuda; “Eğer dünyada sevgi vardıysa ve halen varsa tek aşk-sevgi

---

³⁵⁵ Aynı eser, s. 227-228.

anneninin çocuğuna duyduğu sevgidir” şeklinde düşüncesini ifade eder”³⁵⁶ Perviz Sultanî, İrec’i şu şekilde tarif etmiştir: “Biraz esmer, sağlam ve alımlı görünümü, etkileyici ve etkili bakışları vardır. Güvenilir ve özel, sohbeti ağırbaşlıdır. Konuşurken acele etmez. İnsanlara karşı sevgi dolu yaklaşır ve terbiyelidir. Zarar vermez, gösteriş yapmaz belki de bu nedenle fotoğraf çekilmeyi sevmez. Hayatı boyunca sadece iki defa fotoğraf makinesinin karşısına oturdu. Çoğunlukla ikinci ve son fotoğrafı yayınlanır.”³⁵⁷

Bâhâr’ın, İrec’in şiirleri hakkında yaptığı tavsifi ise şöyledir; “ ‘Ârif’in bütün tasnifleri iyidir. ‘İşkî’nin üslubu da ona yakındır. İrec’in şiiri şıktır. İrec, Kâimmağâm’ın taklitçisidir. Ona üslup, lafız ve fikir bakımından borçludur. ‘Ârif ve ‘İşki âvamdır.”³⁵⁸

İrec hakkında 32 cilt tezkire yazılmıştır. Bunlar arasında; “Genc-i Sohen, Golzar-ı Cavidân, Divist Sohenver, Şiiri Fârsî Ez Meşrutiyet Tâ İmruz, Sebk-i Şiir der ‘Asr-ı Kâcâriye, Aşâr-ı Câvidân-İ Parsî, Edebiyât-ı Mu‘âsır, Deryâ-yi Govher, Çekide-yi Efkâr, Gozide-yi ‘Asr, Sohenverân-ı Nâmi-yi Muasır (1. cilt), Bihterin Eş’âr, Gulçîn-i Cihâniyanî” isimli eserleri sayabiliriz.³⁵⁹

İrec’in ölümünden sonra onun bazı şiirleri yayınlanmış ve hakkında birtakım kitaplar yazılmıştır. Hatta onunla hiç alakası olmayan asılsız kötölemeler de

---

³⁵⁶ Hâirî, a.g.e., s. 229 vd.

³⁵⁷ Aynı eser, s. 233.

³⁵⁸ Tecrübekâr, a.g.e., s.108.

³⁵⁹ Hâirî, a.g.e., s. 465.

yapılmıştır.³⁶⁰ Îrec hakkında yapılan çalışmalardan biri, 1342 h.ş. yılında Tahrân Üniversitesi öğretim üyesi Muhammed Ca‘fer Maḥcûb tarafından hazırlanan “Tahkik der Ahvâl ve Âşâr ve Efkâr-ı Îrec Mîrzâ” (Îrec Mîrzâ’nın Düşünceleri ve Eserleri ve Durumu Hakkında İnceleme) isimli kitaptır. Maḥcûb, bu kitaba Îrec’in eserlerini araştırmakla başlamıştır. Dönemi, o anki yaşamı, siyasal ve sosyal şartlarını ele almıştır. 1344 h.ş. yılında ise Mâhcûb, kendi çabalarıyla Îrec’in divanını yayınlamıştır. Îrec Mîrzâ hakkında basılan diğer bir kitap ise; “Seyr-i der Esâr-ı Îrec Mîrzâ” (Îrec Mîrzâ’nın Eserlerine Yolculuk) isimli eserdir. Bu kitap, ‘Alî Dehbâşî isimli şahsın çalışmalarıyla 1387 h.ş. yılının sonlarında “Ahterân” tarafından yayınlanmıştır. Bu kitapta, şairin şiirleri ve yaşantısı, Muhammed Ca‘fer Maḥcûb, Yahyâ Aryenpûr, Nâdir-i Nâdirpûr , Sa‘id Nefisî, Sirûs Tahbâs gibi edebiyatçılar ve yazarların Mîrzâ hakkındaki düşüncelerini içeren 35 makale yer almaktadır. Diğer bir eser ise; “Seyr-i Zindegi ve Âşâr-ı Îrec Mîrzâ” (Îrec Mîrzâ’nın Eserleri ve Yaşamının Seyri) isimli kitap olup, 2009 tarihinde yayınlanmıştır. Kitapta, Şeyh Fazullah Nûrî’nin hiciv şiiri yer almaktadır. Ayrıca “Romeo ve Juliet” isimli eserin tercümesi de bulunmaktadır.

Yayınlanan kitapların yanısıra günümüzde Îrec Mîrzâ ile ilgili olarak çeşitli konferanslar yapılmaktadır. Bilgisine ulaşabildiğimiz son konferans, yakın tarihte yani 2007 yılında Londora’da düzenlenen ve Doktor Muhammed ‘Alî Homâyûn Kataouzian’ın konuşmacı olarak katıldığı “Îrec Mîrzâ’nın şiirleri” konulu konferans olup, bu konferansta Îrec’in şiirlerindeki meşrutiyet İnkilâbı tiyatro olarak

---

³⁶⁰ Aynı eser, s. 21.

sergilenmiştir. Bu bağlamda da Nimâ'ya kadarki süreçte yaşamış olan şairlere kıyasla İrec'in modernist olduğunu söyleyebiliriz.³⁶¹

3. İREC MÎRZÂ'NIN ESERLERİ:

İrec Mîrzâ'nın şiirlerinin tamamı içeren divanı, ilk olarak yedi küçük cilt halinde oğlu Hüsrev Mîrzâ tarafından bastırılmıştır ve İrec'ten kalan beyitlerin sayısı dört binden fazla değildir.³⁶² Ayrıca divan, Muẓafferî Kütüphanesi tarafından 1307-1309 yılları arasında küçük cilt halinde Tahrân'da yayınlamıştır.³⁶³ Kitabın kapağında “Külliyat-ı Divân-ı İrec Mîrzâ, Lakabı Celâlu'l-memâlik,, önsöz, kasideler, gazeller ve mesnevileri içerir, Hediye Eden: Hüsrev-İrec, *Divân-ı İrec Mîrzâ Celâlu'l-memâlik*, Muẓafferî Kütüphanesi, Hıyâbân-ı Bâb-ı Humâyûn, Çâp-ı İlmî, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi no: 57099” şeklinde bilgiler bulunmaktadır. İrec'in divanının bu baskısı 216 sayfa olup, oğlu Hüsrev'in yazdığı önsöz ile başlamakta, İrec'in kendi el yazısından oluşan bir şiir örneği sunulmaktadır. İlk şiiri “Anne beni doğurduğu zaman memeyi ağza almayı öğretti” konulu kıt'ası olup, divanında şiir türleri karışık bir şekilde yer almıştır. Divanın sonunda ise Meliku's-şu'arâ Bahâr ve Vahîd-i Destgirdî'nin İrec Mîrzâ'nın ölümü nedeniyle kaleme aldığı şiirler ve “Ârâmgâh-ı Ebed-î İrec” adıyla kendisinin kaleme aldığı şiiri bulunmaktadır.³⁶⁴

³⁶¹ Muhammed Safriyan, İrec Mîrzâ, Tenz ve Zibayî, 28 Shahrivîr, 1386. www.rooz.com.

³⁶² Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 390.

³⁶³ Hâirî, a.g.e. s. 38.

³⁶⁴ *Divân-ı İrec Mîrzâ Celâlu'l-memâlik*, Muẓafferî Kütüphanesi, Hıyâbân-ı Bâb-ı Humâyûn, Çâp-ı İlmî, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi no:57099.

Îrec hakkında yayınlanan “Külliyat-ı Divan” ve “Bergozide-yi Eşâr-ı Îrec” kitapları defalarca Tahrân’da yayınlanmış, “ ‘Ârifnâme” ile “Zuhre ve Menûçehr” isimli mesnevileri ise ayrıca basılmıştır.³⁶⁵ Îrec’in en iyi kıt‘alarının tezkirelerde, ders kitaplarında ve dergilerde yayınladığını da belirtmek gerekir. Son olarak da Dr. Muhammed Ca‘fer Maḥcûb, Mîrzâ’nın eserlerinden bir grubunu içeren dergiyi 1342 yılında yayınlamıştır.³⁶⁶ Ayrıca Dr. Muhammed Ca‘fer Maḥcûb’un çabalarıyla Tahrân’da 1356 tarihinde basılan (IV. bs.), tez çalışmamızda inceleme konusu olan ve “Taḥkîk der Ahvâl ve Âsâr ve Efkâr ve Eş’âr-ı Îrec Mîrzâ ve Hânedân ve Niyâgân-ı U” (Îrec Mîrzâ’nın Şiirleri, Düşünceleri, Eserleri ve Hayatının İncelenmesi, Soyu ve Ailesi) başlığıyla hazırlanan divanda; 36 kaside, 16 gazel, 38 mesnevi, 89 kıt‘a, 9 rubai, 62 terkeb-î bent, 26 mısra yeni kalıplar ve 41 mısra dağınık ve tamamlanmamış kıt‘alar, gazeller ve mesnevileri yer almaktadır. Maḥcûb, bu kitabında Mîrzâ’nın şiirlerini kasideler, gazeller, kıt‘alar şeklinde başlıklar altında düzenli bir şekilde toplamış ve Îrec Mîrzâ’nın şiirlerinde yer alan bazı argo ve müstehcen kelimeleri (....) noktalama işaretiyle geçmeyi tercih etmiştir. Ancak bu divanda yer alan şiir başlıkları ile Muzafferî Kütüphanesi tarafından basılan divandaki başlıkları karşılaştırdığımızda büyük kısmının farklılık gösterdiği dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca Maḥcûb, bu eserinin sonunda şiirlerde geçen yer, şahıs, din, mezhep ve millet, kitap adlarını ve yabancı kelimeleri liste halinde vermiş, Îrec’in başka şairlere ait olup eserlerinde yer verdiği beyitleri ve Farsça olmayan atasözleri ve ıstılahları bir bölümde toplamış, ayrıca küçük bir sözlük hazırlamıştır.

---

³⁶⁵ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 390-391.

³⁶⁶ Aynı eser, s. 391.

Mîrzâ'nın en önemli ve hatta onun ünlü olmasını sağlayan eserlerinin, divanında da yer alan “ ‘Ârifnâme” ve “Zuhre ve Menûçehr” adlı mesnevileri olduğunu söyleyebiliriz. Mîrzâ'nın bu iki eseri kendi yaşadığı devirde defalarca basılmış, şiirleri kendi ve ondan sonraki yıllarda halk arasında dilden dile dolaşmıştır.

Îrec Mîrzâ, “ ‘Ârifnâme” adlı mesnevisini, Kolonel Muḥammed Ṭakî Ḥân'ın ortaya çıktığı sırada,³⁶⁷ 1339 h.k. (1923 m.) yılı yaz ayında eski dostu ‘Ârif’e serzenişte bulunmak amacıyla 515 beyit olarak mizahî bir tarzda kaleme almıştır.³⁶⁸ O dönemde ‘Ârif-i Kâzvinî ve Îrec Mîrzâ, Kolonel’in destekçisi olmalarına rağmen Kolonel Muḥammed Ṭakî Ḥân Persiyan ayaklanması sırasında ‘Ârif-i Kâzvinî’nin, Horâsân’a giderek Meşhed’in millî parkında Kaçar sultanlarını hicveden ve eleştiren, Feth’ali Şâh’ı yeren bir oyun sergilemesi, Muḥammed Ṭakî Ḥân’ın davetiyle Meşhed’e giden Mîrzâ’nın, bu eleştirilere kızıp salonu terk etmesine neden olmuştur. Akabinde de Îrec “ ‘Ârifnâme” eserini kaleme almıştır. Îrec bu mesnevisini kısa sürede söylememiştir. Başlangıçta 75 beyit yazarak arkadaşı Meliku’ş-şu‘arâ’ya göndermiştir. Ayrıca her hafta bir bölüm yazmış, bu bölümleri şiir ve edebiyat seven arkadaşlarına Meşhed’de okumuş, eserini bitirmesi için arkadaşından teşvik görmesiyle de her hafta 50 beyit yazarak Tahrân’a göndermiş ve şiirleri toplamda 500 beyite ulaşmıştır. Bu eser ‘Ârif’e ulaştığında ise 1000 nüshadan fazlaydı ancak nüshaların bazılarını edebiyat ve şiir sevenler aldığı için azalmıştır. Îrec’in arkadaşlarının bu manzume hususunda onu desteklemesi sonucunda da ortaya sosyal

---

³⁶⁷ Tecrübekâr, a.g.e., s. 105.

³⁶⁸ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 399.

ve siyasal içerikli eleştirel bir konu ortaya çıkmıştır.³⁶⁹ Özellikle Horâsân'ın ileri gelenlerinin maddî ve manevî desteği, eserin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.³⁷⁰ Sonrasında Îrec, 1300 h.k. yılı sonunda bir önsöz hazırlayarak Emir Şevketü'l-mulûk'a bu eserini göndermiştir.³⁷¹

Bu konuyla ilgili olarak başka bir kaynakta Îrec'in, eski dostu 'Ârif'in Meshed'e geldiğinde evine uğmasını beklediği ancak 'Ârif'in jandarma merkezi olan "Kanlı Bahçe"ye gidip yerleştiği, çaresiz olarak kendisinin 'Ârif'i görmeye gittiği, ancak 'Ârif'in kendisini resmî ve soğuk bir şekilde karşıladığı, bunun üzerine de Îrec'in, kırılıp evine geri döndüğü, bu hareketinden dolayı onu hicvetmek amacıyla kısa bir şiir yazdığı, sonrasında ise 'Ârif'in bu hareketinden pişman olup günler sonra Îrec ile görüşmek istediği ancak Îrec'in kabul etmediği anlatılmıştır.³⁷²

" 'Ârifnâme" yayınladıktan sonra ülke çapında birçok itirazlar olmuştur. Eğitim görmüş ve aydın görüşlü insanlar Îrec'e övgüde bulunurken, bir grup da karşı çıkmış hatta bazıları onu dinî inançlara karşı geldiği şeklinde eleştirmiştir. 'Ârif, bu eserin yayınlamasına her ne kadar sessiz kaldıysa da, onun arkadaşları ve dönemin ünlü şairlerinden olan Emiru'ş-şu'arâ Nâdirî-yi Horâsânî, Esedullah Tâlât Tebrizî ve Mîrzâ Maḥmûd Hân Sipâhî gibi yazarlar ve şairler Îrec'e karşılık olarak şiir ve makaleler yayınlamış, bu yazıları Tebriz ve Meşhed'de basmışlar ve Îrec'e karşılık

---

³⁶⁹ Hâirî, a.g.e., s. 242.

³⁷⁰ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 391.

³⁷¹ Hâirî, a.g.e., s. 243.

³⁷² Aynı eser, s. 242.

vermişlerdir.³⁷³ Talât Tebrizî, şiirlerinden bir bölümünü “İrec Mîrzâ’nın Ârifnâme’sine Talât’ın Eleştirisi” adıyla 1304 h.k. yılında 334 beyit ve 29 küçük sayfa olarak basıp yayınlamıştır.³⁷⁴ Bu konu hakkında “Râ’d” gazetesi müdürü Mîrzâ Maḥmûd Ḥân Sipâhî, “Şafaḳ-i Sorḥ” gazetesinde yazılar hazırlamış, Emiru’s-Şu‘arâ Nâdirî ise İrec’i eleştirmek için mesnevi tarzında 1306 yılında 30 sayfadan oluşan “Nâdir’in Edebiyatı” adıyla yayınladığı bir kitap hazırlamıştır. Ancak şiirlerinin çok kuvvetli ve güzel, anlam ve manzum açısından da ilgi çekici olduğu söylenemez. Talât’ın şiirlerinin ise İrec’in ki kadar iyi olduğunu belirtebiliriz.³⁷⁵

Perviz Sultanî ve Meliku’s-Şu‘arâ Bahâr’ın kendisine neden “ ‘Ârifnâme” eserini kaleme aldığını sorması üzerine İrec’in şöyle cevap verdiğini anlatmıştır: “Doğrusunu isterseniz ‘Ârif, kendisi beni bu işe girmeme neden oldu ve kalbimi kırdı! Gerçekte onunla ilgili bir yazı yazmayı bekliyordum. O zamanlar ‘Ârif’in Meşhed’e geldiğini duydum. Birkaç gündür de belki gelir, bizim halimizi sorar diye gözüm yolda bekledim ancak ortalarda görünmedi. Bir gün tesadüfen Meşhed’in millî parkında gezerken onunla karşılaştım, bir tiyatro hazırlıyordu. Beni gördüğü zaman yanıma öpmek için gelir dedim ama beklediğimin aksine çok sevgisizce bana arkasını döndü ve dedi: “Şehzâde benim üzerimden elini çek ve bırak da işime gideyim!” Bu nedenle ona kırıldım ve eve gelirken “ ‘Ârifnâme”yi yazmayı planladım ve o gün sabaha kadar 60 beyitini yazdım”³⁷⁶ Sa‘id Nefisî ise İrec’in

---

³⁷³ Ishak, a.g.e., s. 230.

³⁷⁴ Hâirî, a.g.e., s. 49-50.

³⁷⁵ Aynı eser, s. 270-271.

³⁷⁶ Aynı eser, s. 491-492.

‘Ârifnâme eserinden sonra ünlü olmaya başladığını iddia etmiş,³⁷⁷ ayrıca Îrec’in bu eseri yazmasıyla ilgili olarak şunları söylemiştir “Îrec Tahrân’a geldiğinde onunla otururken bu konuyu sordum. Îrec, ‘Ârif’in o güne kadar şiir ve terânelerinde Kaçarları yermesine kırılmış ve zaman kollamıştı”³⁷⁸ Reşîd Yâsimî ise bu eser hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “Sözü sadeliğinde ve ifadenin kolaylığında o kadar abartma ve hünerlik göstermiş ki, bazen nesirde bile bu derece sade dil kullanılmaz” Kültür bakanlığı yapmış olan ‘Alî Asgar Hikmet ise bu konuyla ilgili olarak “... Şiir anlamında ya da şeklinde yeni bir tarz yaratmış, Fars edebiyatında yeni kalıp kullanmış, yeni öğretmenlerden sayılabilenler; ‘Alî Ekber Dehğodâ, Merhum Mîrzâ Muhammed Huseyin Furûgî ve Îrec Mîrzâ’dır”³⁷⁹ şeklinde düşüncesini paylaşmıştır. Kalkûta Üniversitesi öğretim görevlisi Prof. Muhammed İshak “ ‘Ârifnâme” hakkında düşüncesini kısaca şöyle dile getirmiştir: “... Sade ve tatlı dille söylediği için basılmadan önce tüm İran’da yayınlanmıştır”³⁸⁰

Îrec’in şaka ile karışık olan “Celâyirnâme” isimli mesnevisi, Îrec’in “ ‘Ârifnâme”sini söylemede ilham kaynağı olmuştur ve kendi mesnevisini onun manzumesinden daha üstün görmüştür. Bunun da yanlış olduğu söylenemez. “ ‘Ârifnâme” ve “Celâyirname” eseri karşılaştırıldığında, Îrec’in “Celâyirnâme” tarzı ve ölçüsünde söylediğini ancak “ ‘Ârifnâme” nin o eserden daha iyi, akıcı ve düzenli, aynı zamanda çoğu bölümünün basit ve eleştiri dolu olduğunu görebiliriz.³⁸¹

---

³⁷⁷ Aynı eser, 541.

³⁷⁸ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 391.

³⁷⁹ Hâirî, a.g.e., 285 v.d.

³⁸⁰ Aynı eser, s. 284.

³⁸¹ Aynı eser, s. 303-304.

Îrec Mîrzâ, bu eserinde ‘Ârif-i Kazvînî’yi ağır bir dille eleştirerek onun için en ağır kelimeleri kullanmayı tercih etmiştir. ‘Ârif’in okuma yazma bilmeyişi ve asabi mizaçlı oluşunu eleştirmiştir. Bu eleştirinin de gerçek dışı olduğu söylenemez. Ayrıca mesnevisinde, kadınların örtünmesinden, görücü usulü ile evlenmenin zararlarından bahsetmiş, o dönemde Tahrân’ın ortadan kaldırmaya kararlı olduğu Kolonel Muhammed Taķî Hân Pesyân’ın meziyetlerinden, gençlerden, dünyanın vefasızlığından, siyasilerin hilelerinden, kanunsuzluklardan ve ülkenin perişanlığından söz etmiştir. Eserinde zenginlere sitemlerde bulunmuş, köylü ve fukaranın çaresizliğini, sosyal hayatın bozuk yönlerini hicvetmiştir. Ayrıca Mîrzâ, bu eserinde İran milletini şu şekilde üçe ayırmıştır:³⁸²

1. Yetkili hırsızlar dediğı devlet büyükleri. Vatanı sevmeyen bu kişiler yabancıların söyledikleriyle hareket etmiştir.
2. Devlet memuru olan zoraki hırsızlar. Bunlar sıkıntı içinde yaşamışlardır. Siyasete atılacak olurlarsa başkanlık peşinde koşmuşlardır.
3. Çaresiz köylü ve çiftçilerden meydana gelen kitle. Cahil, hürriyeti olmayan ve sürekli zenginler tarafından ezilen insanlardır.

Eserinde yaptığı bu ayrımla, İran milletinin bozuk düzenini ortaya koymaya çalışmış ve bu durumun düzelmeyeceğine dair inancını dile getirmiştir. Bu mesnevinin gerçekte İran’ın toplumsal ve idarî organlarını hicvedici bir eser olduğu ilk bakışta anlaşılabilir. Ayrıca ülkenin siyasal ve sosyal durumunu eleştirdiğı ve en büyük mesnevisi sayılan hatta en kötü üne sahip sanatı olan “ ‘Ârifnâme” eserini,

---

³⁸² Kanar, a.g.e., s. 225.

eğer hezeliyatla karışık yazılmamış olsaydı, değerinin daha fazla olacağını da iddia edilebiliriz.³⁸³ Buna rağmen hiçbir manzumenin Meşrutiyetten sonraki dönemlerde “‘Ârifnâme” eserinin ününe ulaşmadığını da rahatlıkla görebiliriz.

Mîrzâ, inanç ve görüşüyle yakın olduğu, samimi dostu Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr’a da “ ‘Ârifnâme” eserinde şakayla karışık sitem etmiştir. Bu şiirlerinden biri şöyledir:

“Ey Melik, artık seninle dostluğumuz olmaz

Olduysa oldu bir kere, ama şimdi olmaz

Senden gönlüme kırgınlık tozu konmuştur

Kısa zamanda da gönlümden silinmez

Gönlüm senin kuşku dolu şakalarından çok kırıldı

Ama gönlümün senden soğumaması için şikâyet etmiyorum

Hatırımdan kırgınlığın kalkmasını istiyorsan

Özür dile, yoksa kırgınlık kalkmaz

Meşrutiyet devletinde konuşmak özgürse de

Ancak arkadaşların sırlarının ifşa olmaması gerekir

---

³⁸³ Aryenpûr, a.g.e., C. II, s. 391 vd.

İnsanların yeteneği hiç rezil olmasın diye bir gazel söyledim

Senin kalemin beni rezil etti”

Îrec Mîrzâ'nın “ ‘Ârifnâme” mesnevisinde dikkat çekici bölümlerinden kısaca bahsederek beyitlerden örnek verecek olursak; ‘Ârif’in yanına gelmemekle yanlış yaptığını belirterek gitmesini isteyen Îrec, aynı zamanda kendisinin yaşlandığından söz etmiş ve kendisinden bir zarar gördüyse de olanların eskide kaldığını vurgulamış, unutmasını istemiştir. Bu ifadelerinin akabinde argo bir ifadeyle şunları söylemiştir:

“Eğer bazen önüme idrar gelmezse (çişim gelmezse)

Kendi cinsel organım aklıma gelmez

Cinsel organım hayama öyle yapıştı ki

... çocuğun annesinin memesine süründüğü gibi”³⁸⁴

Şiirinin devamında yaşlandığından, göz ve diş ağrıları çektiğinden bahsederek ‘Ârif’in de yaşlanmaktan korktuğunu vurgulamış, sonrasında örtünmeyi eleştirmiş ve bu doğrultuda hikâyeler anlatmıştır. Hikâyesinde bir kadını yolda giderken gördüğü zaman yanına gidip selam verdiğini, kendisine bir mesajı olduğu ancak halk arasında bunu söylemenin doğru olmayacağını belirterek birlikte evin koridoruna gidip oturduklarını, kadına Hüsrev-Şirin hikâyesini, Almanya ve Rum ülkelerini anlatmaya

---

³⁸⁴ Divân-ı Îrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 77, b.53 ve 55.

başladığını, asıl amacının ise bayanın peçesini çıkarmak olduğunu, bunun üzerine direkt konuya girdiğini, bayanın kendisine kızarak dinî ve din adamlarını savunduğunu anlatmış ve bayanın şunları söylediğini ifade etmiştir:

“Sen kıyamete de kalabalık mı diyorsun?

Bu sözlerin hepsi mollaların yalanıdır mı (diyorsun?)”

Akabinde İrec, bu söylediklerine pişman olduğundan ve artık asla örtünmeden bahsetmeyeceğinden söz ederek tabiattaki güzellikleri anlatmış, (yeni açmış gonca, Şirâz kokusu gibi güzel limon, Ahvâz hurmaları) sonrasında ise cinsel istekten ve birlikte olduklarından, kadının namusunu kaybetmemek için peçesini sıkıca tuttuğundan ve akabinde birbirlerinden ayrıldıklarından söz etmiş, kadınlara namusun ne demek olduğunu öğretmek gerektiğini vurgulamış, kadınların eğitim ve öğretim alması gerektiğini ifade etmiş, sonrasında bu düşünceleri bir kenara bırakarak yaşama devam etmeyi önermiştir. Bu noktada şu beyitleri yazmıştır:

“Eğer kadın yoksa ortada aşk da yoktur

Dünya eğer aşksız olursa dünya da yoktur”³⁸⁵

Ayrıca örtünmeye karşı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Bu çarşıfta çirkin olduğunu iyi bil

İnsandan başka her şeye benzersin

---

³⁸⁵ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 83, b. 201.

Kadınların çöl devi-gulyabani olması gerektiğini

Peygamber Kur'ân'da neredede emretti”³⁸⁶

Molla ve din adamlarından kendilerini kurtarması için de Allah'a yalvarmış, kadının yüzünü görmeden ve huyunu bilmeden evlenmenin doğru olmadığını şu şekilde dile getirmiştir:

“İran'da mollalar ve basitlikler var olduğu sürece

Bundan da daha kötü günlere düşersin”³⁸⁷

“Öyle ki bakkalın tarifiyle

Ham kavunu satın alırsın

Veya tatlı olup olmadığı bilinmeyen

Karpuzu eve getirirsin”³⁸⁸

Sonrasında amacının ‘Ârif’i anlatmak olduğunu ifade ederek tekrar ‘Ârif’den bahsetmeye başlamış, ‘Ârif’i halkın hayranlıkla izlediğini belirterek onu parlayan

---

³⁸⁶ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 84, b. 205-206.

³⁸⁷ Aynı eser, s. 85, b.247.

³⁸⁸ Aynı eser, s. 85, b.241-242.

aya benzetmiştir. Ayrıca 40 yıl sonra bu yaptıklarının kendisine yakışmadığını dile getirmiş, neden Meşhed'e geldiğini, bu yolculuğa neden çıktığını kendisine anlatmasını istemiştir. Ayrıca 'Ârif'i görmek için duyduğu özlemi uzun bir şekilde anlatmış bir taraftan da ülkedeki yapının bozuk olduğundan ülkenin hırsızlarla dolduğundan, ihanetlerin görüldüğünden, ıslahatlara yönelme olmadığından, jandarmanın dünyayı kargaşa olarak gösterdiğinden, her yerde bir gencin silahla beklediğinden, jandarma ile birlikte düzenli bir okulun (Münezzim Mektebi) kurulduğundan bahsetmiş, devlet düşmanlarının aslan gibi kanlarını içmek için beklediğinden, düşmalarının hepsinin teknoloji bildiğinden ve ilim sahibi olduğundan yakınmış, hareket etmek gerektiğini vurgulamıştır. Tekrar 'Ârif'e duyduğu özlemi dile getirerek onun gelmesini istemiş, Kemâlu's-saltâna'nın nasıl olduğundan, Edîbu's-saltâna'nın meşakkatlerden sonra zararı telafi etmede başarılı olduğundan, iyi karakterli, sevgi dolu, irfan ve iyi ahlâk sahibi Kemâli'nin demokratlığından, inkılâp ve doğruluğu emrettiğinden bahsetmiştir. Sonrasında erkek ve dişi iki tilkinin bir ömür boyu sevgili ve eş oldukları, ancak avcılara yakalandıklarında birinin nerede tekrar beraber olacaklarını sorması üzerine diğerinin "postcu dükkânında" şeklinde cevap verdiği hikâyeyi anlatmış, Şehzâde Hâşem Mîrzâ'nın neden kendisinin nasıl olduğunu sormadığını merak ederek İran'da eğer bir şehzâde olaksa onun da özgür olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca onun kendisini Horâsân'a memur olarak gönderdiğini, kendisine verdiği nimetlerden dolayı refaha kavuştuğunu, dünyada acayip ve garip şeylerin yaşandığını belirterek kendisinin bu son günlerde 'Ârif'ten dolayı inanılamayacak şeyler gördüğünü söylemiştir. Devletin ileri gelenlerinin akşam yemeği telaşında olduklarından, ara sıra da kanundan bahsettiklerinden, siyasette yalan dolan işler yaptıklarından şikâyet

ederek, ordu komutanına güvenmekten başka çare olmadığına inanmış, dinsizlerin zulmünden halkın helak olduğunu, hepsinin koyun ve ineğe benzediğini, halktan da ümitsiz olduğunu ifade eden şu beyitleri söylemiştir:

“Böyle millet böyle halk için

Delirmen gerekmez

Gelenek ve görenekten dem vurmak gerekmez,

Eşeğin kulağına yasin okumak gerekmez”³⁸⁹

“Millet çok üzüntü çekti ve öldü

Verem oldu, haddinden fazla üzüntü çekti

Meşrutiyet ve kanundan dem vurma

Memleketin durumundan asla bahsetme”³⁹⁰

Bir taraftan da ‘Ârif’in iyi zevk ve övgüye değer sesi olduğunu belirterek onu mersiye okumaya yöneltmiş, mersiye okuyanların genelde cahil insanlar olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca devletin kirli işlerinden söz etmeyeceğini belirterek, ümitsizliğini anlatmıştır. ‘Ârif’in bu anlatılarını bitirmesi halinde devlet büyüklerinin bu söylediklerine şaşıracağından ancak sonrasında hiçbir şey elde etmeyeceğinden bahsederek hayatın tadını çıkarmasını öğütlemiştir.

---

³⁸⁹ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 94, b.463-464

³⁹⁰ Aynı eser, s. 96, b. 497-498

Îrec'in anne sevgisini ve dolaylı olarak kadın sorunlarını işlediği eserlerinden biri olan “Mâder” adlı ünlü şiiri, çağdaş İran edebiyatının şaheserlerinden sayılmaktadır. Îrec, “Kalb-i Mâder” isimli şiirini ilk kez Almanca’dan tercüme ederek Berlin’de basılan “İranşehr” dergisinin yarışmasında yayınlamış ve büyük övgüler almıştır.³⁹¹ Bu şiirin, o kadar güzel olmadığı ancak Îrec’in şiiri çok akıcı yazdığı da bir gerçektir.

“Zuhre ve Menûçehr” mesnevisinin ise “Mâder” isimli kıt‘asından sonra en sağlam ve saygıdeğer eseri olduğunu belirtmemiz gerekir. Mîrzâ, William Shakespeare'in 1593 yılında yazdığı “Venüs and Adonis” eserinin serbest çevirisinden ibaret olan hayali ve romantik bir hikâyeyi, İngilizceden Farsça’ya tercüme etmiştir. Hikâyenin aslını ünlü mütercim Şucâu’d-dîn Şefâ “Yunan Tanrılarının Efsanesi” (En şâirane bölüm) adıyla nesir olarak tercüme etmesinin akabinde Îrec, nazım haline getirmiştir. Şefâ, Îrec’in bu eseri hakkında “Bu kıt‘ada o kadar akıcı, güzel, kolaylık ve seçkinlik sıfatlarıyla karışmış şiirler var ki gerçekten onları şaheser saymak gerekir ...” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.³⁹²

Shakespeare, “Venüs and Adonis” efsanesini kendi zamanının insanlarının zevkine göre yeniden İngiliz edebiyatında canlandırmıştır. “Adonis” Yunan mitolojisinde geçmektedir, ancak aslı Suriye efsanelerine dayanmaktadır. Bu

---

³⁹¹ Sultanzâdeh, a.g.e., s. 3.; Hâirî, a.g.e., s. 41.

³⁹² Hâirî, a.g.e., s. 284.

efsanede, Suriye padişahı Theias, kızı Myrrha ve Afrodit'in kıza olan öfkesi doğrultusunda yaşanan olaylar anlatılmaktadır.³⁹³

Îrec'in, bu hikâyeyi Fransızca ya da Farsça mensur tercümesinden yaptığı düşünülmektedir. Îrec'in bu mesnevisinin, Shakespeare'in eseriyle farklılık göstermesinin nedeni ise, hikâyesinde kendisinin yaptığı değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu değişiklikler nedeniyle Îrec'in eseri hiçbir şekilde Shakespeare'in eserinin manzum tercümesi olarak kabul edilemez. Manzumenin aslında yer alan olay, düşünce ve fikirleri de yansıttığı için sadece olaylar çerçevesinde onun hikâyesi ile karşılaştırılabilir. Hikâyedeki karakterleri ise sadece görünüş olarak değil, aynı zamanda davranış şekillerinin de tamamen farklı olduğu aşikârdır. Îrec, bu şirinde olayların meydana geliş yeri olarak İran dağlarını seçmiştir. Kahramanlar arasındaki aşk, eski İran manzumeleri gibi tasavvufî, eserin konusu ise irfanî ve ilahî bir aşk olmayıp beşerî aşktır.³⁹⁴ Olayın kahramanlarını da gerçek hayattaki insan tiplerinden seçmiş, eserinde başkalarının namusunu koruma, vatanseverlik ve askerî düzenden bahsetmiştir.³⁹⁵ Eserinde, kendinden çok manzumlar eklemiş, asıl manzumede yer alan diyalog ve manzumalara tam olarak riayet etmemiş, konuları ön ve arkaya alarak yer değiştirmiştir. Bunun yanı sıra Îrec, eserine Shakespeare'in sözü ile başlamış ancak manzumenin sonunu farklı bitirmiştir. Shakespeare'in eseri, Venüs'ün aşğının cansız bedeniyle karşılaşp şunları söylemesiyle tamamlanmıştır:

---

³⁹³ Hâirî, a.g.e., s. 251.

³⁹⁴ Sultanzâdeh, a.g.e., s. 3.

³⁹⁵ Hâirî, a.g.e., s. 202.

“Şimdi binlerce üzüntü, sen ölmüşsün ben nasıl kahinlik yapıyorum ki; aşk her zaman vardır”³⁹⁶

Îrec ise eserini şöyle tamamlamıştır:

“Ah ne korkunç derin bir sudur aşk!

Korkularla dolu tehlikeli yerdir aşk!

Güzellerin işvesi dünyanın kalbini kırar,

Bu işveden kurtulan kişi cesurdur”³⁹⁷

Îrec Mîrzâ, yaşamının son yıllarını çağdaş İran şiirinin orijinal örneklerinden biri olan bu manzumeyi tamamlamaya çalışarak geçirmiş ancak tamamlayamamıştır.³⁹⁸ Öldükten sonra üniversitede öğretim üyesi olan Dr. Maḥmûd Ḥesâbî tarafından bu eseri 495 beyit olarak tamamlanmıştır.³⁹⁹ Ayrıca Mustafa Kulî Bonî Süleyman Şeybanî de “Edîb” lakabıyla şiirini tamamlayıp farklı bir yerde yayınlamıştır.⁴⁰⁰

Ancak hiçbir İrec’in şiirlerini İngilizce aslına göre takip etmemiştir. Buna rağmen yazılan bu manzumenin çağdaş İran edebiyatında çok önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

---

³⁹⁶ Ḥâirî, a.g.e., s. 255.

³⁹⁷ Aynı eser, s. 119.

³⁹⁸ Tecrübekâr, a.g.e., s.104.

³⁹⁹ Sultanzâdeh, a.g.e., s. 5.: Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 406.

⁴⁰⁰ Ḥâirî, a.g.e., s. 107: Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 406.

“Zuhre öpücük için izin aldığı zaman

Öpücüğünü hemen fırsat bildi”⁴⁰¹

Beyitinden itibaren manzumeyi Îrec yazmıştır.⁴⁰² Bundan sonraki beyitler “Venüs ve Adonis” ile uyumlu olmayıp, bu manzumeyi tamamlayan kişinin bilmeyerek ya da istemeyerek aslına uygun olarak sonlandırmadığı ifade edilebilir. “Venüs and Adonis” hikâyesinin sonu üzücü olarak bitmektedir. Ancak Îrec’in bu eserini nasıl bitirmeyi düşündüğünü tahmin etmek zordur. Buna rağmen yazdığı bölümlerde asıl metin tercümesine sadık kaldığı dikkate alınırsa, sonunun da aynı biteceği düşünülebilir.

Îrec’in bu hikâyesinde, 16 yaşında olan Menûçehr, günün ordusu, askerî, kılıcı ve silahıyla henüz aşkı görmemiş ve sarhoşluğun lezzetini tatmamış utangaç bir gençtir. Zuhre ise, İran ve Yunan edebiyatındaki ile aynı roldedir. Mîrzâ, eserinde Zuhre’nin sayısız sırrı ve ihtiyacını, Menûçehr’in dokuz canlılığı ve çekingenliğini anlatmıştır. Shakespeare, kendi eserinde önsöz yapmadan doğrudan konuyu anlatmaya başlamıştır. Ancak Îrec, genç askerin ve Zuhre’nin konuşmalarını anlatmadan önce uzun bir önsöz yazmayı tercih etmiştir. Hikâyenin kahramanının güzelliğini, kıyafetlerini, huyunu, karakterini ve aşkını anlatmıştır. Mîrzâ’nın bu önsözü yazma nedeninin eski efsane konularını kendi okuyucusuna tanıtmak olduğunu söyleyebiliriz.

---

⁴⁰¹ Divân-ı Îrec Mîrzâ, Muzaferi Kütüphanesi, s. 210.

⁴⁰² Hâirî, a.g.e., s. 255.

Mîrzâ, hikâyeyi Farsça'ya tercüme ederken büyük ustalık sergilemiş, eserine İngilizce'den manzumlar almış, kelimeleri yerli yerinde kullanmıştır.⁴⁰³ Bazen terkip ve ifadelerin zorlaması ile bunun dışına çıksa da, yaptığı değişiklikler asıl metne bir zarar vermemiştir. Bazen İranlı okuyucuların zevkine göre söz terkihi ve beyan tarzını biraz değiştirmeye yönelmiş ancak bu değişiklik konunun asıl güzelliğine ulaşacak düzeyde olmamıştır. Bu eserinde akıcı, olgun ve son derece sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Mîrzâ, hayali ve romantik, aynı zamanda akıcı, tatlı, şaka ve mizahlarla dolu bir hikâye olan bu eserinde, halk tarafından kullanılan kelimelerin edebiyat diline girmesini sağlamıştır. Neredeyse önceden kullanılmayan sıfatlarla ve beyan tarzıyla konuları ele almış, birçok atasözü de bu sayede dile girmiştir.⁴⁰⁴

Bu mesnevinin ilk baskısı İrec Mîrzâ'nın oğlu Hüsrev Mîrzâ'nın izniyle Tahrân'da yapılmıştır. Seyyid Hâdî-yi Hairî de bu eseri "Efkâr ve Âşâr-ı İrec" isimli kitabın II. cildinde 435 beyit olarak yayınlamış, ayrıca "İran Edebiyatı Tarihi" adlı kitabın IV. cildinde de basılmıştır. Bu mesnevinin 419 beyit Gölâm Rızâ-yi Riyâzî'nin "İrec ve Nehbe-yi Âşâreş" isimli eserinde, son olarak da Dr. Ca'fer Mahcûb'un, "Tahkik der Ahvâl ve Âşâr-ı İrec Mîrzâ" kitabında 1043 beyit olarak yayınlanmıştır. Beyit sayılarındaki bu farklılıkların nedeni, yarım kalan eserin bir tercüme olduğunu bilmeyen çağdaşları tarafından kendi tarzlarında tamamlamak istemelerindendir.

---

⁴⁰³ Tecrübekâr, a.g.e., s. 108.

⁴⁰⁴ Aryenpûr, a.g.e., C.II, s. 406.

Îrec Mîrzâ'nın eserleri arasında serbest tercümeleri de bulunmaktadır ve bunlardan bazılarını da tamamlayamamıştır.⁴⁰⁵ Bu serbest tercümelerden biri, “Aşğın Hediyesi” isimli şiiri olup, Tahrân'da basılan “İkdam” (Adım) gazetesinde düzenlenen yarışmaya katılan Îrec, bu yarışmada birinci olmuştur.. Bu eser, Yunan mitolojisinde yer alan “Venüs ve Adonis” hikâyesinin sonunda da geçmektedir. Îrec, bu hikâyeyi çok güzel bir şekilde nazıma çevirmeyi başarmıştır.⁴⁰⁶ “Cihân-ı Nov” (Yeni dünya) dergisinde bu konunun aslı yazılmış ve bu sayede Îrec Mîrzâ Avrupa'da çok ünlü olmuştur.⁴⁰⁷ Hatta bu şiiri, “Târih-i Edebiyât-ı İrân” isimli kitabın IV. cildinde ve ilkokul kitaplarında yer almış, çağdaşı ve sonraki dönemlerde yaşayan birçok şaire örnek olmuştur. Geleneksel şiirin içinde kalmış, yalnızca biçimde değil, şiirin bütün unsurlarında önemli değişiklikler yapmış olan Sîmîn-i Behbehânî (1927-?) “Hangi Cevherle Yarattın” isimli şiirinde bir öksüzün hırsız oluşunu ve hapse düşmesini anlatırken, şiirlerinde anne sevgini işleyen Îrec Mîrzâ'nın bu şiirine gönderme yapmıştır.⁴⁰⁸

Îrec Mîrzâ, Mîrzâde ‘İşkî ’nin yolundan giderek örtünme gibi bazı zor konuları da ele almıştır. “Hicâbnâme” isimli şiirinde, bir kadını “İnsandan başka her şeye benziyor” şeklinde nitelendirmiştir. Örtünmeyi namusu koruma olarak belirtenlerin aksine “Eğer kadın yapmak isterse, ne çarşaf engel olur ne de peçe” şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Bu konuya “Ârifnâme” eserinde de yer vermiştir.

---

⁴⁰⁵ Aynı eser, s. 414.

⁴⁰⁶ Hâirî, a.g.e., s. 269.

⁴⁰⁷ Aynı eser, s. 42.

⁴⁰⁸ Doç. Dr. Ali Güzelyüz, *Modern Gazel şairi Sîmîn-i Behbehânî (1927-?)*, Doğu Edebiyatı, Altı Aylık Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Yıl 1, sayı 1, İlkbahar Yaz 2007, s. 3 vd.

Îrec, devletin önemli işlerinde görev alması nedeniyle yaşadıklarını şiirlerinde kaleme almıştır. Yasa dışı ve yanlış işleri, devlette görev almanın, çalışmanın nasıl olduğunu, sebepsiz yere ondan istenen beklentileri kaleme almış, dine aykırı olan Mukerrem-i İsfahânî ve ahlâka aykırı Hâkşîr İsfahânî'nin yersiz istekleri etkisiyle birkaç tane ahlaksız ve saygısız manzume, genel namusa karşıt, dinî inanışlara ve mezhebî inançlara aykırı kıt'ave kasideler yazmıştır. Hatta bu şiirlerin çoğu il ve ilçelerde hatta ülke dışında da yayılmıştır.⁴⁰⁹

Îrec'in eserlerinde şeyh ve bilginleri eleştiri konusu olarak seçmesinin nedeni döneminde yaşayan şeyh ve bilginlerin çoğunun riyakârlar topluluğunu oluşturmasındandır. Örtünme konusunda hile yaptıklarını ve bu nedenle de örtünmeden vazgeçemediklerini iddia etmiştir. Şiirlerinde şeyhleri kediye, timsaha benzetmiş, şeyhleri yerme konusunda eline geçen her fırsatı değerlendirmiştir. Buna örnek olarak Şeyh Fazullah Nûrî'ye hitaben yazdığı şiiri örnek verebiliriz.⁴¹⁰ Şiirinde, şeyhin meşrutiyete karşıtlığını da işlemiştir. Ayrıca "Şeyhin Gözyaşı" isimli şiirinde şeyhi yermiştir. Taziye şiirler de kaleme alan Îrec Mîrzâ'nın şiddetle eleştirdiği konulardan biri İmâm Huseyin ve ailesi olmuştur. İbadet konusunu eleştirel tarzda işleyen Mîrzâ'nın şiirlerinde örtünme ve şeyh konularının aksine din ve Allah konuları daha az görülmektedir. Bunlardan biri, din ve vatani, her ikisini fitne sebepleri olarak gördüğü iki beyitlik bir mesnevisidir. Diğer şiiri ise; Allah'ın mutlak yokluğunda ona ulaştığı dört beyitlik şiiridir.

---

⁴⁰⁹ Hâirî, a.g.e., s. 23.

⁴¹⁰ Maḥcûb, a.g.e., s. 12.

Îrec, bazı şiirlerinde adaletsizlikten dolayı Allah'ı şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Özellikle “ ‘Ârifnâme” isimli mesnevisinin bir bölümde Allah'ı bütün adaletsizliklerinden sorumlu tutmuştur. Îrec'in dünya, ahiret ve bilim hakkındaki övgüleri de çok ilginç ve derin anlamlıdır. Bu şiirleri arasında en ünlü olanlardan birine şu şekilde başlamıştır:

“Doğum anında çocuğun neden ağlayarak inleyerek ve
Ah vah ederek figan kopardığını bilirsin”

Zamanın olaylarına eserinde yer veren Mîrzâ, Birinci Dünya Savaşı'ndan da şu şekilde bahsetmiştir:

“Dinle bu gece hatırladım
Bundan daha güzel bir hikâyenin düşüncesini

O yılda batı tarafından
Yok edici ateş gibi bir sel aktı

İngiltere denizin ortasında ayaklandı
Dünyanın başından bir ateş ortaya çıktı

Amerika dünya barışını korumak için

Savaş meydanına ayak bastı

Almanya'dan sebatsız lira geldi

Rey halkının bedenine can geldi”⁴¹¹

Îrec Mîrzâ, genç ve çocuk edebiyatı alanında Fars edebiyatının temel taşlarından biri olarak kabul edilebilir. Genç neslin eğitim ve öğreniminin, geleceğinin güzel olmasını, bilim adamları ve edebiyatçılara bağlı olduğu düşünülürse, Îrec'in bu doğrultuda ilerlediği ve çocuk edebiyatının oluşması yolunda adım attığı söylenebilir. Dürüstlük, sadakat ve temizliği gençlerin ve çocukların kalbinde yaratmada akıcı ve sade dil kullanımı oldukça etkili olmuştur. “Mâder” şiiriyle çocukların ilk aşamada sevgi, sadakat ve vatan sevgisiyle büyümesinin önemini vurgulamıştır.

Mîrzâ, oğlu Hüsrev Mîrzâ'ya hitaben “Nasihat be ferzend” (Oğula öğüt) isimli şiirleri kaleme almıştır. Şair bu nasihat mektubunu, Nizâmî Gencevî'nin oğlu Muhammed'e “Leylâ ve Mecnûn” adlı eserinin önsözünde ve “Hüsrev ve Şirin” eserinin sonunda verdiği öğütleri örnek alarak yazmış, oğluna ve diğer çocuklara daha iyi yaşamayı öğütlemiştir.⁴¹² Şiirinde oğluna, geç saatte uyumamasını, elini sabunla yıkamasını, temiz olmasını, dişlerini fırçalamasını, temiz ve ütülenmiş kıyafet giymesini, ayakkabı ve şapkasını temizlemesini, aynada kendine bakmasını, temiz, düzgün kıyafet giymesini, ağzını ve kulağını eliyle karıştırmamasını,

---

⁴¹¹ Maḥcûb, a.g.e., s. 125.

⁴¹² Hâirî, a.g.e., s. 267.

dişlerinin arasını tırnağı ile temizlememesini, ağzını açarak derinden esnemenin hoş olmadığını, sofraya oturduğunda her tarafa elini uzatmadan önünden yemesini, karnını az ya da çok doyurmamasını, babasına saygıyla bakmasını, okula giderken sokakta saygılı bir şekilde davranmasını, terbiyeli gidip gelmesini, okulda terbiyeli davranmasını ve dersini dinlemesini, akıllıca davranıp konuşmasını, hocanın her söylediğini dikkatle dinlemesini, bildiklerinden çok bahsetmeyip sessiz kalmasını, çok konuşmamasını, yalan söylememesini, küfretmemesini, kimsenin ayıbını dile getirmemesini, basit, kötü sohbetler başladığında o ortamdan uzaklaşmasını, yaşlandığı zaman hor görülmemesi için gençlik dönemini sanat kazanarak ve olgunlaşma yolunda geçirmesini, matematik tıp ya da doktorluktan istediği bir bilim dalını seçmesini ve eğitimini o yönde yapmasını, zamanın değerini anlamasını öğütlemiş ve söylediklerinden şaşmamasını istemiştir.

Şiirlerinde aşk oyunları ve cinsi münasebetlerden de bahsetmekten çekinmeyen Mîrzâ, özellikle “ ‘Ârifnâme” ve “Zuhre ve Menûçehr” isimli mesnevilerinde bu tür anlatımlara başvurmuştur.

Îrec’in kendi fazilet ve şiirini övdüğü beyitler de çoktur.⁴¹³ Bunlardan birini şöyle yazmıştır:

“Ben zamanın o yepyeni yazarıyım. İsteklileri münşeatımı altın kağıt gibi
götürürler

Ben sözümün şeker kamışını şeker gibi yedikleri dünyanın bilgin şairiyim

---

⁴¹³ Tecrübekâr, a.g.e., s. 108.

Zamanın Sâ'dî'siyim. Bu defterim, bu divanım barut değildir. Divanıma, defterime bak”

Îrec Mîrzâ'nın çeşitli nazımlarda kaleme aldığı şiirleri hakkında tam bir bilgiye sahip olabilmemiz için divanında yer alan ancak çalışmamızda tercümesi yapılmamış diğer şiirlerinden de kısaca sırasıyla bahsedilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda, bu şiirlerinden biri olan “Görüşme” isimli kasidesinde, ‘Abdullah⁴¹⁴ isimli şahısla pazarda gezerken karşılaştığını, Yûsuf Tanî isimli değerli şahsiyetin de pazara geldiğini ve bu şahsın gelişiyle tacirlerin heyecanlanarak arşın ve ölçüleri azalttıklarını, onu gören insanların ise ortadan kaybolduğunu, kendisi selam vermek istediğinde ise dilinin tutulduğunu anlatmıştır. Muẓafferî Kütüphanesi'nin yayınladığı divanda ise bu şiirde geçen “‘Abdullah” adını zikredilmemiştir.⁴¹⁵

Ḳaimmakâm adına kaleme aldığı şiirinde, Hz.Yûsuf'un hapse atılışına atıfta bulunarak çektiği ayrılık acısını anlatan Îrec Mîrzâ, Emîr'in gidişiyle tüm güzelliklerin anlamını yitirdiğini ve çok üzüldüğünü, şehir halkının da gözyaşlarına boğulduğunu ifade etmiştir.

‘I’tizadu’s-salṭana’ya yazdığı kasidesinde, onun, insanlara adil davrandığını, devleti iyi yönettiğini, acizleri koruduğunu vurgulamış, kasidesini ‘I’tizadu’s-

---

⁴¹⁴ Hâc Mecid Ḳarabağlî'nin oğlu olup, Meşhed’de iyi bir tacir olarak tanınmaktadır.

⁴¹⁵ Divân-ı Îrec Mîrzâ, Muẓafferî kütüphanesi, s. 156.

salṭana'nın saltanatının kalıcı olması ve adının unutulmaması temennileriyle tamamlamıştır.

Nâşîru'd-dîn Şâh için yazdığı kaside de, tabiat olaylarını (yıldırım-ay-rüzgâr) tasvir eden yapan İrec, kendisinin temiz kalpli, dostluğu seven biri olduğunu, ne zahitliği ve dindarlığı, ne de hileyi ve sahtekârlığı bilmediğini, ne İncil, Tevrat, Zend ve Kur'ân-ı Kerim'e inandığını ne de düşman olduğunu vurgulamış, Nâşîru'd-dîn Şâh'ı överek, Şâh'ın Hindistan, Türkistan, Çin ve Semerkand'daki düşmanlarının mutlu olamadığını dile getirmiş, Şâh'ın zafer ve mutluluğu için iyi dileklerde bulunmuştur.

Şeyh Fazullah Nûrî için yazdığı hiciv şiirinde, Hz. 'Abdu'l-âzim'de, şeyhin hile ve dolandırıcılık yaptığını konu almış, "Cehennem dibine gitmesi" ni isteyerek beddua etmiştir.

"Hâc Emin'in Hizmetinde Cuma Gecesi" isimli kasidede ise Mîrzâ, cuma gecesi dostlarıyla sofra kurup gece geç saatlere kadar eğlendiklerini, şarap içerek sarhoş olduklarını, Celâl-i Hâc Zekî Hân, 'Azîmu's-salṭana, Edib Sultane, Feth ve Ferzin isimli dostlarıyla birlikte olduklarını, Emîn'in gözlerinde kin ve kötülük hevesi yerine vefa ve sefanın görüldüğünü, o gece Filistin, Ankara, Rızâ Hân, Ahmet Şâh ve Çaykîn gibi konulardan konuşmadıklarını, evin Çin evine ve Hindistan'ın büyüklüğüne benzediğini, eğlenceye gelen kadınla göz göze geldiğinde heyecanlandığını anlatmış kadının güzelliğinden, kendisini öptüğünde utandığından, kadının ortam neşelendirdiğinden ve musikî söylediğinden bahsetmiştir.

“Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr’a Dostane Şikâyet” kasidesinde ise Bahâr’a kızarak artık onunla dostluğunun olmayacağını, meşrutiyet hükümetinde her ne kadar dil özgürce kullanılsa da asla dostun sırrının ifşa edilmemesi gerektiğini vurgulamış, kendisine küfrettiğini ancak cevabının adap çerçevesinde olması gerektiğini, sohbetlerinin içeriğinin de memleket ve emekten başka bir şey olmadığını söylemiştir.

“Düğün Kutlaması” adıyla kaleme aldığı kasidede, Firûz’un düğününü tebrik etmiş, Nâşiru’d-dîn Şâh’a övgüde bulunmuş ve ondan adil, bahtı açık bir padişah olarak bahsetmiştir.

Ebû Hasan Hân’a şaka olarak yazdığı şiirinde Hasan Hân’ın kelliği ile alay etmiştir. Ebu Hasan Şabâ, dönemin musikî ile ilgilenen önemli sanatçılarından ve Meliku’ş-şu‘arâ Feth ‘Alî Hân Şabâ-yî Kâşânî’nin okuyucularından biridir. İrec, Ebu Hasan’ın vefat eden babası Kemâlu’s-saltana Şabâ ile de dosttur.⁴¹⁶

Mîrzâ, 14. kasidesi olan Nuşretu’d-dovle’nin çocuğunun doğumu için kaleme aldığı şiirinde, Tebriz’de yaz ayının yaşandığını vurgulayarak ve doğanın güzelliğini anlatarak başlamış, kuşların cıvıltısını ve çiçeklerin açışını tasvir etmiştir. Nâşiru’d-dîn Şâh’ın gölgesi altında Nuşretu’d-dovle’nin bir oğlunun olduğunu ve bu kasideyi de Emîrî’in emriyle kaleme aldığını belirtmiş, karşılığında Nuşretu’d-dovle’nin kendisine hilat verdiğini söylemiştir.

---

⁴¹⁶ Hâirî, a.g.e. s. 546 vd.

“Öğüt ve Nasihat” isimli kasidede, Emîr’e öğütlerde bulunmuştur. Mîrzâ, şiirde gencin adını birkaç defa “Îrec” olarak zikretmiş, günlerin sürekli değiştiğinden, buna bağlı olarak vücuttaki uzuvların zaman içinde değişikliğe uğradığından bahsetmiş, bu anlattıklarına asla kırılmaması gerektiğini belirtmiş, onun “kendisine şah damarından daha yakın, gözünde ise göz ışığından daha parlak olduğunu” ifade ederek değerini vurgulamıştır. Yaşlılıkla birlikte birçok şeyin kaybedileceğini, bu nedenle de yaşamın eğlenceyle geçirilmemesi gerektiğini öğütlemiş ve bu doğrultuda şu beyitleri kaleme almıştır:

“Akıllı adam zamanı ganimet sayar

Eğer sen akıllı bir adamsan zamanı ganimet bil

Güzelliklere yönelme, ilim talep et

Çünkü bu ağaç her mevsim sana meyve verecektir”⁴¹⁷

Sadece kendisine inanması ve güvenmesi gerektiğini, kendisinden asla kötülük görmeyeceğini dile getirmiş, kendisini örnek almasını ve hatta kendisinden daha iyi olmasını isteyerek de aşağıdaki beyitleri söylemiştir:

“Ben asrımın Sâ’dî ’siyim, bu benim defterim ve divanım

İnanmıyorsan divanıma ve defterime bak”

---

⁴¹⁷ Maḥcûb, a.g.e., s. 22, b. 366-367.

Bu ÷lkede en şerefleri adam benim

Aynı şekilde senin benden daha iyi olman gerek”⁴¹⁸

***

“Benim elbisemden her neyi iyi görürsen giy

Eğer ondan daha iyi bir elbise varsa da pazara git ve satın al

Senin yüzünün yanına en iyi yağlı lokmayı koyarım

Seni kanadımın altına en yumuşak tüylü kanada alırım”⁴¹⁹

“Öğüt ve Nasihat” isimli şiirinde, kız ve erkek çocuk arasında ayrımcılık yapılmaması gerektiği hususunda öğüt vermiştir. Oğluna duyduğu sevgi ve ilgisini anlatmış ve onu ders çalışmaya yönlendirmiştir. Hz. ‘Osmân, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hikâyelerini kendisine anlattığını, iki yıl içinde de oğlunun fazilet ve sanat ile süslendiğini, Arapça ve tarih öğrendiğini, hat sanatına başladığını, devlet işine gireceğini, önce katip sonra büro başkanı, hatta iyi çalışır ve Allah da izin verirse başkanlığa kadar yükseleceğini söylemiştir.

Emîr Nizâm için birçok kaside yazan Mîrzâ, bu kasidelerinde kendisini hakir bir şair ve fakirlerin meddahı olarak göstermiş, yüzlerin kabeye döndüğü ve zemzem

---

⁴¹⁸ Maḥcûb, a.g.e. s. 22, b. 383-384.

⁴¹⁹ Aynı eser, s. 23, b. 403-404.

kuyusuna gidildiği gibi konuları işlemiştir. Ayrıca şiirlerde zamanın geçtiğinden ve Emîr Nizâm'ın, halini hatırlarını sormadığından yakınmış ve aynı zamanda Emîr Nizâm'a övgüde bulunduktan sonra altın ve gümüş verilmesi gerekirken kendisine verilmediğinden şikâyet etmiştir. Bu şiirlerinden birinde yer alan en dikkat çekici benzetmesi şu beyitidir:

“Bülbül gülün faziletinden sözü öğrendi ve eğer o (gül) olmasaydı
Ağızdaki bütün bu sözler ve gazeller olmazdı”⁴²⁰

Emîr Nizâm için kaleme aldığı şiirlerinden biri olan 36. kasidesinde, babasının “Şâdrü’ş-şu‘arâ” lakabını dile getirmiş, “Faḥru’ş-şuarâ” lakabına sahip olma isteğini 1078. ve 1079. satırlarda ortaya koymuş ve lakap ile güzellik ve görkemin arttığını, kendisi lakapsız olduğu için de ihtişamının az olduğunu ifade etmiştir. Mîrzâ bu şiirlerinde, Ḥâkânî, Sâ‘dî, Gölâm Huseyin Mîrzâ Şâdrü’ş-şu‘arâ ve Menûçehrî’den alıntılar da yapmıştır. Alıntı yaptığı bu beyitler şunlardır:

Ḥâkânî: “Can, ne olurdu, sen sevginin kapsını açsan,
Kapıdan kapıya gelip canım gibi ortaya çıksan”⁴²¹

Sâ‘dî: “Ben ezelden Emîr’e gönül verdim
Herkes birine aşık oldu, Sâ‘dî de birine aşık oldu”⁴²²

---

⁴²⁰ Maḥcûb, a.g.e., s. 30, b. 539.

⁴²¹ Aynı eser., s. 58, b. 1044.

⁴²² Aynı eser, s. 58, b. 1055.

Golâm Huseyin Mîrzâ, Sâdrü’ş-şu‘arâ: “Senin erdem sofranın kenarındaki
dilencinin elindeki su Keşkûl’ü⁴²³, Şeyh Bahâ gibi olur”⁴²⁴

Menûçehrî’den yaptığı alıntı beyitle de bu şiirlerinden birini tamamlamıştır.
Bu beyit şöyledir:

Üstad Menûçehrî bu vezinde güzel bir ifadeyle
“Ey benim güzelim bugün söylemiyorsun, neredesin?”⁴²⁵

Hız. Muhammed’e (Son peygamber) yazdığı kaside de ise, sonu gelmeyen
arzu ve ümitlerin yaşamın sarayı olduğunu vurgulamış, kimin sevgisinin
peygamberin sevgisinden daha iyi olduğunu sorgulayarak onun sevgisinin halkı,
yaratana doğru yönelttiğini dile getirmiştir. Peygamberin Kur’ân-ı Kerim’de baştan
başla övüldüğünü, İncil’de de vasıflarından bahsedildiğini ifade etmiş, yasakların
olmaması halinde insanların yoldan çıkacağını ifade etmiştir.

“Vesvese” isimli kasidede, Meşhedli bir çocukla çalıştığından, çok perişan bir
durumda olduğundan, hatta tövbe edecek gücünün kalmadığından, şiir
yazamadığından, aydan ve yıldızdan bahsedebilecek bir fizikçinin derdini anlatacağı

---

⁴²³ Keşkûl-i Şeyh Bahâi: Kitap adıdır.

⁴²⁴ Maḥcûb, a.g.e., s. 58, b. 1076.

⁴²⁵ Aynı eser, s. 61, b. 1116.

kimsenin olmadığından, Meşhedli çocukla barışıp barışmaması konusunda kararsız kaldığından, onunla yemek yiyip çay içeceğinden, kadınlarla dışarıda flört edeceğinden ve bundan dolayı namusunun utanç kaynağı olacağından bahsederek şikâyetlerini dile getirmiş, bu vesveselerinin ardından artık o şahsın gönlüne göre iş yapmaya karar verdiğini, kıyafetine çeki düzen vererek Meşhedliler yanında itibar kazanmaya çalışacağını anlatmıştır. Şiirin sonunda çocukla dostluklarının yavaş yavaş saraydan çıkıp eve gittiğinden, samimi bir ilişki kurduklarından bahsetmiştir.

Hâc Mîrzâ, “Babanın Ölümünden Şikâyet Ve Felekten Yakınma” başlıklı 27. sırada yer alan kasidesinde Hz. Yûsuf’un hikayesini anlatarak kadere dair şikayetini dile getirmiştir. Bu kasidesinin bir bölümünde düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Hepsi baştan aşağı, hile ve düzendir

Hepsi tamamen sıkıntı ve eziyettir

Belki binlerce Bijen’in⁴²⁶, Gorgini’nin,⁴²⁷

Yûsuf’un kanını içen binlerce kurt vardır

Bu kötü kaderinden mutluluk isteme

Bu fitne felekten huzur tamah etme⁴²⁸

---

⁴²⁶ “Menije ve Bijen aşk hikâyesi” Firdevsî’nin aşk konulu şaheserlerinden biridir.

⁴²⁷ Mithradat ya da Milâd olarak bilinen Eşkanî padişahının adı olup, Şehnâme’deki Bijen hikâyesinde geçmektedir.

⁴²⁸ Maḥcûb, a.g.e., s.42.

“Sevgisiz Siyah Göz” isimli 31. kasidesinde bir bayanla sokakta göz göze geldiğin zaman bile dönemin güvenlik güçleri tarafından yakalanıp ceza verildiğinden şikayet etmiş, aslında sevmenin ve aşık olmanın doğanın bir gereği olduğunu anlatmıştır. Bu şiirinde aşkı tarif ederken şunları söylemiştir:

Ya denizde, deniz altının içinde olursun,

Ya da Zeplin’in⁴²⁹ içinde ayın zirvesine gidersin⁴³⁰

“Dindar Hz. Molla” hakkında yazdığı şiirde, ceninin, yaratanın izni olmadan var olmayacağını, onun emri olmadan rahimde tutunmayacağını belirtmiş, Muzafer Mâlik’in de onun kölesi olduğunu ifade etmiştir. Bu şiirinde Hz. ‘Alî’ye karşı duyulan sevgiyi anlatmış, Kur’ân-ı Kerim’e, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa peygamberlere, Âb-ı hayat’a (hayat suyu) atıfta bulunmuştur.

Babası ölen arkadaşı Emîr’e başsağlığı için yazdığı şiirde ise Mîrzâ, her çocuk için babasının ölümünün zor olduğunu ancak babasız kalan kişinin tek kendisi olmadığını belirterek arkadaşını teselli etmeye çalışmış, kendisinin de bu acıyı yaşadığı ve ölümün herkesin başına geleceği, ne kadar ağıt yakılırsa yakılsın ölen kişinin geri gelmeyeceği, bu durumda da sanat ve olgunluk kazanmak için çalışmak, dersi ihmal etmemek ve arsız insanlardan uzak durmak gerektiği hususunda öğüt

---

⁴²⁹ Hafif bir gazla doldurularak havada askıda kalma özelliği kazandırılmış, idare edilebilir balonlu hava gemisidir. Zeplini balondan ayıran en büyük özellik çalıştırma ve dümen sistemidir. Ayrıca Zeplin’de gaz olarak Helyum kullanılmaktadır.

⁴³⁰ Maḥcûb, a.g.e., s. 52.

lervermiştir. Bu şiirde kullandığı “İskender-i Kebîr ki mi reft ez cihan”⁴³¹ (Dünyadan göçüp giden Büyük İskender) ifadesinde İrec’in, Nizâmî-yi Gencevî’den alıntı yaptığını belirtmemiz gerekir. Ayrıca 1022. beyitte yer alan “Ber her ki benigeri be hemin derd mübtelast”⁴³² mısrasını da İrec’in yazmadığı ve şiirinde kullandığı söylenebilir. Bu beyitin aslı şu şekildedir:

تنها نه من به خال لبّ مبتلا شدم

بر هر که بنگری به همين درد مبتلاست

“Senin dudağındaki bene tutulan sadece ben değilim,

Sen kime bakarsan bu derde tutulmustur”⁴³³

Tercümesi yapılmayan mesnevilerden biri olan ve 7. sırada yer alan “Manzum Mektup” isimli mesnevisini İrec, o bölgenin zenginlerinden olan Sipehrî Mîr Âhûr Emîr Şevketu’l-mulk’un yazısına cevaben kaleme almıştır. At ve deve sahibi olan Mîr Âhûr, kendisini hatırladığı için ona dua etmiş ve kendisine yazı, mektup gönderdiği için çok sevindiğini, ancak kendisini görmediği için neye benzediğini bilmediğini, sevimli biri olduğunu, bankanot ve lirayı biriktirdiğini, yiyecek içecek konusunda rahat, iyi bir insan olduğunu, Meşhed’e gelip, Rey’e gittiğini ancak kendisinin ne zaman gelip gittiğinden haberi olmadığını, bu nedenle kendisine biraz kırgın

---

⁴³¹ Maḥcûb, s. 56.

⁴³² Aynı eser, s. 57.

⁴³³ Aynı eser, a.g.e., s. 236.

olduğunu anlatmıştır. Ayrıca Şehzâde ile arasının kötü olduğunu da şu şekilde vurgulamıştır:

“Her ne kadar şehzâde milleti ile aram kötüyse de,

Şehzâde Mo'tezid'in⁴³⁴ kölesiyim

“ Emniyet teşkilâtının başkanıyla dostum

Emniyet teşkilâtının polisine aşığım”⁴³⁵

“İki Farenin Hikâyesi” isimli manzumesinde, bir çocuğa iki farenin hikâyesini anlatmıştır. Bu farelerden birinin akıllı ve yaşlı, diğerinin ise çocuk ve cahil olduğunu, bir evin çatışında yaşadıklarını, o evde bir de kedi bulunduğunu, kedi ile fare karşılaşınca, kedinin fareye ne kadar güzel olduğunu belirterek yanına gelmesini istediğini, yaşlı farenin bunu duyunca kedinin kendisini kandırdığını anladığını ve genç fareden gitmemesini istediğini, ancak genç farenin dinlemediğini, kedinin görünüşünü kendi görüşüne benzeterek aynı soydan geldiklerini düşündüğünü ve görünüşüne kandığını, yaşlı farenin ona gitmemesi yönünde öğüt verdiğini ancak genç farenin öğütleri dinlemediğini, yaşlı farenin kurt ile kuzunun dost olamayacağı gibi kedi ile farenin de arkadaş olamayacağını anlattığını, kedinin ise yaşlının bunak olduğunu vurgulayarak genç farenin kendisine

---

⁴³⁴ Ebû ‘Abbâs Ahmed b. Muvaffâk, 16. “‘Abbâsî halifesi (279-289 yılları arasında halifelik yapmıştır)

⁴³⁵ Maḥcûb, a.g.e., s. 140, b. 1474-75.

inanması için dil döktüğünü, çerez, ceviz ve badem vereceğini söylediğini, bunun üzerine genç ve cahil farenin inanarak kedinin yanına gittiğini ve kedinin onu yediğini anlatmış, şiirinin devamında çocuklara şöyle öğüt vermiştir:

“Yaşlı fare ona, defol git diye karşılık verdi;

Bundan sonra yaşlının öğüdünü dinle

Her kim kendinden büyüğün sözünü dinlemezse

Küçük farenin gördüğünü görür”⁴³⁶

“Ayı ve Avcılar” isimli şiirinde, ormanda güçlü ve yırtıcı bir ayının yaşadığını, Alfred ve August adında iki çevik avcının ormana giderek, diğer avcıların korktuğu ayıyı avlamaya karar verdiklerini, ilk gün ayıyı aramalarına rağmen bulamadıklarını, bir hafta kervansarayda kaldıklarını, ayı postu satarak kervansaraya olan borçlarını ödemeyi planladıklarını, bu nedenle tekrar avlanmaya çıktıklarını ve ayıyla karşılaştıklarını, kurdukları tuzaktan ayının kurtulduğunu, Alfred’in silahını aldığını ve Alfred’in korkudan ağaca tırmandığını, August’un ise korkudan nefes alamadığını, ağaca doğru koştuğunu, bunun üzerine Alfred’in de ağaçtan düştüğünü belirterek hikâyeyi şu şekilde bitirmiştir:

---

⁴³⁶ Maḥcûb, a.g.e., s. 142, b. 1517-18.

“Ona gülerek yarım ağızla söyle

O ayının postunda ne saklanır?

Şöyle cevap verdi ki bu onun sözüdür

Ölmemiş ayının derisini satma

Eşi benzeri olmayan Firdevsî, Şâhnâme’de, Çin

Hakanlarının savaşı konusunda ne güzel söyledi:

Elçi dedi ki; “Ey Rağş⁴³⁷’ın sahibi;

Ovada yakalanmamış ceylanı bağışlama!”⁴³⁸

Îrec Mîrzâ, “Çocuğun Yüce Hayalleri Konusunda Muḥbiru’s-saltâna⁴³⁹ Bey’in Kitabı İçin Söylenmiştir” başlıklı mesnevisinde, bilinçli ve kültürlü bir çocuğun, neden kendisinin de diğer insanlar gibi büyük olmadığını sorguladığını, ayrıca çocuğun fakir olduğunu, üzerinde kıyafetlerinin bile olmadığını, annesinden ve halasından dayak yediğini,

---

⁴³⁷ Rustem’in atıdır.

⁴³⁸ Maḥcûb, a.g.e., s. 144, b. 1544-1545.

⁴³⁹ Ali Kûlî Hân Muḥbiru’s-saltâna’nın oğlu Mehdî Kûlî Hân Hidâyet, (1280-1334 h.k.) eğitim bakanlığı ve başbakanlığı (reisu’l-vuzerâ) yapmıştır.

babasından korktuğunu belirterek, çocuğun büyükler gibi güç ve kuvvet sahibi olmak, büyük işler yapmak istediğini, köy ağası olmayı, kazma kürekle çalışmayı, inek, koyun ve kuzu, buğday ve darıyla, toprak sürme ve tohum ekme işleriyle ilgilenmeyi ve zengin olmayı istediğini, kimsenin minnetini çekmek, başkasına hizmet etmek istemediğini, onun yerine koyun ve ineğin hizmetçisi olmayı tercih ettiğini, kendisinin kölesi ve aynı zamanda efendisi olmak istediğini, kendi gücüyle ekmek kazanma arzusunun olduğunu anlatmıştır.

“Aslan ve Fare” isimli mesnevisinde, farenin uyuyan bir aslanı uyandırdığını ve onun etrafında koşuşturup oyun oynadığını, aslanın kulağını ısırıldığını ve onu uyandırdığını, aslanın kızarak fareyi yakaladığını, farenin korkudan ağlayıp yalvardığını ve aslana övgülerde bulunduğunu kendisinin acizliğinden bahsettiğini, hatasını kabul ettiğini, bunun üzerine aslanın acıdığını ve fareyi bıraktığını, bu olaydan üç gün sonra aslanı bir avcının yakaladığını, farenin aslanı görünce, onu kurtarmak için fırladığını ve dişiyle tuzağı parçaladığını anlatmış, kendinden daha güçlü olanla oyun oynamaması gerektiğini, hatayı kabul etmenin büyüklükten sayılacağını ve iyiliğin kıymetinin bilinmesi gerektiğini, her kim iyilik ya da kötülük yaparsa kötülüğü kendisine yapmış olacağını, iyiliğin ise hep kendisiyle birlikte olduğunu bilmesini, ayrıca yaratılanları hakir görmemek gerektiğini, güçsüz olandan da faydalı mücevherler ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır. Şiiri söyle bitirmiştir:

“Dünyada güçsüz hakir bir fare (bile)

Aslanın kurtuluşuna vesile olur”⁴⁴⁰

12. mesnevisi olan “Şair Bu Beyitlerinde Kapsamlı Olarak Kendi Tasvirini Yazmıştır” isimli şiirinde, annesinden doğduğu andan itibaren iki hizmetkârın kucağında büyüdüğünü, bunlardan birinin annesi, diğerinin ise lalası olduğunu, lalasının sabah akşam kendisiyle ilgilendiğini, 1 yaşından 30-40 yaşına gelene kadar serpilip büyüdüğünü, komşu kızı ile arkadaş olduğunu, şehvet ve sarhoşluğa kapıldığını, 53 yaşına geldiğinde ise artık yaşlandığını hissettiğini, yalnız kaldığını, düşüncesinin ve hislerinin artık zayıfladığını belirterek gençliği gafletle, bilgisizlikle geçirmemek gerektiğini vurgulamıştır.

“İş ve Çaba Başarının Sermayesidir” isimli mesnevisinde Mîrzâ, bir çiftçinin emeğinin karşılığını zorluklarla çalışarak kazandığını, çok yorulup, zahmet çektiğini, bunları da sevgiden dolayı yaptığını ve topraktan verim aldığı da sevindiğini anlatmıştır.

“Aşığın Hediyesi” adlı mesnevisinde, bir aşığın büyük zahmetler çekerek sevgilisinin yanına, Dicle’nin kenarına kadar geldiğini, aşığın aşktan yanıp tutuştuğunu, nehrin üzerinde gördüğü çiçeği sevgilisine almak için suya girdiğini, suda bir süre mücadele ettikten sonra çiçeği alıp sevgilisine verdiğini belirterek şiirini şu şekilde tamamlamıştır:

---

⁴⁴⁰ Maḥcûb, a.g.e., s. 146, b. 1597.

“Benim kalbimden başkasına çalım yapma

Kendi aşığını unutma

Güzellerden vefa beklenmeyeceğini

Yoksa aşığımız bilmez mi?

Eğer aşıkları tümüyle su alıp götürse

Bütün güzel yüzlülerin uykusu kaçır”⁴⁴¹

“Tenkit Edene Cevap” şiirini, “ ‘Ârifnâme” eserine karşı yazılar yayınlayan Emiru’ş-şu’arâ Nâdirî-yi Horâsânî, Esedullah Tâlâ’t Tebrizî ve Mîrzâ Maḥmûd Hân Sipâhî isimli şahıslara ithafen yazmıştır. Örtünme şiirini duyduklarında kendisine düşmanlık dilinin açıldığını, küfredildiğini ve kendisi için kötü şeyler söylendiğini, ancak kendisinin bunlar karşısında hiç kimseye birşey söylemediğini ifade etmiş ve örtünmeyi şu şekilde eleştirmiştir:

“Bu bozuklukların hepsi örtünmeden dolayıdır

İran’ı harap eden şey örtünmedir

Sende de başörtüsü öyle bir şüpheye neden oldu ki,

Kendi annene, kızkardeşim diye seslendin

---

⁴⁴¹ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 149, b. 1659-1660-1661.

Eğer o kadın başına başörtüsü takmasaydı,

Emin ol sende bu kuşku doğmazdı

Neyin ne olduğunu anlamadan söylemezdin

Şimdi ise sır perdesi aralanmıyor”⁴⁴²

“Vezirlerden Biriyle Alay Edilmesi” isimli mesnevisinde, bakanların kendilerine sıkıntı yaşattıklarını vurgulayan Mîrzâ, Kemâlu’s-saltâna ile müstehcen bir şekilde alay etmiştir.

“Öğrencinin Şikâyeti” isimli şiirinde, bir öğrencinin okuldan şikâyet ettiğini, okulu karanlık bir yer olarak anlattığını, ders ve ödevleri sevmediğini, buna rağmen öğretmenin öğrenciye, çalışmamanın kendisini ve öğrenciyi tembelleştireceğini belirterek, öğrenci ve öğretmenin birbirine bağlı olduğunu söylediğini vurgulamıştır. Mîrzâ bu eserini, Fransızca’dan tercüme etmiştir.⁴⁴³

Îrec Mîrzâ “Karga ve Tilki” hikâyesinde, karganın ağzında bir parça peynirle dala konduğunu, bir tilkinin ise yemek kokusunu alıp karganın yanına gelerek, ona selam verdiğini ve karganın görüntüsünü, sesini övmeye başladığını, bunun üzerine

---

⁴⁴² Maḥcûb, a.g.e., s. 151, b. 1690-1694.

⁴⁴³ Divân-ı Îrec Mîrzâ, Muzaferî Kütüphanesi, s. 181.

karganın ötmek için ağzını açtığında peynirin düştüğünü ve tilkinin peyniri kapıp götürdüğünü anlatmıştır. Mîrzâ, bu hikâyeyi Lafontaine'den tercüme etmiştir.⁴⁴⁴

“Ders Çalışma Aşkı” başlıklı şiirinde, İrec ders çalışma isteğinden, kitapla olan tanışıklığından, öğretmen sevgisinden, anne ve babasının kendisine hayat verdiğinden, annesinin sevgisiyle büyüdüğünden bahsederek yaratana şükretmiş, ders çalışma isteğinin devam etmesini talep etmiş ve zamanını boş yere geçirmek istemediğini dile getirmiştir.

“Yeteneksiz Çocuk” isimli mesnevide, ‘Abbâs Kûlî Hân’ın oğlu ‘Alî Merdân Hân’ın sanatsız ve terbiyesiz bir çocuk olduğunu, evdeki herkesin ondan şikâyet ettiğini ve herkesi rahatsız ettiğini belirterek oğluna öğütlerde bulunmuş ve şiirini şu şekilde tamamlamıştır:

“Ey oğlum bu hikâyeyi oku

Sen ‘Alî Merdân Hân gibi olma”⁴⁴⁵

Mîrzâ, “İsfahanlı I’timâdu’t-tuccâr’ın Hicvedilmesi Hakkında” başlıklı mesnevisinde, şahsa tüccar olduğunu hatırlatarak itibarını kaybetmemesi ve kötü davranışlarından vazgeçmesi gerektiğini vurgulamış, dostlarla bir gece bir araya geldiklerinde İsfahânî’nin kapıdan girerek kendisinden 40 Tümen aldığından, ancak eksik gönderdiğinden şikâyet etmiştir.

---

⁴⁴⁴ Hairî, a.g.e., s. 298.

⁴⁴⁵ Maḥcûb, a.g.e., s. 155, b. 1779.

“Şaniu’d-dovle’nin⁴⁴⁶ Övülmesi” isimli mesnevisinde, adından da anlaşılacağı üzere Şaniu’d-dovle’ye övgüde bulunmuş, zamanlarında yaşamış dünyadaki en yüce insanlardan biri olduğunu söylemiştir.

“Özlü Söz” isimli mesnevisi ise, memleketteki insanların mutluluk ve iyilikten başka bir şey görmediğini, iyi ve kötüyü düşünmekten kurtulduklarını alaycı ifadeyle anlatmış, herkesin er ya da geç sonunda öleceğini belirterek üzülmek gerektiğini ifade etmiştir.

Ayrıca İrec’in divanında yer alan ancak kendisine ait olmayan şiirler de bulunmaktadır. Bu şiirlerden biri, Huccetu’l-islâm Hâc Şeyh Hadî Muctehid Bircendî’ye ait olan gazeldir. Bircendî, İrec’in yakın arkadaşlarından biri olup, gazel nüshalarını İrec’e gönderdiği için onun vefatından sonra da Bircendî’nin şiiri yanlışlıkla İrec’in şiiri olarak divanında yer almıştır. Bu gazelin, Maḥcûb’un çalışmasında yer almadığını belirtmemiz gerekir. Bu şiir şudur:

“Bundan sonra viranelerin hazinesi ve gönül alıcı akşam ve ben

Ah soğuk ve kanlı gözyaşı, gece uyanan inleme ve ben

Hicran ateşi ve gönül, sabah rüzgarı ve sevgilinin zülfü

Tespîh tanesi ve zahid, zincir halkası ve ben

---

⁴⁴⁶ Murtaza Kûlî Hân Muḥbiru’d-dovle’dır.

Tedbir eli, eğer rakibin ayağında kırılırsa

Tedbirden dolayı mutlu, bundan sonra kendi tedbirim ve ben”⁴⁴⁷

Bunların yanısıra İrec’in basılmamış şiirleri de bulunmaktadır. Şiirlerinden biri Hâc Şeyh Hâdî Muctehid Bircendî’de bulunmuştur. İrec bu şiirini Vezir Kolonel ‘Alî Nakî’ye hitaben söylemiştir. Bu şiiri şu şekildedir:

“Ben Kolonel’i Kolonel yapmışım

Onun pencesini, gönül eşkiyası yapmışım

Onun mecazi adı, Alî Nakî’dir

Onun gerçek adı Ebu’l Musîkî’dir

Onun sazına tam kulak kesilmişim,

Ancak onun şarkısından bihâberim

Onun yanında şarkıyı öğrenmişim,

Ancak ben ondan saz da öğrenmişim”⁴⁴⁸

---

⁴⁴⁷ Hâirî, a.g.e., s. 55.

⁴⁴⁸ Aynı eser, s. 66.

Mîrzâ, Amerika'daki İranlı bakanlardan birisi olan Huseyin 'Alâyî'nin İran hükümetinin müstaşarlardan bir grubu davet etmesi emrinin vermesi üzerine, 'Alâyî'nin Doktor Milespû ve arkadaşlarını davet etmesini şiirinde şu şekilde işlemiştir:

“ ‘Alâyî dünyasından hayır görmezsin

Gökyüzünden sana bir belâ gelir

Sen sonuçta o kadar aptal değildin

Gerçekte, kendini de güzel gösterdin

Buradan Amerika'ya kadar, o uzak yolda

Seni görevlendirdim ey akılsız genç,

Amerika'da araştırma yaparsın

Uzman olup müsteşarlık elde edersin (diye)

İran'da yeşil mera var diye

Amerika'da eşeklere bildirdin

O merada otlamak keyiflidir

“Sahtekâr görünüşlü eşekleri” sarhoş eder”⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁹ Hâirî, a.g.e., s. 67: Divân-ı İrec Mîrzâ, Muzaferî Kütüphanesi, s. 12.

Mizah tarzında olan ve yayınlanmayan şiirlerinden birisi de şöyledir:

“ Sarı köpek çakalın kardeşidir”

Ey sen ‘Abdu’l-Huseyin⁴⁵⁰ bizim şairimiz,

Bizim duyularımızın kusursuz şairi

Ey senin hattın “Mir” hattından güzel (olan)

Senin “yanağın”, senin hattın gibi beğenilen

Arapça bil ve İngilizce öğren,

Divan, defter ve nazım sahibi (ol)

“Matematikte” çabalamış

Anlaşılır, doğru noktalar

Coğrafya ilminde gezmişsin

Hat sahibi ve yeterli hisse (sahibisin)

Açıkla ilk olarak; başlangıcı nasıldır?

Ne yapayım ben, ki kafiye (kan)dır

---

⁴⁵⁰ ‘Abd’ul-Huseyin Şabâ, müzik hocalarından biri olan Ebu’l-Hasân Şabâ’nın kardeşidir.

Eğer başın henüz iyileşmemişse,

Babandan sana ferahlık ulaşır

Baban eğer göz kulak oluyorsa

Senin başından sıkıntı gitmiş demektir”⁴⁵¹

Bunun dışında İrec’in Kadir Gecesi ve Nevruz Bayramı konulu şiirleri de divanına girmemiştir. Divanında yer almayan kasidelerinden birinde Mîrzâ şunları söylemiştir:

“Onun, ‘Alî sevgisinin gönülde olması güzeldi

İnanç ve ahiret rahmeti söz konusudur

Şahın ve dilencinin sığınağı, zorunlu adillik ve şereflik,

Genç ve yaşlının sığınağı ile dayanağı, zengin ve fakirin mihrabı”⁴⁵²

“Hilekâr felek” isimli şiiri ise şu şekildedir:

“Bu hilekâr feleğin aldatmasından emin olma!

Çünkü onun hilesinden emin olmak yakışmaz

---

⁴⁵¹ Hâirî, a.g.e., s. 70.

⁴⁵² Aynı eser, s. 84 vd.

Her iki gözü aydınlattığı için
Ümit evi karanlık görünür

Onunla gerçek dost olmamalı,
Ona açıkca düşmanlık edilmemeli

Biriyle nedensiz yere bazen dosttu,
Biriyle sebepsiz yere düşmandı

Açıkca bilginlere sıkıntıydı
Cahillere ise belirli bir hazineydi”⁴⁵³

Îrec’in Horâsân deyimi ile alay ettiği bir şiiri de bulunmaktadır. Bu şiirinde bazı kelimelerin yazılışında bilerek yanlışlıklar yapmıştır. Şiirine şöyle başlamıştır:

داش غلم⁴⁵⁴ اینجا نگاکن مو کجایم تو کجا

ترک ای⁴⁵⁵ جور و جفا کن، مو کجایم، تو کجا

گاهیم روته⁴⁵⁶ بماکن مو کجایم تو کجا

از خودت مارہ رضا کن مو کجایم تو کجا

---

⁴⁵³ Hâirî, a.g.e, s. 88-89.

⁴⁵⁴ داداش غلام

⁴⁵⁵ این

⁴⁵⁶ رویت را

Tercümesi:

“Kardeş buraya bak, ben neredeyim sen neredesin?

Cevr u cefayı bırak, ben neredeyim sen neredesin?

Ara sıra yüzünü bize çevir, sen neredesin biz neredeyiz?

Kendinden bizi hoşnut et, ben neredeyim sen neredesin?”

Bu şiirde “daş golâm-dadaş golam”, “ince-inca”, “nigakon-nigah kon”, “mu-men”, “rute-ruyet ra”, “mare-mara”, “Tirune-Tahrân”, “İrune-İran”, “tam- to hem”, “tumume-tamam est”, “gep-sohbet”, “tabute-tabut” kelimeler direkt konuşma diliyle lehçeli olarak yazılmıştır.⁴⁵⁷

Îrec, “Nuşretu’d-dovle’nin Hicvedilmesi Konusunda” isimli kıt’ada, şehzâdenin bir ziyafet verdiğini belirterek Nuşredu’d-dovle’nin inanç zaafı ve akılsızlığını dile getirmiş, herkese bir şeyler verdiğinden ancak kendisine vermediğinden şikâyet etmiştir.

“Şarap” isimli şiirinde, şarabın zararını anlatan Mîrzâ, baba ve kız kardeşin değerli olduğunu, onlara karşı terbiye ve saygıyı bırakmamak gerektiğini ancak şarabın kötülükler yaptırdığını ifade etmiştir.

---

⁴⁵⁷ Hâirî, a.g.e., s.192-193.

“Mustevfîyu’l-memâlîk’in Gidişi ve Şamsâmu’s-saltâna’nın Gelişi” isimli kasidesinde Mîrzâ, Mustafa’nın kabinesi gittiğinde, vatanseverlerin bir arada toplanarak, akıllı insanların vatani belâdan kurtarmak için çalıştığını, şâhin vezirlerinin iyi ve kötüyü ayırt edip, iyi düşündükten sonra bu konuda karar vermeyi istediğini, sonrasında insanların bu başkanın seçildiğine sevinerek sevinç çılgınlıkları attığını anlatmıştır.

Mîrzâ, “Mersiye” isimli 7. kıt’asında üzüntü çeken gence bir arkadaşının acıyı vefasından dolayı çocuğa destek olduğunu ve onu teselli ettiğini anlatmıştır.

“Altın Çağın Çocuğu” isimli kıt’ada, zamane çocuklarının hilekâr olduğundan, altından ve paradan başka bir şeyi tanımadıklarından, Bahâyî, sufî ve şeyhlerin de altından başka şeyi gözlerinin görmediğinden bahsetmiş, sevgiyi ve dostluğu saçma bulduklarından, mizaçlarında ise yoksulluktan ve çaresizlikten bir eser olmadığından şikâyet etmiştir.

“Mersiye” isimli 9. sırada yer alan kıt’ada, çadırın etrafında küçük çocukların coşkuyla her yere koştuğuna ve aniden küçük bir çocuğun ateşte yandığından bahsetmiştir.

Mîrzâ, “Hz. ‘Alî (a.s.)’nin Makam ve Yüceliği” başlıklı kıt’asında ise, Miraç gecesi Hz. Muhammed’in arşa yükseldiğini, mutluluktan aklının başından gittiğini, putları kırmak ve Kâ’be’ye yönelmek gerektiğini anlatmıştır.

“Makbuz İstenmesi” isimli şiirde, vezirin hamse⁴⁵⁸ borcunu vermemesi halinde dostluk ve insanlık hakkını tekmelemiş olacağını söyleyen Mîrzâ, daha da geç kalırsa kendi eliyle başına bela açacağını belirterek, kendisini gizli bir şekilde tehdit etmiş ve açıkça para istemiştir.

“Komik Düşünceler” isimli kıt’ada, seyahat arkadaşının savaşı yazma düşüncesini komik bulduğunu belirterek, arkadaşına şiir yazmaması hususunda öğüt vermiş, kötü fikir olduğunu söylemiştir. Sonrasında arkadaşına gazeteciliğin faydalı olduğunu, bugün edebiyatçıların gazelinin ortalıkta süründüğünü vurgulamış, kendi yaşadığı tecrübeleri örnek alması gerektiğini, duyulan her iyi şiirde kan kokusunun olduğunu, eleştirel, kısa ve anlaşılır yazıldığını söylemiştir. Mecu’l-âlî Bûstan’ın Îrec’den, kendi savaşını yazmasını rica etmesi üzerine, Îrec bu şiiri cevaben kaleme almıştır. Ancak şiirin zevkten yoksun ve kuru övgü dolu olduğunu söyleyebiliriz.

“Rica” isimli kıt’ada Mîrzâ, ‘Imâdu’s-sultân’a hitaben, sanat ehlinin kendisinden incinmesinin yakışmayacağını belirterek, kendisinin de sanat ehli bir vezir olduğunu, sanat ehli olan ile olmayan arasında farklılıkların olduğunu ifade etmiş, ayrıca vezirin diğer vezirlerden farklı olduğunu, beş dil bildiğini ve hat sanatında usta olduğunu, bunların ise kolay vasıflar olmadığını anlatmıştır. Şiirin sonunda, evindeki eşyalarının hepsinin gittiğini, bu evde yani dünyada kimsenin sonsuza kadar misafir kalmayacağını vurgulamış, İ’ mâdu’s-sultân’a Kâzvin’de kendisinden başka övgü yazan şair olmadığını dile getirmiştir.

---

⁴⁵⁸ Bir şairin beş mesnevisinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan yapıttır.

“Ölüm Tarihi” başlıklı şiirde, dünyada çok üzüntü olduğunu, kadın, erkek, şâh ve dilencinin bu dünyanın elinden feryat ettiğini, herkesin aniden göçeceğini ve dünyada mutlu olan kimsenin bulunmadığını, bu dünyada doğan herkese feleğin ölüm elbisesini dikeceğini anlatmış, şâhın kızının ebediyete göç ettiğini ve ölüm tarihini de kendisinin (Îrec’in) şiirinde söylediğini belirtmiştir.

“Emîr Nizâm Bahçesinde Şâh Misafir Edilişinin Tarih Düşürülmesi” başlıklı şiirinde, Hüsrev’in Nâşîru’-d-dîn Şâh’a taç verdiğini belirten Mîrzâ, Nâşîru’-d-dîn Şâh’ın seyahatlere gidiş-gelişlerinde mutlu bir şekilde bu bahçede misafir olarak kaldığını, Tebriz’de şâhın, Emîrî’e hediye, altın ve gümüş saçtığını, sultanın hizmetçilerine de şal, at, altın ve gümüş verdiğini, bahçeden şâhın mutlu şekilde başkente doğru yola çıktığını anlatmıştır. Ayrıca şâhın bu bahçeyi ziyaretlerinin bir yıl devam ettiğini ifade ederek, Îrec, şiirinde Emîr’in bahçesinin âbâd ve ebedî olması için dua etmiştir.

“ ‘Ârif’in Hamisine Cevap Verme” isimli kıt’ada, Mîrzâ Maḥmûd Ḥân Sipâhî’nin nerede olduğunu soran Îrec Mîrzâ, ‘Ârif’in adalet isteyemediğini vurgulamış, ‘Ârif’in iyi bir insan olduğunu, İran’da herkesin onun sayesinde bir şeylere sahip olabildiğini, onun işlerinde hile ve sahtekârlık bulunmadığını dile getirmiş, gönlünde ondan başkasının sevgisi olmamasına rağmen onun kalbine giden yolu bulamadığından yakınmıştır. Şiirin devamında Mîrzâ Maḥmûd Ḥân’ın, ‘Ârif’in suçlu olmadığına dair Hz.‘Abbâs’a yemin ettiğini belirtmiş, Seyyid Ziyâu’-d-dîn Tabâtabâî’nin müdürlüğünde olan Râ’d gazatesinde bu konu yayımlandıktan sonra Sipâhî’nin Adalet Bakanlığı’na gittiğini ve yargı makamına çıktığını anlatmıştır.

“Muhammed ‘Alî Şâh’ın Vefatı” isimli şiirinde, Muhammed ‘Alî Şâh’ın cömert olmadığını vurgulayan Mîrzâ, onun İran’da kendisine duyulmadan saygı yaşamasına rağmen İtalya’da saygı görerek öldüğünden ve ölümünden dolayı üzülmemek gerektiğinden bahsetmiştir.

“Şîrâzlıların Çekiciliği” isimli 33. sırada yer alan kıt’ada, Faşîhu’l-mulûk Şûrîde Şîrâzî’nin söz ustalığında herkesten iyi olduğundan bahsetmiş, Şîrâzlıların cazibesinden etkilendiğini söylemiştir. Bu şiirinde Îrec’in çağdaşı şairlere saygı gösterdiğini de açıkca görebiliriz. Bu doğrultuda şu beyitleri kaleme almıştır:

“Bendeniz sonunda nereye giderim bilmem

Şîrâzlıların cazibesi beni cezbediyor

Şûrîde’nin meskeni ve Sâ’dî’nin mezarıdır

Başka bir şehir onunla boy ölçüşemez”⁴⁵⁹

“Vahid’e Cevap” isimli şiirinde, mektubu almaktan memnun olduğunu belirterek, sadece kendisinin değil kim böyle mektup alırsa mutlu olacağını ifade

---

⁴⁵⁹ Maḥcûb, a.g.e., s. 176, b. 238-239. Şûrîde-i Şîrâzî, H. XIII. ve XIV. yüzyıl başlarının ünlü şairlerinden biridir. Nâsuri’d-dîn Şâh’a övgü dolu şiirler yazmış ve ondan “Faşîhu’l-mulûk” lakabını almıştır. Sâ’dî’nin külliyyatını düzenleyerek Hindistan’da yayınlamıştır. Îrec’in divanında onu öven bir birkaç mısra daha bulunmaktadır.

etmiş, kendisinin basit dostlardan bıktığını belirtmiş, onların zamanında sanat erbabı olmayanların birkaç sanatla uğraşarak mutlu olduğunu dile getirmiştir.

“Cennet ve Cehennem” isimli kıt’ada, peygamberden bahsederek peygamberlerin halkın dizginlerini eline almak istediğini, cennet ve cehennemin ümit ve korkuyla süslü olduğunu belirtmiş, kendisinin cehennemden korkmadığını, cehennemin kötü huy ve faaliyetlere ceza olarak yaratıldığını, ayrıca zevk ve şehvet dolu meyvenin, huri ve şarabın bulunduğunu söylemiş, bir şey anlamadan namazdan kılmanın da faydasız olduğunu vurgulamıştır.

Atı hicvettiği kıt’asında ise Mîrzâ, kendisinin yürümekten yorulduğunu gören ve zahmetini azaltmak isteyen Doğu Komutanı’na kendisine at verdiği için dua etmiş, atın gidişinden, ata kötü binişinden, atın tırnağının kendisine zarar verdiğinden bahsetmiş ve onu birine bağışlamayı ya da yanına özel bir at alınabileceğini düşündüğünü anlatmıştır.

“Şîrâzlılara Mesaj” isimli şiirinde, zevkli halktan kendisini övmelerini ve dillerindeki o tatlılığı Tahrân’a, kendisine göndermelerini isteyen Mîrzâ, bu hediyeye kalbinde yer vereceğini, zevke gelip şiir söyleyeceğini ve gazel okuyacağını belirtmiş, şehrin güzellerinin kıymetinin anlaşılmasını istediğini dile getirmiştir.

“Fırdevsî’nin Mezarını Yapanları Eleştirme” adlı şiirde, Hakîm Fırdevsî için 2-3 tane park yapılması gerektiğini, mezarının kötü olduğunu, Fırdevsî’nin ruhunun fahişe kadınlardan dolayı eziyet çektiğini belirtmiş ve ruhunun özgür olması

gerektiğini ifade ederek, halktan bunun için para alındığından ancak parayı toplayanların bu parayı kızları ve oğulları için harcadıklarından şikâyet etmiştir. Mîrzâ, şiiri de Ebu'l Kâsım Firdevsî'ye "Hakim" olarak hitpa etmiştir.

İrec Mîrzâ, "İş ve Güç" isimli şiirinde, herkesin işle ilgilendiğini, saraydaki sözcülüğün işsiz olan kendisine yüklediğini belirtmiştir.

"Kolonel Muhammed Takî Hân'a Ağıt" isimli kıt'ada, İran dostu olduğunu vurgulayarak, Horâsân halkının neden Kolonel ile savaşımaya başladığını anlamadığını sorgulamış, halkın gözünde yaş olmayacağını, sadece kendisinin Takî için ağlayacağını, muhaliflerin eğlencede olduğunu, kendisiyle hemfikir olanların ise içinin kan ağladığını belirtmiş, askeriye'nin onun sayesinde geliştiğini, ondan sonra da askeriye'nin bozulduğunu, Kolonel'in adalet ve özgürlük istediğini, kin denizinden kendisine selamet getirmeyenlerin mezarının başına giderek selam verdiklerini ve sonrasında atlarına binerek sokaklarda salınarak dolaştıklarını anlatmış, bu yaşananlardan şikâyet etmiştir. Ayrıca, yaratanın da vatanın bayındır olmasını istemediğini düşündüğünden, vatanseverlerin boş yere mücadele ettiğinden, memleketteki insanların onun gibi bir insan daha doğmasını düşünmeleri gerektiğinden ve vatanseverlerin bundan sonra onun gibi hareket etmek zorunda olduğundan bahsetmiştir.

"Aziz Ulyâ'nın Vefat Tarihi" isimli şiirde, yaşamda zarar ve fayda görüldüğünü ve bunları değerlendirdiğini, bu dünyada kendisi yiyen ve başkalarına yediren insanların fayda sağladığını ancak ebedîyetin Allah'a mahsus olduğunu, er-

geç bu dünyadan gidileceğini vurgulayarak Aziz Ulyâ'nın ölüm tarihi konusunda bilgi veren (1306) Îrec, ona rahmet dilemiştir.

“Kıt‘a” başlıklı 53. sırada yer alan şiirde, Nuşretü’s-saltana’nın neden şiirinin mükafatını geciktirdiğini sorarak, kendisini uyarmış ve sözü uzatmaması gerektiğini, bunun hata olacağını belirtmiştir.

“Anne Sevgisi” konulu şiirinde, tavuğun civcivlerini tehlikeden koruduğunu, onları beslediğini anlatarak çocukların anne sevgisi uğrunda can vermelerinin bile uygun olacağını vurgulamıştır.

“Büyük Savaş” başlıklı şiirinde Mîrzâ, akşam insanların konyakla sarhoş olduğunu, kendisinin de esrar çubuğu yaktığını, sabah iyi uyanmadığını, tuvaletten çıkamadığını belirterek nefisle mücadele etmek gerektiğini söylemiş, sarhoşluğun kötü bir şey olduğunu anlatmıştır. Ayrıca bu şiirle ilgili olarak Îrec’in arkadaşı Mûsa Bahâr, kötü, küfürlü konuşan ve Cihâd-ı Ekber olarak tanınan Mîrzâ ‘Alî İsfahânî’nin komutanı Bahtiyârî’nin evinde zaman zaman bir araya geldiklerini, o sırada Horâsân’dan temsilciliğe gelen Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr’ın 4. dönem milletvekilliğine seçildiğini, o esnada Tahrân’da ve o evde olduğunu, Îrec’in de bazı Cuma günleri ya da tatil günleri bu topluluğa katıldığını ve bu buluşmalardan birini kaleme aldığını anlatmıştır.

“Vefa” isimli 56. sırada yer alan kıt‘asında Îrec Mîrzâ, Reyhan çiçeğinin tasviriyle sevgili özlemini ve vefasını anlatmaya çalışmıştır.

“Arkadaşlardan Biriyle Alay Etme”⁴⁶⁰ adlı şiirinde ise düşüncelerini tıpta yer alan hastalık isimleri kullanarak anlatmayı tercih etmiştir. Şiirinin bir bölümde bu kelimeleri şu şekilde kullanmıştır:

“... basur yaptı, herkes bilir,

Fazla incirden boğaz ağrısı olur

Hurma çok yersen kuşpalazı olursun

... hurmanın gücüne etkisi yok ki?!”⁴⁶¹

“Sabaha Karşı” başlıklı kıt‘ada, sabah yuvadaki tavuğun dağlık bölgeye gittiğini, çimlerde aşk kelebeklerinin çiçekten çiçeğe mutlu şekilde uçtuğunu, bu esnada tatlı dilli, kırmızı yüzlü, şişman ve sağlıklı bir çocuğun yıldız gibi parlayan gözleriyle gül dallarına bakışını tasvir etmiştir.

“Anne” isimli kıt‘a’sında Mîrzâ, annenin fedakârlığından dolayı dokuz ay dokuz gün boyunca çocuğunu taşıdığından, çocuğun doğuşunun aslında annenin kendi ölümü olduğundan, annenin çocuğunun hastalanmasından korktuğundan, gece

---

⁴⁶⁰ Mîrzâ, bu şiiri, Hoca Şâdrevân Ebû’l-Hasan Şebâ’nın babası Merhum Doktor Ebû Kâsım Kemâlu’s-saltâna’ya hitaben yazmıştır. Kemâlu’s-saltâna’nın, îrec’in yakın ve samimi dostları arasında olduğu söylenebilir. Ayrıca Celâlu’l-mulûk da Kemâlu’s-saltâna’dan şiirlerinde defalarca bahsetmiştir.

⁴⁶¹ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 59.

rahat uyuması için uyumadığından, dış çıkarırken annenin de eziyet çektiğinden, okula gittiğinde gözleri kapıda beklediğinden, geç kaldığında merak ettiğinden bahsederek, anne kadar dünyada başka kimsenin zahmet çekmeyeceğini anlatmış, annenin kıymetini bilmek gerektiğini vurgulamıştır.

Îrec Mîrzâ, “Meşhed’de İkamet Eden Afganistan Konsolosu General ‘Abdu’l-âzîz Hân’a Gönderilen Kitabın arkasında yazılmıştır” başlıklı şiirde, ‘Abdul-âzîz Hân’a sevgi göstermek gerektiğini, onun değerli ünlü ve üst rütbeli bir komutan olduğunu, İran, Türk ve Afgan devletlerinin temellerini bu değerli şahsiyetin kalıcı ve değerli yapacağını anlatmıştır.

“Meķbel Divan İle Alay Edilmesi” isimli şiirinde, Kūnbulu’d-dovle’nin divanının çok duyulmadığını belirterek, onun gibi şeytan biri olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Kūnbulu’d-dovle’nin kısa boylu oluşuyla alay etmiş, çocukken Reşt’den Zencân’a gittiğini belirtmiştir.

“Hile” başlıklı kıt’ada, dün gece iki kişinin arkadaşlarından dönerken yanına uğradığını, bir erkeğin kendisinden hakkı olmayan bir şey istediğini, kendisinden haddinden fazla istekte bulunduklarını, bunun üzerine bir kutu altın sigara yapmak için kağıt istediğini, bu işle uğraşırken kendisi dışında herkesin uyuduğunu, bunu fırsat bilerek pencere ve kapıya yöneldiğini ancak fark ettiklerinde, affedilmesi için özür dilediğini, kendisine zarar vermemelerini rica ettiğini, akabinde de güzel yüzlü gencin kızıp tekrar sigara yapmasını istediğini ve böylece sabaha kadar süre isteyip, herkesi uyutarak kaçtığını anlatmıştır.

“İki Hediye” isimli kıt‘ada Mîrzâ, kendisine iki mektupla iki hediye geldiğini, bir mektupta güzel şiirler, diğesinde ise gönüle yer eden güzel düşünceler olduğunu, iki kutu hediyede ise sigara ve çiçeklerin olduğunu belirterek, yumuşaklık ile iyi, kötünün, sevgi ve kinin ayırt edileceğini ifade etmiş, kadın ve erkeğin tek vücuttan oluşmasına rağmen aralarında çok fark olduğunu, bal arısı ile arı arasındaki farkın bal olduğunu örnek vermiştir. İki okuldan olgun düşünceli iki kadından bu sevginin gönderildiğini, bu kadınların cahiliyet perdesini yırttığını, kimseye minnet etmeden birkaç bölümden oluşan okul kurduğunu, çocuklara eğitim verdiklerini anlatmış, kadınların kendisinin din kardeşi ve ilim adamı yetiştiren birer anne olduklarını ifade etmiş, annelerin “Mustafa Kemal” ve “Lenin” gibi liderler doğurduğunu vurgulamıştır. Şiirin devamında öğretmenlere övgüde bulunmuştur. Îrec, Tahrân’a geldikten sonra Hanım Nedîmu’l-mulûk bir kıt‘ayazarak gümüş vazo ile sunması, sonrasında da Muhterât okulu müdüresi Mairetu’l-meâ’lî onu övmek için birkaç tane beyit yazıp, gümüş bir kutuyla ona vermesi üzerine Îrec teşekkür etmek amacıyla bu şiiri kaleme almıştır.

“İsfahan Yolculuğu” başlıklı şiirde, halkın mutlu kendisinin üzgün olduğunu vurgulayarak, iki aydır üzüntüden başını yastığa koyamadığını, önceden zenginken İsfahan yolculuğuna gitmek zorunda kaldığını, İsfahan ve Hosrov’u iyi gördüğünü ancak süs ve görkemin kaybedildiğine şaşırıp hayal kırıklığına uğradığını ifade etmiştir. Önceden evin değerli eşyalarla, altın, halılar, Hint ve Çin sanatından eşyalarla, saz, ut, ok ve darbuka gibi müzik aletleriyle dolu olduğunu, manzarasının taze çiçeklerden oluştuğunu, Mâzenderân ve Reşt’e özgü yemekler piştiğini ancak, İsfahan seyahatine çıkınca hepsini kaybettiğini, kendinden her sabah altın

istendiğinde de olmadığı için utandığını anlatmıştır. Sahip olarak hitap ettiği şahın ise bu halini duyunca kendini tayin ettiğini söylemiştir.

“Mîrzâ ‘Ârif’in Vefat Tarihinin Düşürülmesi” başlıklı kıt‘ada, ilim tahsili peşinde kendisinin yani Mîrzâ ‘Ârif’in eziyet çektiğini belirterek, Mîr Nizâm’ın kendisini beğendiğini ve yanına gelmesini istediğini, altın ve gümüşle ödüllendirdiğini anlatmış, ölüm tarihini de Îrec’in yani kendisinin söylediğini belirtmiştir.

“Mu’izzu’l-mulk’dan Rica ve Şikâyet” başlıklı kıt‘asında Mîrzâ, yazı ve şiirlerinden ne aldığını sorgulayarak, yazısının ve şiirinin değerli mücevher olduğunu belirtmiş ve Emîr’in şiirlere müşteri olması için güzel yazdığını ifade etmiştir.

Tezimizde inceleme konusu olan ve Muhammed Ca‘fer Maḥcûb’un çabalarıyla Tahrân’da 1356 tarihinde basılan “Taḥkîk-i Ahvâl ve Âşâr ve Efkâr ve Eş‘âr-ı Îrec Mîrzâ ve Ḥanedân ve Niyâgân-ı Ū” (Îrec Mîrzâ’nın Şiirleri, Düşünceleri, Eserleri ve Hayatının İncelenmesi, Soyu ve Ailesi) başlıklı kitapta, Îrec Mîrzâ’ya ait toplam 4040 beyit bulunmaktadır. Mîrzâ’nın divanı, 36 kaside (1116 beyit), 16 gazel (152 beyit), 38 mesnevi (1840 beyit), 89 kıt‘a (781 beyit), 9 rubaî (22 beyit), terkiḥ-i bentler (62 beyit), mısra yeni kalıplar (26 beyit) ile eksik olan mesneviler, kıt‘alar ve gazeller başlığı altında (41 beyit) farklı türde yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Bu çalışmamızda Îrec Mîrzâ’nın şiirlerinden 9 kaside (263 beyit), 21 mesnevi (945 beyit) –*Ârifnâme* (515 beyit) isimli mesneviden 261 beyit, *Zuhre ve Menûçehr* (528 beyit) isimli mesneviden 327 beyit, *İnkılâb-ı Edebî* (166 beyit) adlı mesneviden 116

beyit, *Şâh ve Kadeh* (96 beyit) isimli mesneviden 44 beyit, *Manzum Yazışma* (69 beyit) isimli mesneviden 48 beyit, *Oğula Nasihat* (71) adlı mesneviden 19 beyit-, 38 kıt'a(236 beyit) ile gazellerin, rubaîlerin, terakib-î bentlerin, mısra yeni kalıpların, eksik olan mesnevilerin, kıt'aların ve gazellerin tamamını içeren toplam 1747 beyit tercüme ve tahlil edilmiştir.

3.1. İrec Mîrzâ'nın Divanından Seçilen Bazı Şiirlerin Türkçe Tercümeleri

3.1.1. İrec Mîrzâ'nın Divanında Yer Alan Kasidelerin Başlıkları ve Seçilen

Bazı Kasidelerin Tercümesi

1. Nizâmu's-saltana-yi Mâfi'nin Övülmesi Ve Ondan At İstenmesi
2. Hakkında
3. Görüşme
4. Merhume Durratu'l-meâlî'ye⁴⁶² Ağıt Konusunda
5. Babasının Hayatta Olduğu Dönemde Emir Nizâm-ı Gerûsî'nin Övülmesi
Hakkında Söylemiştir
6. Nizâmu's-saltana'dan At İstenmesi Konusunda
7. Allah'ın Rahmetine Kavuşan Ulu Şahsiyet Kâimmağâm (Allah gölgesini
uzatsın) Bey'in Ruhunun Şad Olması İçin Arz Edildi⁴⁶³

⁴⁶² Şemsu'l-meâlî'nin kızı ve Dr. Ali Rızâ Hân Hûşî'nin validesi olup, 1290 h.k. yılında dünyaya gelmiştir. Fransızca ve Arapça eğitimini tamamladıktan sonra Durratu'l-medâris'de eğitim vermeye başlamıştır. İrec ömrünün son yıllarını bu bayanla sohbet ederek geçirmiştir.

⁴⁶³ Şairin bu kasideyi 22 numaralı kasideden sonra söylediği görülmektedir. Bu, Kâimmağâm Hâsân 'Alî Hân Gerûsî'den sonra Azerbaycan'da veliaht olmuş ve İrec'in babası "Şadru's-şu'arâ" vefat ettikten sonra Kâimmağâm "Fahru's-şuarâ" lakabını İrec'e vermiştir.

8. 'I'tizadu's-saltana'nın Övülmesi Konusunda
9. Nâşîru'd-dîn Şâh'ın Amcası Nuşretu'd-dovle'nin Övülmesi Hakkında Tebriz'de Söylemiş
10. Şeyh Fazullah Nûrî'nin Hicvedilmesi Hakkında
11. Örtünmeyi Eleştirme
12. Hâc Emin'in Hizmetinde Cuma Gecesi
13. Meliku'ş-şu'arâ Bahâr'dan Dostane Şikâyet⁴⁶⁴
14. Düğünün Tebrik Edilmesi Ve Övülmesi Konusunda
15. Nuşretu'd-dovle'nin Çocuk Sahibi Oluşunun Kutlanması Konusunda
16. Öğüt ve Nasihat
17. Muẓafferu'd-dîn Mîrzâ Veliaht'ın Tebriz'e Gelişi Ve Emir Nizâm'ın Övülmesi Konusunda
18. Bakanın Konuğu Olan Şâh'a Hoşgeldin (Denmesi)
19. Vezirlerden Biriyle Alay Edilmesi
20. Şakalaşma
21. Emir Nizâm'ın Övülmesi Konusunda
22. Ebu'l-Hasan Hân İle Alay Edilmesi
23. Babanın Ölümünden Şikâyet Ve Kâimmaḳâm'ın Övülmesi
24. Son Peygamber'in (Hz. Muhammed) Övülmesi Konusunda
25. Emîr Nizâm'ın Övülmesi
26. Vesvese

---

⁴⁶⁴ Mîrzâ, bu kasidesini 7. gazelinden sonra söylemiştir. İrec, bu gazeli maliye bakanı Mumtazu'l-mulûk'u desteklemek için söylemiş, Nov Bahâr gazetesinde müdür olan Meliku'ş-Şu'arâ Bahâr'a göndermiştir.

27. Şiir Ve Güzel Yazı
28. Babanın Ölümünden Şikâyet Ve Felekten Yakınma
29. Nâşıru'd-dîn Şâh'ın Övülmesi
30. Emîr Nizâm'ın Övülmesi Konusunda
31. Hz. Mevlâ-yı Muttakiyân'ın Övülmesi Hakkında
32. Sevgisiz Siyah Göz
33. Emîr Nizâm'ın Uzaklığından Şikâyet Ve Kâimmağâm'a Övgü⁴⁶⁵
34. Mevlâ-yı Muttakiyân'ın Övülmesi Hakkında
35. Sevgilinin Uzaklığından Şikâyet
36. Babası Ölmüş Arkadaşa Başsağlığı⁴⁶⁶
37. Emîr Nizâm'ın Övülmesi Konusunda⁴⁶⁷

1. Nizâmı's-saltana-yi Mâfi'nin Övülmesi Ve Ondan At İstenmesi Hakkında (1. Kaside)

- 1 Rüyamda yaratanın bana kol ve kanat verdiğini gördüm
Bana gökyüzünde dolaşma ve seyahat etme kuvveti vermiş
Şahin gibi havada cilve yaparak dolaşıyorum
Bana çok hızlı bir kol ve kanat vermiş

---

⁴⁶⁵ Bu kasideyi oğlu 'Abdu'l-Huseyin Hân'ın yazdığı Emîrî'nin mektubu ulaştıktan sonra kaleme almıştır.

⁴⁶⁶ İrec, bu kasideyi Emîrî'e hitaben söylemiştir.

⁴⁶⁷ İrec gençlik döneminde, babasının ölümünden kısa bir süre sonra Emir Nizâm Gerûsî'nin hastalığı münasebetiyle bu kasideyi yazmıştır.

Her nereye istiyorsam derhal oraya ulaşıyorum
Sanki bana şimşek gibi tabiattan bir eser vermiş

Ne telgraf benim tozuma ulaşır ne telefon
Yaratan bana bambaşka bir seyahat hızı vermiş

5 Herkes şaşkın gözlerle bana bakıyor
Bana süsle dolu ve itibarlı kol ve kanat vermiş

Bu kol ve kanattan dolayı sandım ki
Gökyüzü bana kısa süren bir saltanat verdi

Onun (rüyanın) tabiri nedir düşüncesiyle,
Neden yaratan bana insan üst bir kuvvet vermiş diye uykudan fırladım

Ben önceden hiçbir yere tohum ekmedim ki
İşte şimdi bana meyve vermiş diye farz edeyim

Kanal suyu (ürününü) arttırdı diyeceğim köyüm yok
Bana oğul verdiğini söyleyeceğim eşim yok

10 Annem hayatta değil ki evlendi diyeyim
Yine yaratan bana yaşlılıkta babalık vermiş (diyeyim)

Yaratana hiç kulluk yapmadım ki söyleyeyim

Ödül olarak yaratan bana altın hazinesi vermiş

Her ilimde yaratanın bana mücevher⁴⁶⁸ vermiş olmasına rağmen

Sonunda benim bilgim bu rüyayı tabir etmeye yetmedi

Sabah gördüm ki Sûrân'dayım⁴⁶⁹ ve Fermânfermâ⁴⁷⁰

Bana usta ve eğitilmiş at vermiş

Doğunun valisinin hizmetinden dolayı yüce yaratan

Bana denizden daha verimli bir tabiat vermiş

2. Babasının Hayatta Olduğu Dönemde Emîr Nizâm-ı Gerûsî'nin Övülmesi Hakkında Söylemiştir (4. Kaside)

1 Sanatkâr adamın eğilimi fazilet ve hünere dir

Beni fazilet ve hünere yönelttiği için yaratana şükür

Benim soyum sanatkârdır ve benim ilgilendiğim edebiyattır

Ve soyumun arkasından (gelen) ve soyumu sürdüren kişi benim

---

⁴⁶⁸ Yetenek anlamında kullanılmıştır.

⁴⁶⁹ Sûrân: Meşhed dağı eteklerinde yer alan havası güzel ve Nizâmü's-saltâna'nın yazları geçirdiği ovalardan biridir.

⁴⁷⁰ Huseyin Ali Mîrzâ Feth'alî Şâh Kâcâr'dır. (1203-1251)

Ey nice gece ki sanat kazanmak için gündüz yaptığım

Ey nice gün ki hüner kazanmak için gece yaptığım

Fazilet ve olgunluk atının sürücüsü benim

Böyle bir at ve öyle bir sürücü temiz ve kutludur

5 Soyu ve asaletiyle övünen kimse adam değildir

Soyunun ve aslının kendisiyle övündüğü kimse adamdır

Makam ve mevkisinden dolayı itibar sahibi olan kimse adam değildir

Makam ve mevkinin kendisinden dolayı itibar kazandığı kişi adamdır

Kendi mensubundan dolayı itibarlı olan insan değildir

Ondan dolayı soyuna itibar gelen insandır

Tıpkı bilgi madeni, sanat ehli ve hüner denizi olan

Yüce lider, Emîru'l-Umerâ Mîr Nizâm gibi

O itibar ve devlet talep etmez, çünkü

Devlet ve itibar onu talep eder

10 Yıldızın gökyüzünde parlaması gibi yiğitlik onun yüzünde parlar

Kıvılcımın alevden çıkması gibi cömertlik onun avucundan çıkar

Sözlerinin hepsi güzel ve anlamı daha da güzel olan bir kasideyi

Bütün bayramlarda sana cömertlikle arz edeyim ey Emîr

Eğer senin düşüncene uygun düşer beğenirsen

Bana bağışlayacağın hil'at, makam, altın, gümüş ve lakabı artırırsın

Lakin sen bunu kendin mi yoksa baban mı söylemişti dersin

Benim tabiatımın eksikliğinin nedeninin ne olduğunu bilmem

Benim tabiatım taze ve gençtir, onunki ise eski ve yaşlıdır

Onun doğası mutsuzluk ve benim doğam sevincin aslıdır

15 Bazen senin baban şiirde istediği gibi değişiklik yapmış dersin

Ben çoğunlukla babamın şiirlerini sahipleniyorum

Belki eğer bende olan o şey, onda yoksa

Bu, içkide olan şeyin üzümde olmaması gibidir

Başka birisi şiir söylerse garip olmaz, ama

Eğer ben şiir söylersem son derece garip olur

Benim yaptığım bakırdan, başkalarınıninki gümüşten değildir
Onlar altından döküyor da ben gümüşten döküyor değilim

Ey eli cömertlik zamanında deniz gibi olan
Ey öfke ve gazap anında karakteri Tanrının kahrı gibi olan

20 Tilki senin adaletinden dolayı aslandan incinmez
Aslan senin korkundan tilkiye pençesini dokundurmaz

İnsanın kaçışı ölümden dolayıdır, ancak senin düşmanın
Senin korkundan dolayı ölüme doğru kaçır

Sultanlık kılıç ve mızrağı ile devletin yardımcısısın
İran halkını mürekkep ve ney ile sen korursun

Sen tüm padişahların başısın onlar ise senin kuyruğundur
Hepsi sana kuyruğun başa bağlı olduğu gibi bağlıdır.

Senin kalemin (fermanın) devletin düşmanına yaptı

Allah'ın aslanı 'Alî'nin Zülfikâr'ının⁴⁷¹ Merheb'e (Kalesi)⁴⁷² yaptı

---

⁴⁷¹ Hz. Muhammed iki başlı olan bu kılıcı kendisi için seçmiş ancak daha sonra onu Hz. 'Alî'ye vermiştir. Sonraları ise bu kılıcı Abbasî halifesi kullanmıştır.

⁴⁷² Hayber kalelerinden birinin adıdır.

25 Oruç ayının ardından Şevvâl ayı gelene kadar
Recep ayının ardından Şaban ayı gelene kadar

Dostlarının hepsi nimet, eğlence ve mutluluk içinde
Düşmanların hepsi sıkıntı, mihnet ve dert içindedir

Seni kıskananların nasibi keder ve sıkıntı olsun
Sana öğüt verenlerin kısmeti sevinç ve mutluluk olsun

3. Örtünmeyi Eleştirme (10. Kaside)⁴⁷³

1 Yüzünde peçe var, cilvesiyle gönlü etkiliyor
Eğer peçesi olmadan cilve yapacak olursa, Allah bizi korusun

Şehrin din adamı örtünmeyi ortadan kaldırma taraftarı değildir
Çünkü her ne hile yaparsa örtünün içinde yapıyor

Kur'ân'ın zahiri açıklaması onun isteğiyle uyumlu olmadığı için
Batına giderek doğru olmayan yorumlar yapıyor

Ondan kanıt göstermesini istemek gereksizdir, çünkü kurt
Hangi kanıtla olursa olsun kuzuyu ikna eder

---

⁴⁷³ Mîrzâ, bu kasidesini Horâsân'da söylemiştir.

- 5   Biri bu bulmacayı sordu ve ben bilemedim
Her kim onu çözerse benim sevabıma girer
- İran halkı dışında hangi canlı vardır ki
Kendi eşini görmeden seçer?
- Örtünmüş olan grubun (kadınların) çabası nerededir ki
Erkekce örtünme taraftarlarına cevap versin
- Peçe kadının yüzünde irfan kapısının seddidir
Kapıyı açacak olan hakikat eli nerededir?
- Evet, halkımızın yarısına efendilik yapmak için
Bu müftüler grubunun peçesi vardır
- 10   Şeyh hazretlerinin zahitliği kedinin zahitliğine benzer
Hayır, belki kedi o şeyh hazretlerine benzerlik gösterir
- Eğer kedinin eli sudan biraz ıslanacak olsa
Onu çokça silkeler ve kuruması için acele eder
- Islanmış elini temkinli bir şekilde kendinden uzak tutar
Şehrin şeyhi gibi pisliğe bulaşmaktan kaçınır

Bu türden haberdar olmayan birisi

Suyun her kedinin pençesine işkence yaptığını sanır

Ancak doymak bilmeyen gözü havuzdaki balığa ilişince;

Sinesinden kuyruğuna kadar (bütün vücudunu) suya daldırır

15 Sana hanım diye hitap eden benden korkma

Sana süt kardeş diye hitap edenden kork

Hipnotizmanın sırlarını kimden öğrendiğime şaşıırıyorum

(Çünkü) Şehrin din adamı uyanık insanı (bile) uyutur

Mekke'deki kadınların hepsi peçesiz dolaşır

Söyle de hücum edip o evi (Kâ'be) harap etsinler

Suyun içindeki yuvarlak ay (dolunay) hiç kimsenin eline geçmez

Onu ele geçirmek isteyen her ne kadar çabalarsa da

Sen de namus perdesini giy ve yüzün parlasm

Bırak, sahte şeyhin gözyaşını, köpek gibi havlasın

20 İnkılâbın eli bize yardımcı olmazsa

İlimli hareket etmekle bu perdeden kurtulmamız mümkün değildir

Bu karanlık gecenin bulutları dağılınca

Ev ve sokak ay ve güneş (ışığı) ile dolar (aydınlanır)

4. Şakalaşma (19. Kaside)

- 1 Babası, benimle oturup kalkmamasını söylemiş,
Üzüntüden öldüm (kahroldum), Allah babasına ölüm versin

Eğer babası ölürse üzüntü ve matemini yeri yoktur;

Ben yaşıyorum, ama babasından daha iyi bakarım.

Eğer lalanın başını bile okşayacak olsaydım;

Onun başını baba şefkatiyle okşamam iyi olurdu

Babasının ölümünden sonra lalanın işi kolaydır

Eğer konuşursa altın yumruğu ağzına vururum

- 5 Lalaların hepsi de çocukların rehberidir

Eğer gümüş veririm rehberlik nerede kalır?

Eğer lala bizim dünyamızdan onu haberdar etmezse

Annesi bizim dünyamızdan habersiz olacaktır

Devr-i kamer'in⁴⁷⁴ fitnessinin onu koruyup gözetmesi için

Onu devr-i kamer'in fitnessinden uzak tutmak gerekir

Eğer Tanrı benim duamı kabul ederse

Kaderin kaza ve kader elini beline koyar

Uzakta ve yakında onun durumundan haberdar olurum;

Onun can çekişmesini duyunca yanibaşında hazır olurum

10 Üzgün çehreye bürünüp can giysisini parçalarım

Onun diğer arkadaşları gibi ağlamaya başlarım

O rahmetlinin dostluğu hakkında hikâyeler anlatırım

İyi huyları ve ahlâkına dair hikâyeler anlatırım

Yabancı çocukla senin ne işin var demesinler diye

Onun annesiyle evlenirim ve onun babası olurum

Belki benim eğitimimin etkisiyle

Birkaç yıl sonra onun birçok hüner sahibi olduğunu görürsün

---

⁴⁷⁴ Devr-i kamerî: Ayın bir aylık sürede dünya çevresindeki dönüp dolaşması anlamına gelen astrolojik bir terimdir. Mecazi anlamda, zamane, dünya, felek yerine kullanılmaktadır.

Eğer arzulananı ondan alırsan iyilik güzel olur

Meyvesini toplamadığın ağaç ne işe yarar?

15 Temiz olanın baldırında bir tane kıl olmaması gerekir

İçinde kıl olan tabağı bedava verseler alma

Aynı şekilde eğer iki gün, iki gece aç gezsene de

İçinde saç kılı gördüğün hiçbir yemeği yeme

5. Ebu'l Hasan Hân İle Alay Edilmesi (21. Kaside)

1 Ey dünya kellerinin başkanı olan kimse;

Yaratan senin başını taştan korusun

Ey kel ey Ebu'l Hasan Hân

Ey senin kurbağa ve Huseyin yengeç (olduğu)

Ben senin gibi hiç kel görmedim

Ne Ken'de⁴⁷⁵, ne Sûlkân'da⁴⁷⁶ ne de Keng'de⁴⁷⁷

Gökyüzünde ay şekil ve renk bakımından

---

⁴⁷⁵ Tahrân'a 14 km uzaklıkta bulunan ve Tahrân'a bağlı olan ilçe ve kasaba adıdır.

⁴⁷⁶ Tahrân eyaletine bağlı olan Ken ilçesinin bir köyüdür.

⁴⁷⁷ Meşhed'e bağlı bir köy adıdır.

Senin başının ziftini taklit etmiştir

- 5 Tıpkı esrarda gizli olan keyif gibi,
Kellik senin başında gizlidir

Rey rüzgârı Meşhed'e geldiği zaman
Senin başının kokusundan başım dönüyor

Senin başının kokusu bin fersah uzaktan
Yoldan geçip gidenleri dehşete düşürür

Kendi şiirinde, sen benim
Yüz bin akılsızın seyisi olduğumu söyledin

Bendenizi övmeye kalkıştın
Sen beni hicvettin ey pezevenk

- 10 Seyis iş buyuran kimse demektir;
Ya da savaşta ve barışta yol gösterendir

Siyasetin anlamı emir verme ve yasaklamadır
Sözlüğe baksan iyi olur

Ne zaman akılsızlar bana itaat ederse
Bundan dolayı benim utancım daha kötü olur

Eğer başka şiirler çok anlamsız ise
Senin şiirinin özü iyice koftur, ey kel

Maşallah yavaş yavaş
Yazın tıpkı yengeç çizgisi gibi olmuş

15 Bunların hepsi mizah ve şakadır
Arkadaş, bana gücenmeyesin (sakın)
Şiirde kimse seninle boy ölçüşemez
Yazıda hiç kimse seninle aynı seviyede değildir

Çengi⁴⁷⁸ eline alıp çalmaya başladığında
Bârbed'in⁴⁷⁹ elinden çeng yere (düşer)

Senin sazın Derviş'in⁴⁸⁰kinden daha gariptir,

---

⁴⁷⁸ Çeng: Kanuna benzeyen ve dik tutularak çalınan bir enstrüman; arp.

⁴⁷⁹ Sasanî hükümdarı Hüsrev Perviz döneminde yaşamış ünlü bir müzisyendir. Elhân-i Bârbedî'nin yaptığı şarkıların sayısı 30 ya da 31 civarındır.

⁴⁸⁰ Derviş Hân, Hacı Beşir Talkanî'nin oğlu Gölâm Hüseyn İran'ın ünlü müzisyenidir. (1251-1305) (bkz. Mu'în, Ferheng-i Farsî, C.5., s.524)

Senin bestelerin Arjang'inkinden⁴⁸¹ daha ilginçtir

Sen kel değilsin, başın saçla doludur

Hem de çok güzel renkli bir saçla (doludur)

20 İlim bakımından sen tavşan gibi (hızlı) koşarsın;
Diğer öğrenciler ise yengeç gibi (yavaş) giderler

İnşallah yaşlandığın zaman,

Sana söylediklerim kulağında küpe olur

Dâş Kazım'ın⁴⁸² adını zikretmeden dolayı

Gönlüm tıpkı kafiye gibi daraldı

Yüzlerce yazıklar olsun o vefalı arkadaşına;

Yazıklar olsun o riyasız arkadaşına

Geceleyin Onun hayali (gözümün önüne) gelince

Sabaha kadar gözüme uyku girmez;

---

⁴⁸¹ Eski yazarların “Manî” olarak adlandırdıkları resimlerle süslenmiş bir kitabıdır. (bkz. Mu‘în, C. 5., s. 115)

⁴⁸² Kâzım-i Âştiyânî'nin adı, şairin “ ‘Ârifnâme” adlı eserinde de adı geçmektedir. İrec bu Kıt'a'yı “Ârifnâme” adlı eserinden sonra ve Tahrân'a gelmeden önce söylemiş olabilir.

25 Yazık ki o gitti ve arkadaşlarının eli

Artık onun eteğine erişmez

Biz de onun peşinden gideceğiz

Yani tekme tokat bizi de götürecekler

Bu hem rahvan giden atın,

Hem de topal eşeğin katettiği bir yoldur

Kuyunun dibini kendine menzil yapanı da

Tahtını ayın tepesine yücelteni de

Riyakârlıkla vezir olanı da

Hilekârlıkla bakan olanı da

30 Felek bizi ezip darmadağın eder;

Biz pirinç taneleriyiz, felek ise solcudur

6. Babanın Ölümünden Şikâyet Ve Kâimmağâm'ın Övülmesi (22. Kaside)

1 Gönümde olan o ümitlerin hepsinden

Şimdi ümitsizlikten başka elimde bir şey yok

Gönlümün asla unutmadığı kimseye

Asla beni unutmamasını söyledim

Emîr Tebriz'den gittiği zaman onun;

Kutlu devlete ve yüce bahta (gittiğini) sandım

Ona mektubumla birlikte bir şiir gönderince

O güzel huylu emirin (beni) hatırlayacağını (düşündüm)

5 Lakin iki üç defa emire birkaç kaside ve

Birkaç mektup gönderdiğim halde;

Şu ana kadar emirin sarayından

Beni övecek bir cevap ulaşmadı

Yüce vezir çok yaşasın ve onun olsun

Demirden ve çelikten damarlar ve eklemler

Her zaman şairlerin reisi olan benim babam⁴⁸³

Bundan bir, iki, üç ay önce verem hastalığına (yakalandı)

O mana ve fazilet bahçesi soldu

---

⁴⁸³ Bu beyitten İrec'in “Şadru’ş-şu’arâ” lakabının kendisine değil, babasına ait olduğu anlaşılmaktadır.

O anlayış ve faziletler gülistanı vİran oldu

10   Sen olgunluk ve fazilet madeniydin ve kuşkusuz
Maden toprağın altında bulunur

Babadan sonra asaletinden dolayı bize babalık yaptı
Hazret-i Kâimmağâm Seyyid-i Bâzil (bolca bağışta bulunan)

Husrev devrinde Peygamber torunuydu
Âdil Kısra⁴⁸⁴ döneminde tıpkı peygamber gibiydi

Önceleri senin bana lutfettiğin şeyi
Şimdi bana Kâimmağâm lutfetmektedir

Tıpkı senin bir şehre yüklediğin yük gibi
Senin peşinden yüz bin tane yük yüklediler

15   Şimdi senin yüklemiş olduğun yükü hatırladıkça
Çıngırak gibi ağlayıp sızlayıp inlerim

Vah ki senden böyle bir bahçe nasıl boşaldı

---

⁴⁸⁴ Husrev Perviz olup Sasanî hükümdarı Nuşirevân-ı Âdil'in lakabıdır.

Keşmir'e⁴⁸⁵ (duyulan) özlem ve Babil'e (duyulan) hasret gibi

Buranın her tarafında, bahçede yürüdüğünde

Senin ayrılığından bülbüller ağlar

Şimdi senin bahçene yolun düştüğü zaman

Senin ayrılık ateşin lale gibi yüreğimi kaplar

Tıpkı A'şâ-yı Bahîl'in⁴⁸⁶ hatıralarına ağıtı yaktığı gibi

Ben de ona ağıt yakıyorum

20 Nereyi dolaşsam, yazık oldu Salmâ'nın⁴⁸⁷ dolaştığı yerlere diyerek

Ağlarım ve gözlerimden sağanak yağmur gibi gözyaşı dökerim

Her ne kadar gözden ırak olan gönülden de ırak olsa,

Sen gözden ırak oldun ama gönülden ırak olmadın

Senin yerin gönüldedir ve gönül bizim sinemizde

---

⁴⁸⁵ Kays Âbâd kırsal bölgesinde yer alan bir köydür.

⁴⁸⁶ Cimrilerin eylaları anlamına gelmektedir.

⁴⁸⁷ Muhammed b. Huseyin b. Muhammed b. Musî Ezdî künyeli Ebû 'Abdurrahman, büyük sufilerdendir. (330-412/942-1021) "Tabakatu's-sufiye" isimli kitabı bulunmaktadır. Ancak kaybolduğu için 'Abdullah Ensârî tarafından yazılmış ve "Tabakatu'l-Ensârî" adı altında Afganistan'da basılmıştır. Ayrıca Sollami'den "Hakayiku't-tesir" isimli kitap da kalmıştır. (bkz. Mu'in, C.4, s. 791)

Sanki yüz binlerce yücelik ve alçaklığın (kaynağıdır)

“Aşık ile maşuk arasında perde bulunmaz

İskender’in seddi ne engeldir, ne mani”⁴⁸⁸

Her neye baksak bizzat sen görünürsün

Göz ve gönülün seni istemiş olması yeter

25 Nevfel⁴⁸⁹ eğer Mecnûn’un aşkına engel olduysa

Mecnun şimdi senin aşkıdan Nevfel’e döner

Senin hatıran halkın ve arifin gönlündedir

Senin adın âlim ve cahilin dilindedir

Felekten faziletin adı yok olmadıkça

Senin adın felekten silinmez

Senden ayrı kalmak babamın ölümünden zordu

Diye söylesem billahi doğrudur bu

---

⁴⁸⁸ Sâ’dî ’den bir beyittir.

⁴⁸⁹ Nevfel, Leyla ve Mecnun hikâyesinin olay örgüsüne etki eden yardımcı kahramanlardan biridir. Nevfel, bu ölümsüz aşka katkıda bulunmuş ve kavuşmaları için elinden gelen gayreti göstermiştir.

O kutlu gözleri görmem için

Keşke diğer yük benim nasibim olsaydı

7. Şiir ve Güzel Yazı (26. Kaside)

1 Emîr beni hat ve söz söyleme (sanatından)den sınav yaptı

Ramazan bayramı şevval ayının ilk gecesi

İlimimle sınavı geçtim

Emîr'im sen güzel yaşa dedi

Hat (sanatından) ve şiirden herkes sıkıntı çeker

Bundan sonra onun bütün cezası benim boynumadır

Arapça ve Farsça sınavı geçeyim

Bu iki eğitim için yeteri kadar mihnet ve sıkıntı çektim

5 Sanat kazanmak için bir yıldır kolum,

Böğürüm bir dakika huzur görmemiştir

Şimdi ben denizin bedeni Emîr'in⁴⁹⁰ sözüne köle

Fazilet ve sanat bir bütün olur diye düşünme

---

⁴⁹⁰ Emîr Nizâm-i Gerusî, "Hasan 'Alî Hân"ı kastetmiştir.

Uyku ve yemeğe yönelmedim, genç,

Yaşlı adamın sözüyle yemek ve uyku ile dolaşmak istemez⁴⁹¹

Genç sanat sıkıntısını isteği zaman

Minnet sahibi yaratıcı onun yanına gelir

Sürekli Emîr'in huzurunda söze gelen benim gibi biri için

Hangi mekan ondan daha iyidir

10 Sanki Emîr'i övmek için

Saygıyla yüz binlerce dil ve ağız açılmıştır

Emîr Nizâm vatan komutanlarının efendisi,

Tek bir bilim adamı gibi O, her bilimde vardır

Gümüş ve altını kendinden uzaklaştırır, (oysa) sen

Onun cömert elinin altın ve gümüşe düşman olduğunu sanırsın

Kurban bayramında kurbanlık kesilene kadar,

Düşmanı onun önünde yenilgiye uğramıştır

---

⁴⁹¹ Bu beyitleri söylediğinde 15 yaşından fazla değildir. Emîr'in de kendi yaşındaki olan, sanat ve fazilete sahip birinin bulunamayacağını onayladığını ifade etmiştir.

8. Nâşîru'd-dîn Şâh'ın Övülmesi (28. Kaside)

1 Hilekâr feleğin hilesinden emin olma
Çünkü onun hilesinden emin olunamaz

Arzu evi karanlık görünür,
Çünkü her iki göz ondan aydınlanır

Eğer soru sormak istersen sağır,
Cevap vermek isterse peltek olur

Onunla doğru dostluk olmaz
Onunla açık seçik düşmanlık olmaz

5 Biri nedensiz yere bazen dosttur
Biri sebepsiz yere düşmandır

Secde edilen itibarsız put gibi gösterir,
Secde edilen sevgili (ise) onu Brahman⁴⁹² gibi gösterir

Bedenin sıkıntısı bilginleredir,
Bilinen sıkıntı (ise) bilgisizleredir

---

⁴⁹² Brahmanizm: M.Ö. yaklaşık II. yüzyıla doğru Brahmanların kurduğu bir dindir. Brahmanlar ise Hint kosmolojisinde piramidin en tepesinde yer alan insanoğullarıdır.

Birinin taze ve yeni ürünü var,

Birinin harmanı ateş aldı

Biri parlak ışığa güler,

Biri Behmen⁴⁹³ bulutu gibi ağlar

10 Biri karanlık gecenin aydınlık günü,

Biri aydınlık günün karanlık gecesi

Biri rutubetli yatağı sığınak yapmış

Biri Ülker yıldızını⁴⁹⁴ evi yapmış

Birisi, gece ve gündüzün çıplaklığından inliyor,

Biri renkli ipeğe sarınıyor

Birine mutluluktan mutluluk doğruyorsun,

Birini (ise) matemden dolayı feryatla süründürüyorsun

Birine gönül kasesinde şarap,

---

⁴⁹³ Behmen; Öfke ve kini teskin eden bir melektir. Ayrıca İrân takviminde miladi “21 Ocak-19 Şubat” tarihlerine denk gelen bir ayın adıdır.

⁴⁹⁴ Süreyya ve Ülker yıldızı olarak adlandırılan yıldız kümesidir. (Yedi kız kardeşi, Peren ve Pervin olarak anılır) Boğa takım yıldızında bulunur ve Yahudilerce kutsal kabul edilir.

Birine beden kasesinde gönül kanı (sunuyorsun)

15 Birinin hasır mezarıdır

Birinin Rumî ipek makamdır

Biri şanslıdır,

Biri (ise) şanssızdır

Eğer Aristo⁴⁹⁵ ile eğlence meclisinde bulunduysan

Ve eğer Peşeveten⁴⁹⁶ ile savaş meydanında olduysan

Çin'e ya da Ermenistan'a kaçsan da

Talihin yoksa gönlün daralır

Ne güzel o talihle arkadaş olana,

Ölümsüz minnet sahibi yaratanın uygun görmesi (ne güzel)

20 Bir saat olsun gönlü rahatlatmak istemez,

Bir an olsun beden huzurlu olmaz

Konaklar kazanma peşinde seyahat eder,

---

⁴⁹⁵ Aristo Toteles, ünlü Yunan filozoftur.

⁴⁹⁶ Zerdüştlüğe mensup, cesur ve kuvvetli bir genç olan Peşeveten, kendisiyle aynı düşüncede olan gençlerle birlikte dünyayı yenilemek için mücadele etmiştir.

Çünkü bir yerde kalmak kadının adetidir

Erkek kadına izin mahallede ve sokakta izin vermezse,

Erkeğin kadın üzerindeki fazileti nerede kalır

Belki kısmetin pencereden gelir diye

Gidip kadın gibi evde oturursun

Yoksa söylenen bu şeyi duymadın mı,

Sandal ağacı oduna dönüşür

25 Eğer inci denizden çıkmazsa,

Güzellerini boyuna asmazlar

İbn Kêlâkes'in⁴⁹⁷ söyleğini okumadın mı,

“Hilal dolunay halini alıyor tanık olmadınız mı”⁴⁹⁸

Su akmadığı zaman kötü koku duyulur,

(Su) aktığı zaman sade ve berraktır

Allah'a şükür bedenimi rahatlattı,

---

⁴⁹⁷ Ebu'l-futûh Naşullah b. 'Abdullah b. İbn Kêlâkes, 532 h.k. yılında dünyaya gelen ünlü bir Arap şairdir.

⁴⁹⁸ Arapça yazılan bir beyittir.

Hepsi bedene yük yüklemişti

Yolun zorluğundan zarar görmemiş

Eşkiya korkusundan bir tokat yememiş

30 Her zaman seyahat niyetim var

Her zaman bellirli bir mutluluğa sahibim

Padişahın parlak çehresini öven ağzın kaderi,

Onun vereceği emre bağlıdır

Melik Sultan Muzafer'in⁴⁹⁹ veliahtı,

Padişah, aslan avlar, fil asar

Padişah iyi huylu, temiz kalpli

Padişah temiz giyimli, temiz din (sahibi)

Aslanı yere seren Milâd Şâh'in⁵⁰⁰ gecesinde,

Senin bahtın açıldı ey Hıdiv⁵⁰¹, mutlu yaşa

---

⁴⁹⁹ Muzaferu'd-dîn Şâh'dan bahsedilmektedir.

⁵⁰⁰ Gorgin'in babasıdır.

⁵⁰¹ Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan sonra Mısır valilerine verilen ünvandır. (bkz. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, C.I, 7. bs., Ankara, 1983, s. 527)

35 Saltanatlık onun elindeki övünen kılıçtır,
Saltanatlık onun başındaki övünen taçtır

Büyük padişah Nâşiru'd-dîn Şâh'ın,
Dokuz felek gizlidir

Böyle bir şehzade anneden doğdu,
Onun benzeri (ise) kısır dünyanın annesinden (doğdu)

Onun çehresi sayesinde devletin çehresi parlaktır,
Onun adından dolayı milletin adı şanlıdır

Tamamen çeşitli mücevherle dolu eli nerede
Hiç yol olmayan madende onun kılıcı nerede

40 Eğer demir (den olan) dağa onun hükmünü okursan,
Demir dağ, Ceyhun ırmağına döner

O talih gelinine sahiptir,
Talih ve şereften ona bilezik getirir

Kuvvet meydana çıkıldığı gün görülür,

Ancak iyi köşke çıktığı gün görülür

Can düşmanını ve hısmını överken,

Sen dağ gibisin ve güçlüsün dersin

Ey padişah bu söylenenler adettendir,

Çünkü babaya oğulunu överler

45 Ben seni babana överim

Çünkü böyle bir baba senden dolayı mutlu olur

Onunla saltanatlık tahtı şereflendi

Senin adalet sarayın onunla süslendi

Onun ömrü de dahil, her şey Allah'ın elindedir

Bekâsı, ebediyete kadar (hep) yanındadır

Her kim onun makamına ters düşerse,

Onun önünde yakan bir kirpik olur

Bağışlama gününde cömertlikte,

Beş dil, beş tırnak var diye söylersin

- 50 Her kim akıntıda derman ararsa,
Herkes senin dermanın bende der
- Padişahın kulları övgü hırsıyla
Hepsi beni şiir söylemeye mecbur etti
- Yegâne temiz yaratıcı, koruyucu,
Hepsi senin yaratılıştan şefkatli olduğunu gösterir
- Onun gibi devlet senin kapına koşar,
Taş sapandan dışarı fırlamış gibi (acele eder)
- Bu söylenen çok bilinen bir yanıştır,
Yaratanın gücü olmamasından bereket kaçır (derler)
- 55 Can düşmanın, şeytan hasmın,
Yaratanın gücü yok demekten uzak durmaz
- Behmen'in okundan Zabolestân'ın⁵⁰² (yok) olduğu gibi
Arzular sarayı senin elinden yok oldu,

---

⁵⁰² Zabol eyaleti olup, Belh'in güneyinde, Horâsân ve Sistân bölgesinin batısında ve Belûcistan'ın kuzeyinde yer almaktadır.

Savaş zamanında senin bir ova (dolusu) ordun,
Uçan kuşun önünde bir avuç darı gibidir

Vise⁵⁰³ gibi Kâren'den kaçtı,
Kâren senin korkundan kaçtı

Sadece Kâren senin korkundan kaçmaz (kaçmakla kalmaz)
Yine ödülün Kâren⁵⁰⁴ dağıysa,

60 Şişman tavuğun ateş dolu ahından dolayı,
Bedenin yiyeceğine düşmanın kalpti

Halk konuştuğu sürece,
Gorgin'in Bijen'i⁵⁰⁵ kıskandığı yankılanır

Bijen'in, Miyân-ı Çâh'ın⁵⁰⁶ şiirlerinde geçtiği gibi,
Gorgin de senin makamında sonsuza dek yaşar

Ne Menije⁵⁰⁷ gibi onu yakalarsın

---

⁵⁰³ Senendec kasabasının nahiyelerinden biri olup, Bahtiyârî'nin güneyinde yer almaktadır.

⁵⁰⁴ Mazenderân'da yer alan bir dağdır.

⁵⁰⁵ "Menije ve Bijen aşk hikâyesi" Firdevsî'nin aşk konulu şâheserlerinden biridir.

⁵⁰⁶ Kelime yanlış yazmıştır, kelimenin aslı "Miyâh-ı Çâh" olup, bu şahsiyet katip ve şairdir.

⁵⁰⁷ Efrâsiyâb'ın kızıdır ve Bijen ona aşık olmuştur.

Ne onu Tehmten⁵⁰⁸ gibi yardımcın (yaparsın)

Arapça gramerdeki Lem ve Len harfi

Görevlendirme ve sağlamlaştırma harfi olduğu sürece

65 Sen devlete haber veren görevli olursun

Sen düşmanın boyunlarını kurtaran olursun

Adalet eliyle zulümün kökü kazınır

Dost yumruğuyla düşmanın sırtı kırılır

Eğer bazı kafiyeler tekrarlanırsa,

Ve eğer nun harfinin münevvin⁵⁰⁹ redifine sıra gelirse

Gıyabında bu sanatın hocasından

Şahsen özür dilerim

Menûçehrî bu yöntemi sana söyledi

“Bir gece saç kucağa düşmüş”

---

⁵⁰⁸ Rustem’in lakâbıdır.

⁵⁰⁹ “nun” harfine (ن), (ن), (ن) işaretleri eklenerek tenvin yapılması anlamına gelmektedir.

70 Hâkânî bu vezni böyle söyledi

“Benim gönlüm senin selametini kabullendi”⁵¹⁰

9. Sevgisiz Siyah Göz (31. Kaside)⁵¹¹

1 Ey siyah göz sen bu günahkâr bakıştan ne gördün ki

Siyah göz sana baktığı zaman şaşırıyorsun

Kim biriyle sokakta karşı karşıya gelirse,

Kim ister istemez birbirine bakarsa

Senin gözlerinin yanında benim bu gözüm günahkârdır

Diğerlerinin gözlerinde ise hiçbir günah yoktur

Sen emniyet teşkilatı ve hizmetlisine bir güvencesin

Eğer benim bu bakışımdaki hatamı biliyorsan,

5 Sorguya almak için kendi sarayına götür

İnceleme yapmak için beni sarayda tut

---

⁵¹⁰ Bu kasidenin aslını İrec, “Hevâü’l-muizz” adıyla kaleme almıştır ve sonunu şu şekilde tamamlamıştır: “Yazan ve söyleyen İrec b. Sadru’ş-şu‘arâ-yi Kâcâri, Sefer ayında, 1308” (bkz. Hâirî, s. 46.)

⁵¹¹ Bu kasideyi, Meşhed emniyetinde çalışan askerlerden biri olan ‘Abdu’l-hâlik Hân’a söylemiştir.

Her iki elimi kılıcının bel bağınla

Senden başkasının çözemeyeceği şekilde sıkıca bağla

Beni iki, üç ay gözaltında tut,

O iki katlı saç kıvrımında karanlığa hapset

Hırsızların giydiği o elbiseyi giydir,

Kaçak bakış atarak günah neden işledim

Hırsızların hepsi iki-iki, dört-dört sıra halinde,

Caddeyi düzenlemek için git yolun tozunu al

10 Ansızın kaçmaya niyetlenmeyeyim diye,

Biran olsun başımdan ayrılma

Yemin ederim kendi özgürlüğümde dem vurmam,

Ama meşrutiyet talep eder ve özgürlük isterim

Şahit aşkımın hikâyesini değersiz kılar diye

Seni sevdiğime dair bir şahit tutmadım

Senin sevginin ateşi benim çehremi şahididir ve bu öyle bir

Ateş ki başkalarının çehrelerinde (öyle bir ateş) görünmez

Ben kabul ettim, çünkü seni kalpten seviyorum

Benim kalbimin sırrından haberdar olan sendin

15 Doğru anladın, aşık olmak benim yaratılışımdır

Bu bana babamdan ulaşan miras, helal servettir

Nedensiz küsme, hızlı gitme, kötü söyleme

Sana benim gibi sevgili bulunmaz

Bana kaşlarını çatıyorsun, git ey beyaz göz

Vah ne yersiz yanlışlık oldu, git ey siyah göz

Sokakta bana selam vermiyorsun diye sana mı söyledi?

Benimle yolda yürümemen mi gerek diye söyledi

O, benden kaç ve onunla otur diye söyler

Çukurdan çıkmak istersin ve kuyuya düşersin

20 O arkadaşın sana kendine yararı olacak işini öğretti,

Senin dostunun elinden saklanmak için yaradana gidiyorum

Gerçekte benden başka senin için üzülen kim var?

Benden başka gerçekte senin için ah çeken kim var?

Eğer şehir güzelliklerle dolu olsa da benim dışımda,
Allah'dan başka kim var, o aynı şahsiyet (yine) seni ister

Benden daha usta keman çalan kim var?
Allah senin yaratılışında böyle bir ustalık kullanır

Özgür bir ay gibi benim dışımda kalem tutan kim var?
Ve ayın sonunda sana kendi maaşını getiren (kim var)

25 Yaşlılık dönemini zorlukla geçirir,
Sen de gençlik günlerini refahla geçirdin

Mesela eğer onun başı ve ayağı çıplak kalsa da,
Sana ayakkabı ve şapka alır

Ben senin o güzel yüzünü seviyorum
Emin ol ki bende cinsel güç yoktur

Seni istediğim için millî bahçede (Bağ-ı Millî) dolaşıyorum
Senin peşinden Nâdir Şâh'ın mezarına gidiyorum

Taş dağı senin yolunda göğsüme basarım

Taşı göğüse basmak yol sahibi olmaktan daha iyidir

30 Bugün bana küsmek istersin veya istemezsin, istesen de
İstemesen de benim gönlüme huzur veren ve sevinç akıbetimsin

Arak'da⁵¹² küçük dükkanda pelûze⁵¹³ satmaya hazırım

Şâh ile (yemek) yemeyen ben, seninle pelûze yerim

Her gün seni faytonla Gol-i Hâtmî'ye⁵¹⁴ kadar götürürüm

Ne yapayım bu şehirde bu güzergahtan başka bir yol yok

Eğer Şaderetu'l-tüccar⁵¹⁵ ve Dâniş'in⁵¹⁶ babası yol verirse

Seninle Nev Çâh'da⁵¹⁷ bir gece mutlu olunabilir

Bugün tiksinererek benim yanımdan geçsen de,

Bana arzu ve istekle geleceğini gör

---

⁵¹² Kerîm Hân Şehriyar Zend'in Şîrâz'da inşa ettiği büyük bir saraydır.

⁵¹³ Bir çeşit tatlıdır.

⁵¹⁴ Meşhed'in 2 km. güneyinde yer alan bir köydür.

⁵¹⁵ Tüccarların başkanı anlamına gelmektedir.

⁵¹⁶ Mîrzâ Hüseyn Hân İsfahânî, İranlı şair ve bilim adamıdır. (1286-1362) Yaşamını Osmanlı ülkesinde, çoğunlukla İstanbul ve Ankara'da yaşamıştır. Osmanlı Türkçesiyle birçok eser kaleme almıştır.

⁵¹⁷ Meşhed'in kuzeyinde yer alan bir köydür.

35 Ağızlardan çıkan “Şen ile Tabeke”⁵¹⁸ anlaştı deyiminde olduğu gibi,
Aramızdaki anlaşmayı bozduğunu gör

Bugününe şükür et, sevenlerin değerini bil

Yazılar olsun, sonuçta ne faydası var diye ben söylemiyorum

Sen de Filânu’ d-dovle gibi,

Tıpkı ay gibi parlayan ensenin çevresinde tüyler çıktığını görürsün

Kuşkusuz sen sevgiyle davranırsın ve sevgi halkası oluşturursun

(Biz de) lütfunla birden elliye kadar öpücük sayarız

Topallıyarak gitme, inat yapma ve Îrec (gibi) olma, efendi ol

Kölelerine bundan daha iyi muamelede bulun

40 Bazen kapı aralığından benim nasıl olduğumu sor

Bazen benim şefkatimi de yolun başında gör

Ne benim gibi aşıklığa düştü, ne senin gibi maşukluğa düştü

Her ikisinin hatadan başka benzerliği olmadığına şüphemiz yok

Ya denizde, denizaltının içinde olursun,

---

⁵¹⁸ “Şen ve Tabeke” kelimeleri özel isimdir.

Ya da Zeplin'in⁵¹⁹ içinde ayın zirvesine gidersin

Eğer cennette sığınma arıyorsan

Sonunda benimsin, benimsin inşallah

3.1.2. *Gazellerin Tercümesi*

1

1 Kamer⁵²⁰, aşığın unutmasının nedeni değildir,

O çiçeğin anısını onun rüzgârı yok edemez

Değerli yaratanın yanında Kamer padişahı

Özgür ve neşe dolu felek onun merasıydı

Allah bu şekilde ve örnekle dünya halkını yarattığı zaman

Dikkatlice inceledi ve onu beğenmedi

Onda olmayan, harpın⁵²¹ kalbine vuran şeyi gördü

Kuşkusuz gönül Kamer'den soğudu ve onu gönderdi

---

⁵¹⁹ Hafif bir gazla doldurularak havada askıda kalma özelliği kazandırılmış, idare edilebilir balonlu hava gemisidir. Zeplini balondan ayıran en büyük özellik tahrik ve dümen sistemidir. Ayrıca Zeplin'de gaz olarak Helyum kullanılmaktadır.

⁵²⁰ İrec, bu gazeli Kaşan'da dünyaya gelen (1284-1338) ünlü şarkıcı Hanım Kameru'l-mûlk Vezîrî'ye atfen söylemiştir. “Hâc Emînu'l-tuccâr'ın misafirliği” isimli kasidesinde de bu sanatçıya övgüde bulunmuştur. Kamer'e çağdaşı Şadrevân Behâr ve Şeyriyâr gibi şairler de övgüde bulunmuştur.

⁵²¹ Bir müzik aletidir.

5 Allah'ın ona bahşettiği o iyilik yeterli olsa da,
Allah ona iyilik, garip bir güzellik de verdi

Sitem yolların hepsi onun için açıldı
İyi ahlâklıydı ve ona yol verdi

Eğer bahçeyi şimşir ağacına ve zambağa bırakırsa
Tüm şimşir ağacı ve zambak ona itaat eder

Bülbül senin sesini kışkandığı için boğazını yırtar,
Onun bu feryadının ne faydası vardır

2

1 Günler incinen insanı sakinleştirir
Örs kapı açma zahmetine girmez

Bedenimden yaratık gibi aşk dışarı çıktığında,
Bu bağımsız dostluğu kendimden uzaklaştırırım

Çocukların haberi dışında duyduğumu beğenmem,
Gerçekte sade söz kalbe etki eder

Ben mukettamat hediyesi için tamamen hazırım

Acizin işini bir süre saklarım

5 Ey bu gece şarabı sadelikle odada içen sen

Sana afiyet olsun ben de sade bir şekilde şarabı içtim

Sen de sonunda bizim gibi hanı ve evi omuzlayacaksın

Beni o hazır olan düğün kıyafetlerinden haberdar et

Eğer felek bana arkasını dönmek istiyorsa dönsün

Benim de sonuçta Ayetullah Zâde'm⁵²² var

3

1 (Hz.) İsa'nın eşiği⁵²³ her türlü sanattan haberdardır

Her eşek sanat sahibidir diye söylenemez

---

⁵²² Ayetullah Zâde Muhammed Necefi, “Kefayetun-usûl” kitabının yazarı Ahund Movlâ Muhammed Kazım Horâsânî'nin oğlu, meşrutiyet yanlısı ve aydın görüşlü bir insandır. Bu açıdan İrec, Ayetullahzâde'ye “Ârifnâme” eserinde tekrar yer vermiştir. (s. 85, b. 248) Ayrıca Kerbela şehitleri ve Hz. Mevla-yi Mutekiyân'ı övdüğü şiirlerin birkaç kıt'asını da Ayetullah Zâde'ye de hitaben yazmıştır.

⁵²³ Hz. İsa'nın Kudüs'e gidişi dört İncilde farklı şekillerde anlatılmaktadır. Yuhanna, Hz. İsa'nın Kudüs'e gidişi sırasında herhangi bir hayvana binip binmediği konusunda bir açıklama yapmaz. Markos ve Luka İncilleri, Kudüs'e gitmek isteyen Hz. İsa'nın, iki öğrencisini karşıdaki köye gönderip oradan getirttiği sıpaya bindiğini, yani onun sıpa üstünde Kudüs'e girdiğini yazarlar. Matta İnciline göre ise, karşığı köye giden öğrenciler, oradan dışı bir eşek ile yanındaki sıpayı Hz. İsa'ya getirmişler ve Hz. İsa, sıpaya değil, eşeğe binerek Kudüse gitmiştir.

Güzel ağızlı, güzel dudaklı, çevik ve sempatiiktir

Az yer ve az uyur, eğitimidir ve çalışır

Sanat sahibi olmayan o kişi, İsa'nın eşeğinin,

Dünyadaki eşeklerden haberdar olmadığını düşünür

Neresi duraklama vaktidir ve geçiş yeridir diye

Ağzını sebepsiz yere açıyor

5 Halkın yönlendirilmesi tüm peygamberlerin vazifesidir,

O da tüm eşeklerin peygamberidir

Ey yolcu adam ebedî seyahate onsuz gitme,

Çünkü O sana her koşulda yol arkadaşı olur

Ey zeki kişi, bu kasideden memduhun halini anla,

Çünkü ben eşeği methederek övünürüm

Seni övmemin dışında başka bir eşeği methetmem,

İsa'nın eşeği dışındaki her eşeğe lanet olsun

1 Sana canımı feda etmek istiyorum, kalbimin isteği budur

Seni beğenmemesinden korkuyorum sorunum da budur

Bugün benim katledilmemde güçsüzlük gösterme çünkü yarın

Katilim budur diye kimseye söylememem gerekir

Şefkatli olmayı nasihat eden putların (sevgililerin) aşkını bağışlama,

Uzun süredir benim mizacımın özelliği işte budur

Dünyanın rezilliğini gördüm ve insanların kötü namını (duydum)

Ey genç oğul senin sevinden kazancım işte budur

5 Asla senin mahallenden başka bir yere gitmem,

Benim bedenimde can olduğu sürece evim burasıdır

Allah'tan dostun yüzünü görmekten başka bir şey istemem

Kalbimin felekten isteği budur

Veliahtın adaletini senin cömertliğine tercih ederim

Tüm şahlar içinde benim adil padişahım işte budur

1 Gönlüm çok fazla terk edildiği için kırıldı,⁵²⁴

Denediğimde de Bengisu⁵²⁵ beni öldürdü

Ben bu yaşamdan bir şekilde incindim

EĞer  eker de olsa devam etmesini istemem

EĞer herşey çirkinlikler silsilesini görmek içinse,

Keşke bu ömür değerlilerle daha kolay geçse

Sen kaftana sahip olduğun için  v n rs n,

Bu her e eğin vücuduna uyacak bir elbisedir

5 Ah sanat kazanmadan gece ettiğim günlere!

Vah  algısız ve kadehsiz (geçen) ak amlara!

 mr nden geçen sadece bir andır,

Ve o başka bir zamanda kalıcı olur

Sonunda  ahların o tüm g rkemleri ve kanunları,

Defter sayfasında sadece birkaç satırlıktır

---

⁵²⁴ Bu gazeli Meşhed'de söylemiştir.

⁵²⁵   ildiğinde sonsuz yaşam verdiğine inanılan sudur.

Sonunda o ömrü dolduran servet ve para dışında,
Sadece iyilik ve kötülükten iki, üç satır bahsedilir,

Ey vatan, senin oğullarından
Senin yolunda ilerlemek istemeyen yoktur

10 Ne Şerifu'l-ulemâ⁵²⁶ beyaz gümüşten,
Ne baş vezir kırmızı altından vazgeçer

Eğer mahşer gününde bu iki ayaklılardan varsa,
Vah o karalık yoldan mahşere gidene

Eğer Peygamber ve Allah'ın arasındaki sürüde
O görevlilerden biri İranlı ise vay o hâle

Bunların hepsi dünya sahnesinde sergilenen rollerdir,
Yıldızın gözünde bir sinema gibidir

Eğer senin aşkına gömlek gibi yakın olursa,
İrec göğsünü tamamen parçalar

---

⁵²⁶ 'Ali b. Muḥammed Curcânî, 13. yy.da yaşamış İranlı bir bilgindir. (bkz. Mu'in, C.5, s. 225)

1 Oturuyordum ve güzel yüzlünün kapıdan gelişini gördüm

Kalk ve ruhunu, kalbi hazırla Emîr⁵²⁷

Güzelliklerle dolu memleketin görkemli Emîr'i,

Ne rüya gördün de bu fakiri aramaya çıktın?

Ayrılığının üzüntüsünden dolayı çok incindiğimi gördüğünde,

Bu yaşlı sevgiliyi yanına al

Onun ayrılığına dayanma gücü kalmadı,

Zamanında geldi, iyi ve çabukcak geldi

5 Şimdi kendisine esir olduğumu, esirin evinde de

Başkaldırı olmadığını gördüğü için savaştı

Kendisi aşıkların gönlündeki derdi bildiği için

Ona hicran akşamından şikâyet etmek gerekmez

Bedeni hastalık yakaladığında ne zordur,

Hastanın gözündeki nasıl bir nurdur

---

⁵²⁷ “Emîrî”, İrec’in döneminde yaşamış şair arkadaşı Edibu'l-memâlik-i Ferâhânî'dir ve mesnevilerden birini “Emîrî”e hitaben kaleme almıştır.

Madem ki şimdi geldi, gece yarısına kadar onu bırakma,
Geç buldun, eteğini hemen bırakma (çabuk kaybetme)

7 ⁵²⁸

1 Allah'a şükür şansına Hâdî'm ⁵²⁹ geldi

Hâc Şeyh Hâdî'den bir mektup geldi

Avarelikten sonra şaşkınlık vadisine,

İyilikler evinin lideri Hâdî'm geldi

Zenginlik isteyen bir ömrün sıkıntıdan sonra,

Fazilet ve cömertlik madeninden o Hâdî çıktı geldi

Ve onun olgunluk ve fazilet bulutlarının damlalarından oluşan

Bugünkü mutluluğumun nedeni olan bir mektup geldi

5 Bana o mektupta beklediğimden de fazla

Lütuf ve cömertikte bulundu

---

⁵²⁸ Muzaferî Kütüphanesinin basımı olan divanda bu şiir kıt'a başlığı altında s. 43-44'de yer almaktadır.

⁵²⁹ Huccetü'l-islâm Hâc Şeyh Hâdî Pîrcendî büyük mütehitir. Divanındaki şiirleri meclis metbuasında yer almış ve gazellerinden biri İrec'in divanına yanlılıkla dahil edilmiştir. İrec'in 16. gazeli, Hâc Şeyh Hâdî'nin gazelini hatırlatmaktadır. Hâc Şeyh Hâdî'nin gazel söylerken İrec'den etkilendiği de söylenebilir.

Her ne kadar o mektup maddî arzularla geldiyse de

Bize sofrada bahar mutluluğu yaşattı

Felek bildiği için muradıma ulaştım,

Dey⁵³⁰ ümitsizliğimizi ortadan kaldırmak için geldi

Beni evden dışarı çıkardı ve eve

Benim ustadım olan hüküm sahibi hazretleri geldi

Bunların hepsi bilindik kaderden olduğu için

Ümitsizliğimden dolayı hiç hayal kırıklığına uğramadım

10 Buluşma düşüncesi bir ganimettir

Bu kutlu kişinin seyahatinden bahsedildiğini gördüm

Onu överken çok şey söylemek isterim,

Sıra çirkin ve dar olan ... ven kafiyelerini çekmeye geldi

8

1 Şarap içtiğim zaman aklıma sevgilinin sevdası düşer,

İşin, işi doğurduğu tamamen doğrudur

---

⁵³⁰ Zerdüştlük dininde Ahura Mazdâ'nın bir sıfatıdır ve yaratacı anlamına gelmektedir.

Hiç kimseye kalbimde olandan bahsetmemeye çalıştım,
İçki içmek, kalpteki sırrı elinde olmadan açığa döker

Eğer beni onun üzüntüsünde sakın oturken görürsen şaşırma,
Bellirli bir çabadan sonra bir dinginlik çöker

Sevgilinin dudağına bir öpücük kondurduğunda hesabını tutma
Ben sözlerin sayılardan oluştuğunu gördüm

5 Göz bebeğinde toz zerrecikleri uçuşuncaya kadar
Yapabildiğin kadarıyla sıralanmış güzelleri seyret

O putun kötü karakterli ustadin peşinden koştuğunu görünce,
Yılanın kuyruğundaki o benekleri hatırladım

Her zor soruya sakın yumuşak cevap verme
Çünkü taşın ve demirin birbirine üstünlük tasladığı aşikârdır

Yaşlı biri yüzümün parlaklığını soldurdu,
Yaşlı bir mizaçtan güzel bir şiir nasıl ortaya çıkabilir?

Sonbaharda da bazen bülbüller öter ancak

Baharda onun nağmesi ne zaman duyulur

10 Onun bu durumunu neden araştırayım, boğulmaya ne faydası olur

Bu kez de denizin derinliklerinden mücevher çıkar

Bu memleketi tehlikeden kurtaracak kimse yok,

İş bilir birinin ortaya çıkması için yüzyıllar gerekir

Şehrin ekmeği⁵³¹ bizim çalışma azmimizden dolayı seçkinlik kazandı

Bu davanın doğruluğu her öğlen ve her akşam ortaya çıkar

Eğer senin gibi biri vezir olursa şaşırılmaz,

Nov Bahâr gibi bir gazete de yayınlanır sa şaşılmaz⁵³²

9⁵³³

1 Bana yine yabancı bir saksıyı hatırlattılar,

Yabancı çiçek bahçesindeki farklı çiçekleri aklıma getirdiler

---

⁵³¹ O dönemde ekmek, açlık anlamında kullanılsa da İrec'in bu şekilde kullanmasının gereksiz olduğunu söylenebiliriz.

⁵³² Mîrzâ, bu şiirinde memleketi, tehlikeden ve zorluktan kurtaracak kimsenin olmadığından şikâyet etmiş, bu davanın doğruluğu için akşam ve sabah çalışan “Nov Bahâr” gazetesini örnek vermiştir.

⁵³³ Şiir, kadınların gelişimi yolunda İrec'in çabalarının kıymetinin anlaşılması ve şairi teşvik etmek için Durratu'l-meâ'lî tarafından, okul öğrencileri aracılığı ile İrec'e taktim edilmiştir.

Dertli çiçek gibi soldum ve yine açtım

Bir sonraki kışa kadar bana mevsim bahardır

Beni tebrik etmek için farklı namelerle şarkı söylediler,

Yabancı bülbüller farklı bahçelerin zorluklarından bahsettiler

Cimrinin yabancı misafirleri ağırladığı gibi

Aşk da farklı düşünceleri kalbimden dışarı çıkarır

- 5   Böyle bir girişimle vatanın kadınları ilerme sağlar,
(Artık) İran'ın başka bir İran olması yakındır

10

- 1   Şarap kadehi eldedir ve çalgının nağmesi duyulur,
Güzel bir gecedir, Allah'ım onu uzun kıl uzun!

Bu geceyi nasıl kısa kesebilirim,

Dosta kavuşmaya hazırdır ve çalgı eğlencesine niyet edilmiştir

Nasıl kısa keseyim o geceyi, Sâ'dî şöyle söyler;

“Dosta uzun kavuşma gecesini gösterme”

Bu gece yüzünden hükümetin akşamı gündüze döndü

Bu gece yüzünden millete gün doğdu

5 Güneş ona arkadaş olmaya gelmediği için

Bu gece ay parladı

Bu gece mübarek, şehzâde Nuşredu'd-dovle,

Ev eşyasının görkemi ve değeri adına bir kutlama yapılmış

Nasıl bir kutlamadır! Vadedilen cennet gibi,

Dergahın dört köşesinde nimet ve refah kapısı açıktır

Çekel⁵³⁴ kapısının her tarafı güzelliklerle dolu,

Terâz⁵³⁵ aytaşı her yerde dans halinde

O tutuşturulan ateşin adamları,⁵³⁶

Kırmızı şarap, şarap kadehinin gümüş rengindedir

10 Şarkının ve türkünün nağmelerini her taraftan duyarsın,

Her nereye bakarsan şarkı ve müzik çeşitlerini duyarsın

---

⁵³⁴ Haliç'e güney ve doğudan, Tehs'e batıdan, Kırgısıztan'a ise kuzeyden sınır olan bir bölgedir. Çoğunlukla Türkler yaşamaktadır.

⁵³⁵ Kuzey Türkistan'da bulunan bir şehir olup, Firdevsî'nin şiirlerine de konu olmuştur.

⁵³⁶ Şair bu mısrayı, Kur'ân-ı Kerim'deki Bürûc süresinin 5. ayetinden alıntı yapmıştır.

Tebrik etmek için Zuhre yıldızı⁵³⁷ gökyüzünden,
“Kullarını gözeten şahın doğumu kutlu olsun” der

11

- 1 Şehzâdenin gölgesinde olduğum sürece Îrec'im
Yoksa Feridûn'un⁵³⁸ tacını giydiğimi mi söylersin⁵³⁹

Biz her ikimiz de şehzâde ve her ikimiz de Îrec'iz
Ancak ne o bir Îrec idi, ne de ben Îrec'im!

Yaradılışımı, onun yaratılışıyla kıyaslarım,
Anne ve babasından inatçılık aldı

Onun hançer kaşlarının yanında yer alayım dedim,
Ne yazık ki kötü talihim buna izin vermedi

- 5 Yeni bir tazla söyledim sakın şehzâde Îr.....
....ec'in yeni tarz şiirini unutma

---

⁵³⁷ Güzelliğin ve zerafetin simgesi olan yıldız kümesinin adıdır.

⁵³⁸ Hint ve İrân ortak kavimlerin büyük hikâyelerinden biri olup, bu hikâyede anlatılan kavmin padişahıdır.

⁵³⁹ Îrec, bu beyitleri Şehzâde Melik Îrec Ruknî'ye itaben yazmıştır. Bu şiiri kaleme aldığı dönemde her ikisi de Meşhe'dedir ve arkadaşlardır. Ruknî, Behbehân bölgesinde maliye dairesi başkanlığı ve bakanlık müfettişliği yapmıştır. (bkz. Hâirî, a.g.e. s.80)

1 Yaşlıyım ve genç olma arzusundayım,

Ev yıkıldı ve misafir hasretindeyim

Aşk kalıcıdır, üzüntüden saçlar beyazlar,

Küllerimin altında gizlice yanan ateşim var

Vaktinden önce keşke oğulların bağlılığını isteseydim,

Ben kadınların bağımsızlığında ısrar ettim

Kimilerinin ruhunun güneşi ya aşktı ya da yaşlılıktı,

Ne yapayım ben, bende hem bu var, hem de o var

5 O demirin ocaktan dışarı çıktığı gibiyim

Balyozun başında ve örsün altındayım

Her ne kadar yaşlıysam ve unutkan hafızam varsa da

Seni düşünmediğim bir an yok

Akıl ile hafıza kuvvet derecesinde birbirinin aynıdır,

Ancak yine de ben bu insanın alışkanlıklarına şaşırıyorum

Hiç kimse akılsızlığından dem vurmasa da,

Neden nazlı nazlı açıklar, çünkü ben unutkanımdır

Bana farklı bir ceza ve anlama zorluğu var,

Pişman kişilerin işaret parmağına sahibim⁵⁴⁰

10 Kötü şiir söylemek ve arkadaşlarına nispet etmek,

Tahrân halkından olmak bana yadigâr değildir

Benim Horâsân arkadaşlarımla⁵⁴¹ tamamı asil ve bilgindir

Horâsân aşığı olmam sebepsiz yere değildir

Her şair bir şeytana tabidir

Ben bu karışık beyinde iki şeytana sahibim⁵⁴²

13

1 Sevgililerden o kadar çok kötülük gördüm ki artık sevgiliden korkar oldum,

İşsizlikte öyle bir huy edindim ki artık işten korkar oldum

---

⁵⁴⁰ Şâdrevân Behâr'ın "İşlenmemiş günah için cezalandırdım diyorsun, Halkın şahadet parmağına pişmanım" beyitlerine benzemektedir. (Bahâr, divân/1:305)

⁵⁴¹ Çağdaş edebiyatçı Edîb Nişâbûrî olarak tanınan arkadaşı merhum Mîrzâ 'Abdu'l-cevâd Mu'arûf'a yazmıştır.

⁵⁴² Bir inanca göre önceki cahil Arap şairlerin şeytanlardan ilham aldıkları bilinir ve her şair şeytan sayılırdı.

Şapka tehlikelidir ve ondan korkmak gerekir,

Ancak bu tehlikelerden dolayı sarıktan da korkar oldum

Ne yılandan, ne akrepten ne de bu halkın antlaşma bozanından
korkarım

Allah dini peşinde olan o şahların şahından zarar görmekten korkarım

Ne yılandan, ne şeytandan, ne cadıdan korkarım

Üzüntüyü bir tarafa bıraktı, artık üzülmekten korkarım

5 Zorlamadan halk çalışmadığı için,

Benim elimden ne gelir ki artık ısrar etmekten korkarım

Söylenecek çok sözler var ve onları söylemek gerekir ancak

Ne yapayım iş tamamen değişti, artık varlığımdan bile korkarım

14

1 Biz senin aşkını canımızla aldık, altın ve gümüş ile değil

Aşağılık insan putların (güzellerin) aşkını altın ve gümüşle alır

Etraf amber ve miskin güzel kokusuyla doldu

Yoksa senin zülfün mü esti de geçti

Ya o sümbül ve zambak sana benzer,

Ya da senin zülûfünden dolayı sümbül ve zambak güzel kokar

Edep sahibi olan Mîr Nizâm,

Yüz tane cim dairesi çizerek kimi Tâ'lik yazıdan sınav yapmıştır

5 Onun kırık hattı doğru yemin etmekten daha zor,

Onun ölçülü sözü yetimin incisinden daha güzel

O vezir yükün üzerine oturduğu için

Alıcıya vezirler gibi talim yaptırır

O emir savaş meydanına gitiğinde,

Mars'ın kalbi ondan dolayı korkuya kapılır

Onun eziyeti aslanın vücudunu kötü bir posta çevirir,

Onun sevgisi çürümüş kemiğe ruh bağışlar

Kurban bayramını izzetle ve talihle geçirsin,

Bağışlayan, ödüllendiren Allah mübarek eylesin

15

1 O çok naz yapan sevgiliye kırıldım,

Ayağını yorganına göre uzat⁵⁴³

Sinirlenmiş olsa da,

O nazı terk et ne olur, olmasın, nazı terk et

Kötü gözden tüm halkın kaçınması gerekir

Ben iyi gözden uzak durmak için dolaştım

Şarap içtim ve bir kalbim var,

Şeyhten daha temiz namaz kıl

5 Ben kendi dilimden şikâyet etmem,

Sırrı gören gözdür

Sevgi bahçesinden korkulmaz,

Riyakâr dinciler gerçeği mecaz yapar

Bu hacılar dizgin yığınının doğru ilerler,

---

⁵⁴³ “Hayret” mahlaslı şehzade Şeyhu’l-reis Kaçâr bu vezin ve kafiye de şiir söylemiştir. Fesihu’z-zeman Şîrâzî bu gazelle merkezde yarışmaya katılmıştır. Vusûku’d-dovle de buna karşılık bir beyit söylemiştir. Meşhed’de vali olan Kıvâmu’s-saltâna’nın kardeşi Vusûku’d-dovle’yi yarışmaya dahil etmiştir. O dönemde İrec de o kafiye de şiir söylemiş ve Vusûku’d-dovle’yi methetmiştir. Ârif’de, İrec’in aksine Vusûku’d-dovle’yi hicvetmiştir. İrec, ona karşılık olarak başka bir gazel daha yazmış ve Vusûku’d-dovle’yi eleştirmiştir. Ancak bu gazelin tamamı günümüze kadar ulaşamamıştır.

Develerle Hicâz yoluna doğru yol alır

Sen bu şekilde değer kazan diye sana prova yaptırmadım,

Bakıcıya naz yapan senin gibi bir çocuk görmedim

Gönülde minnet ve teselli edici bir arzu olduğu sürece

O yemeği ekmek, peynir ve soğanla ye⁵⁴⁴

10 Hırs yoksa, şahlara ihtiyaç da yoktur

Hırsı terk eden kişi zamanının sultanı olur

Ne zorluktan fayda elde edilir ve ne de ilaç iyileştirir

Evet, işin düğümünü çözen ağlamadır, ağlama

Biz ülkenin hükümetine hizmet etme arzusundayız,

Bizleri putların (sevgililerin) yüzünü görme isteğinden kurtar

Vusûku'd-dovle'nin adaleti kalmadıysa

Aç gözlülükle halkın malına elini uzat

Çok baskı yapmaları ancak benim bedenimi canlandırır,

---

⁵⁴⁴ Bu beyitlerde Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen İsrail oğullarının durumuna atıfta bulunulmuştur. Allah'ın bu kavme gökyüzünden yiyecek verdiği ancak, kavim şükretmediği için minnetten yoksun bırakıldığı anlatılmaktadır.

Onun çağında baskı kalmadı, sen baskı yap

- 15 Düşmana bunu yapan dosta ne yapar,
Düşmanını böyle yücelt

16⁵⁴⁵

- 1 Yine gündüz bitti, inciten akşamdır ve ben
Sabaha kadar zincire bağlanmış gibi o zülûfün sevdasındaım ve ben

Bir başkası sarhoş kafayla sevgililerin kucağında uyuyor,
Uyanık olan o her gece öten kuş ve ben

En kısa sürede senin aşkın uğruna canımı vereceğim diye söylemişim,
Bundan sonra yaşadığım sürece bir özür borçludur ve ben

Dua, seccade ve sevgiyi şeyh düzenlemiş,
Ey Allah'ım her ne varsa hepsi de hile tuzağıdır ve ben

- 5 Dünya şâhlarının elinden tat alınmadı,
Bundan sonra uzlete çekilen yaşlının hizmetindedir ve ben

---

⁵⁴⁵ Bu gazel, Horâsân'a geldiğinde kaleme aldığı ilk eseridir. İrec, Kıvâmu's-saltana ile karşılaşmış ve Nizâmu's-saltana'nın yerine geçmiştir. Sonraları Kıvâmu's-saltana ile anlaşılamamış ve Nizâmu's-saltana ona övgü şiiri yazmaya başlamıştır.

Böyle güzel gazelle hile yapar ve işvelidir,

Pençe, pençe atmak aslanın gücüdür ve ben

Herkes esirlikten kurtarmak için önlemini alır,

Onun esiri oluncaya kadar da aldığı önleme bağlı kalır ve ben

Çabasından dolayı onu bağışlama, öğüt vermede sana yetiştin

Taktir ya sevgilinin ya da meydandaki yiğidindir ve ben

İsteklinin derdini güzel bir şekilde açıklayıncaya kadar

Geceden sabaha kadar temiz bir elbise gibidir ve ben

10 Memleketin düşmanlarıyla savaşır dedikleri bir şâh istiyorum

Bu iddiaları engellemek ise kılıcın işidir ve ben

Ülkenin iş düzeninde aşktan bahsetmek revaçta,

Yüceltilebilen bir liderdir ve ben

Vezir ‘Azim Nizâmu’s-saltana onun hizmetinden dolayı

Yeryüzüne ve gökyüzüne naz yapan bir oktur ve ben

Sanat ehlinin yanında bu gazelden bir, iki beyit (okunduğu zaman)

Eğer kafiye uygunsa özür dilemek gerekmez ve ben

3.1.3. İrec Mîrzâ'nın Divanında Yer Alan Mesnevilerin İsimleri ve Seçilen Bazı

Mesnevilerin Tercümesi

1. Ârifnâme
2. Zuhre ve Menûçehr
3. Edebî İnkilâp
4. Şâh Ve Kadeh
5. Manzum Yazışma
6. Oğula Nasihat
7. Manzum Yazı
8. İki Farenin Hikâyesi
9. Ayı Ve Avcılar
- 10.Çocuğun Yüce Hayalleri Konusunda Muhbîrî's-saltana Bey'in Kitabı İçin
Söylenmiştir
11. Aslan Ve Fare
12. Şair Bu Beyitleri Kapsamlı Olarak Kendisini Tasvir Etmek İçin Yazmıştır
13. İş Ve Çaba Zaferin Sermayesidir
14. Aşığın Hediyesi
15. Eleştiri
16. Tenkit Edene Cevap
17. Vezirlerden Biriyle Alay Edilmesi
18. Mezar Taşına

19. Öğrencinin Şikâyeti
20. Karga Ve Tilki
21. Ders Çalışma Aşkı
22. Çocukların Nevruzu
23. Müsteşarları Eleştirme
24. Yeteneksiz Çocuk
25. İsfahanlı I'timadu't-tüccar'ın Eleştirilmesi Hakkında
26. Şaniu'd-dovle'nin Övülmesi
27. Özlü Söz
28. Arzuların Kiblesi
29. Papağan
30. Kuyruğu Kesilmiş Eşeğin Arzusu
31. İki Dövüşçü Koç
32. Batı Hayranı Genç İle Söyleşi
33. Kötü Düşünce
34. Öfkeyi Yenme
35. Bilgisiz Hırsızlar
36. Doğal Konuşma
37. Faize İtibar
38. Deve Mührüyle Kafiyele Söz Söyleme Hakkında

3.1.3.1. Ârifnâme İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin Tercümesi

- 1 Canım ‘Ârif’in geldiğini duydum,
Eski arkadaşım Tahrân’a geldi

Mutlu oldum ve yeniden canlandım
Sonsuz mutluluk ve sevinç yaşadım

Eğer ‘Ârif gelirse kapıdan göndermesinler diye
Hizmetçileri uyardım, haber vermelerini istedim

Bu mevlevî- zat kimdir demediler,
Falan kişi böyle bir şahsiyetle tanışmıyordur (demediler)
- 5 Odasına yatak,
Lamba, havlu, sabun ve su koydum

Rakıları dikkatle düzenledim,
Kendi elimle dolabın içini topladım

Kağıt ve kalemi onun için hazırladım
Hamama girmesi için kıyafet (hazırladım)

Birçok civciv ve tavuk satın aldım

İhtiyaten iki tanesinin başını kestim

Kapıdan gelecek diye beklemeye koyuldum

Onu görmek bizi mutlu eder

*****

10 Ey ... şerefsiz ⁵⁴⁶

Kanlı bahçede oturduğunu bilmiyordum,

Dostlarını aramıyorsun,

Birinin seni ayıp sormasını istemiyor musun

Ve eğer ara sıra evden (çıkıp) şehre insan de,

Çamurda ayak izini dahi göremem

Ayak izini de kendinle birlikte götürürsün

Havadaki kuşları taklit edersin

---

⁵⁴⁶ Câ‘fer’-i Maḥcûb’un çabalarıyla Tahrân’da 1356 h.ş. tarihinde basılan “Taḥkik-i Ahvâl ve Âşâr ve Efkar ve Eş’âr-ı Îrec Mîrzâ ve Ḥanedân ve Niyâgân-ı Ū” isimli divanda, Îrec Mîrzâ’nın şiirlerinde kullandığı argo ve müstehcen kelimeler “....” işaretiyle yer almış, açıkça yazılmamıştır.

Git ‘Ârif çünkü hakikaten boş laftır,
Yoksa bana uğramaman bir tahlih midir?

15 Yoksa otuz yıl öncesi aklına geldi de
Yaranın izleri şikâyetçi mi olur?

Yoksa kendi evine küstün de mi
Şehrin kenarına yerleştin

Yoksa bahçede bir amacın mı var?
Sende mahmur nergisin izimi var?

Yoksa kucağında fulya çiçeği var da
Bizim sohbetimizi mi unuttun?

Yoksa uzun boylu selvi ile dinlendin de
Boş olan ellerden başını mı kopardın?

20 Neden perdenin arkasından konuşuyorsun?
Neden canlıyken bana kefen giydiriyorsun?

(Doğruca) Saf, temiz ve apaçık söylerim
Bendenizden korkmanın sebebi nedir?

Ben seni kendimden daha iyi tanıyorum

Seni bu duruma getiren benim

Senin o aptalca hayalin hakkında bilgim var,

Senin durumunla ilgili olarak bilmediğim zerre kadar gizli bir şey yok

Lale bahçesinin etrafında sen ...lerden,

Bu seyahatte biri yol arkadaşındır

25 Kollâ restoranlarının yanında göründün

Tahrân Ken'lerinin⁵⁴⁷ .... de çaldın

Ken'lerde .... akıllı olduğun için çaldın

Hepsini zeki olduğun için sergiledin

Sabahtan akşama kadar kedi gibi kuyruğunu,

Sürekli kaldırır ve sürtünürsün

Şimdi eğer benim yanıma gelirsen,

Benimle eskisi gibi arkadaşlık yaparsın diye korkuyorsun

---

⁵⁴⁷ Tahrân'ın kuzeyinde yer alan 14 km uzaklıkta olan kasabalardan biridir.

O kuyruğun minnetinin değerini anlarım,
Bundan sonra hayalinle ben öleyim mi?

30 Sen geç sinirlendiğimi söylemek istiyorsun
Bana da ıslak odun satıyorsun

Sen bizi yeteri kadar saf ve doğal tanırsın
Falan ise ... a hemen yeğen dersin

Neden her nerede bir sakalsız varsa
Sana hemen hısım ve akraba olur

Neden sende hiç tüy yok,
Neden herkes senin gibi... ve yok

***

Buraya dostun şiirleri ulaştığı zaman,
Herkes dost nasıl düşünüyor diye perişan oldu

35 Yarab çocuk oyunu nasıl bir oyundur,
'Ârif sen gidiyorsun ve halk ise hastadır

Neden bu gelenek bizim memleketimizden başka yerde yok
Ve eğer olsaydı (da) böyle molla olmazdı

Avrupalı böyle uzun boynuyla
Çocuk oyununun geleneğini ve yolunu yordamını bilmez

İran ülkesi eşeğin mahşer yeri olduğunda
Erkek eşek, erkek eşekle ilişkiye girer

Bu zekice yapılan şakayı duydu,
Heyecanla kalbinin derinliklerinde olanları (duygularını) dışarı çıkardı

40 Bu kavim örtünmeye bağlı olduğu sürece
Aynı garip şeylere giriftar olacaktır

Kızların örtünmesiyle üzerine ay doğar,
Erkekleri de gece karı-koca yapar

Sen o sevinçli ve güzel oğlanı görüyorsun,
Aşık olduğu için güzeldir

Kızını delirtinceye kadar da
Başörtüsüz kızı görmezsin

Bu örtülü olan, bilinenin, görünen bir kısmıdır

Ne Ârif, ne de halk (bundan dolayı asla) kınanmaz

45 Eğer ‘Ârif’in İran’a inacı varsa,

Yolculukta korkmaması mümkündür

Başın altındaki ... e asla yapmıyor

Ebedî’ye⁵⁴⁸ can ve kalp dışında başka bir şey bağışlamıyor

Sen olmadığı için ... tatını bilmiyorsun,

Bayrağa tükürürsün, her şeye ... değil

O mecliste kızmızı değer (bayrak) vardır

... dan konuşma ki ... yeniyor

Seni vatan aslı ... idi ve ... nedir

Neden vatan sevgisi kalbinde yoktur

50 Yoksa vatan duygusunun olmamasını mı istersin

Çünkü ... i ... esnasında sayarsın

---

⁵⁴⁸ Bender ‘Abbās’ın bir köyüdür.

Söyle o halkın yansıması olan ‘Ârif’e,

Sen duanın akibetini kaybettin

... yapmak ... konusunda düşün

Ancak kötü kokusu ile mastürbasyon, mastürbasyon gibidir

Ey Allah’ım ne zamana kadar bu insanlar uyuyacak,

Kadınlar ne zamana kadar örtünmenin esiri olacak

Neden sevgilinin yüzü peçenin ardında olsun,

Ey Allah’ım bu sırım üstünden örtüyü kaldır

55 Yoksa kadın bizim aramızda insan değil midir?

Yoksa kadın hayır ve şerri ayırt edemez mi?

Sen örtünün demirden olduğunu mu zannediyorsun?

Kadın işveli olursa, bu ona engel olur mu sanıyorsun?

Kadın seninle ilişkiye girmek istediği zaman,

Ona ne örtü, ne peçe engel olur

Kadınlara namus ve iffet zorunludur

Ne çarşafa, ne de şalvara gerek vardır

Yüzü kapalı kadında anlayış ve akıl bulunmaz

Tiyatro ve restoran namusu kirletmez

60 Eğer kadına uygun bir yer olsaydı,
Tiyatro ve güveç birbirinin aynı olur

Gübre ambarının dibinde otur,
Eyfel Kulesi'nin zirvesinde gibi olur

Tüm üstadların en büyüğü Nizâmî'den sonra
Câmî bu beyiti ne güzel söyledi;

“Peri yüzlünün, uzun süre beklemeye takati yoktur
Eğer kapıyı kapatırsan küçük delikten başını çıkarır”

***

Neden benden dolayı yüzünü örtmen gerek,
Yoksa ben kedi, sen fare misin?

65 Ben ve sen, her ikimiz de sonuçta insanız,
Sonuçta her ikimiz de yaratılanlar içinde aynıyız

Konuş, dinle, bak, kalk, otur

Sen de benim gibisin, ey sevimli can!

Bizim gözümüz için,

Seni o güzel yüzle yarattılar

***

Peri yüzlü bu sözlere çok şaşırdı

Yerinden kalktı ve hızlıca bana dedi:

Ben yüzümü namahreme mi açayım?

Git bu sözleri söylememiş ol

70 Bu şehirde ne sapık insanlar var, vah vah!

Ey Allah'ım uzak et, Allah Allah!

Bana çarşafı başından çıkar der,

Ne yüzyüzlüktür bu, Allah'u Ekber!

Cehenneme git! Yoksa ben fahişe mi olayım?

Başkasının yanında örtüsüz fahişe mi olayım?

Bu oyunda senin isteğın,

Benim yüzümü görmek, senin yüzüne de tükürölmesidir!

İlahî, eğer kocamdan başkasına yüzümü açarsam,

Kocanın hayrını göremem

75 Git, defol ne yüzşüz ve görgüşüşşün

Benimle böyle konuşacak nasıl bir yüz var sende!

Eşimin kardeşı,

Yüzümü görmek ister ama eşim izin vermez

Ben Tahrânlı kadınlardan olmam

O bildiklerinden olmam

Defol bu tuzağı başka kuşa kur

Nasihatını da kız kardeşine ver

***

Ey Allah'ım ne zamana kadar sessiz oturalım

Ben bunların hepsini senin gözünden gördüm

80   Dünyada bulunan zerrelerin hepsi de senin gücün sayesinde

Tüm doğruları sen bilirsin

Neden bizi sıkıştırırsın?

Neden bizle uğraşmaktan vazgeçmezsin?

Cimri ve bonkör olmak senin elindedir

Namus bağışlayan ve şevkat gönderen sensin

Sen bu din adamını ve mollaı yarattın

Sen bizim halkımızın uyukladığı esnada koştun

Ey Allah'ım yoksa işsiz misin de,

Yılan mahlukuna bu bahçeyi gösterdin?

85   Neden her yerde çirkini gördün?

Neden biz Müslümanlara seçtin?

Bey ve mösyö arasında ne fark var?

O, bu çile ve dert sahilinde boğulur

En beğenilen (Ahmedî) dine süs yeterli değil midir?

Bu çalı çırpının gitme zamanı değil midir?

Gel bizim üzerimizden üzüntüyü al,
Molla eşeğinin yükünün altından kurtar

***

Benden incinme çünkü bu gece sarhoşum
Sarhoşken sana küstahlık ettim

90 Ey kardeş, bu gece zilzurna sarhoşum,
Ne yapmalı bilmem ki, ayyaşım.

Aşırı sarhoşluktan elim kalem tutmaz,
Göz kapaklarımı bir sıksam şarap damlar

Sofra başında öyle sarhoşum ki,
Elim ağzımı bulamaz

Bazen kapıya çarparım, bazen duvara
İki ayağım lam-elif gibi birbirine dolanır

Su doldurulmuş yeni testiler gibi

Gözeneklerimden ter fışkırır

95 Üstümde elbisem olmasaydı

Yastığım tere boğulurdu

Kibrit yakmak istesem de

Alkol gibi yanmaktan korkarım

Saman da, samanlık da benim olduğu halde,

Bu kadar yemenin sebebini bilmiyorum

Ben Îrec değil artık şarabım,

Beni katı sanmayın, bir suyum

***

Dehhodâ'ya aynı ölçüde nimet verir,

Çâsım Kûr'a da böyle yüz (tane) verir⁵⁴⁹

100 O bilgisizlere, yüz tane bilginin şaşırp kalacağı

Öyle bir gün ulaşır

---

⁵⁴⁹ 'Alî Ekber Dehhodâ, Îrec'in yakın arkadaşlarından biridir. Çâsım Kûr Mîrzâ Hân Azerbaycanî Kıvamu's-saltana'nın hizmetçisidir ve bir gözü kördür.

Bu dünyada oradakinden bulamazsın,
(Sadece) Bir kitap ve bir şarap⁵⁵⁰ bulunur

Eğer kitap varsa dostun üzüntüsünü daha az çekersin,
Çünkü her dosttan daha çok dert ortağı olan odur

Ne gammazlık bilir, ne kötöleme
Ne kimse ondan, ne o kimseden korkar

Geç coşup, çabuk giden dostlar gibi değildir
Para arkadaşı ve pilav heveslisi değildir

105 İstedğin vakit seninle birlikte oturur,
Senden bu tür ricalarda bulunmaz

Sana öyküler söyler,
Eskilerden hikâyeler anlatır

Ne kötü huyundan vazgeçersin,
Ne de ‘Ârif gibi ona doyarsın

---

⁵⁵⁰ Şair “Kitâb ve yek kitâbî” olarak yer verdiği beyitinde, “Kitâbî” kelimesini “mey/şarap” anlamında kullanmıştır.

***

Benden uzakta olan bu seyahati yaptığında,
Ârif, hakikaten kaç yaşındaydın

Yoksa ... burası kuraklıktı da derviş
Seni ... yaparım diye mi korktun

110 Jandarmanın yanında yer aldın
Mûsâ 'ya bir masalcı seçtin

Gel bugün birbirimizin kıymetini bilelim
Bu dünyada ebedî (dost olarak) kalalım

Yaşadığım sürece gel, şımarma
Çünkü yarın benim için üzülürsün

Ölümümden sonra üzüntü çekersin, gözyaşı dökersin
Mezarıma lale ve sümbül ekersin

***

Ben ‘Ârif’den bu son günlerde,
İnanılamayacak bir şey gördüm

115 ‘Ârif gel de başa dön
Beni daha yoğun birlikteliğe boğ

Millî bahçe tiyatrosunda,
Yaratalıştan var olan akılsızlığını sergilediğini duydum

Halk tiyatrosunda,
Aptallıklığını gösterdiğini duydum

Sözü kötü yere sürükledin,
Ağızdan çıkanları ilgisizce dinlediğin yeter!

Ne söylediğini söylemiyorum, utanırım
Senin sevgisizliğinden ben utanırım⁵⁵¹

***

220 Son derece kötü şiirler yazdın
Yumruğunu çok gösterdin

---

⁵⁵¹ Ârif’in tiyatro oyunu sırasında Feth’alî Şâh’a söylediklerini kastetmiştir.

Kardeşim burası Horâsân'dır

Burada söz söylemek o kadar kolay değildir

Horâsân'da akıllı insanlar vardır

Horâsânlının iki dudağı, on kulağı vardır

Onun bütün öğrencileri sadece yedi kıraat (bilir),

Hafızları izleyicileri değil, aynı zamanda kabiliyetlidir

Her toplulukta türlü faziletlerden nasibini almış olan

Bir bilgin, bir yazar bulunur

225 Horâsân, Nîşâbûr gibi bir yerdir

Pîşâver'den ⁵⁵² yüz kat daha ileridedir

Kitap ehli senin saçma şiirlerini okuduğunda,

Sana bıyık altından güler

Bazıları sana alkış tutar

Onlar ya senin gibi cahil, ya da sarhoştur

---

⁵⁵² Pakistan'ın ünlü şehirlerinden biridir.

İhtiyar kadın süsle, takıyla nasıl güzelleşir,
Senin şiirin de yazının zoruyla güzelleşir

Ey gönül, ey gönül, eğer şiirinde zorluk
Olmasa da imdadına ulaşır

230 Git ‘Ârif, senin sevgini (kalbimden) attım
Kazvînli olan her sakalı yoldum

Ârifnâme bu noktaya ulaştığında,
Arkadaşlardan biri kapıdan içeri girdi

Her ne kadar ‘Ârif kötü dilli ise de
Yine de sizlere misafir olarak gelmiştir dedi

Misafire iyilik ve şefkat gerek
Her ne kadar ‘Ârif ise de saygı gerek

Gönülde bundan daha fazla kırgınlık gerekmez,
Bazen ... boş vermek gerekir

Gel ‘Ârif tekrar dost olalım
Bir bendende, iki can olalım

235 Ben seni severim ‘Ârif’ciğim
Bu sevgiden dolayı da arkanda dururum

‘Ârif’ciğim ben sana kul olurum
Sana yaşadığım sürece dua ederim

Yaşamdan biraz tat alabilmen için
Gel sana bir öğüt vereyim

Senin bu sapıtmış siyasetle ne işin olur,
Neden engerek yılanının kuyruğuna basarsın

Git bir süre ... kapısına as
Kendi yararsız başını incitme

240 Adaletin şerrinden yasa istiyorsan,
Asla ordu ve yasadan söz etme

Halk siyasette hile yapar,
Ne benim ve ne de senin gibi temiz değildir

Hepsi şarlatan ve dolandırıcıdır

Her yeri ve her şeyi bozan onlardır

Her türlü değişikliğe hazırdırlar,

Bazen meşrutiyet, bazen de saltanatlık taraftarı olurlar

Sen Mollâ Rûmî-yi Kâzvinî,

Gerçi sen de orada bir mum gibisin⁵⁵³

***

245 Ben ve sen en kısa sürede onun şerrine uğrarsınız

Çünkü hem yalnız, hem de dostsuzuz

Biz bu insan türünden farklı olduğumuz için,

Düşmanlığın belirtisi ve belanın hedefiyiz

Bilmiyorsun burası İran'dır

Burada akıl ve iman açık artırmadadır

Bilmiyorsun İranlılar nasıl bir türdür,

---

⁵⁵³ İrec, siyasîleri eleştirdikten sonra Ârif'i de onlara benzetmiştir. Kâzvinli Mollâyî Rûmî'nin hikâyesine atıfta bulunmuştur. Bu hikâye, Mevlânâ Celâle'd-dîn'in divanında yer almaktadır. Kâzvinli Mollâyî Rûmî, İranlı araştırmacı ve bilim adamı olup (Tahrân 1294-1368 h.k.) Şeyh Fazullah Nûrî ve Şeyh 'Alî Nûrî'den eğitim almıştır.

Bilmiyorsun bu tür ne kadar yüksektedir

Vatanın ileri gelenlerinin aptalığından dolayı

Vatana akıllıca bir yön verilmez

250 Biri İngiltere'den öğüt alır,
Diğeri Ruslarla birlikte çalışır

Tüm beyinlerde İran, Rus ve İngiltere'nin malıdır

Diye alçakca bir düşünce vardır

Bizim aramızdaki büyükler böyledir,

Onların azınlıkları bile bunlardan daha azdır

İleri gelenler seçilen hırsızlardır

Ancak bu grup ise zorunlu hırsızdır

Kölelikten başka bir yolları yoktur

Artık bu alanda önderlik yoktur

***

255 Benim eğitimimin başında bu söylenir,

Celâyir-nâme, Kâimmağâm'ındır (diye söylenir)

Eğer Kâimmağâm bu yazıyı görürsen,

Celâyir-nâme'ni yırtarsın⁵⁵⁴

Bendeniz Celâyir'i, Celâyir yaptım

Celâyir-name'yi ben canlı tuttum

Şaka olsun diye birkaç tane saçma sapan söz söyledim

İnşallah arkadaşlar bana kırılmaz

İki ünlü Arapça beyit söylerim

Çünkü ilim ehliyim, (artık) mazur görsünler

260 Eğer sen benim düzenimde bir bozukluk görebilirsen,

Kelimeler kifayetsiz kalır

Eksikliğini yüzüme vurma,

Bu dansımı dünya insanlarını canlandırmak için yaparım⁵⁵⁵

---

⁵⁵⁴ Kâimmağâm'ın şaka ile karışık olan "Celâyirnâme" mesnevisi, merhum Vahîd-i Desgirdî'ye gönderilmiş ve Armagân dergisinde yayınlanmıştır. "Celâyirnâme", İrec'in "Ârifnâmesi"ni söylemede ilham kaynağı olmuştur ve kendi mesnevisini onun manzumesinden daha üstün görmüştür. Bunun da çok yanlış olduğu söylenemez.

⁵⁵⁵ Şair, son iki beyitini Arapça olarak kaleme almıştır.

3.1.3.2. Zuhre ve Menûcehr İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin

Tercümesi (2. Mesnevi)

- 1 Sabah henüz güneş doğmamış
Nergisin gözü uykudan açılmamış

Canlı ateş rengi çiçek misk kokulu
Çimen şebnemle elini ve yüzünü yıkamış

Nemli yüzünü kurutmak için
Seher rüzgarı havlusunu bekler

Ay yüzlü ordunun göz ve ışığı olan
Subay, ay gibi bir güzelliğe gider
- 5 Kılıç sahibi ve güzellikten bir eser olan,
Hilalin güzel mahmuz kulu

Gökyüzü yıldızı onun aporet aşığıdır
Zuhre de onun kucağının isteklisidir

Onun çizmesi gibi parlak ve aydınlık olan

Her düğmesinde bir aslan yatmaktadır

Şapkasının etrafına kenarlık dikilmiş

Ve o kenarlık ayın şekline benzemiş

Yaşayanlar için kement dokunmuş

Onun kemendinin adı ise omuz kordon bağı olmuş

10 Baba onun adını Menûçehr koydu

Onun endamı çiçeğin dalından daha tazeydi

Güneşten daha parlak yüzünle,

Gözünü aç ve uykudan uyan

Günlerden, güzel bir Cuma günüydü

Olağan işlere esir değildi

Kalbin isteği ve arzusu doğrultusunda,

Güzel gününü akşam etmek istedi

Çünkü sayısız hevesler bir yana,

Avlanmak dışında başka isteği yoktu

15 At ve silah ve fişek istedi
Hayvan ve av peşine sahraya fırladı

Gücü kuvveti sayesinde,
Her ne kadar koyun ve ceylan varsa vurmaya gitti

***

Bir taraftan da o sabah vaktinde
Zuhre ay yüzlü vatan kızı

Aşık tanrısı⁵⁵⁶ ve nazın yaratıcısı
İnsanları muhabbetle eritmektir

Onun tabiatı aşıklığı öğretmek
İnsanoğlu harmanını yakmaktır

20 İşinde yorgun ve acizmiş
Düşüncelerindeki gibi perişan ve şaşkınmış

Yorgunluğunu atmak istedi
Bir, iki, üç saat işini bıraktı

---

⁵⁵⁶ Metinde “الله” olarak çoğun anlamında yazılmasına rağmen tekil anlamda kullanılmıştır.

Bahçede dolaştı ve çiçeği izledi

Taze çiçeğe baktı, mutlu oldu

***

Dinlenme yerinden dışarı çıktı

Menûçehr'in olduğu tarafa doğru gitti

Kaynak suyunun başında bir ağacın altında

Süvari ile göz göze geldi

25 Keskin bakışı onu etkiledi

Evet, keskin bakışı etkilidir

Titremeye başladı

Onun sevinç dolu yüzünden renk uçtu

Bir gönüle yüz gönül esir olmaz

Cesur gencin yularının kıvrımına

Gitti de ilk defa kalbi rüzgara kaptırdı

Yaradılışını hatırladı

Aşkın tabiatı bendedir dedi

Bu ne zayıflık ve çaresizliktir (dedi)

30 Ben büyük yıldızlardan biriyim

Neden zavallı oğlana alçak gönüllüyüm

Dünyada aşkın tanrısı benim,

Neden bana bu genç galip geldi?

Eğer ben perişan ve zavallı olursam

Tüm tanrıların önünde rezil olurum

Aşk benim elimde doğmuştur

Benim zülfümün kıvrımından oluşmuştur

***

Onun aklını başından almak için

Kulağına ve tenine dokunurum

35 Benim kaşımın bir hareketi

Onu bana doğru çeker

Aşk ve sevdıyla,

Ben yaratılanları birbirine düşürdüm

Kendi işimi iyi yapabilirim

Onu aşkıma giriftar ederim

***

Ey ay ve yıldız gibi olan oğlan selam sana dedi

Allah seni nazardan korusun!

Ey yaratılandan daha iyi ve seçilmiş olan,

Belki benden de daha beğenilmiş olan

40 Ey seni yarattıktan sonra seni yaratanın

Ortaya çıkardığı yeni bir aşk gibi olan

Ey güzellik bahçesinin güzel meyvesi,

Görkemli çimenin kırmızı goncası olan sen

***

Sensiz dünyanın hiçbir sefası yoktur

Ümit bahçesinde su ve hava yoktur

Nereye gitme amacındasın ve senin adın nedir

Bu dağın ortasında senin hedefin nedir

Keşke o belirli olan amacından vazgeçseydin de

Bu kaynağın başında biz isteğimizi alsaydık

45 Bu yeşillikte ben ve sen birlikte,
Bu sabah vaktinde birbirimizi tanıyalım

***

Sana sayısız tatlı öpücük veririm

Sana yüz bin tane tatlı hikâye anlatırım

Dağ ve ovada ceylanın peşinden gitme,

Ceylan gözlüyü de üzme

Dağların derinlikleri bugün sıcak,

Ceylan avlamaktan vazgeç

***

Eğer heyecan yaşamak istiyorsan

Kalbin nasıl istiyorsa öyle yap

50 Bunları ondan dinle Menûçehr,

Ondan sana sevgi gelmez

Ruhu genç, aynı şekilde kalbi de temizdi

Şarap ve sevgili isteğinden vazgeçmişti

Birazcık boyu uzun olmasına rağmen,

Onun yaşı on altıdan fazla değildi

Aşkın keşmekeşliğini henüz görmemiş,

Sarhoşluğun lezzetini henüz tatmamıştı

***

Şüphesiz utandığından dolayı cevap vermedi

Yanlış buldu ve hata yapmadı

55 Dudağı oğlanın dudağına dokunduğu zaman

Baldan çok tatlıymış dersin

Zuhre tekrar konuştu

Dilberin mırıltısı başladı

Ey iyi çocuk çekinme

Hayır işinde duraksama

Benim sevgim sana benden selamdır

Görüyorsun ve atından inmiyorsun!?

***

Bazen on saniyeden az ya da çok (bir zaman zarfında)

Benden peşpeşe otuz öpücük alırsın

60 Bazen kendin bir öpücük bağışlarsın ve

Onun süresi otuz öpücük süresinden fazladır

İlk öpücük dudaktan gelir

İkinci öpücük kalpten gelir

Şimdi bak hangisini istiyorsan

Eğer her ikisi de senin isteğınse kabulümdür

***

Elini attı ve üzengi bağından çekti

Canını ve gaflet damarını eline aldı

İster istemez eğerinin başını çekti

Arkasından da onu yere çekti

- 65 Her ikisi yeşilliğın üzerine uzanmış,
Her ikisi dirseklerinin üzerine dayanmıştı

***

Onun bedeninde birkaç şey belirdi,

Sonra sıcak bir terleme bedenini kapladı

Yüzünü biraz arkaya doğru çekti

Gönülde ise çok garip, acayip bir şey vardı

Zuhre bu olaydan dolayı güçsüz düştü,

Öpücüğü iki dudağı arasında su oldu

Zamanında tatmadığın her türlü ıslaklık,

Sonra ağaç dalında suya dönüşür

70 Benden neden yüz çevirdin dedi?

Belki benden daha iyisini bulmuşundur dedi

Gönlünün istediği başka bir şey mi var?

Ya da benim dudağım tatsız mı sanıyorsun

Eğer kınından kılıcını yüzüme doğru çekersen de

Benden öpücük alırsın, ne yazık!

Senin dışında kimse benim öpücüğümü reddetmedi,

Hiç kimse bana bu şekilde davranmadı

Neden yüzünü buruşturursun yoksa ben çirkin miyim?

Belki de neden geldim diye üzgünsün?

75 Ben bu güzellik ve iyilikle,

Aşık ve mecnun küçük bir kızcağzım

Ey yeni meşguliyet, ben senin tuzağına düştüm

Av, bu tutulmadan daha iyi değildir

İyi bak, baştan aşağı çirkin bir şey var mı?

Uzuvlarımda küçücük bir kusur var mı?

Allah bana hiç eksiklik vermiş mi?

Hiç kimse benim gibi alçak gönüllü mü?

***

Sen benden güzel bir öpücük al

Eğer kötü olursa, yine yoluna git!

80 Naz yapma! Ben senden daha güzelim,
Ben senin sayende güzellik ve iyilikte önderim

Hayır yanlış oldu, sen daha güzelsin

Dünyada var olan her şeyin liderisin

Yüzünü buruşturma! İsteğime kulak ver,

Senden bedava istemem, borcumu öde!

Benim bu sözümde yalan yoktur

Eğer sen bana bir tane öpücük borç verirsen

Ona başka bir öpücükle karşılık vereceğim

Başka bir zaman da sana geri ödeyeceğim

85 Ben seni boşa bırakmam

Eğer öpücük vermezsen seni zorlarım!

Eğer öpücük vermezsen sana işkence yaparım,

Aşk susuzluğundan seni kebab gibi yakarım

Hayır yanlış oldu, beni bağışla ha!

Söz nezaketin sınırlarının dışına çıktı

Eğer benim sözüm sana zulüm ise de,

Ne yapayım senin aşkın beni böyle yaptı

Ben sana bedava öpücük ver demedim,

Tek öpücük ver ve iki tane al (dedim)

***

90 Ve eğer sen ne yapacağını bilmiyorsan,

Bu ustan Zuhre'den öğren!

Kal, sen avcı ol ve ben de av

Ben koşayım, benim peşimden gel

Ben senden korkacak av değilim,

Senin zahmetinin karşılığını veririm

Ok at, ben havada

Tutayım ve sineme yerleştireyim

Ben senin okunun peşinden her tarafa koşarım

Senin okun her ne tarafa giderse o tarafa giderim!

95 Göz göze gelince beni görmezsin

Yakın yerlerde saklanırım

Eğer bana gelirsen ve beni bulursan,

Sana her ne istersen veririm

***

Hatta yer yüzündeki herşeyi bırakalım

Her ikimiz de tek bir ruh olalım

Aydınlık ufuklarda seyredelim,

Yeryüzündeki halkın görmeyeceği uzaklara gidelim

Sen kedi ve ben de senin faren gibi olayım

Fare senin esirin olsun

100 Hoplayıp zıplayan ve ısırın kedi gibi ol

Beni fırlat, serbest bırak ve yeniden beni tut

Çocuk ol ve benim eteğimde uyu

Benim göğüslerimden süt iç

***

Ah ne korkunç derin sudur aşk!

Korkuyla dolu tehlikeli yerdir aşk!

Aşk ile tamamen yanan ve

İki dünyadan tamamen vazgeçmeyen kimdir?

İlk seferinde cesur genç o öpücüğü almaktan
Çekinir ve utanır

105 Ey Ay ve Jüpiter'in üçüncü cildi olan
Perinin kopyası dedi;

Çiçek, selvi ve yasemin hakkındaki anlatım ruhunu,
Bahçe ve çimen hakkındaki vurgulamaların tamamı

Senin yaratılanlardan daha üstün olduğunu bilirim,
Ancak insan mısın, yoksa peri misin bilemem

Bana bundan daha fazla işve yapma,
Avıma doğru gitmeme karışma

Dudağıma o kadar fiske vurma,
Yerinde kal ve dudağıma uzanma

110 Şaşıрма, hokkabazlık yapma
Yanıma gelme, elini uzatma

***

Benim yüzümdeki senin üzüntün müdür ya da kimin üzüntüsüdür?

İnsanlar bu üzüntünün ne olduğunu nereden bilir?

Bu zulmü bana yapmış olan kimdir?

Kadın yapar ama adam iftiraya uğrar

Benim dudağımın balından kimse emmemiştir

Benim kuruluşumda kimse otlamamıştır

Benim ilgili olarak asla hiç hayale dalma,

Benim ahımda kimseye sığınma yeri yoktur

115 Falan saksağan ile sabahleyin oturdum

Rüzgarda kulağıma bir haber getirmedi

Yüzüme bir bakış değmedi

Benim cevabımdan bir gönül mutlu olmadı

Benim cevabımdan dolayı hiç kimse perişan olmadı,

Benim mehtap gecem bir bulut görmedi

Benim aynam pas kabul tutmaz,

Kımıldamayan ayağım taşa değmez

***

Gönülde kadın için savaşmaya yer yoktur

Haram savaş, kadınların aşkıdır

120 Aşıklık nerede ve asker adam nerede?

Gönül vermeyi yasaklamak nerede?

Benim evim ordudur,

Kadının kalbini evim yapamam

Silahsız halk koyun gibidir,

Bizim mücadelemizin kuruluşumuzda otlarlar

Kurdu tanıyoruz ve biz çobanız

Biz birilerinin namusunu koruyoruz

Bu sürüye koruyuculuk yaptığımız sürece,

Kurtluk yapmamız bize yakışmaz

125 Vatan uğruna toprağa kan damlar

Eğer o kan temiz değilse yazık olur

Ordu benim evim gibidir,
Falan kadının kalbi benim yerim olamaz

Kadınları romanda okudum
Kadınların aşkını onda ve bunda gördüm

Görülen ve bilinen kuyuya düşmedim,
Şâhın yolundan (yolunda ilerlemekten) vazgeçmedim

Benim dinim şâhı sevmektir
Vatan sevgisi benim mesleğim ve geleneğimdir

130 Eğer şerefli hazretleri beni görürse,
Gelir ve beni sıradan dışarı çıkarır

Eğer şâh duyarsa öfkelenir,
Terbiyesizlere şâh terbiye verir

Her ne kadar senin ile benim aramda kalacak olsa da
Rüzgar şâha haberi götürür

Rüzgar havadan şâha (haberi) götürür
Dağ ise yüksek sesle konuşur

Eğer aklımıza bir fikir de gelse,
O fikrin oluşmasını şâhın kendisi sağlar

135 Askerî forma bizim üzerimizde olduğu için
Bize kadınla sohbet etmek kolay değildir

Daha sonra sivil kıyafetle geldiğimde,
Senden sebepsiz yere böyle uzak durmam

***

Menûçehr'in inkarını gördüğü zaman
Onun sevgisini daha çok istedi

Aşkın pençesidir ve (bu) kuvvetli bir pençedir
Bu pençeden işkence çekmeyen kim vardır?

Yasaklanan aşk daha da artar,
Naz, kanlanmış olan gönlü daha da kanlandırır

140 Zor elde edilen her ne varsa,
Ona sahip olma isteği daha da artar

Eğitimi kolay olan her ne varsa,
Onun kadir ve kıymeti daha ucuz olur

Yakut da taçtır ancak rengi kırmızıdır,
Onun gibi güzel kırmızı taş yeteri kadar yoktur

Madenden yakut az çıktığı için
şüphesiz bu taş, (diğer) taştan daha değerlidir

Eğer radyum⁵⁵⁷ çok olsaydı
Sokak taşları da değerli olurdu

***

145 Olgun erkek! Bu vesveseler nedir?

Olgun erkeksin, bu pas ve sıkıntı nedir?

Gzn neden kapatırsın?

Neden geceyi, gündüz yaparsın?

---

⁵⁵⁷ Radyum, 1898 yılında Fransız fizikçileri Pierre Curie ve eşi Marie Curie tarafından bulunan, atom numarası 88, atom ağırlığı 226,05 olan, 700 °C de eriyen, soğukta suyu ayrıştıran, ışıın etkinliği çok bir elementtir.

Burada benden ve senden başka kimse yok,

Bu sıkıntı ve korku neden?

Yeşillik şahitlik eder de,

Ordu erkanına mektup gider diye mi korkarsın?

Yeşillik bahçeye casusluk yapmaz,

Karga da rapor vermeyi bilmez

***

150 Boş yere beni şâh ile korkutma

Canım beni o kadar üzme

Sen şâhın öfkesinden korkmazsın,

Padişahın öfkesinden ise asla korkmasın

Halka aşkı öğreten benim,

Şâhı da senin aşkını düşürürüm

Senin yüzünde çiçekler açtığı zaman,

Şâh da Zuhre'yi hoşnutla karşılar

***

Sen aşk değilsin, sadece bir güldün,

Aşk ise hem gül, hem bülbül oldu

155 Aşkın yaşamı garip bir yaşamdır

Aşık canlı değildi, canlı değildir

Aşk musibetinin iyiliğinde bile sefa yoktur

Bu ikisi de gereklidir ve lazımdır

Gençliğin kadrini bilmezsin, bil!

Sadece birkaç sabah daha gençsin, bunu bil!

Sakalın beline kadar ulaştıktan sonra

Artık biri seni deli gibi sevmez

Aşk her gönülde vardır,

Hafif bir şekilde de uyku basar

***

160 Seninle çok zevkli şeyler yapılır

Seninle masa kurulur ve şarap içilir

Sana güzel bir şekilde de sarılır

Senin kucağında kendinden geçilir

Zaman geçiyor ganimet bil!

Bu beklenmedik sofradan payını al

Zuhre'nin sözü bu noktaya ulaştığı zaman,

Menûçehr'in işi zorlaştı

Ayağının çamura saplandığını gördü

Bütün vücudunu heyecan sarmıştı

***

165 Bugün aşk ve arzular dolu sohbet ettiğimiz yeter,

Bekleyenlerin sabrı tükendi

Gelecek Cuma, mücevher avcılarının varlığı,

Senin ve benim aramda esen rüzgarı yok eder

Zuhre ayrılık şarkısını duyduğu zaman,

Onun takati üzüntü ve kederden dolayı tükendi

Gönül kuşunu perişan gördü

Gönül kafesinde kol ve kanat çırpı

O dar yerden çıkmak istedi,

Kanat çırparak başını vadiye yöneltti

170 Üzüntüden yüzünü iki elinin arasına aldı,

Yine avcunu göğsüne doğru götürdü

Gönül kuşunun kaçmaması için

Gönül evini bastırdı

Gözyaşı kirpiklerinin etrafında halka oldu,

Nergisin gömleğine çiğ oturdu

Dedi ki ah ey taş kalpli oğlan,

Ey taş kalbinden dolayı sert taşın bile utandığı

Annen eğer senin gibi izin vermeseydi,

Şimdi sen hiç var olmazdın

175 Ey ne şaşılacak şey ki kadından dünyaya geldin ve
Kadından bu şekilde uzak durabiliyorsun

Senin temiz yaratılışına yazıklar olsun!

Bunların hepsini sen istiyorsun ve yine sen uzak duruyorsun

***

Keşke seninle iki gün şarap arkadaşı olunsa,

‘Abdu’r-rahim⁵⁵⁸ subay senin endamınla birlikte olunsa

Seni etkilemek için

Bir, iki gece senin yanında kalınsa

Sana o güzel huyları, cilve, naz yapma ve cesaretin

Yöntemlerini öğretilinceye kadar beraber olunsun

180 Bak yaratan onu ne güzel gösterdi,

Kalpler ülkesinin padişahı gösterdi

Ona aşk okulunu teslim etti,

O tüm sevgililerin cesur kölesidir

---

⁵⁵⁸ Allah’ın sevgili kulu anlamındadır.

Bilmediğin şeyleri ondan öğreneceksin

Hocadan işin eğitimini alacaksın

***

Aşık olmak hatadır

Aşk tanrısı çok akıllıdır

Dervişe ve sultana emreder,

Her ne yaparsa yapsın hepsini aynı ölçüde yapar

185 Eğer sen bu seyahette yüzüme gülmezsen,

Bundan sonra dudağında gülücük görmezsin

Güzellikte senin, benim padişahım olmana rağmen

İşin sonunda benim esirimsin

Aşk tanrıları yeteri kadar akıllıdır

Akıllı ve yaşça da ondan küçüktür

Siz insanların güzelliği kalıcı değildir,

Aşk bakîdir ve sonsuz ebediyettir

Şair, ressam ve yazar

Yeryüzünde her ne varsa bana köledir

190 Bazen Raphael⁵⁵⁹, bazen Michelangelo⁵⁶⁰ yaratırım

Bazen Homer⁵⁶¹, bazen Herodot⁵⁶² yetiştiririm

Bazen Kemâlu'l-mulk'u⁵⁶³ meydana getiririm

Onunla sanatın yüzünü ağartırım

Bazen kalemi Deştî'nin avuca veririm,

Onun kalemine cenneti bahşederim,

Bazen şairler topluluğunu dizginlerim,

Oğul Îrec'i yaratırım

Ölmüş bedene can vermek için

Derviş Hân'ın⁵⁶⁴ eline saz veririm

---

⁵⁵⁹ Raphael Santi ya da Sanzio ünlü İtalyan mimar ve heykeltıraştır. (1483-1520)

⁵⁶⁰ İtalyalı şair, mimar ve resamdır. (1475-1564)

⁵⁶¹ Çok eski ve ünlü Yunanlı hamase ustatlarındandır. Milattan önce VII. yy.'da yaşamıştır.

⁵⁶² Tarihin babası olarak tanınan ünlü Yunanlı tarihçidir. (420-486)

⁵⁶³ Muhammed Gaffârî b. Mîrzâ Kâşânî, İran ressamlarından biridir. (1264-1319)

⁵⁶⁴ Gölâm Huseyin, Hacî Beşir Tailkânî'nin oğlu ve İran'ın tanınmış müzisyenlerindendir. (1251-1305)

- 195 Bazen Kamer gibi bir kadın hazırlarım
Onun dudağına, sevgilinin dudağını kondururum
- Ben Kolonel'i albay yaparım,
Onun pençesini gönül eskiyası yaparım
- Onun mecazi adı 'Alî Taķî'dir
Onun gerçek adı Ebu'l-musikîkî'dir
- Onun sazı dikkat çekicidir,
Ancak onun sesinden habersizim
- Onun yanında şarkıyı öğrenir,
Ancak o sazı da ona ben öğrettim
- 200 Senin Bediu'l-cemâl⁵⁶⁵ olman için
Ben yazıyı süsleyici kadını

***

Sen aşk bağının tanrısı

---

⁵⁶⁵ "Muhteşem güzellik" anlamına gelen kelime Allah'ın isimlerinden biridir.

Boyundaki aşk bağıyla mücadele etmek istersin

Tamam şimdi sana olanı anlatırım

Kendi üzüntümü sana boşaltırım

Birkaç saniye onun gözüne baktı,

Bu gözden o göze bir elektrik sıçradı

Birkaç defa onun yüzüne elini götürdü

Ama onun yüzüne el sürmedi

205 Onun gönül yapısını darmadağın etti,

Kendi aşkını ona aşıladı

Yine de genç özür dilemeye başladı

Üzülme ve uzak durma yolunu tuttu

Dedi ki ey güzel kızcağız,

Senin konuşmanda beni eriten bir sihir var

Senin şerrini kendimden uzaklaştırabilmem için

Nasıl bir üslupla senden özür dileyeyim?

Eğer bir öpücükle iş bitecekse

Bu benim dudağım, senin dudağını hadi getir!

300 Eğer sevgini benden alacaksa,

Ben önünde sana teslim olurum

Eğer benden bir tane öpücük alacaksan,

(Ey) Yüce Allah! Kalk, hadi gel ve al

Akıl aşk yüzünden söylenen bu söyleri duyduğu zaman

Dedi ki: Burası ya senin yerin, ya benim yerim!

Akıl ve sevgi birbiriyle savaştı,

Baştan aşağı kan aktı

Birazcık da kan beyine ulaştığında,

Fırladı ve sevgi meydanından kaçtı

305 Git o senin ve senin sevgilin dedi

O avuçtaki senin yarin, senin dizginin dedi

Yaratan senin yardımcı olsun

Seni bu kötü işli kadından korusun

***

Zuhre öpücük için izin aldığı zaman

Öpücüğü hemen fırsat bildi

***

Zuhre onun yakutuna bir öpücük kondurdu

Öpücük denemez, yakıcı bir ateşti

Öpücük içten dışarıya doğru çıktı

Tekrar içlere kadar ilerledi

310 Akıl niyeti unutmuştu ve niyet de şaşkındı,

Her ikisi birbirinin kucağına düşmüştü

Dağda o öpücüğün sesi yankılandı,

Felek aşkın davulunu çaldı

Oh, bizim çocuk öpücüğe yakalandı diye,

O iki güvercinden biri çılgılık attı

O diğeri mutluyuz, mutlu dedi

Öpücük ver ve öpücük bahçesi mutlu olsun dedi

Biraz daldan sıçradılar,

Öpücük reddelince tekrar kondular

315 Sevinçten mi bu kanadı çırpıtlar

Ya da üzüntüden mi ellerini birbirine vurdular?

.....
.....

***

Git dedi! Senin istediğini yaptım

Seni layık olduğun yola bıraktım

Sevgi yükü çekmediysen, çek!

Hicran sıkıntısını tatmadıysan, tat!

Uzaklıktan dolayı kavuşmak cezbediciydi,

Kısacası ayrılık zorunluydu

***

320 Onun kalbinde artık mutluluk vardır

Artık ferahlık onu çevrelemiştir

Bedenindeki tüm uzuvlar gevşemiş,

Bedeni kalbinden daha hafif bir hal almıştır

Bir anda böyle bir değişiklik oldu,

Sonra bedenini dinlendi ve ter boşaldı

O dağın eteğinde gözü açıldığı zaman,

Yer sırlı sıklamandı ve çocuk ortalık yoktu

Gitmek istedi ancak gönül engel oldu,

Ayak da tabi ki kalbe tabî oldu,

325 Avlanma aşkı onun kalbinden uçtu

Gitti ve yürek çarpıntısına avlandı

***

Ah ne korkunç derin bir sudur aşk!

Korkularla dolu tehlikeli yerdir aşk!

Güzellerin işvesi dünyanın kalbini kırar,

Bu işveden kurtulan kişi cesurdur

3.1.3.3. İnkılâb-ı Edebî İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin Tercümesi⁵⁶⁶

(3. Mesnevi)

1 Ey Allah'ım yine karanlık gece ulaştı,

Ne doktor ve ne de hemşire geldi

Yine o siyah göz aklıma geldi

O aya benzer kulağın arkasındaki zülfün (aklıma geldi)

Derdim önceki gecelerden daha fazladır,

Aşkın yakışı hattinden fazladır

Nabzım her geceden daha hızlı atıyor,

Benim bu gecem her geceden daha kötüdür

5 Ne zulümle, ne yalvarmayla ve ne de yaşlılıkta,

O utanmaz oğlan beni hatırlamaz

Diğer her türlü derdin çözümü kolaydır

---

⁵⁶⁶ İrec, edebî inkılâpları eleştirmek için bu şiiri kaleme almıştır.

Vah bu dertten dermansız olana!

Yarab O utanmaz nerededir,

Bu gece bedenim ateş içindedir

Yine gözüm onun üstündedir,

Çünkü kalbime bir telaş düşmüştür

Refaha mı ulaşmıştır?

Çünkü benim bu gece bir an olsun tahammülüm yoktur

10 Kalbim sürekli onun için korktu,

Telgraflar ise kablosuz ulaşır

Saat on oldu ve sabrım taşı sonunda,

Ey utanmaz gel artık gece yarısı oldu

Eğer sen gelmezsen deliririm

Sana aşığım duydun mu, duymadın mı?

Sen her ne söylersen söyle dayanırım

Sırf can için sermayeyi bağışlarım

Senin nasibini de benimki gibi değersiz kılar,
Senin gibi birine giriftar eder

15 Uzaksın ve neden yine bilinmezlerdesin?

Ben senin ayrılığından öldüm, gel

Benim gibi bir daha ah çek,
Gözünü başka bir yola kapat

Sen de ayrılığın acısını tatmadığın sürece,
Aşığı öldürmekten vazgeçmezsın

Bu sözleri ben kime söylüyorum?
Gönlün dermanını ben kimden arıyorum?

Sürekli düşünürüm ve ızdırap çekerim
Ben nerede öleyim

20 Bir taraftan kendime iyi davranırım,

Bir taraftansa kendime eziyet ederim

Bir tarafım yaşlı ve az gören gözlerim

Bir tarafım ise Fereng'deki oğlum⁵⁶⁷

Sürekli birine sofra açarım,

Ziyaretçim, şairim ve misafirim var

Elime her ne geçtiyse kaybettim

İnsanların rahatlığı için harcadım

Farsça eserler verdikten otuz yıl sonra

(Sadece bir) Hizmetçisin, hırsız ve mollasın

25 Bazen yönetici ve bazen yazıcı olmak,

Bazen şâhın sohbet arkadaşı ve bazen vezirin dostu olmak

Peşpeşe seyahatler yapmak,

Kendi huzurlu deveni takip etmek demektir

Sultan komutanın tozunu süpürmek,

Emredersiniz, emredersiniz demek

Bunu söylemek Allah'ın büyüklüğünü gösterir,

---

⁵⁶⁷ İrec'in genç yaşta intihar eden oğlu Ca'fer Kûlî Mîrzâ Fransa'da eğitim gördüğü ve "Sin Sîr" olarak bilinen askerî üniversite dönemine atfen bu şiiri kaleme almıştır.

Onun varlığı gaybın yansımasıdır

***

Benden yarı yolda kaçır,

Para gulyabanisi geldi ve ben Bismillah derim

30 Ben altınsız ve gümüşsüz olmaya alıştım,

Ama bir taraftan da ümitsizim

Benim bu günlerde yaptığım iş kötü bir iştir

Az akıllı olan insanın işidir

Edebî İnkilâp sağladı,

Farsça, Arapça ile birbirine benzedi

Islahatta ve reformlarda ayrılıklar çıktı,

Edebiyat yumuşak bir çorbaya benzedi

Şiirde de vezin oluştuğu için,

Yeni edebiyat köşkünü buldu

35 Kendi dönemimin iyi şairi olabilmek için

Ön ve son kafiyeleeri yapıyorum

Benim şikâyetim, işim yüzündendir,
Yaptığım işten dolayı da üzüntü duyarım

Söze ıslahat kuralı verdim diye,
Herkes benim üstad olduğumu söyler

Her edebiyatçı büyüklük elde edemez,
Her eşek de vekâlete ulaşamaz

Her aptal vali olamaz,
Yüce yaratanın tuzağı olamaz

40 Sade ve doğru bir harf söyleyen herkese
Başvezir denemez

Sen her aptal eşegin,
Sonunda Muhbiru's-saltana⁵⁶⁸ olacağını sanma

Şansının yaver gitmesi senin elindedir

---

⁵⁶⁸ Meşhed'in ünlü ailelerinden biri olan "İkbâl" ailesinin ferdidir ve Horasânlıdır. Bu beyiten İrec'in onu sevmediği anlaşılmaktadır.

Senin kalbinde ne olduğunu kimse bilmez

Bu mrn tenkidi çok azdır,

Hakikaten kötü (bir yaşam) geçirmek zulümdür

Bu yenilik isteyen gençler,

Gerçekte bilim ve edebiyat düşmanıdır

***

- 45 Bir kesim, benim şan ve şerefimi düşürür,
Bir kesim ise her şeyle birlikte yanımda yer alır

Ben bundan önce yardımcıydım,

Ne yanlış iş yapardım, ne de haindim

Pezevenk geldi ve beni görevden aldı

Beni üç ay avare ve işe yaramaz bir hale getirdi

Ne yapabilirim? Merkezdekiler rüşvet yer,

Hepsi kese ve kese (para) götürürler

Sonra bu iyi olmadı dediler

Dostun hizmetine layık olmadı dediler

50 Kendi kendilerine ne halde olduğumu düşündüler,
Beni general Ensepiektör⁵⁶⁹ yaptılar

Birkaç ay geçti ve Mâjörhâl⁵⁷⁰ geldi

Onun gelişiyile birlikte bedenim can buldu⁵⁷¹

***

Amaç benim yeniden işimi artırmaktı

Çünkü benim daha fazla tecrübem vardı

Daha ne söyleyeyim ki ne kadar çok hizmetlerde bulundum,

Mâjörhâl⁵⁷² ile ne hizmetlerde bulundum

İş düzene girdikten sonra ise,

---

⁵⁶⁹ Müfettiş anlamı bulunmaktadır.

⁵⁷⁰ Mâjör Melvinhâl, Amerikalı bir müsteşardır. 1301 h.ş. yılında Horâsân maliyesine getirilmiştir. O sırada Îrec ise Horâsân'a müfettiş (Ensepektör: Müfettiş, denetmen) olarak atanmıştır.

⁵⁷¹ “ششم از آمدنش حال آمد” deyiimi kullanılmıştır ve bu mısradaki geçen “شش” kelimesi “ciğer” anlamına gelmektedir.

⁵⁷² Mâjör: Binbaşı, Hâl: Mösyö anlamına gelmektedir.

Herşey yeniden su gibi akar gider⁵⁷³

55 İşi temelinden incelediler,
Bendenizi savaşta yendiler

Yardımcı ben olduğum için ilim olgunlaştı,
Mâjör'ün çevresinde güvenilir olan kişi ise benim

İşin tamamı benden sorulurdu
Bendeniz lanet olsun sen yap dedim!

O esnada Majör'üm beni teselli etti,
Sen her işte vardın ve var olacaksın

Bana yine teftiş işi verildi,
Bu uğraşı benim gönlümü yaraladı

60 Çünkü bu iş yeri yanlışlıkla bir iş yeri oldu
Diğer şubelerden birine benzedi

Bu işyerinde personelin ona bağlı olacağı (olarak çalışacağı)
Bir adam bulunmaz

---

⁵⁷³ "أُذْرُوَان تازِه به كوران افتاد" deyimiyle anlatmıştır.

***

Öyle ki kış ve yaz aylarında

Arşivleme yaptım ve katalog hazırladım

O kadar not verdim ve inceleme yaptım ki

Brüt ve neti karıştırdım

İğne getirdim ve çengelli iğneledim

Evrakı raptiye ve pensle ciltledim

65 Düzenlemek için sürekli masanın başında oturdum

Sürekli şomiz⁵⁷⁴ arasına dosya tıktım

Sürekli paraf attım ve imzaladım

Davacının gönlünü aldım

Bazen seslenerek, bazen de zille

Büroya hizmetliyi çağırdım

Sen aşktan ölürsün, ben tükendim

Kötülükten, hevesten ve istekten yorgun düştüm

---

⁵⁷⁴ Evrak tutucu, kitap kapağına geçirilen kılıf anlamına gelmektedir.

Ne yapayım, bu tüm rakam ve numaradan

Elimde sıfırdan başka bir şey yok

70 Devamlı katalog ver ve dosya al,

Devamlı dükkandan veresiye al

***

Dinle bu gece bir fikir,

Bundan daha güzel bir hikâye aklıma geldi⁵⁷⁵

O yıl batı tarafından,

Yokedici ateş yaratılışında bir sel aktı

İngiltere denizin ortasında ayaklandı

Dünyanın tepesinde bir ateş ortaya çıktı

Amerika dünya barışını korumak için

Veğâ⁵⁷⁶ meydanına ayakbastı

---

⁵⁷⁵ İrec, bu mısralarda Birinci Dünya Savaşı'na atıfta bulunmuştur. Kendisi de bu olayda yer almıştır. Kendisinin de göçmenlerden biri olduğunu “Ben de onların topluluğundandım, O perişan topluluğun bir parçasıydım” şeklinde ifade etmiştir.

⁵⁷⁶ 1. Dünya Savaşı'nı kastetmiştir.

- 75   Almanya'dan sebatsız lira geldi
Rey halkının bedenine can geldi
- Kıskanç partilerde hareketlenmeler oldu
Yılanın yuvasına su doldu
- Jandarmada bağlığının temeli atıldı
Bir grup kaldı ve diğer grup ise kaçtı
- Hepsi din kardeşliğinden dediler
Dosta yardım etmek gerek dediler
- Rey halkı korkusuzluğunu açıkladı,
Ne söyleyebilirim, nasıl bir kıyamet kopardılar
- 80   Ancak kuşattıkları için korkman gerek,
Rey'den uzak durmaları gerekirdi
- Bir bir, on on ve yüz yüz insan⁵⁷⁷
Şüphesiz hepsi Kum'a yöneldiler

---

⁵⁷⁷ Bu ve bundan sonraki mısralarda aslında kendisinin göçmenlere iyi gözle bakmadığı ve her şeyi bir oyun olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca kendisini de amacı belli olmayan insanlardan biri gibi görmektedir.

Birkaç topluluğun amacı para,
Geri kalanların hedefi ise meçhuldur

Ben de onların topluluğundandım
O perişan topluluğun bir parçasıydım

Ben de vatan derdinden dostlarla birlikte,
Gidiyorum ancak nereye gittiğimi bilmiyorum

85 Ben ve dostlardan bir grup,
Akşam yıkık bir köye ulaştık

Bulunan bir kulübeye yerleştik
Birbirimizden adım adım ayrıldık

Yorgun, bitkin, sarhoş ve harap bir halde,
Biri yiyecek düşüncesinde ve diğeri uyku peşinde

Biri bitkin ve diğeri hareketli
Bir grup konuşuyor ve bir grup ise uyumuş bir halde

Herkes bohçasında her ne varsa yedi ve
Kulübenin bir tarafında dinlendi

90 Hepsi uyudu ve benim uykum gelmedi

Beğenilmeyen bu evde uyku kaçtı

Gece birkaç saat geçtiğinde ise

Uyku ağır bastı

O küçük genç seyyideyi⁵⁷⁸ gördüm

Küçük genç yorganın altındaydı

Kulağına yavaşca der ki, Emîr

Benim ölümümü önemseme, uyu!

Bu nasıl bir duygusuzluk ve kötü bir ahlâktır

Üçte biri gitmiş ve üçte ikisi bakîdir!

95 Sen her zaman iyi ahlâklıydın,

Ne oldu da bu şekilde kötü ahlâklı biri oldun

Ben bu konuşamayı duyduğumda,

Genç, bana nazarımda yaşlı bir dünya gibi göründü

---

⁵⁷⁸ Hz. ‘Alî ve Hz. Fatime’nin soyundan olan kadın anlamına gelmektedir.

Her ne kadar iyi insandan duyduysam (da)

Bilfiil arkadaşlar arasında gördüm

İran’da halkın anlamı budur!

Her kim bize karamsar bakarsa o kötüdür!

Halktan çok bahseden her kim varsa,

(Asıl) Amacı (halkın) kökünü kazımaktır

***

100 Ey Allah’ım ben iyice değerlendireyim,

Senin yaptığından hiçbir şey anlamadım

Sen eğer o eski yani aynı kişiysen,

..... hasiyetsiz-şerefsizsin⁵⁷⁹

Herşeyin yaratıcısı sen değil misin de

Bize (herşeyi) Resul açıkladı

Senin makamına uçmak için

Keşke kuş olup kanat çırpıyaydım

---

⁵⁷⁹ Bu noktalama işaretleri “Duygusuz bir insan” için kullanılmıştır.

***

Bu büyükler beni ister,
Benim değerli (eşsiz) karakterimi talep eder

105 Beni üzüntüden kurtaracak,
Benim durumunu düşünecek biri olmadı

Köyde bir bahçe köşesi verdi
Bir koyun ve eşek verdi

Benim incinmeme izin vermedi,
Böyle bir mutlulukla gönlümün kırılmasına izin vermedi

***

Fitneler dinin ve vatanın başına musallattır,
Bu iki kelimenin aslı fitun'dan gelir⁵⁸⁰

Din ve vatan sohbeti yani nedir?
Senin dinin, benim vatanım yani nedir?

---

⁵⁸⁰ “فتن”, karışıklık çıkarmak anlamında kullanılmıştır.

110 Tüm dünya herkesin vatanıdır,
Her yer, her adam ve kadının vatanıdır

Senin aklındaki bu iki hayal nedir?
Benim kanımı sana helal eden zan nedir?

***

Şu anda maliyede olmama rağmen,
Ben maliyeye kırıldım⁵⁸¹

Beni ileri görüşlü,
Birkaç tane hurafeye harcamaları yazık olur

Yazık bugün ben esirim,
Yoksa düşüncelerimin yansıması değil miyim?

115 Halktan cehaleti alırım,
Onlara iyilik veririm

Nefis ve kötülükten doğan o şeyi söyledim,
Ama temize çekmeme fırsat yoktu

---

⁵⁸¹ Maliye bakanlığında çalıştığı günlere atıfta bulunmuştur.

3.1.3.4. Şâh ve Kadeh İsimli Mesneviden Seçilen Bazı Beyitlerin Tercümesi (4.

Mesnevi)⁵⁸²

- 1 Bir padişah avlanmak için
Askerleri ve saray erkânı ile birlikte denizin kenarına gitti

Nehirin kenarına şâhın çadırını kurdular
Kutlama yaptılar ve şarkılar söylediler

O nehirde bir girdap vardı
Onun öfkesinden timsah bile kaçardı

Balık o tehlikeli yerde boğulmamak için
Tehlikeli olan o yerden şimşek gibi geçebilir
- 5 O derin yerden korkması yeterdi
O taraftan hafif bir rüzgar esmesi yeterdi

---

⁵⁸² Ünlü Alman şair Friedrich Schiller'in (1759-1805) eseri olup, Ebû Kazım Feyzî tarafından Farsça nesire dönüştürülmüş, İrec de onu nazım haline getirmiştir. (Sultanzâde, a.g.e., s. 6.; Hâirî, a.g.e., s. 120 vd.) İrec'in tercümesinde manzum ve anlamlar açısından bazı farklılıklar görüldüğü söylenebilir. Hikâyenin aslında asker denizden çıktığında, Şâh tekrar mücevher yüzüğünü ve değerli eşyalarını gösterir, asker onları kazanmak için denize atlar. İrec, yüzükten hiç bahsetmez, askerin şâhın kızı için tekrar suya atladığını anlatır.

O derin yerde ördek boğulmamak için
Yanlışlıkla bile büyük nehre ayağını sokmazdı

Onun içine gitmemek için
Kuğular o tarafa yönelmezdi

Şâh biraz şaşkın bir şekilde o derin yere baktığında,
Yokoluşu kolay bir iş sandı

Herşeye gücü yettiği için
Herkesin canıyla ve malıyla oyun oynardı

10 Şâhın elinde altın kadeh vardı
(Kadehi) O bilindik girdaba fırlattı

Şâhı seven askerlerden kim varsa
Bu kadehi nehirden alıp ona getirsin istedi

Hiç kimse korkudan cevap vermedi
Herkesin nabzı durdu

Canı oltada takılı olan bir genç dışında,
O genç oltadaki balık gibi girdaba fırladı

Su genci derinliklere götürdü

Su birikintisinin içinde inci gibi kaldı

15   Sonra ondan ümitler kesildi,

Ecel yiyeceğini buldu ve ağzına götürdü

O cinayet işleyen suyun içinden izler,

Çok parlak ve beyaz bir cevher gibi dışarı fırladı

Genç sahile ulaştı

Bir süre derin bir nefes aldı

Eğildi ve boğazında olan suyu,

Boğazından dışarı akıttı

Elindeki kadehle şâhın yakınına gitti,

Tüm askerler şaşkınlıkla onu izledi

20   Dedi ey Şâh senin ömrün uzun olsun,

Senin saltanatlığın daim olsun ve bahtın artsın

Senin yaşam kadehin aşağılara düşmesin,

Senin ruhun görkemle dolsun

Yeryüzü senin evin ve meskenin olsun,

Ayağın denizin ortasına dokunmasın

***

Şâh ona şâhlara yakışır bir şevkat gösterdi

Kendi kızını yanına çağırdı

Dedi ki o kadehi şarap ile doldur

Kendi elinle onun yanına götür

25 Genç adam kızın elinden kadehi aldı,
Sona geldiğini düşündüğü yaşamına, yeniden başladı

Ancak kader bu işi başka hale dönüştürdü

Güler yüzlülük kadehini tersine çevirdi

Gencin içtiği o şey şarap değildi

Kızın elinden ölüm şerbetini tattı

Şâh bu manzaradan dolayı hoşnuttu

Tekrar meliklere yakışır bir emir verdi

Tekrar kadehi denize fırlattı

O güçlü gence gözlerini dikti

30 Dedi eğer tekrar bir çılgınlık yaparsan

Girdaptan kadehi dışarı çıkarırsan,

Sana başka bir kadeh hediye ederim

Kendi kızımı da sana veririm

Zaten vefalı genç çok önceden beri,

Gönülden şâhın kızını istiyordu

Ancak kimseye söylemeye cesaret edemezdi

Sır saklamaktan başka çare yoktu

Şâhtan bu cezbedici sözü duyduğu zaman,

Kıyafetleri çıkardı ve suya doğru koştu

35 Şâhın kızı, fedakarlığını ve ölümün

Şiddetine doğru hızlıca koştuğunu gördüğünde

Bunların hepsini onun için yaptığına emin oldu,
Gencin canı onun sevgisi yüzünden tehlikedeydi

Şâha dedi, ey sevgili baba,
Bu gencin babasına acı

Eli ve gönlü bitkin ve yorgundur
Girdap belasından yeni kurulmuştur

O su birikintisinden kadeh çıkarmak,
Aslanın ağzından yiyecek almak gibidir

40 O haddinden fazla yorgun ve bitkin olduğundan dolayı
Bu sudan dışarı çıkmamasından korkarım

Şâh kızına cevap vermemişti,
Genç, kabarcık gibi suyun üstüne çıkmıştı

Sultan hiçbir cevap vermedi,
Su aşığı delip geçti

Aşk tahammül kadehini boşaltır

Aşka ve onun yaşattıklarına vah (yazık) !⁵⁸³

3.1.3.5. Manzum Yazışma İsimli Mesnevinin Tercümesi (5. Mesnevi)

Gelecek ancak geç kalmış olan o malum zevk sahibi şair arkadaşlardan birine bu

üç beyiti düşünmeden yazdım:

1 Öyleyse bu gece neden geç geldin ey Emîrî!

Ben seni beklemekten ara sıra öldüm ey fakir!

Yedi buçuk oldu ey pehlivan genç,

Dostlarının kıymetini bil

Ölümden daha kötü nedir bilir misin ey sevgili?

Beklemektir, beklemektir beklemek

Zevk sahibi arkadaş bu şiirlere cevap olarak söylemiştir:

Ey fakir beklemek kötüdür,

Ben de şimdi bu derdin esiri oldum

5 Ben, başına ne geldiğinden haberdarım,

Senin nasıl olduğundan haberim var

---

⁵⁸³ İkinci mısra, ünlü şair Nûru'd-din 'Abdurrahman Câmî'den bir mısradır. (Horâsân 817-Herât 898 h.k.)

Ancak bunlar unutulmuş şeylerdendir,

Her ne varsa akılsızlık yüzündendir

Unuttum demek ki kötü bir söz değildi,

Senin üzerine yemin ederim, unutuyorum

Tesadüfen bu gece halim çok kötü,

Huri yırtıcı bir hayvan gibi görünür

Doğrusunu istersen kalbim yorgundur,

Gönül rahatlığı davete engeldir⁵⁸⁴

Bu cevap ulaştıktan sonra manzumu tam anlamadığım için bir şiir yazmak yeterli

geldi ve ona gönderdim:

10 Ben akşam yemeğini yedim ve yatağa gittim

Eğer gelmek istemiyorsan da gelme

Sonra uykum kaçtı, kalktım ve kötü de olmayan ayrıntılı, saçma sözlerle dolu bu

şiiirleri yazdım:

Her ne kadar senin şiirini dikkatli incelediysem de

---

⁵⁸⁴ Bu ve bundan önceki beş beyit İrec'e ait değildir. Zevk sahibi arkadaşı Emîrî söylemiştir. Bu beyitlerin çok iyi olmamakla birlikte, anlamlarının da doğru olmadığı söylenebilir.

Asıl konuyu anlamadım dostum

Bazen beklemekteyim diyorsun,

Ama bu gece bekleme diyorsun

Sonra seni unuttum diyorsun,

Bu kötü sözün suçlusu senin akıllılığındır

Öyleyse bu konu şimdi mi aklına geldi öyleyse

Neden gelmediğini en kısa sürede güzelce açıkla

15 Yine durumunun çok kötü olduğunu söylersin,

Kötü durumun gelmene engel midir?

Sonra kalbinin yorgun olduğunu söylüyorsun,

Gönül rahatlığı bu işe engel midir?

Gönül rahatlığını tam anlamadım,

Ayrıca gönül yorgun kelimesi anlamsızdır

Ben, gönlü yorgun çok görmedim

Kimseden bu kelimeyi duymadım

Eğer kabızsan? İlacı müşhildir

Bu akşam vakti de müşhil (bulmak) zordur

***

20 Ey hilekâr, benim arzum,

Seni kucağıma çıplak almaktır

Senin şiiri yazmaktaki amacını naz zannettim

Sana kırıldım ilgiyi kestim

Bu nedenle sana ey vefasız,

Eğer gelmek istemiyorsan gelme dedim

Yine söylüyorum eğer çıplaksan gel,

Ben seni çıplak istiyorum

Senin çıplaklığın için canımı veririm

O (aslında) zordur ancak kolay veririm

25 Ve eğer amaç naz yapmaksam onun üstadı değilim

Benim naz ve işvelilere ihtiyacım yoktur

Benim yaşamım iyilerin aşkıyla geçti

Benim saçlarım iyilerin nazından dolayı beyazladı

***

Kısacası her çeşit ve temiz niyetli nazım (var)

Yaşayacak ölçüde de senin şevkatin (var)

Ey oğlan eğer sen de naz azsa,

Sana ne kadar lazımsa benden satın al

Sana bir eşek yükü-üç yüz gram naz satarım,

Karşılığında bir haşlanmış pancar ya da bir soğan alırım

30 Hangi malzemeden istiyorsun Emîrî,

Söylediğim zaman eteğini aç

Eşek getir ve yükle diye söyleyinceye kadar,

Benim gibi bir köşede biriktir

Gönlü incinmiş olan benden ucuz ve bedava götür,

Sonra daha pahalıya sat, yeniden satın al

Eğer kesende nakit paran yoksa,
Senden bir öpücük de kabul edilebilir

Naz satın al, karşılığında öpücük ver
Karşılığında hilesiz bir öpücük ver

35 Onları saklama sıkıntısından kurtarmak için
Vallaha sana bedavanın bedavasını da veririm

Bu ayrıntılı açıklamadan sonra ey nazik beden
Naz istiyorsan sen bana sat

Bana naz yapmak deliliktir
Benim avım, evcil bir kuşun avlanması gibidir

Senden sakladığımı ne var (ki)
Canı iste, sana onu kurban edeyim

Senin yolunda benden başka derviş olacak kim var?
Senin gücünü benden fazla bilen kim bulunur?

40 Bir köpek gibi delilikle ve aşırı ilgiyle yaşlandı
Düşmanlık ve kin gitti, yerini kibir aldı

Onun eve bir hizmeti olmamasına rağmen

Yine ona ekmek ve yuva verirler

O yaşamında rahata erdi,

Bekçiliği ise başka bir köpek yapar

Ben de güzel yüzlülerin aşkı uğruna,

Birçok kemik parçaladım

O dönemlerde onların nazını çektim,

Onların sır hazinesine bekçilik yaptım

45 Şimdi artık hepsi beni değerli ve aziz olarak kabul etti,

Çoğunlukla da nazımdan dolayı bağışladı

Benim yiyeceğimi ver, ey leziz dudak

Bekçiliği başka köpekten iste

Benimle samimiyetten dolayı mutlu ol,

Nazı yeni aşıklara sat

Oldukça yaşlığım, beni sensiz bırakma

Ey genç bundan daha fazla beni yaşlandırma!

3.1.3.6. Oğula Nasihat (6. Mesnevi)

1 Dünya malından yeni ve eski şeylerden (sadece)

Husrev adında bir oğlum var

Her ne kadar dört yaşında olsa da,

Akıllı bir çocuk olduğu ortada

Ben böyle görürüm,

Başkalarının gözünde nasıl görünür (bilmem)

Her ne kadar çirkin bir çocuk olsa da,

Babanın gözünde cennet gibidir

5 Evet sanki göz bebeği gibidir

Annenin gözünde de bir güzelliştir

Ey değerli aziz evlat hemen

Babandan birkaç nasihat dinle

Bu sözlerde senin mutluluğunu ararım

Öyleyse ne söylersem unutma

***

Sana Nizâmî'den, O ünlü şair Mîr'den

Bir beyit okuyayım;

“Kendi gayretinle semercilik (le uğraşmak)

Kötü şapka dikmekten daha iyidir”

10 O çocuk zamanın değerini anlamaya,

Kendi değerini bilmeye muktedirdir

İnsan her neyi kaybederse etsin,

Belki kolayca tekrar elde edebilir

Zamanda dışında, çünkü zaman kimsenin yanında kalmaz,

Elden gittiği zaman geri elde edilemez

Eğer bir mücevher avcundan düşerse,

Zamanın gölgesinde bulunabilir

Eğer boşa geçirirsen,

Hiçbir cevherle (zamanı) geri alınamaz

15 Her gece yatağına yattığın zaman,

Bu konu hakkında iyice düşün

Bugün ilmine ne ekledin,
Yaptıklarından ne fayda sağladın diye düşün

Çalışmamış olduğun o bir günü,
O günü senin ömründen sayma

Ben gidiyorum ve sen kalmak istersin,
Bu ders defterini okumak istersin

Buraya ulaştığın zaman bana dua et,
Ruhuma Fatiha oku

3.1.3.7. Eleştiri (15. Mesnevi)

1   Dünyaya yine güneş doğdu,
Dünya halkına kılıç çekti

Şimdi fesatlık ateşi alevlendi,
Ufuklara fitne ateşi düştü

Dünya uykuya daldı, ışık
Yeniden belirdi ve yılan hareketlendi

Ufuklar kargaşalıkla doldu,
Huzur ve rahatlık dünyadan yok oldu

5 Aslan, ceylan avlamaya çıktı
Yine ölümle karşılaştı

Cimrilik kahpesi yüzü parçaladı
Fesatlık pezevenği esnedi

İnsanlar aramaya koyuldu,
Her mahalle ve sokağa baktı

Merhametsizlik yeniden belirdi,
Hırs, açgözlülük ve cahillik yayıldı

Su ile dolu süt testisi omzunda,
Sütçü evden dışarı çıktı

10 Hırsız esnaf pazara geldi,
Ücret istemek için iş başına geçti

Şeyhu'l-islâm hazretleri dışarı çıktı
Sakalına hamamda kına yaktı

Yetim malındaki ortalığını,
Yetime şevkat gösterme şeklinde sergiledi

Şerefsizler dizildiler,
Makama da göz diktiler

Gün sıkıntı ve eziyetin eşiğindedir,
Ey güzel, senin ayrılığın bize gece gibidir

15 Ben tüm günlere düşmanım çünkü
Çeşitli cinayetler gündüz vakti yapılır

Ey güzel geceler ki saat beşten sonra
Zulüm atıl olur ve sıkıntı uyuya dalar⁵⁸⁵

Halk şerden rahat nefes alır,
Boş konuşmadan da kurtulur

3.1.3.8. Mezar Taşına (18. Mesnevi)

1 Ey bu dünyada yaşayan iyiler,
Ya da bu dünyaya daha sonra gelecek olanlar

---

⁵⁸⁵ Bu ve bundan önceki iki beyit İrec ve Bahâr tarafından söylenmiştir. Bahâr, 1301 h.k. yılında sosyal çaresizliğin etkisinde kalarak Tahrân'daki yerel utanmazlara saldırmak için söylediğini belirtmiştir. Bu beyitler için Bahâr'ın divanına (C.I, s. 340) bakılabilir.

Bu toprakta uyuyan, yatan benim

Îrec'im, tatlı dilli Îrec

Burası dünya aşığının mezarıdır

Burası gizli aşkın dünyasıdır

Dünyada benim tarzım aşıklıktı

Benim mezarım aşık mezarıydı

Dünya malından, mal-mülkten,

Mutlulukla, sevinçle ve sarhoşlukla harcandı

5 Güzel yüzlü ve iyi huylu olan herkese,

Benim dirim de ve ölüm de onun aşığı olur

Yaşadığım günlerde sızsız zamanını geçirmeyen

O aynı kişiyim ben

Ben yaşadığım sürece,

He zaman sizi görme arzusundayım

Dünyadan göçüp gitmek için hazırlandığımda zaman da,
Yine sizin yolunuzda (ilerlemeye) devam ederim

Bugün toprak benim meskenim olsa da
Gözüm yine sizin arkanızdadır

10 Bu toprakta bir süre oturursunuz,
Toprağıma adım atarsınız

Bazen benden bahsedersiniz,
Toprağın kalbinde beni mutlu edersiniz!

3.1.3.9. Çocukların Nevruzunu (22. Mesnevi)

1 Nevruz Bayramı ve yılın ilk günüdür
Çocukların mutluluk ve neşe günüdür

Herkes o gün yeni kıyafetlerini giyer,
Çay ve şerbetlerini mutlulukla içer

İyi çocuk bayram gününde,
İlk olarak annesinin yanına gider

Onun boynuna sarılır,
Şevkle elinden ve yüzünden öper

5 Bu bayram sana mübarek olsun der
Böyle mutlu nice yeni yıllar görürsün der

Sonra babasının elini öpmeye gelir,
Baba oğlunu yanağından öper

Kötü çocuk ise bayram günü olduğu zaman
Her zamankinden daha fazla ümitsizliğe kapılır

Ne babası, ne de amcası onu sever
Ne de biri onun bayramını kutlar

O gün bayramı kutlamak,
Asil ve şerefli olan, sanat sahibi çocuğun hakkıdır

3.1.3.10. Müsteşarları Eleştirme (23. Mesnevi)

1 'Âlâyî⁵⁸⁶, bu dünyadan hayır görmezsin,

---

⁵⁸⁶ 945 h.k. yılında yaşayan 'Alî Şirâzî 'Âlâe'd-dîn 'Âlâyî yî isimli şahıstır. (bkz. Mu'în, C. 5., s. 329)

Gökyüzünden başına bela yağar

Seni memur yaptık ey akılsız genç,
Sen mazereti olan bir memur değilsin ki!

Amerika’da araştırma yap,
Uzmanlaşarak müsteşarlık elde et

İran’da yeşil otlaklar var diye,
Amerika’da eşeklere duyurursun

5 Kendi soyuna özellikle yüksek boylu eşek için olan,
Bir kement gönderirsin

İnatçı, huysuz, isyankâr, ham ve pis at
Ne dizginden, ne de zincirden korkar

İçerideki eşekler daha uygundur,
Saygın ve şerefli, beğenilirler

Bu herkesin beğendiği gibidir

Hellec⁵⁸⁷ eşek dilini bilmez ve bu yeterlidir

Sadece bizim otlağımızda dolaşmazlar,
Allah belalarını versin, yeşillığe de sıçrarlar

3.1.3.11. Arzular Kiblesi (28. Mesnevi)

1   Hacılar Mekke'den erzakını topladığında,
Bir süre arkalarına baktılar

Haram olan yer görülene kadar,
Hacıların gözü hep arkalarındadır

Ben senin sokağından yükümü toplasam (da)
Senin sokağıyla yine işim olur

Gece ve gündüz kalbim seni özler
Gece ve gündüz senin sokağında beklerim

Sen benim arzularımın kiblesi olan sevgilisin
Vazgeçer miyim? Benimsin.

---

⁵⁸⁷ Oğuz destanında geçmektedir. Türk kabilelerinden biridir ve IV yy.'da Afganistan'ın güneyinde, bugünkü Sistân ve Hindistan'da yaşamışlardır. Kelimenin sonundaki "c" harfinin aslında "ç" harfi olması gerekmektedir.

- 5   Senin parlayan yüzün bizim kiblemizdir,
Bizim göz bebeğimiz halkın görünen kibleidir

3.1.3.12. Papağan (29. Mesnevi)

- 1   Kafeste benim bir papağanım var,
Kimse onun gibi bu kadar iyisini görmedi
- Başı yeşil rentedir ve kuyruğu uzundur
Gagası ve pençesi şahin gibidir
- Şeker ve leblebiyi ona yiyecek olarak veririm,
O leblebi ve şekeri sever
- O kadar zekidir ve meziyetlidir ki
Çocukların bir çoğundan daha güzeldir
- 5   Senden ne duyarsa öğrenir,
Anlayışlı öğrenci gibi öğrenir
- Bu aşamada onun aklı yeterlidir,
O hiçbir şeyi unutmaz

3.1.3.13. Kuyruğu Kesilmiş Eşegin Arzusu (30. Mesnevi)

- 1 Kuyruğu olmayan bir eşek vardı,
Bir gün kuyruksuz olmasının üzüntüsü arttı
- Kuyruk istemek için dolaştı,
Kuyruk istiyordu ve vazgeçmiyordu
- Seçilecek bir yol yoktu,
Tarlanın ortasına geldi
- Çiftçi onu köşede gördü,
Fırladı ve onun iki kulağını kesti
- 5 Zavallı eşek kuyruk istedi
Kuyruk bulamadı, iki kulağını kaybetti

3.1.3.14. İki Dövüşçü Koç (31. Mesnevi)

- 1 Bu iki koç birbirinin canından ne ister,
Boş yere birbirleriyle kavga eder,
- Neden kana susamışlar,
Ne baba öldürdüler, ne de miras paylaştılar

Ne diğeri ötekinin otunu yemiş,
Ne de bu yokluk onun alın yazısı olmuştur

Tamamen barış ve sevk o sefa ile dolu olan bu dünya,
İkisinin arasını bozmaya doymadı

3.1.3.15. Batı Hayranı Genç İle Söyleşi (32. Mesnevi)

- 1 Batı hayranı bir gence,
Ey yengeç gibi çalımlı yürüyen diye seslendim

Bıyığından ne (fayda) gördüğünü söyle,
Bu gidişatınla onun kulağını ve kuyruğunu mu kestir?

Derler ki bendenizin bıyığı bir gün
.... gözünde ... den başka !

Onun hırsızlığını gözümle gördüğüm zaman
Bu suçundan dolayı kulağını ve kuyruğunu keserim!

3.1.3.16. Kötü Düşünce (33. Mesnevi)

- 1 Bize neden bir kişiye göz kulak olmak,
Gerekli ve zorunludur bilmiyorum

Tuğla ve kerpiç ver, kiremit ver, alçı ver
Kendi hocanla konuşurken inatçılık yapma

Neden biz İran halkı böyleyiz?
Neden hak konusunda daima şüphe içindeyiz?

3.1.3.17. Öfkeyi Yenme (34. Mesnevi)

1 Elif'den itibaren ya da elif, ba'yı okuyuncaya kadar
Öncesinde sen açıkça sinirlendin

Delilikten kurtulasın, akıllılığa ulaşasın diye,
Bu esnada sıkıntı çekmekten vazgeçersin

3.1.3.18. Bilgisiz Hırsızlar (35. Mesnevi)

İki hırsız bir eşek çaldı
Paylaşırken kavgaya tutuştu

O iki kişi vurup kırmakla meşgulken,
Üçüncü hırsız gelip onların eşeğini aldı ve götürdü

3.1.3.19. Doğal Konuşma (36. Mesnevi)

Sen her ne söylersen doğal söylersin,
O doğal şeyden daha fazlasını aramazsın

O öğretmen, sen ona öğrencisin
Ne kadar uğraşsan da daha iyisi yapamazsın

3.1.3.20. Faize İtibar (37. Mesnevi)

Bir gün Ca‘fer Sâdık’a⁵⁸⁸ sahtekâr,
İki yüzlü olan biri, sen günahkârsın dedi

Haram faizde amacın nedir?
O cömertliğe engeldir dedi

3.1.3.21. Deve Mührüyle Kafiyele Söz Söyleme Hakkında (38. Mesnevi)

Bazen yüküm diken, bazen inci olur,
Hacının dostu, ‘Abdur’râcî’nin devesidir!⁵⁸⁹

---

⁵⁸⁸ "Şâdık" lakabıyla meşhur olan İmâm Câ‘fer-i Sâdık bin Muḥammed, Hicrî 83 yılında Medine’de doğmuş, Hicrî 148 (765 m.) yılında yine orada vefât etmiştir ve Hz. ‘Alî’nin torunudur.

⁵⁸⁹ Hâc Muhbiru’s-salṭana, Fars valisi olarak Şîrâz’a gelmiştir. Bir okulu ziyarete gittiği sırada Fars şairlerden hangisinin en üstün olduğu sorulmuştur. Bir öğrenci Sâ‘dî olarak cevap vermiştir. Mîrzâ, bu eserinde bu şiire atıfta bulunmuştur.

3.1.4. Divanda Yer Alan Kıt‘aların Başlıkları ve Seçilen Bazı Kıt‘aların

Tercümesi

1. Şairin Amcası Ca‘fer Kûlî Mîrzâ’nın Vefat Tarihinin Düşürülmesi
2. Nuşretü’-d-dovle’nin Hicvedilmesi Hakkında
3. Şarap
4. İşçi Ve İşveren
5. Mustevfiyu’l-memâlik’in Gidişi Ve Şamsâmu’s-saltâna’nın Gelişi
6. Merhum ‘Abdu’l-Hüseyn Beyât, ’a Vermiş Olduğu Resim Hakkında Söylenmiştir
7. Mersiye⁵⁹⁰
8. Altın Çağın Çocuğu
9. Mersiye
10. Anne
11. Hz. ‘Alî’nin (a.s.) Makamı Ve Yüceliği
12. Makbuz İstenmesi
13. Kolonel Muhammed Takî Pesyân Komutan Hazretlerine
14. Ahmed-i Lâyenşeref⁵⁹¹
15. Yeni Doğanın Halsizliğinin Nedeni
16. Yakalanmamış Hırsız
17. Komik Düşünceler

---

⁵⁹⁰ Mîrzâ, bu beyitleri Horâsân’ın varlıklı şahsiyeti olan ve Ağa-zâde olarak tanınan Hz. Ayetullah-zâde için yazmıştır.

⁵⁹¹ Bir deyim olup geri dönmek, ferağat etmemek anlamı bulunmaktadır.

18. Nur Dağı
19. Rica
20. Merhum ‘Abdu’l-Huseyin Âgahî İle Alay Edilmesi
21. Ölüm Tarihi
22. Emîr Nizâm Bahçesinde Şâh Misafir Edilişinin Tarihi
23. Hocalık Hakkı
24. Azledilmiş Şâhın Vefatı
25. Aslan Ve Tavuk
26. Daha Uygun Olanın Hayatta Kalması
27. Cehennem
28. (İsimsiz)
29. ‘Ârif’in Hamisine Cevap Verme
30. (İsimsiz)
31. Aḥmed Şâh’ın Tahttan İndirilmesi Ve (Rızâ Şâh) Pehlevî’nin Tahta Geçmesi
Hakkında
32. Muḥammed ‘Ali Şâh’ın Vefatı
33. Şirâzlıların Çekiciliği
34. Anne Sevgisi
35. (İsimsiz)
36. Kadın Potresi
37. Vahid’e Cevap
38. Cennet ve Cehennem
39. Şeyhin Gözyaşı

40. At Hicvedilmesi
41. Şirâzlılara Mesaj
42. Firdevsî'nin Mezarını Yapanları Eleştirme
43. İş Güç
44. Kolonel Muhammed Takî Hân'a Ağıt
45. Kıt'a
46. Görülmeye Değer Vezirler
47. Aziz Ulya'nın Vefat Tarihi⁵⁹²
48. Kıt'a
49. Yeni Doğanın Halsizliğinin Sebebi
50. Şûride'nin Tebrikine Cevap
51. Kıt'a
52. Valinin Hicvedilmesi
53. Kıt'a
54. Anne Sevgisi
55. Büyük Savaş!⁵⁹³
56. Vefa
57. Sabaha Karşı
58. Anne
59. Arkadaşlardan Biriyle Alay Etme
60. Meşhed'de İkamet Eden Afganistan Konsolosu General 'Abdu'l-âzîz Hân'a

---

⁵⁹² Nâşîru'd-dîn Şâh'ın annesidir.

⁵⁹³ Cihâd-ı Ekber (Büyük Savaş); Nefis ile mücadele anlamına gelmektedir ve kinaye sanatı yapılmaktadır.

Gönderilen Kitabın Arkasına Yazılmıştır

61. Kıt'a
62. Derviş
63. Bıçak Çekmeyi Eleştirme
64. Bilgisizlerden Kaçış
65. Anne Kalbi
66. İngiliz Ve Rus İşbirliği
67. Doğu Ordusu Komutanlığının İnşaa Tarihi
68. Jandarma Çocuğu
69. Şaka
70. (İsimsiz)
71. Nâzimu'd-dovle Mesaj
72. Vatanseverlik
73. Kaftanın Hikâyesi
74. Rezil
75. Meğbel Divan İle Alay Edilmesi
76. Hatırlatma
77. Hile
78. İki Hediye
79. İsfahan Yolculuğu
80. Bengisu
81. Bıçak Çekmeyi Eleştirme
82. Kirli Şehir

83. Kemâlu's-salṭana'ya Can Feda
84. Belediye
85. Vusûḳu'd-dovle İle Alay Edilmesi Hakkında
86. Mîrzâ 'Ârif'in Vefat Tarihinin Düşürülmesi
87. İyi Karşılama Ve Şikâyet
88. Mu'izzu'l-mulk'den Rica Ve Şikâyet
89. Hanımın Gamzeleri

1. Şairin Amcası Ca'fer Ḳulî Mîrzâ'nın Vefat Tarihinin Düşürülmesi

(1. Kıt'a)

- 1 Bu dünyaya gelen herkes çaresiz,
İster şâh, isterse dilenci olsun bu dünyadan göçer
- Yaratanın başka bir dünyası hazırdır,
Onun adı ebedî dünyadır
- Bu yokluk sarayına geldiği için
Herkes (bir gün) ebedî varlığa doğru gider,
- Haḳânın torunu, İrec'in oğlu
O melek yüzlü şâhzade
- 5 Ben ona derdimi döktüm ve o bana üzüntü verdi,

Ne ben onu, ne de o beni gördü

Bu dünyadan vefa görmediği için

Elli küsür yıl yaşadı

Orada genç kalmak için

Mutlu bir şekilde cennete gitti

İrec onun vefat tarihini söyledi

Bu dünyadan Ca‘fer Kûlî göçtü, gitti

(1307 h.k.)

2. İşçi ve İşveren (4. Kıt‘a)

1 Bir işverenin işçiye kibir ve gururla

Baktığını duydum

O bakışı çok kötü bulduğu için

İşçinin kalbi ona kırıldı

Dedi, ey para babası! Bu kibir de neden?

İşçiye el emeğini veriyorsun

Para babasının kibirli yüzünü görmeyeyim diye

Ona işçilik yapmaktan vazgeçtim

5 Sen benden güç, kuvvet istersin, ben senden altın

Birbirlerine ne minneti olması lazım

Benden güç, senden altın

Buna karşılık o kibir ve gururun ne yeri var

Bu toprakta (çalışarak) alımdan mücevher saçarım

Senden hünerin ödülünü alırım

Bu nur dolu güneşin çocuğu benim,

Başımda çiçek gibi bir babam var

Sürekli aydınlık göz açık olsun da

Oğlunun gücüyle kuvvetine baksın

10 Eğer benim gibi bu toprakta iki elinle,

Belini tutarsan bir fili yenersin

Ondan minnetsiz meyveyi toplamak için

Bu bahçeye emek avına geldim

Birinin şarabını içmek istemem

Arzulanan ile gönül kanını içmeye razıyım

Benden kuvvet ve senden altın, bunda

Garip olan ve hayret verici şey nedir?

O topraktan alın terimle mücevher çıkarttım,

Senden de sanat parasını alırım

15 Bu iş yerinde ne ebediyet, ne de fazilet vardır

Mücevher verdin ve ben de mücevheri geri verdim

Kimseye bedava bir şey vermezler,

Bu para babalarındaki nasıl bir kibirdir

Neden birbirlerini minnet altında bırakırlar?

Çünkü insanlar birbirlerine muhtaçtır

3. Merhum ‘Abdu’l-Ḥuseyn Beyât, ’a⁵⁹⁴ Vermiş Olduğu Resim Hakkında

Söylenmiştir (6. Kıt’a)

Ruhu bedenden nasıl aldığıma bak,

---

⁵⁹⁴ Şii konuşmacı ve bilim adamı olan Şerefu’d-din b. Yusuf Âmulî-yi Müsevî (1290-1377 h.k.) isimli şahıstan bahsediyor olabileceği düşünülmektedir.

Nice canı alma görevini kolay yaparım

Keşke ruhun resmi olsaydı da, ‘Abdu’l-Huseyin Hân’ın

Can dostuna (nasıl) taktim ettiğimi şimdi gösterirdim

4. Anne (10. Kıt‘a)

1 Derler ki annem beni doğurduğunda

Memeyi ağıza almayı öğretti

Geceleri beşiğimin başında,

Uyanık oturdu ve uyumayı öğretti

Elimden tutup adım adım götürdü de

Yürüme tarzını öğretti

Bir harf, iki harf öğretip, dilime

Kelimeler koydu ve konuşmayı öğretti

5 Dudağıma gülücük yerleştirdi,

Gül goncasına açmayı öğretti

Benim varlığım onun varlığından olduğuna göre,

Ben ve o var olduğumuz sürece onu seveceğim

5. Kolonel Muḥammed Taḳî Pesyân Komutan Hazretlerine (13. Kıt‘a)

Ey halk saygıyla bu lidere bakın,
Çünkü ölümsüzlük ancak ebedî hayattadır

İki gün sonra bu bedensiz baş göçer,
İran bayrağının nişanı güneş ve aslandır

6. Aḥmed-i Lâyenşeref (14. Kıt‘a)

Akıllı şâhı düşünmek gerekir
Bizim şâh hantal, şaşkın ve bunaktır

Taht, taç ve herşeyi boşvermiş
Avrupa otellerinde inzivadadır

Avrupa seyahatinden vazgeçmez,
Bu kişi, O Aḥmed-i Lâyenşeref’dir

7. Yeni Doğanın Halsizliğinin Nedeni (15. Kıt‘a)

- 1 Çocuğun doğduğunda neden
Kararsızlık, inleme, feryat ve figan içinde olduğunu bilir misiniz?

Karanlık hapishaneden dışarı çıktığında,

Artık bugün özgür dünya meydanındadır

Orada onun yiyeceği kan iken,

Burada dudağında şekeri ve ağzında sütün vardır

Ebedîyetin omuzlarından, dünyanın yeryüzündekilere

İsterse rahatlık ve isterse de kolaylık yeri olduğu görülür

5 Bu yaşamın, başına neleri getireceğini bilir,

(Bu yüzden) Zavallı ilk andan itibaren endişelidir

8. Yakalanmamış Hırsız (16. Kıt'a)

Herkes hazineden bir şeyler götürdü,

Götürme, bu günah dediler

Takip edip aldılar

Yakalanmamış hırsız padişaktır

9. Nur Dağı (18. Kıt'a)

Ben kara parçasının tamamını gördüm, benim canım kardeşim!

Kara parçalarının tamamında böyle ... hiç yoktur

Onur denizinin arkasındaki o yer Nur dağıdır,

Böyle deniz ve dağ, kara parçalarının hiçbirinde yoktur!

10. Hocalık Hakkı (23. Kıt'a)

- 1 Hoca dersi unutma dedi
Hoca bana o şeyi hatırında tut dedi

Bana öğrettiği o şeyi unutma,
Bir insan öğrenme ikbalinden ekmek yer

Bunun anlamı hiç aklıma gelmedi,
Çünkü beni annem cahil doğurdu

Babam da hocamı gördüğü zaman
Beni eğitmekten kurtuldu
- 5 Öyleyse ben hocaya minnet ederdim
Çünkü beni eğitmek için hoca başımda durdu

Bana her ne biliyorsa öğretti,
Söylenmemiş bir gerçek kaldı

Hocanın değerini iyi bilmek!
Yazık! Hoca bana bunu öğretmedi

Eğer öldüyse, ruhu şad olsun!

Eğer yaşıyorsa da Allah hep onun yanında olsun!

11. Aslan ve Kuş (25.Kıt'a)

1 Bir kuştun her gün küçük bir ormandaki ağaçta
Yumurtanı koydun ve onu budanmış dala götürdün

Uzun yoldan geldi ve yumurtayı yerinde görmedi
Budanmış dalı kaybettiği için üzüldü

O korunun padişahı bir aslandı, emir verdiği için
Budanan daldan alıp aslanın önüne sürekli yumurta götürdü

Ona şöyle bir cevap verdi,
Onun bu şahane cevabını unutmamak gerekir

5 Neden kuş oldun? Yumurtanı halkın yiyememesi için
Neden aslan olmadın dedi

12. Daha Uygun Olanın Hayatta Kalması (26. Kıt'a)

1 Bu 'Âlâ'nın tüm ömrü boyunca et yemediği ve
Et canlılarına zarar vermediği hakkında bir hikâye duydum

Ölüm hastalığında fermanıyla,
Hizmetçisi civecivi onun huzuruna götürdü

Sahip o kuşu ölmüş görünce
Her iki gözünden hasret gözyaşı döküldü

Kimsenin seni öldürememesi ve yiyememesi için
Neden kuş oldun, aslan olmadın dedi

- 5 Zayıflar için ölüm doğal bir emirdir
Her güçlü ilk başta zayıftır ve sonra ölür

13. Cehennem (27. Kıt'a)

Gücünü anlatabilmek için cehennem gibi diye tarif ettiler,
Yedi başlı aslan ve iki başlı akrep var (dediler)

Yaratan eğer kuluna eziyet etmek isterse
Yılan, akrep ve ateşten daha seçici olur

O gruptan ne istiyorsun, bin kişiden
Mersiye okuyan en az iki yüz eşek vardır

Diğer iki yüz büyücü, şair ve falcıdan,

Daha kötü mersiye okuyanların arasında iki yüz öğüt veren de bulunur

14. İsimsiz (30. Kıt'a)

Zamparalık yapan herkes,

Sürekli hastalıktan bahseder

Eğer Cebrâil'in kızıysa,

Şüphesiz onu (o hastalığı) belsoğukluğu olarak gösterir

15. Aḥmed Şâh'ın Tahttan İndirilmesi ve (Rızâ Şâh) Pehlevî'nin⁵⁹⁵ Tahta Geçmesi Hakkında (31. Kıt'a)

Dünya kendi hesabını iyi bilir,

Bu hesaptan yeterince bahsedilir

Aḥmed tahtan indiği zaman

Pehlevî onun yerine geçti

Eğer herkes gibi düşünülecek olursa

“Aḥmed” ve “Pehlevî” ikisi de aynıdır

---

⁵⁹⁵ Rızâ Hân Pehlevî'dir.

16. Anne Sevgisi (34. Kıt'a)

Anne küçük oğlunun eziyetinden dolayı sıkıntı çekti,

O çektiği şey aslında sıkıntı değildir

Oğulun sıkıntısını baba daha çok çeker, ama

Oğul adam olmazsa kendinden uzaklaştırır

Zavallı anne, çocuk her ne kötü şey yaparsa (yapsın)

Onu kendinden uzaklaştıramaz

Can sırası eğer anne kasesinde ise,

Ondan kendi çocuğuna tattırana kadar tatmaz

17. Kadın Portresi (36. Kıt'a)⁵⁹⁶

1 Kervansarayın kapısında,

Alcıyla bir kadın heykeli yaptılar

Sarıklılıların liderleri bu haberi,

---

⁵⁹⁶ Bu olay Meşhed'de Muâ'vinu's-senâî olarak bilinen kervansarayda gerçekleşmiştir. Büyük pazarda bulunan kadın heykelini gören, ressam ve heykel yapanlara karşı olan müşteriler ve pazarcılar, güzel yüzlü bu bayan resminin ahlâklarını bozduğu gerekçesiyle ayaklanmış ve elleriyle çamurdan yapılan heykeli yıkmışlardır. İrec, bu olayı bu şiiriyle eleştirmiştir. Bu kervan, halen Meşhed'de görülebilmektedir. Önceden iki melek heykelinin olduğu yerde şu anda iki çiçek bulunmaktadır.

Güvenilir haberciden duydu

Şeriata aykırı olarak, insanlar

Peçesiz kadın yüzü gördü dediler

Şaşkın bir şekilde mescidin içinden

O baştaki odaya kadar koşular

5 İman ve inançla, yıldırım hızıyla

Mu'mine ulaşmak için gittiler

Biri su getirdi, diğeri toprak

Çamurdan bir parça onun için kopardılar

Kaybedilen namusu,

Bir, iki parça çamur ile satın aldılar

Şeriatın sünneti olduğu için koşuşturdular,

Sonra gittiler ve evlerinde dinlendiler

Gaflete düşülmüştü ve vahşi halk

Yırtıcı aslan gibi yerinden sıçradı

10 Yüzü açılmış peçesiz kadına,
Dindarlık eteğini biçiyorlardı

Güzel tatlı dudaklarını,
Şeker gibi emiyorlardı

Şehirdeki insanların hepsi birden
Günah denizinde çırpınıyorlardı

Cennet kapıları kapanmıştı,
Tüm halk cehennemlik olmuştu

Kıyametin dolaştığı aşikârdır
Sura sadece bir defa üflenir

15 Kuş yuvasından ve vahşi hayvan ininden,⁵⁹⁷
Yıldızlar gökyüzünden korkar

Yaratanın ve yaradılanın yanında
İlim öğrencilerin yüzü aktır

Halk halâ bu ulemalarla

---

⁵⁹⁷ Şair bu satırı Arapça olarak kaleme almıştır.

Ülkenin aydınlanmasından ümitsizdir

18. Şeyhin Gözyaşı (39. Kıt'a)

1   Şeyhin gözündeki o yaşlardan Allah'a sığınırız,
Bu azıcık suda nice evleri yıkar

Rızkını kazanmak için gözyaşlarıyla çalışan
Hint denizinde bir canlı olduğunu duymuştum

Sahile gelir ve hissiz bir şekilde toprağa yatar
İki göz şaşkınlıkla güneşe doğru bakar

Güneşin sığağından dolayı istifrağ ve gözyaşıyla dolar
Sinekleri çekmek için göz salyayla dolar

5   Onun göz kasesi sinek ve haşerelerle dolunca
Kirpiğini kapatır ve başını suyun altına sokar

Göz yaşı keskin ateşten daha yakıcıdır,
Sivrisineğin kalbini ve sineğin bedenini kebab gibi yapar

Şeyhin gözyaşı bu canlının gözyaşı gibidir,
Gitme seni sinek ve sivrisinek gibi avlar

19. Kıt'a(45. Kıt'a)

1 Yarab bu alışkanlık nedir, bizim ÷lkemizin halkı

Evden ve meclisten dışarı çıkmaya korkar

Hepsi birlikte iyi bir şekilde oturur ve güzel bir şekilde kalkar,

Kapının yanına ulaştıklarında ize birbirinden çekinirler

Bir topluluğa girdiğinde de,

Bazen yüz yüze gelmekten (çekinir), bazen de arka taraftan kaçarlar

Benim sıkıntım birinin sola gitmesi ve diğ erinin ise sağda olmasıdır

İki taraftan da kendilerine yönelen bakıştan korkarlar

5 Sanki cin görmüş gibi ya da bir hayvandan korkmuş gibi

Bismillah, bismillah kelimesini dile getirirler

Gidip gelme zamanıydı ama bu topluluk,

Otmaktan bile başka bir türlü korkar

Biri oturduğu zaman, diğ eri başka tarafa iki defa sıçrar

Bazen az, bazen çok korkar

Örneğin bir toplulukta eğer on kişi oturuyorsa,
Biri girdiği zaman hepsi de ondan korkar

Sanki topluluk sahnesinde fenerle gösterilmişler gibi,
Biri ayağını fenerin üzerine koyduğunda da korkarlar

10 Bu korkunun adını cahiller saygı koydukları için
Altın ve gümüş sahiplerinin birçoğu korkar

Mutlaka bu korku sıkıntısından dolayı yapılmadı,
Yapabildikleri sürece zengin için korkarlar

Eğer bir vezir kapıdan girerse korku artar
Artık orada seçkin topluluk halkı da korkar

Kendi cinsinden korkan hiçbir canlı yoktur,
Bu insanlar yaratılmış vahşi hayvanlardan korkar

15 Mir Kâmkâr'ın⁵⁹⁸ bana verdiği o at gibi,
Habersiz de korkarlar ve haberli de korkarlar

---

⁵⁹⁸ Mir Kâmkâr, Nizâmu's-saltâna Mâfi Horâsân valisidir. Şiirde bahsedilen at ise Îrec'in at isteme konusunda kaside yazdığı aynı o siyah atır.

Korku sadece bu siyah atın işi ile özetlenemez,
Bu memleketin insanları tıpkı eşek gibi korkar

20. Görülmeye Değer Vezirler (46. Kıt'a)

1 Vezirler neden ortalıkta görülmüyor,
Hakikaten görülmeye değer insanlardır

Hayır yanlış söyledim bu Mu'ayyedi⁵⁹⁹
Görülmeye değmezler, onlar dinlemeye değerler

Vezir oldukları sürece birilerinden alırlar,
Allah'ım, bunlar götürmeye layıktırlar

Belgelerde ve kayıtlarda yoklar
Ve duyulmaya değer oldular

5 Neden perdenin arkasından onların özelliklerinden bahsedeyim,
Perdelerden bazılarını parçalamaya layıktırlar

Karışıklıkta kesin hükme sahiptirler,
Çünkü duymuşlardır ve görülmeye değerlerdir

---

⁵⁹⁹ Cahiliye döneminde Arapların kullandığı iyi konuşma (Belağat) anlamına gelen söz sanatıdır.

21. Şûrîde'nin Tebrikine Cevap (50. Kıt'a)

Şûrîde Fars'dan benim bayramı kutladığını söyledi

Onun kutmalasından bana bu bayram mutluluk geldi

Keşke Şûrîde bu yıl Tahrân'da olsaydı,

Bize her gün, bayram gibi mutluluk verirdi

Şiiri onun dudağından döküldüğü zaman başka bir lezzete kazanır,

Şûrîde'yi görmediği zaman ise göz ne işe yarar

22. Valinin Hicvedilmesi (52. Kıt'a)⁶⁰⁰

Bu beceriksiz vali Horâsân halkına, bize

Bir sorun göndermedi, bir çözüm de bağışlamadı

Aşırı cimriliğinden dolayı yaşamı boyunca

Allah için dilenciye bile bir ekmek vermedi diye söylerler

Allah'ın kulları ondan bir hayır görmedi

Valla birinin suçunu bile bağışlamadı

---

⁶⁰⁰ Bu Kıt'ayı Horâsân'da kaleme almış ve görünüşte Kıvâmu's-saltana'yı hicvetmek için yazılmıştır.

Onun yüce himmetinden dolayı bir aba vermesine bile razı oldum
(Ancak) O yüce himmetiyle aba bile bağışlamadı

23. Derviş (62. Kıt'a)

1 Durumdan haberdar olmayan o derviş kimdir?

Onun ağzı her zaman kapalıdır

Ne hiç kimseyle konuşur,

Ne de bir kişinin sözünü dinler

Akla aykırı ve geleneklerin dışında olan

Aptalca işler yapar

Örneğin Temmuz ayının sıcağında

Omzuna yün hırka asar

5 Ancak soğuklar baş gösterdiği zamanda

Kıyafetlerini çıkararak çıplak gezer

24. Bilgisizden Kaçış (64. Kıt'a)

Mösyö beye Horâsân'ı verdim

Ahmak sıfatıyla vaftiz edilmekten sakınırım

Bilgisiz kişi işleri istila etmiş,
Bilgili kişi ise kalp kanında boğulmuş

25. Anne Kalbi (65. Kıt'a)⁶⁰¹

1   Senin annen benimle tartışıyor diye
Maşuk aşığa mesajını verdi

Her nerede beni uzaktan görürse,
Yüzünü buruşturuyor ve kırışıklıklarla dolu alınla bakıyor

Azap verici bakışla benim nazik kalbimi
Akçakavak ağacının okuyla vurur

Sapanın ağzındaki taş gibi
Beni evin kapısından kovar

5   Senin taş kalpli annen yaşadığı sürece
Benim ağzımda bal tadamazsın, acı tadarsın

Onun kalbini kanla renklendirmeğin sürece,

---

⁶⁰¹ İrec, bu kıt'asını İrânşehr dergisinde (Berlin baskısı, sayı 4, 2. yıl) düzenlenen yarışma için kaleme almıştır. Bu dergide şiir Almanca'ya tercüme edilmiş ve İrânlı şairler bu şiiri Farsçaya çevirmiştir. Bu yarışmada İrec şiiri diğer şairlerden daha iyi söylemiştir. Ayrıca şiir, edebî şaheserlerden bir parça olarak da kabul edilmektedir.

Seni benzer (kendim gibi) göremem ve bir kalp olamam

Eğer sen bana kavuşmak istiyorsan,

Artık bu saatte korkusuz olmak ve tereddüt etmemek gerekir

Onun dar göğsünü ve yüzünü yırt

O dar göğüsten kalbi dışarı çıkar

Kalbimin aynasından pas silininceye kadar,

Sıcak ve kanlı düşünceyi kafanda kurgular

10 Kural takınamaz akılsız aşık,

Hayır, utanç ve namussuz günahkar belki de aptal,

Anneye duyduğu saygıyı unuttur,

Şaraptan şaşkın ve (şarabın) kalıntısından delirmiş bir haldedir

Gider ve anneyi toprağa fırlatır

Göğsünü parçar ve pençeyle kalbi çıkarır

Maşuğun evinde olma niyetindeydi

Annenin kalbi onun avucunda narenciye gibiydi

Kazara kapının eşiğinde yere düşürür,
Ve kısa sürede onu dirseği ile ezer

15 Ve hâla canlı olan o sıcak kalp,
O kültürsüzün elinden yere düşer

Onu almak için
Yerden tekrar kalkmak ister

O ıslak kalbin kanla dolduğunu görür
Bu kötü niyetten yavaşca uzaklaşır

Ah oğlumun eli yaralandı,
Ah oğlumun ayağı taşa çarptı

26. İngiliz Ve Rus İşbirliği (66. Kıt'a)

İngiliz ile Rus'un
Bu yıl yeni bir antlaşma yaptı diye söylüyorlar

Hem İran'ı, hem de Baltık'ı
Bundan sonra hiç başıboş bırakmazlar

Yazık ki bu memlekete yaraşanlar

Oturmaktadır ve bu durumdan habersizdir

Fare ile kedi arasındaki barış,

Bakkal dükkanı yıkar

27. Jandarma Çocuğu (68. Kıt'a)

Savaş başlayınca sen bize tabi olursun ey jandarma çocuk

Biz seninle barış ve sefa içindeyiz ey jandarma çocuk

Yardımcı olmak istiyorsun, eğer ondan hızlıysan

Bir süre bizim yardımcımız ol ey jandarma çocuk

Okulda 1-2-3 sayılarının devamı kaç kadardır?

Meyhanede 1-2-3'ün devamı nereye kadar olabilir ey jandarma çocuk

Eğer bir gece gelersen, ben sana

Sabaha kadar iki yüz tane dua edeceğim ey jandarma çocuk

28. İsimsiz (70. Kıt'a)

Sipehsâlar'ın⁶⁰² sofrasında,

Civcivleri kebab görüyorum

---

⁶⁰² Huseyin Hân Kazvinî Muşiru'd-dovle Sipehsâlâr 'Azim b. (Mîrzâ) Nebî Hân Kazvinî Emir-i Divân, Kâcâr döneminde yaşamış yenilik isteyen öncülerden biridir. (1298)

29. Nâzımu'd-dovle'ye Mesaj (71. Kıt'a)

- 1 Nâzımu'd-dovle⁶⁰³, Cuma günü
Kısa süren üzüntümüz ve kederimiz var

Kemale ermiş hazretin evinde bugün
Bir topluluk ve alimler var

Votka, esrar otu ve esrar var
Ardı ardına yapılacak işimiz ve gücümüz var

Öğle yemeği için de sanki
Pilav ve biraz balığımız var
- 5 Derviş Hân⁶⁰⁴ da eğer gelirse,
Sazın güzel sözüyle ve gür sesimiz var

Bizim işimizdeki noksanlık senin yokluğundan dolayıdır
Aksi halde mutlu bir topluluğumuz var

---

⁶⁰³ Prens Mîrzâ Malkum Hân, Nâzımu'd-dovle Mîrzâ Ya'kub Ermenî Colfayî'nin oğlu olup, Colfâ-İsfahan Ermenilerindendir. (1249-1326 h.k.)

⁶⁰⁴ Derviş Hân, Hacî Beşir Talikanî'nin oğlu Gölâm Huseyin İran'ın ünlü müzisyenidir. (1251-1305 h.k.)

30. Vatanseverlik (72. Kıt'a)

- 1 Biz bu ilkokulun çocuklarıyız,
Hepimiz İran'ın temiz toprağındanız
- Hepimiz vatan kardeşiyiz,
Bedenimiz gibi canımızla severiz
- Milletin şerefli ve en değerli,
Geçmiş dönemlerinin yadigârıyız
- Bizim vatanımız annemiz gibidir
Biz vatana itaat ederiz
- 5 Vatan sevgisi dersini çocuklukta
Sürekli okuduğumuz için şükrederiz
- Çünkü vatan sevgisi imandandır
Biz tam olarak iman ehliyiz
- Eğer vatana bir düşmanlık söz konusu olursa
Kalbimizi ve canımızı karşılıksız veririz

31. Kaftanın Hikâyesi (73. Kıt'a)

Çil Tutî⁶⁰⁵ hikâyesi, bu yıl neden

Benim kaftanım olduğunun hikâyesini anlatır

Her gün süreli yarına randevu veririz

Yarına randevu vermekle bitmez

Eğer çok fazla geç kalınırsa,

Bu son kaftandır, yani kefendir

32. Hatırlatma (76. Kıt'a)

1 Ey Hüsrev! Her ne kadar sen unutkan değilsen de

Sen bu beğenilen sözleri unutma

Acilen adil olan bir yöneticiyi görevlendirmeyi,

Tebriz'i kollamayı unutma

Polis⁶⁰⁶ güçlerinin kurulmasından dolayı Fars'ın durumu değişmiştir,

---

⁶⁰⁵ *Çehel Tutî*, (40 Papağan) isimli eser 4 efsaneden oluşan bir kitap olup, 40 gün boyunca bir papağanın kötü niyetli ev halkından biriyle konuşarak onu yolundan döndürmeye çalışmasını anlatmaktadır.

⁶⁰⁶ İngiltere hükümetinin etkisiyle İran'ın güneyinde kurulan Güney polisi (S.P.I) ifade edilmektedir. O dönemde büyük Britanya ve Rusya, İran'da birbirleriyle rekabet içindedir. Rusya devleti, Kazak güçleri kendi komutası altına almış ve yönetmiştir. O günlerde İran'da

Fitne ateşi onda alevlenir unutma

Kazak emiri, polis amiri gibidir ve emiri gibiydi

Akıbetine bozukluk karışmış unutma

- 5 Her ikisinin adını da güneyden ve kuzeyden uzaklaştır,
İşin gidişatından sakın ve unutma

Ekmek kazanmak farz oldu ve daha fazlasını yapmak gerekli

Yapılacak işleri ve hiçbir şeyi unutma

Dul kadınların ekmek için nasıl yalvardıklarını hatırla,

Seher vakti yaşlıların ahı yükselir unutma

33. Bengisu (80. Kıt'a)

- 1 Hayat suyu gibidir babası cehennemlik

Doğa sevgisi gibidir babası cehennemlik

Vah ne siyah benizlidir ve ne tatlıdır,

Çünkü çikolata gibidir babası cehennemlik

---

olan vatanseverler, bilgili insanlar bu polis teşkilatının kaldırılmasını talep etmişlerdir. İrec, şiirini bu vatanseverlerin duygularına tercüman olmak için yazmıştır.

Eğer ağzına götürürsen erir,

Herât⁶⁰⁷ topu gibidir babası cehennemlik

Tutabildiğin ve yapabildiğin sürece

Namazını kıl ve orucunu tut babası cehennemlik

5 Alçaklıktan başka bir şey yapmazdı,

Zekat beşte birdir babası cehennemlik

Kalp kazanmak zordur,

Kelât⁶⁰⁸ kalesi gibidir babası cehennemlik

Kara kalple, küçük ağızla ağıt yakarsın,

Devletin temeli gibidir babası cehennemlik

Çok beğenilen böyle bir sevgiden vazgeçen,

Kurtuluşun hısmını olur babası cehennemlik

Tüm yanlışlıklara ve kötü kalpliliğe rağmen

Yine de güzel bir davranıştır babası cehennemlik

---

⁶⁰⁷ Eski Horâsân’da bulunan bir şehir adı olup “Heryû” olarak da bilinir. Bugün Afganistan’ın kuzey batısında yer almaktadır.

⁶⁰⁸ “Kelat-ı Nâdir” olarak bilinen ve Nâdir Şâh’ın askerî tesislerinden biri olup İrân’ın kuzey sınırında yer alan (Hisar) en dayanıklı kalelerden biridir.

10 Her ne kadar kafiye yanlış oluyorsa da,
Delikanlılığa yakışır babası cehennemlik

34. Bıçaklamayı Eleştirme (81. Kıt'a)

1 Artık güzel yaşanamaz diye
Kahbe kadın kendini öldürüyorsun

Öldü, göçtü, gitti ve toprak oldu,
Onun toprağı bitki doludur ve yeşermiştir

Ben de Yezid⁶⁰⁹ kötülük yaptı derim,
Kötü yapan Yezid'e lanet okurum

Ama artık bu masalın sonu nasıldır,
Bu güldüren hikaye nedir

5 Bu kesmeyen kamalarla,
Tohumu kime teslim etmek istersin

Acaba sen Sekîne⁶¹⁰ misin de

---

⁶⁰⁹ Emevî Hanedanı'nın kurucusu ve birinci Emevî halifesi olan Muâviye bin Ebu Süfyan'ın oğlu olan Yezid bin Muâviye, (D. 646 - Ö. 683) Emevîler'in ikinci halifesidir.

⁶¹⁰ Huseyin b. 'Alî'nin kızı olup, (735 m., Medine) güzel ve gösterişli bir bayandır.

“Su istemirem emmim gelende”⁶¹¹ diye söylersin

Sammar⁶¹² nerededir ve sen kimsin de

“Gel koyma meni Şimir⁶¹³ elinde”⁶¹⁴ dersin

Ey sakalı kazınmış erkek eşek,

Sen Huseyin’in Zeynep’i⁶¹⁵ misin?

İnsanlar arasında

Fahişe gibi hareket etmeye utanmıyor musun?

10 İki yıl önce savaşta,

On milyonlarca insanın öldüğünü gördün

Bu ölenlerden dönen olmadı,

Koparılan feleğin kesiğinden bir ağıt yakan olmadı

---

⁶¹¹ Şair bu beyiti Türkçe olarak yazmıştır.

⁶¹² Yemen’e hüküm sürmüş kabileler topluluğudur ve aralarında eski bir düşmanlık vardır. Sammar kabilelerinin merkezi “Tey” beldesinde, Arap beldesinin kuzeyinde, El-cezire, Dicle ve Fırat’ın etrafındadır.

⁶¹³ Ziccevsen oğlu Şimir(Şemr): Kerbelâ’da Hz. Muhammed’in torunu Hz. Huseyin ve yanındaki efradın katlinin sorumlularından olup, Muâviyenin oğlu Yezid’in Kerbelâ’ya saldığı ordunun sol kanat komutanıdır. Rivayetlere göre, Hz. Huseyin’in başını gövdesinden ayıranın da bu kişi olduğu söylenir. (bkz. Mu’în, C. 5., s. 911)

⁶¹⁴ Şair bu beyiti Türkçe olarak kaleme almıştır.

⁶¹⁵ Hz. ‘Alî’nin kızıdır.

Eğer on üç yıl önce olsaydı,
Yetmiş iki tane beden asılırdı

Ey yüz binlerce gülücüğe layık olan,
Bugün neden boşuna ızdırap çekiyorsun?

Canlı olan artık ne zaman öldürülebilir?
Ancak senin nefretinle öldürülebilir

15 İnanmıyorsan gel hemen,
Bir anlaşma yapalım

Yüz gün sonra git çünkü bugün
Başı parçalama ve dişi kırma zamanıdır

Sürekli başına ve sakalına çamur çal,
Devamlı kendi bedenine pislik sür

Sürekli kamayla kafana vur,
Çünkü balta odun yapabilir

Kuş kanat çırpıyor gibi,

Sürekli başına iki ellinle vur

20 Sürekli güzel bir kefen yok diye söyle,
Devamlı yırtık cübbeyi parçala

Eğer ben senin acınla yaşamazsam,
Sen bendenizin acısıyla yaşarsın

35. Kirli Şehir (82. Kıt'a)

Bendeniz bu şehirde gaita, pis koku ve
Kirlilikten başka bir şey görmedim

Müslümanların olan her şehir,
Gaita ve pis koku doludur

Gaitayla o babanın mezarına
...r ...e gülen kadın diye yazdı

36. Belediye (84. Kıt'a)

Şehrin duvarı ve kapısı çamur ve yıkıntıyla doldu,
Allah senin belanı versin ey belediye!

37. Vusûku'd-dovle⁶¹⁶ ile Alay Edilmesi Hakkında (85. Kıt'a)

Ey Vusûku'd-dovle Dey⁶¹⁷ ayında geldi

Dey ayı geldi ve sen Vusûku'd-dovle'sin

Tatlı dilli sen uzaklarda olduğun için,

Bu şahitlik eder diye bir antlaşma yaptım

Karpuz suyu içtiğin yeter

Rey şehrinde karpuz artık pahalandı

38. Hanımının Gamzeleri (89. Kıt'a)

1 Gamzelerinle fahişelik yaparsın,

İnsanın kalbini ve dinini bozarsın

Kalpsiz aşığa can verirsin,

Gamzelerinle fahişelik edersin

Sende deniz gibi uçsuz bucaksız bir güzelliğin var,

Dalgalansın diye bir perde as

Gonca çiçeği bahçesini özler,

---

⁶¹⁶ Mîrzâ Hesên Hân, Mîrzâ İbrahim Hân Mu'temedü'saltana'nın oğludur. (1292-1329)

⁶¹⁷ 22 Aralık-20 Ocak tarihleri arasında içermektedir.

Sen gül endamınla konuş ister

- 5 Sen gidişini arzı endam edesin diye
Selvi terbiyeli bir şekilde yerinde bekler

Ben sana sevdamı gösteririm,

Sen bana kırıldım dersin

Beni diğerlerinden daha çok sev yoksa

Diğerlerinden daha önce beni kaybedersin

3.1.5. Rubaîlerin Tercümesi

1

Şair Meliku'l-tuccâr'a dostluk antlaşması önerilmesi hakkında

Senin hile ve efsunla dolu sözlerine ne oldu?

Senin sayısız ve sınırsız armağanlarına ne oldu?

Bana verdiğin o sözlere,

Kaza ne oldu, bukalemuna ne oldu?

Meliku'l-tuccâr'ın cevabı

Îrec Horasân'dan kaz istedi,

Bana tamah ve hırs kapısı açıldı

Kazın, bukalemunla birlikte olduğundan habersizdi

Yem olmadığı için hepsi uçtu gitti

2

Îrec'in cevabı

Yazık ki verdiğin sözde durmayarak başlarsın,

Benim şiirimle sözünü açarsın

Binlerce bukalemuna sahip olmana rağmen

Bir bukalemun vermekte naz edersin

Meliku'l-tuccâr'ın cevabı

Senin şahbazın⁶¹⁸ sürekli sana tatlı sözler

Söyleyen papağan olduğu için uzak dururum

Ömür boyu senden bir fayda görmediğim için

Asla sana kaz ve bukalemun vermem

3

Îrec'in cevabı

Ey sadece bukalemunu müjdeleyen sen,

Dışarıda verdiğin o vaadi hatırla

---

⁶¹⁸ İrân edebiyatında yer alan mitolojik bir kuştur.

Vekil Âbâd'ın⁶¹⁹ servetinden,

Bana bir kaz bile vermiyorsun ey ....

4

Ey iyi adam öfkелendiğın zaman,

Birden yüze kadar say

Sayıyı hatırladın zaman da

Artık vaktinde yapman gerekmeyeni yine yapma

5

Şimdi Rey'i istiyorum ve hepsi bu kadar

Bu beden giysisinden yeterince aldım ve yeter artık

İnsanların sahip olduğu yolculuk azıklarından,

Ben denizde var olan sadece bu yolculuğın arzusudur, o kadar

6

Bu kısa yaşamda sana benzer otuz kişı gördüm,

Kibiri yüzünden filin gözünde sivrisinek gibi görünür

Sakalın çıktı ve sokağın başındaki dilenci gibi oldun,

---

⁶¹⁹ Meşhed'in kuzey batısında yer alan bir köydür.

Evet bu bıyık, bu sakaldandır

7

Ey arkadaş yüce yaratana, senin ayrılığında

Ben yarım saat mutlu oldum diye yemin et

Eğer kıyamete kadar bedenimi esir etseler de,

Senin hatırını hiçbir zaman bilmemezlikten gelmem

8

Dün, dünyanın nice çiçeklerini aydınlattın,

Bugün de çiçek bahçesini nasıl bir soğukla dondurdun

Soğuğu getiren ve rüzgarı yaratansın,

Bir gün öyle beğenirsin, bir gün böyle beğenirsin

9

Soğuk kaygan kar çimlerin üzerine düştü

Ordibeheşt⁶²⁰ ayında serin kar gibi ortaya çıktı

Soğuk sözün güzel ağzından çıkması gibi,

Ansızın goncadan da kar dışarı düştü

---

⁶²⁰ 21 Nisan-21 Mayıs tarihleri içermektedir.

3.1.6. *Terkib-î Bentlerin Tercümesi*⁶²¹

Ülkenin durumunu eleştirme konusunda⁶²²

1 Kardeş senin şiirlerinden oluşan ölüm zincirini ben dokudum
Senin sözünün lezzetinden ben haz duydum

Senin mücevher saçan varlığını kutlarım,

Yemin ederim sana ve yaptığın işe şaşırdım kaldım

Makamın niteliğini senin gibi kimse açıkça söylemedi,

Gitmiş, görmüş ve değerlendirmişti ama devamını anlatmadı

On rakamında açıkca görmeme rağmen,

Eğer sen onda bir iyilik görürsen ben onu, on görürüm

5 Seni övmeye değer ve oh oh demeye layık gördüm

Senin nazmını sağlam ve senin nesrini beğenilmiş gördüm

Notlarının hiç biri bu kadar iyi değildi

Bir cümlesinde dahi hata yoktu

---

⁶²¹ Muzaffer Kütüphanesi aracılığıyla basılan divanda “Terkb-î Bent” başlığı altında yer almaktadır. (s. 29 vd.)

⁶²² Bu Terkib-î Bent, ilk defa Bahâr gazetesinin 13. sayısında, 1300 h.ş. yılında basılmıştır. Bu şiir, Kıvâmu’s-saltana ve İrec’in arkadaşları tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir.

Tüm bu haberler senden başka kimde var,
Havadisler olsa da ortaya koyacak cesaret nerede?

Diğerleri alçaktır, itibarlı kabadayılık nerededir?
Senin kabadayılığını inkar eden nerededir?

Senin vefakârlığına ve kalıcılığına, güçlü eline ve koluna,
Anlamlı söylemine ve kalıcılığına tebrikler

10 Kim bu karmaşanın çıkacağını tahmin ederdi
Emniyetten çalınan ne varsa ele geçecektir

Ziyâ'nın⁶²³ dönemi karanlık dönem olarak anılacaktır
Senin derdin baş vezirden kaynaklanacaktır

Memleket yine aynı yemek ve aynı kasedir,
Bizim sessizliğimiz taş olur, bizim incimiz kum olur

Bu baş vezir memurluğa yakışmaz
Senin onu sevmene de layık değildir

---

⁶²³ Ya'kûb Mirzâ'nın çağdaşı olan İranlı bir şairdir. (bkz. Mu'în, C. 5., s. 1054)

Eğer dünyayı ona gönderirsen, dünyayı yer
Eğer vatan ekmek lokması olursa onu da yer

15 Baş vezirin konuşmalarını içeren bir tiyatroyu
İki, üç kişiyle birlikte hazırlamış ve bana göndermiş

Vatan evlatlarının gözünü açmak için
Ben de hemen o anda vatan evlatlarına bir açıklama yaptım

Ne iyi güvenilir kişilere sahip olduklarını, nasıl vatanperver
Bir baş vezire sahip olduklarını bilmelerini istedim

Qıvâmu's-salṭana özel hizmetlisi Mîrzâ Qasım Hân'a hitaben söyler

Bir iki gündür artık işe el sürmezsın
Liraya miraya kenarından köşesinden dokunmazsın

Siftah ve açılış yapmazsın, kumar oynamazsın
Salınarak gitmesin ve kaçamak avcılık yapmazsın

20 Ne duydun da bu kadar korktun
Yoksa Horâsân'ın durumuna mı üzıldün?

Bu vatan utanç kaynağıdır, sen müdahale et

Her ne söylerlerse utanılacak şeydir, sen müdahale et

Bu kafilenin ayağı topaldır, sen yardımcı ol

Bizim şehrimiz Fireng şehridir sen müdahale et

Çare ara, valiz satın almak gerektiği zaman da

Hemedân yolundaki faytonu düşünmek gerekir

Hizmetli cevap verir

Hatırlatma, kafiye dardır, gitmemiz için gel

Kolonel savaşın başındadır, gitmemiz için gel

25 Top ve silah hikâyesidir, gitmemiz için gel

Artık duraklama yeri yoktur, gitmemiz için gel

Çaresiz insanlardan her ne aldıysak yeterlidir

Bizim var olan bu düşüncemizden fazlası sadece bir hevestir

Ḳıvâmu's-saltâna cevap verir

Boşver deme, senin gibi bilgisizin sözünü dinlemem

Ben Selâmmî ve Sidde'yi⁶²⁴ kolay bir şekilde teslim etmem

---

⁶²⁴ Horâsân bölgesinde yer alan, İsfahan'a bağlı önemli köylerdir.

Atı ve eşyaları Horâsân jandarmasına vermem

Ben jandarmaya canımı versem de ekmeğimi vermem

Ben hayattayım ve benim faytonum zaptedildi, eğer

Her taraf yanlışlıklarla dolsa da, her yere başvurumu yaparım

30 Kolonel benden değerli otuz altı at çaldı,

Otuz altı tane üzüntü alevlendi ve kalbimi yaktı

Horâsân'daki küçük temiz girişe çamur attı,

Benim yaralarım tuzsuz biber sürdü

Eğer ben böyle bir vakaya karşı çıkmam da ne yaparım

Bu memlekette baştan başa kan dökmem de ne yaparım

Sen ne şâh, ne de ordu bakîdir diye düşünme

Artık ruh ve güç ülke bedeninde kalıcı değildir

Dünyada aptal var olduğu sürece, Sengan ve Lenger'e⁶²⁵

İki kişi liderlik yaptığı sürece akıl sessizliğini korur

35 Emir veririm ve benim tüm emirlerimi dinlerler

---

⁶²⁵ Kirmân'ın kasabası olan Mâhân'ın köyleridir.

İyi işlerinin mutluluk anında unuturlar

Ben her türlü hileyle niyetimi gösterdim,
Horâsân okuyucularına iki telgraf gönderdim

İki, üç tane yazıyı Kayen⁶²⁶ ve Hevâf'a⁶²⁷ gönderirim,
Şâh tarafından rütbe ve armağanlar vadedirim

Tüm divan kuvvetlerini birleştirir,
Jandarmaya ve kendi soyuna baskı yaparlar

O mecliste olan bilgin bir arkadaş söyler

Dinle, benim aklım senin cimriliğinden daha fazladır
Bu kadar sinirlenme, sinirlenmek faydasızdır

40 Can kalıcıdır, diğer felaketler ise özlü sözdür
Allah'a şükür ki sana her yerde altın ve gümüş vardır

Kalk ve Avrupa'nın neresine istiyorsan git,

Bundan daha fazla halkın kanının dökülmesine neden olma

---

⁶²⁶ Bircend'in kasabalarından biridir.

⁶²⁷ Kuzey taraftan Tibât'a, bir bölümü İrân ve Afganistan sınırına ve güneyden de Kayîn'e sınır olan Hayderiye'ye bağlı bir köyüdür.

Fitne ateşi her kôşeden alevlenmiştir

Zengin ve fakirin varlığı benim aptallığımdan dolayı yanmıştır

Senin Horâsân'ının yırtıkları dikilmiştir,

Her ne kadar para istersen hazırlanmıştır

Artık daha fazla bu perişan memleketten bahsetme,

Horâsân'ın karışık kôtu ününden artık söz etme

Meclise girip olaydan haberdar olan Meşârû'l-mulk konuşur

45 Bu akşam senin güzel zamanların neden hiç gülmezsın,

İnsanın gönöl kapısına zararı olmadığı doğrudur

Selâmmî ve Sidde'yi göz ardı etmek kolay değildir

Ancak zararın kaynağı o kadar görkemli değildir

Müslümanların askerlerini öldürürsen

İran'ın tamamını kendine düşmanın yaparsın

O zaman senin emrini dinleyecek,

Senin gönlünden bela kadehi içecek kim kalır?

Kadın ve çocuk senin yolunda siyahlara bürünür,

Beni bu esnada unutacak aptal kimdir?

50   Senin kinin için savaşmayan ve tahta oturmayan kişi,
                    Bir anda senin yönetimini dönemini sona erdirir

Ben senin işini desteklemekten sakınmam

Ancak bundan daha fazla yol arkadaşlığına gücüm yoktur

Bende senin istediğin kadar hıyanet bulunmaz,

Şâhın da senin işlerinden haberi yoktur

Lâkin yapılabildiği sürece konuyu sakladı mı?

Şâhı gafil yakladı ve yendi mi?

Vûsuğu'd-dovle'nin yaptığını yap çünkü

Artık vatan uğrunda ne eğiklik, ne de yamukluk olmaz

55   Otelde makatını havlu ile temizler,

Madmazel Jâkûle ile vals eder

Parayı almış ve şimdi kendi gönlünce harcar

Birlikte olur, alevlenir ve ilişkiye girer

Şimdi Fereng'in (Avrupa) devridir, hadi kımıl da,
Mu'temedu's- saltanayı beraberinde götür

Memleketin maliyesinden bu keneyi kazı,
Dışarıda tek başına seyahat etmenin tadı yoktur

Bırak alevlenen ateş söner
At ve asrın zararı da unutulur

3.1.6. *Yeni Kalıpların Tercümesi*⁶²⁸

Durratu'l-meâ'li'ye⁶²⁹ ağıt yakma hakkında

1 Bahar mevsimi geldi ve çiçek açtı,
Güzel çehresine güzellik kattı

Seher rüzgarı bir tanıdıktan,
Dostluk mesajını sevgiliye ulaştırdı

Bülbül birkaç aylık ayrılıktan sonra

---

⁶²⁸ Muzaferî Kütüphanesi tarafından basılan divanda, bu bölüm “Beşli, Muhammes” adı altında yer almaktadır. Bu bölümde şair, şiire başlamadan tarzın ne olduğunu “İlk mısralarda beyitler birbiriyle ve böylece ikinci mısralar her beyitle kafiyeledir.” şekilde açıklamasıyla yeni bir tarz ortaya koymuştur. (Muzaferî Kütüphanesi, a.g.e., s. 9.)

⁶²⁹ 1295-1344 h.k. yıllarda Tahrân'da bulunan kızlar okuludur. Bu okul Şemsu'l-meâ'li tarafından yapılmıştır.

Geri döndü ve macerasını anlattı

Ne yazık ki senin yerin boş,

Ey Durratu'l-meâ'li hanım

- 5 Ne yazık ki baharımız hazan oldu,
Güle benzeyen o yüz, bizden saklandı

Senin ayrılığından dolayı gam dolu kanlı su,

Bizim göz pınarlarımızdan akar oldu

Bülbül seni göremediğinden dolayı,

Bizim şans bahçemizde feryat, figan eder oldu

Yazık ki senin yerin boş

Ey Durratu'l-meâ'li hanım

Seni isteme derdiyle göz yaşı dökelim,

Senin ayrılık ateşinde yanalım

- 10 Üzüntünün ve kederin dostu olan,
Arkadaşlardan destek görelim

Senin özlemin ve sıkıntın hakkında konuşalım,
Sen yokken senin evine uğrayalım

Yazık ki senin yerin boş
Ey Durratu'l-meâ'li hanım

Bizden nasıl bir tezatlık gördün de,
Bu tür ayrılıkları bize yaşattın

Bizim birlik ve beraberliğimiz olan zincirimizi,
Gittin ve bizden çaldın

15 Senin yerin bizim gözümüzdedir,
Neden siyah toprakta uykuya daldın?

Yazık ki senin yerin boş
Ey Douratu'l-meâ'li hanım

Sabah vakti

1 Sabahın erken bir vakitinde yuvada dönüp duran kuşa,
Dağın yukarılarından doğan güneş vurdu,

Işıldayan ruh, ezilen kanat, ve çırpınan kanat,

Kol ve kanadından çimen şikâyet etti

Sabah kuşu dalda öt

Gömleğinden dışarı çıkmış olan,

Güzel benli ve çizgili o kelebeği görüyor musun?

5 Altın sarısı noktalarla dolu kol ve kanadıyla

Çimendeki çiçeklere tek tek gider

Birinin gerdanından ve diğerinin yanağından öper

***

Kırmızı, kanlı ve süttten beyaz yüzüyle

O tatlı dilli çocuk,

O yıldızlar gibi parlayan iki gözle,

Mutlulukla ve sevinçle dışarı çıkar

Etrafına bak ve mutlu ol

Şekerden daha tatlı tebessümlerle,

Kelebek gibi kolunu ve kanadını açar

- 10 Nazar otunun buharından dolayı yerinden sıçradığı zaman
Annesinin elini ve babasının yüzünü öper

Biri onu kucağına alır, diğeri ise yanına oturtur

3.1.8. Eksik Olan Mesnevilerin, Kıt'aların ve Gazellerin Tercümesi

- 1 Aaa! Bir adam namaz kılmak için gitti!

Beyaz kalçasını yukarıya kaldırdı

Günahkâr çabucak onun yanına koştu,

Rabb-i A'lâ (En yükseklerde olan Allah) diye tespih çekti

Allah nerede? Allah kimdir? Allah nedir?

Sebepsiz konuşma, Allah yoktur

Bizim peygamberimiz sürekli,

Biz bildirdik diye söyledi

- 5 Sen artık mücadele etmek isteme,

Yemekten daha sıcak bir kase olma

Sen onda şaşırır kalırsın,

Sen ölüyorsun ve her şey bir muammadır

Hâfız'ın eli uyku kıyafetiyle kapıya uzanmış,

Biri şarap kadehini avucuna bırakmış

Onun dizgini ibrişimden ve semeri kadifedendir,

Ne kadar kötü bir sestir ama yine de görkemlidir

Kutsal veliaht Îrec⁶³⁰,

Herkes ile doğrudur, bizim ile eğridir

10 Kutsal veliaht hazretlerinin huzurunda takdim edilen

Bu yansıma, kendi yansımamdan daha güzeldir

Seninle konuşacağımız başka bir dünya yoktur,

Gündüzler ve geceler birbiri ardına geçmektedir

Eğer sen iyi ölçüp biçsen de dünya halkına

Bu yeryüzünden başka bir yerde değildir

Ya zalimin gücüdür ya da mazlumin acizliğidir

---

⁶³⁰ Îrec Ruknî'yi kastetmiştir

.....

Bir grup o şeyden dolayı üzülmez,
Diğer bir grup ise o şeyden dolayı mutludur

15 Yine senin sokağının başında göründüm
Eğer söğüt gibi durursam beni budarlar

Bu hilâl kaş, iki yıl sonra bir ay olacak
Reyhan çiçekleri arasında taç giyecek

Yaratılanlar Mustûkî-memâlik⁶³¹ der
Yaratılanların arasında bazen yanlışlık yapılır

Yaratan, yaratıcılığı bırakacağını söylediği zaman
Onun yaratıcılığından ayrılmak için bir yol arar

Bırak hepsini, tahtı ve arşı
İki dünyadan da uğultuları azalt

20 Varlık damarındaki kan kurur,

---

⁶³¹ Kâmil insan anlamına gelmektedir.

Kun fe Yekun'un⁶³² etkisi ortadan kalkar

Dernek kurarak ve parti oyunu yaparak,
Gambaz yeryüzüne gidecek yol bulunur

İngiltere yeryüzünde bir yer açar ve
O sahnede planladığı rolünü oynar

Petrolcü kelimesini ağıza almazlar,
Yeryüzünde meclis kurulunu toplarlar

Particilik, liderlik ve topluluk
Hileli bir yasa ve vatan derdi

25 Genellikle ya azınlık ya da tarafsız olan
Seçkin kişiler hazırlar

(Yaşamımın) Son dönemimde ölüm korkusunu,
Yaşam sıkıntısını neden çekmem gerek?

---

⁶³² “Ol der oluverir” anlamına gelmektedir ve Kur'an-ı Kerim'de; Bakara Suresi 117. ayette, Âl-i İmrân Suresi 47. ve 59. ayetlerde, Nahl Suresi 40. ayette, Yâsîn Suresi, 82. Ayette ve Mü'min Suresi 68. ayette geçmektedir.

Senden şimdi izin ister,
Senin naciz kulun ‘Abdu’l-himâr (eşegin kulu)

Makamı iyi olduğu zaman dostlarına sırtına gören kimse⁶³³
Adam sayılmasa da adam görünüşlüdür

Vatan onun yüzünden feryat eder, yabancıları ise sevinir,
Cemşid’in ülkesini emanet edersen, insanı böyle heba eder

30 Girişte ne bir maden, ne bir orman bırakma
Evet belki azını alırsan aşırı talep etmek olarak sayılmaz

Gizli olan kusurumu düşmandan bildim
Kendimi, kendi güvenlik görevlimden kurtardım

Senin saçının dalgasına dokundum,
Senin yüzünü ve başını öptüm

Kadınların söylediği gibi Ömer’in⁶³⁴ bayram akşamı,
Ben bu evde misafirdim

---

⁶³³ Mîrzâ, bu ve bundan sonraki iki beyiti Vusûku’l-dovle’yi eleştirmek için söylemiştir.

⁶³⁴ Ömer Hayyâm’ı kastettiği düşünülmektedir.

Bu gazeli yazmak mizacımı mutlu etti

Kabine başkanı izlerken hazırlığını yap (başla)⁶³⁵

35 Yabancı vekili bakan yaptığını gördün

O saç halat yap ve serçe düğümü çöz

Ya da yabancı müdürü vekili yaptığı zaman,

O kediyi şahsî güçle cesaretlendir

Ey gönül ve din kabilesine baskın düzenleyen,

Biz korkaklar senin yüzünden mahvolduk

Ey bütün ihtiyaçların karşılığını sarayında barındıran,

Bütün hilelerin çaresi senin cömertliğinde gizlidir

Eğer yüzden perdeyi kaldırırsan,

Mecaz olan herşey hakikate açılır

40 Görkem ve şan senin güzelliğinin göstergesidir,

Tüm güzellikleri onun için çekeriz

---

⁶³⁵ Bu şiir, İrec'in yaşamının son evresinde ünlü olmuştur.

Taht tamamen İngiltere'nindir

..... sler hal hatır sormuştum

İKİNCİ BÖLÜM

İREC MİRZÂ'NIN DİVANININ TAHLİLİ

1. Şiirlerin Dil Yönünden Tahlili

Kasidelerinde yoğun bir şekilde Arapça kelime, deyim ve tamlamalara yer vermiş olan İrec Mîrzâ, diğer nazım türlerinde Arapça kelimeleri daha az kullanmış, şiirlerini sade ve basit bir şekilde kaleme almış, hatta günlük dilde kullanılan kelime ve deyimlerden sıklıkla yararlanmıştı.

Şiirlerinde, Arapça kelimelerin yanısıra, “inşallâh, ne’uzubillâh, maşaâllah⁶³⁶” gibi temenni ifadelerini, övgü amacıyla “صنع حى (Allah’ın yaratıcılığı)”, “إجلاله العالى (ulu yaratan)” ve “خالق كل (herşeyin yaratıcısı olan)”⁶³⁷ gibi Allah’ın sıfatlarını ve ayrıca “حُبُّ الْوَطَنِ (Vatan sevgisi)”⁶³⁸ tamlamasını sıkça kullanmıştır. “Her şey aslına döner”, “Şah damarından daha yakın” ve “Göz ışığından daha parlak”, “Dünya ve ahirette hüsrana uğrama”, “Kâfirlerin tattığı zehir”, “Artık kaçmak için çok geç”, “Hilâlin dolunay haline geldiğine tanık olmadınız mı?”, “Can feda olsun”, “Allah uzun ömür versin” ve “Ne sayılabilir, ne de sonu vardır”⁶³⁹ cümlelerinin Arapçasını kullanmayı tercih etmiş, ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de yer alan bazı âyetlere atıfta bulunmuştur. Örneğin, “Düğünün tebrik edilmesi ve övülmesi konusunda” isimli 13. kasidenin 283. satırında yer alan “كه آمد

⁶³⁶ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 32, b. 560, s. 12, b. 175., s. 52, b. 925., s. 13, b. 181., s. 31, b. 553.

⁶³⁷ Aynı eser, s. 96, b. 504., s. 122, b. 1104., s. 127, b. 1195

⁶³⁸ Aynı eser, s. 194, b. 556.

⁶³⁹ Aynı eser, s. 8, b. 111., s. 21, b. 351., s. 22, b. 374., s. 26, b. 471., s. 33, b. 601., s. 44, b. 792., s. 52, b. 931 ve 947, s. 53, b. 957.

”امربلغ بر پيمبر“ ifadesiyle Kur’ân-ı Kerim’in Nûh suresinin 5. ayetine,⁶⁴⁰ 10. gazelinde yer alan ”همه درخشد مانند نار ذات وقود“ beyitle de Kur’ân-ı Kerim’deki Bürûc süresinin 5. âyetine atıfta bulunmuştur.⁶⁴¹

Şiirlerinde günlük konuşma diline eserlerinde yer veren Mîrzâ, ”پدر سگ“, ”گور پدر“, ”به جهنم تو بکن“⁶⁴² şeklinde kızgınlığını ifade eden kötü sözler ve küfürler kullandığı, halk tarafından tepki toplayan hatta bazı şiirlerinin yasaklanmasına neden olan ”Pezevenk, fahişe, kahpe“⁶⁴³, haya⁶⁴⁴, mastürbasyon⁶⁴⁵, ”Cinsel güç, cinsel istek ve cinsî münasebette bulunma“⁶⁴⁶ konulu şiirler yazdığı, argo kelimelere ve deyimlere geniş bir yer verdiği göze çarpmaktadır. Bu nedenle Maḥcûb, tezimizin inceleme konusu olan İrec Mîrzâ’nın divanındaki birçok şiirinde geçen argo kelimeleri ve deyimleri noktalama (...) işaretleriyle göstererek kapalı ifade kullanmayı tercih etmiştir.⁶⁴⁷ Buna örnek olarak aşağıdaki birkaç beyiti verebiliriz:⁶⁴⁸

دیده ام من ربع مسکون را, برادر جان من

در تمام ربع مسکون این چنین ...ون هیچ نیست

***

⁶⁴⁰ Maḥcûb, a.g.e., s. 17.

⁶⁴¹ Aynı eser, s. 69.

⁶⁴² Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 155, b. 1771, s. 66, b. 23, s. 123, b. 1115.

⁶⁴³ Aynı eser, s. 31, s. 81, s. 104, s. 116, s. 117, s. 112, s. 122, s. 150, s. 169, s. 182.

⁶⁴⁴ Aynı eser, s. 193, b. 540.

⁶⁴⁵ Aynı eser, s. 79, b. 87.

⁶⁴⁶ Aynı eser, s. 51, s. 82 b. 180, s. 124 b. 1142

⁶⁴⁷ Aynı eser, s. 28, s. 68, s. 70, s. 75, s. 76, s. 77, s. 82, s. 83, s. 170, s. 193, s. 195, s. 209, s. 223, s. 225.

⁶⁴⁸ Aynı eser, s. 170, b. 128, s. 89, b. 341, s. 190, b. 487.

مگر...ون قحط بود این جا قلندر که ترسیدی کنم...ون ترا تر

***

چند ترا گفتم ای کمال مخور... تا نشوی مبتلا به رنج بواسیر

Dilde sadeleşmeye ve basit şiir yazmaya yönelen İrec Mîrzâ, yer yer de şiirlerinde başta Rusça ve Fransızca olmak üzere birçok yabancı kelime kullanmıştır. Bu kelimeleri bazen tercih ettiği için, bazen ise dildeki yanlışlıkları ve bozuklukları göstermek, alay etmek amacıyla kullanmıştır. Şiirlerinde yer alan yabancı kelimelerin bazıları şunlardır: “konyak, çikolata, mobilya, hipnotizma, test, ajan, bukalemun, jimnastik, havlu, restoran, tiyatro, mösyö, alkol, şartalan, vaksil (omuz kordonu), forma, sivil, rapor, safsata, silahşör, enjeksiyon, telgraf, general, majörhâl, elektrik akımı, personel, leyur (kış), lite (yaz), veterne (açıklanmış), anket, büro, amour(aşk), şifre (numara) ve ziro (sıfır), dosya, karton, not, pense, raptiye, şomiz, fabrika, polis, kolej, fakülte, dekolte ve vals”⁶⁴⁹

نفس به “ (Beni aldattılar) آب به گوشم کردند”, “ (Canım burnumda) جانم به لب است”
“رنگ رنگ”,⁶⁵⁰ گیبی Farsça deyimler, “دیم دَدَدَگ دیم دَدَدَگ زدن” ve “لب آمد (Sabrım tükendi)”,
“خم به خم”, “بار بار”, “جَدَّ به جَدَّ”, “در به در”⁶⁵¹ گیبی ikilemeler ve “قطع قطعه”, “جور جور”,

⁶⁴⁹ Aynı eser, s. 187, s. 201, s. 200, s. 13, s. 192, s. 213, s. 37, s. 209, s. 87, s. 97, s. 76, s. 79, s. 85, s. 86, s. 93, s. 107, s. 109, s. 113, s. 116, s. 117, s. 120, s. 122, s. 123, s. 124, s. 126, s. 140, s. 83, s. 216.

⁶⁵⁰ Aynı eser, s. 120, b. 1054, s. 177, b. 250, s. 111, b. 866, s. 12.

⁶⁵¹ Aynı eser, s. 135, b.1345, s. 81 b. 141.

652 kelime tekrarlarını da şiirlerinde kullanan Mîrzâ, “سوی” anlamında kullanmıştır. Kimi zaman da vezin zaruriyeti nedeniyle bulunma durum eki “در” yerine yönelme durum eki “به” yi, “را” yerine de “به” yi kullanmıştır. Bu kullanımlara birkaç örnek verebiliriz:⁶⁵³

گشت به یک دل نه به صد دل اسیر   در خم فتراکِ جوانِ دلیر

***

معنای سیاست امر و نهی است   خوب است نظر کنی به فرهنگ

***

سبطِ پیمبر بُود به دوره خسرو   همچو پیمبر به دُورِ کسریِ عادل

Îrec'in şiirlerinde bazen yine vezin zarureti nedeniyle, “زیرا که” yerine “زیراک”, “آن که” yerine “آنک”, “اگر” yerine “گر” ve “ار” kelimelerini kullanmış olması Horasân üslubunun bir özelliğidir. “Ârifnâme” isimli mesnevisinde de “زودتر” kelimesi yerine onun hafifletilmiş olan “زوتر” kelimesini kullanmıştır. Bu açıdan bakacak olursak Îrec Mîrzâ'nın tamamen eski tarzdan kopmadığını belirtebiliriz. Bu kullanımlara örnek olarak aşağıdaki birkaç beyiti verebiliriz:⁶⁵⁴

چو می شد با کلامی ماه کردی   چرا این کار را زوتر نکردی

⁶⁵² Aynı eser, s. 58, b. 1044., s. 18, b. 301., s. 165, b. 33-45., s. 180, b. 304., s. 130, b.1252, s. 33, b. 576.

⁶⁵³ Aynı eser, s. 31, b. 550, s. 98, b. 544, s. 33, b. 581.

⁶⁵⁴ Maḥcûb, a.g.e., s. 86, b. 257, s. 6, b. 51, s. 37, b. 648.

***

طلبِ دولت و عزّت ننماید زیراک دولت و عزّت او را بنمایند طلب

***

اندر آن حال گر انگشت مرا قطع کنند خیرم نیست که آخی زدل زار کنم

“İnkılâb-ı Edebî” mesnevisinde ise şair, “د” harfini fiilden önce getirerek emir kipi yapmıştır. Bu beyiti şu şekildedir:⁶⁵⁵

دوری و بی مزگی باز چرا من که مُردَم ز فراقِ دِ بیا

“Tamamlanmamış kıt’a ve gazeller” bölümünde 1. satırda yer alan beyitte şaşkınlık veya itiraz ifadesini gösteren “!” harfi de az kullanılan bir tarzıdır. Bu beyiti şu şekildedir: ⁶⁵⁶

آ مرَدی رفت تا نَمَاز کرد کون سفیدِ خود بالاد کند

2. Şiirlerin Konu ve İçerik Yönünden Tahlili

Îrec’in divanında, çağdaşı şairlere ve büyüklerine saygı gösterdiğini işaret eden şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlerinde Şûrîde Şîrâzî, Meliku’ş-şu‘arâ Bahâr, Vahîd-i Destgirdî, ‘Ârif-i Kazvinî, Hâc Şeyh Hadî Muctehid-i Bircendî, Kolonel Muhammed Taķî Hân ve Emîr Nizam Gerusî’den bahsetmiş, onlara övgülerde bulunmuştur. Kasidelerinin büyük kısmını ise Emîr Nizâm’a hitaben yazmıştır.

⁶⁵⁵ Maḥcûb, a.g.e., s.120, b. 1058.

⁶⁵⁶ Aynı eser, s. 223, b. 1.

Bunun yanısıra babası ve oğlunun ölümü başta olmak üzere yaşadığı ayrılıklardan, çektiği maddî ve manevî sıkıntılardan şikâyet etmiş, toplumun geri kalmışlığını, şeyhlerin ve devlet adamlarının kendi çıkarları için giriştikleri entrikaları sade bir dille anlatmıştır. Özellikle çocuklar için kaleme aldığı hikâyeleri ya da nasihata yönelik yazdığı şiirlerini oldukça basit ve yalın bir şekilde ifade etmeye özen göstermiştir.

Şiirlerinde, bir taraftan yenilik, meşrutiyet talep edip, vatan yolunda fedakârlık⁶⁵⁷ anlayışına vurgu yaparken, bir taraftan da Hz. ‘Alî, Hz. ‘Osmân, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer⁶⁵⁸ kıssalarına atıfta bulunmuş, hatta 5. gazelinin 133. satırında Kur’ân-ı Kerim’de bahsedilen İsrailoğullarının durumunu anlatmıştır. Cebrâil⁶⁵⁹, “Hz. Yûsuf ve Hz. Ya’kûb”⁶⁶⁰, “Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ”⁶⁶¹ peygamberlerden, “Aristo”⁶⁶², “Eflatun ve İskender”⁶⁶³, “İbn-i Kelağıs”⁶⁶⁴ ve “Timûr”⁶⁶⁵ gibi ünlü şahsiyetlerden, “Rustem ve Behmen” gibi eski hikâye kahramanlarından söz etmiştir.⁶⁶⁶ “Arşın hesabı” ve “Belağat sanatı”⁶⁶⁷, “Âb-ı Hayât

---

⁶⁵⁷ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 50, 182, s. 67.

⁶⁵⁸ Aynı eser, s. 25, b.439, s. 49, b.859.

⁶⁵⁹ Aynı eser, s. 175.

⁶⁶⁰ Aynı eser, s. 42, b.742, s. 746, s. 748, s. 749, s. 751, s. 752.

⁶⁶¹ Aynı eser, s. 53, b.952-953.

⁶⁶² Aynı eser, s. 44, b.783.

⁶⁶³ Aynı eser, s. 54, b.967.

⁶⁶⁴ Tam adı الاسكندري الازهرى اللخمى قلافس عبدالقوى بن على بن مخلوف بن عبدالشبين نصرالشبين ابوالفتوح olup, 6. yy.da yaşayan ve divanı bulunan ünlü bir Arap şairidir. Bkz.Lûgatnâme-yi Dehhodâ, C.I., آ-البیت, S. 341, Tahrân, 1325 h.ş., s. 341; Maḥcûb, a.g.e., s. 44, b.792.

⁶⁶⁵ Aynı eser, s. 54, b.988.

⁶⁶⁶ Aynı eser, s. 43-46.

⁶⁶⁷ Aynı eser, s. 4, b. 20, s.17, b. 283.

ve Âb-ı Hayvân (Hayat suyu)”⁶⁶⁸, “Hatem-i Nebi (Son peygamber, Hz. Muhammed)”⁶⁶⁹, “Zülfikâr”⁶⁷⁰ “Basur ve kuşpalazı”⁶⁷¹, “Hipnotizma”⁶⁷², “Ay ve Jüpiter, Mars-Merih, Radyum”⁶⁷³, “Ülker yıldızı”⁶⁷⁴, “Devr-i kamerî”⁶⁷⁵ gibi tıbbî, dinî, edebî, tarihî ve astronomik terimleri kullanmıştır. Ayrıca nefis ile mücadele anlamına gelen “Cihâd-i Ekber (Büyük Savaş)” isimli kıt’asında⁶⁷⁶ kinâye sanatından yararlanmıştır.

İrec Mîrzâ’nın gramer kullanıma ve şiirlerinde bulunan hatalarına değinecek olursak şunlardan bahsedebiliriz:

Mîrzâ’nın 14. kasidesinde 319. satırda yer alan “نصرةالدولة را عطای نمود” mısrası vezin olarak doğru olmadığını ve “ی” yı gereksiz yere sona eklediğini, bunun da mısranın vezin açısından bozulmasına neden olduğunu söylenebilir. Beyitin tamamı şu şekildedir: ⁶⁷⁷

پسری رشکِ آفتاب و قمر

نصرةالدولة را عطای نمود

⁶⁶⁸ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 48, 66, 201.

⁶⁶⁹ Aynı eser, s. 35.

⁶⁷⁰ Aynı eser, s. 7.

⁶⁷¹ Aynı eser, s. 190, b. 488-491.

⁶⁷² Aynı eser, s. 13.

⁶⁷³ Aynı eser, s. 106, s.71, s. 108.

⁶⁷⁴ Aynı eser, s. 43.

⁶⁷⁵ Aynı eser, s. 29.

⁶⁷⁶ Aynı eser, s. 187.

⁶⁷⁷ Maḥcûb, a.g.e., s. 19, b. 319.

“Öğüt ve Nasihat” başlıklı 15. kasidesinin 417. satırında yer alan “شَقَّتْهَا” kelimesi ise vezine uymak için iki “ق” ile yani şeddeli okunmuştur. Söz konusu beyit şöyledir:⁶⁷⁸

ترو خشکت کنم آنسان که فراموش کنی   آن شَقَّتْهَا کز مادر دیدی و پدر

21. kaside olan “Ebu'l-Hasan Hân İle Alay Edilmesi” isimli şiirin 552. beyitinde yer alan “أَجْفَنُگ” (saçma, boş söz) kelimesi, Arapça’da “ef'al” şeklinde kafiye olarak kullanılmıştır ve halk dilinden şiire girmiştir.⁶⁷⁹ Beyit şu şekildedir: ⁶⁸⁰

گر شعر دگر کلان جفنگست   شعر تو کچل کلاچه أَجْفَنُگ

“Babanın Ölümünden Şikâyet Ve Kâimmağâm’ın Övülmesi” isimli 22. kasidenin 576. satırında geçen “مر” eki mefulden önce tekîd amacıyla kullanılırken, bunun dışında Fars şiirinde kullanılmasının çok doğru olmadığı ve bu şiirde de gereksiz yere kullanılmış olduğu söylenebilir.⁶⁸¹ Söz konusu beyit şöyledir:⁶⁸²

صدر اجل زنده باد و باد هم او را   ز آهن و پولاد مر عروق و مفاصل

⁶⁷⁸ Maḥcûb, a.g.e., s. 24, b. 417, s 231.

⁶⁷⁹ Aynı eser, s. 233.

⁶⁸⁰ Aynı eser, s. 31, b. 552.

⁶⁸¹ Aynı eser, s. 233.

⁶⁸² Aynı eser, s. 33, b. 576.

“Son Peygamber’in (Hz. Muhammed) Övülmesi Konusunda” başlıklı 23. kasidenin 613. satırında yer alan “قتیل او را عیسی نیلورد جان داد” mısradaki “قتیل” kelimesi “توانستن” anlamında kullanılan kelime de şahıs çekiminde hatalıdır ve “نیاردش” olarak kullanılması gerekmektedir.⁶⁸³ Beyitin tamamı şu şekildedir:⁶⁸⁴

قتیل او را عیسی نیلورد جان داد   اگر چه عیسی جانمی دهد زدم به قتیل

“Nâşıru’-d-dîn Şâh’ın Övülmesi” isimli 28. kasidenin 772. beyitinde yer alan “چون” kelimesi teşbih edatı olan “و” ile birleştirilip yazılmıştır. Bu beyit şu şekildedir:⁶⁸⁵

کند مسجود خواری را چنو بُت   عزیزی ساجد او را چون برهمن

Bu kullanım 819., 822. ve 824. beyitlerde tekrarlanmış olsa da yanlış olduğu söylenebilir. Bunun nedenini ise İrec’in 17 yaşından önce yani genç yaşta bu şiiri yazmasına bağlayabiliriz. Ayrıca İrec, şiirde yaptığı vezin ve kafiye yanlışlarının farkına vararak Menûçehrî ve Hâkânî’den örnek beyitler vermiştir. Bu beyitlerin tercümeleri şöyledir:⁶⁸⁶

“Menûçehrî böyle bir yöntemle sana söyler

⁶⁸³ Maḥcûb, a.g.e., s. 233.

⁶⁸⁴ Aynı eser, s. 35, b. 613.

⁶⁸⁵ Aynı eser, s. 43, b. 772.

⁶⁸⁶ Aynı eser, s. 234.

-Bir gecede saç eteğe dökülmüş”

Hâkânî bu şiiri şöyle söylemiştir;

-Kabullenme benim gönlümde kurtuluş oldu”⁶⁸⁷

“Emîr Nizâm’ın Övülmesi Konusunda” başlıklı 29. kasidenin 839. mısrasında yer alan “یک مملکتی” kelimesinde “یک مملکت” ya da “مملکتی” yazılması gerekirken iki defa tekrarlandığı ve kullanımın yanlış olduğu görülmekte, devamında yer alan “باشدی” kelimesinin sonundaki “ی” harfinin ise gereksiz yere kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu kullanımın 779. beyitte de tekrarlandığı görülebilir. Bu beyiti şu şekildedir.⁶⁸⁸

نه به تنها من و یک مملکتی شیفته اند   باشدی باختہ جان شیفته دل عالمشان

“Emîr Nizâm’ın Övülmesi Konusunda” isimli 36. kasidesini de genç yaşta söyleyen İrec’in bu şiirinde, ahenk dışı kalan mısraları ve aslında yanlışlık olarak nitelendirilemeyecek bazı önemsiz imlâ hatalarına düştüğü görülmektedir.⁶⁸⁹ Aşağıdaki beyiti buna örnek olarak verebiliriz.

دشتی که وزد رایحه قهر تو آن جا   تا حشر مرویاد در آن مهر گیابی⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ Maḥcûb, a.g.e., s. 46, b. 835-836.

⁶⁸⁸ Aynı eser, s. 47, b. 839.

⁶⁸⁹ Aynı eser, s. 237.

⁶⁹⁰ Aynı eser, s. 59, b. 1071.

Bu beyitte “وزد رایحه قهر” anlamının tam açık olarak ifade edilmediği göze çarpmaktadır.

قهر او پوست بدراند بر پیکر شیر مهر او روح ببخشايد بر عظم زميم

14. gazel, 123. beyitte geçen “ببخشايد” fiili eski Derî Farsçasında kullanılan “بخشودن” mastarının emir kipi olup, “بخشیدن” anlamında kullanılmıştır.⁶⁹¹

“Şairin Amcası Ca‘fer Xulî Mîrzâ’nın Vefat Tarihinin Düşürülmesi” başlıklı 1. kıt’anın 5. Beyitinde, 1. ve 3. şahıs olmak üzere iki özne bulunmasına rağmen tek fiilde 3. şahıs ekini kullanılmıştır. Farsça gramer kurallarına aykırı olarak “ندیم” ve “بودم” fiileri gizlenmiştir. Beyit şu şekildedir:⁶⁹²

من به او صهر و او به من غم بود نه من او را نه او بدید مرا

İrec Mîrzâ, “Bıçak Çekmeyi Eleştirme” isimli 81. kıt’asında Türkçe bir cümleyi Farsçaya çevirmeden aynen yazmıştır. Bu beyit şöyledir:⁶⁹³

“Su istemirem emmim gelende, gel koyma beni Şimir elinde”

⁶⁹¹ Maḥcûb, a.g.e., s. 71, b. 123.

⁶⁹² Aynı eser, s. 163, b. 5.

⁶⁹³ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 202, b. 725-726.

“ ‘Ârifnâme” isimli mesnevide yer alan bir beyitte ise, sıfat ve mevsûf birbiriyle birleşmiştir ve bu Fars dilinin gramer kuralına aykırıdır. Bu kullanımın Hâfız ve Menûçehrî’de de bulunduğu söylenebilir.⁶⁹⁴

رعایا جملکی بیچار گانند   که از فقر و فنا آوار گانند

Yine aynı şiirinde kullandığı “فرارید” kelimesi, “فراریدن” fiili olarak görünmektedir. Bu mastarın “گریختن” veya “فرار کردن” yerine kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Ancak şairin bu fiili yanlışlıkla değil, bilinçli olarak mizah yapmak amacıyla kullandığı tahmin edilmektedir.⁶⁹⁵ Bu beyit şu şekildedir: ⁶⁹⁶

نه دیگر حبس می بینی نه تبعید   نه دیگر بایدت هر سو فرارید

Îrec Mîrzâ’nın “İnkilâb-ı Edebî” isimli mesnevisinin 1190. beyitinde “کردن” mastarı, “ساختن” mastarı yerine kullanmıştır. Bu beyit şu şekildedir: ⁶⁹⁷

تو چو آن کوزه گر بوالهوسی   که کند کوزه به هر روز بسی

⁶⁹⁴ Maḥcûb, a.g.e., s. 249, s. 94, b.457.

⁶⁹⁵ Aynı eser, s. 249.

⁶⁹⁶ Aynı eser, s. 96, b.501.

⁶⁹⁷ Aynı eser, s. 126.

İrec Mîrzâ, bu mesnevinin 1190., 1191. ve 1192. beyitlerini Hakim Hayyâm-ı Nişâbûrî'nin bir rubaîsinin etkisinde kalarak söylemiştir.⁶⁹⁸ 1191. ve 1192. beyitler şunlardır:⁶⁹⁹

خوب چون سازد و آماده کند   به زمین کوبد و در هم شکند
باز مرغ هوشش پر گیرد   عمل لغو خود از سر گیرد

Aynı mesnevinin 1198. beyitinde de “آزاده” kelimesini “آزاد” anlamında şu şekilde kullanılmıştır:⁷⁰⁰

کس نشد کِم ز غم آزاده کند   فکر حال من افتاده کند

Bu üslup her ne kadar doğru olmasa da Fars şiirinde başta Hâfız olmak üzere eski şairlerden bazıları bu kullanımı tercih etmiştir.⁷⁰¹ Yine söz konusu şiirinde yer alan “ال” eki getirerek ilim ve edebiyat sahibi olmamalarına rağmen şiir ve edebiyatla ilgilenen kişilerle alay etmeyi amaçlamıştır. Bu beyit şu şekildedir.⁷⁰²

کارِ امروزه من کارِ بدی است   کارِ انسانِ قلیلِ الخردی است

---

⁶⁹⁸ Maḥcûb, a.g.e., s. 265.

⁶⁹⁹ Aynı eser, s. 126, b. 1191.

⁷⁰⁰ Aynı eser, s. 127, b. 1198.

⁷⁰¹ Aynı eser, s. 265.

⁷⁰² Aynı eser, s. 121, b. 1081.

Ayrıca yine aynı mesnevide şiirden vezni çıkarmak isteyenleri de aşağıdaki beyitiyle eleştirmiştir:

“Bu yenilik isteyen gençler,

Gerçekte bilim ve edebiyat düşmanındırlar”⁷⁰³

“Şâh ve Kadeh” isimli 4. mesnevisinin 1214 beyitinde denizden bahseden Mîrzâ, bir sonraki beyitte deniz yerine büyük nehirden söz etmeye başlamış, kafiye yapmak için de “بط” (ördek) kelimesini kullanmıştır. Bu beyitler şöyledir.⁷⁰⁴

از طرفِ او نوزیدی نسیم	بسکه از آن لُجه به خود داشت بیم
پا ننهادی به غلط رویِ شط	تا نشود غرقه در آن لُجه بط

Söz konusu mesnevinin 1216. beyitinde ise “قوی” ve “فروی” kelimelerinin sonunda kullanılan “ی” harfî gereksiz ve kullanımının da yanlış olduğu söylenebilir. Bu beyit şu şekilde yazılmıştır:⁷⁰⁵

تا نرود در گلوی او فروی	قوی بدان سوی نمی کرد روی

---

⁷⁰³ Maḥcûb, a.g.e., s. 122, b.1194.

⁷⁰⁴ Aynı eser, s. 128, b. 1214- 1215.

⁷⁰⁵ Aynı eser, s. 128, b. 1216.

“Komik Düşünceler” başlıklı 17. kıt‘anın 122. beyitinde Farsça gramer kurallarına aykırı olarak “خریدن” mastarından türeyen “خریدار” kelimesi gelmesi gerekirken, “خرنده” kelimesi kullanılmıştır.⁷⁰⁶ Bu beyit şu şekildedir:⁷⁰⁷

هر طلبِ شعر و صاحبِ ذوق   افکارِ مرا به جانِ خَرَنده است

***

ادیب و فرزین بعد از دو ثلث شب رفتند   کسی که ماند بجا فتح و آن خوانن بود

Yukarıda yer alan beyitin ilk mısrasında fiil “رفتند” olduğu için ikinci mısradaki fiilin de “بودند” olması gerektiği söylenebilir.⁷⁰⁸

Mîrzâ’nın şiirlerinde Arapça çoğul bir kelimeyi tekrar çoğul yapmasını da hatalarından biri olarak zikredebiliriz. Buna örnek olarak “Hâc Emin’in Hizmetinde Cuma gecesi” isimli 11. kasidesinin 225. satırında yer alan ve “şikâyetçi, yoksul” anlamına gelen “مستمند” kelimesi verilebilir. Bu tür Arapça kelimenin “ین” eki ile “مستمندین” olarak çoğul yapılması nâdir karşılaşılan bir durumdur. İrec Mîrzâ bunu fazlasıyla kullanmıştır. Bu beyit şöyledir:⁷⁰⁹

نه شانه بود که آن گیسوان به هم می ریخت   کلیدِ محبسِ دل‌هایِ مستمندین بود

⁷⁰⁶ Maḥcûb, a.g.e., s. 266.

⁷⁰⁷ Aynı eser, s.170, b. 122.

⁷⁰⁸ Hâirî, a.g.e. s. 274.

⁷⁰⁹ Maḥcûb, a.g.e., s. 15., b. 225.

İrec Mîrzâ zaman zaman şiirlerinde “مر...را” ve “همی” eklerini, mısralar vezin açısından eksik kaldığı için zorunlu olarak kullanmıştır ve bu tarz “boşlukları doldurma” olarak adlandırılmaktadır. “مر...را” ve “همی” ekleri aslında yeni şiirde kullanılmamaktadır ve hatta çağdaş şairler şiirlerinde kısa ve güzel söz söylemeye yönelmişlerdir.⁷¹⁰ Bu nedenle bu kullanımın bir nevi klasik tarz olduğu söylenebilir. İrec Mîrzâ’nın bu ekleri kullanması, onun yenilikçi bir şair olmasının yanı sıra bir yönüyle de klâsik Fars şiirine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu şiirlerine örnek olarak şu beyitleri verebiliriz:⁷¹¹

مر مرا اهل هنر ز اهل ادب می داند   خویش را در نظر اهل ادب خوار کنم

***

گشاد باشد و گویا بود به مدح امیر   به صد هزار ادب مر مرا زیان و دهن

***

سخت است گرچه مرگ پدر بر پسر همی

هان ای پسر مخور غم از این بیشتر همی

***

در روزگار هر پسری بی پدر شود   تنها تو نیستی که شدی بی پدر همی

Terkib-î Bentleri de basit bir dille ve karşılıklı konuşma şeklinde yazan Mirzâ, bu şiir kalıbında ülkenin durumunu eleştirmiştir. Bu şiirinde kullandığı “داش” kelimesi o dönemde Tahrân’da alt tabakada yer alan insanlar için

⁷¹⁰ Hâirî, a.g.e. s. 384.

⁷¹¹ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 38, b. 669, s. 41, b. 735, s. 56, b. 1005-1006.

kullanılmaktadır ve “cahil” anlamına gelmektedir. Hatta “Bahâr” gazetesini yöneticisi Şeyh Aḥmed Bahâr, Meşhed’de o tür şiirleri Horâsân lehçesiyle ve “داش غُلم” imzasıyla yazmış, gazetede de yayınlamıştır. Bu şiirler çoğunlukla ülkenin sosyal ve siyasî durumunu eleştirmek için yazılmıştır. İrec’in de bu şiirlerden etkilenip bu terimi kullandığı açıkça görülebilir. Bu beyiti şu şekildedir:⁷¹²

داش غُلم مرگِ تو خطِ کردم از اشعارِ تو من   مَتَلَدُّ شدم از لَدَتِ گفتارِ تو من

İrec Mîrzâ “Yeni Kalıplar” başlıklı şiirlerini sade ve akıcı bir dille yazmış, özellikle doğa tasvirlerini kullanmıştır. Mesnevilerinde ise tam tersine başta Fransızca olmak üzere birçok yabancı kelimelere yer verdiği, hatta “İnkilâb-ı Edebî” isimli mesnevisinde bizzat Fransızca kelimelerin aslını aynen kullandığı görülmektedir. Bu beyitlerden bazıları şunlardır:⁷¹³

بسکه در لیور⁷¹⁵ و هنگامِ لِته⁷¹⁶   دوسیه کردم و کارُن تِرته⁷¹⁴

***

تو بمیری ز آمور⁷¹⁷ افتادم   از شر و شور و شعور افتادم

⁷¹² Maḥcûb, a.g.e., s. 213, b. 1.

⁷¹³ Divân-ı İrec Mîrzâ (Maḥcûb), s. 124, b. 1128-1134.

⁷¹⁴ “Traite”, توضیح داده شده (Açıklanmış olan)

⁷¹⁵ “L’hiver”, زمستان, (Kış)

⁷¹⁶ “L’ete”, تابستان (Yaz)

⁷¹⁷ “Amour”, عشق (Aşk)

Îrec'in şiirlerinde işlediği zülûf, saç, kaş, göz, kirpik, burun, yüz, gerdan-boyun, boy, sevgi, kuçak, aşık ve aşıklık, kalp, gönül ve kadın gibi kelimelerin geçtiği beyitlerden bazı örnekler vererek, şairin tasvirlerinde sıklıkla yararlandığı kelime ve kavramlar ile üslubu hakkında bilgi edinmemiz mümkündür. Tezimizde de yer alan bu beyitlerden bazıları şunlardır:

Yine gündüz bitti, inciten akşamdır ve ben

Sabaha kadar zincire bağlanmış gibi o *zülûfün* sevdasıdayım ve ben

***

Yine o siyah göz aklıma geldi

O aya benzer kulağın arkasındaki *zülûfün* aklıma geldi

***

Benim *kaşımın* bir hareketi

Onu bana doğru çeker

***

Bu hilâl *kaş*, iki yıl sonra bir ay olacak

Reyhan çiçekleri arasında taç giyecek

***

Gözyaşı *kirpiklerinin* etrafında halka oldu,

Nergisin gömleğine çiğ oturdu

***

Sen de namus perdesini giy ve yüzün parlasın

Bırak, şeyhin sahte *gözyaşım*, köpek gibi havlasın

***

Ey *siyah* göz sen bu günahkâr bakıştan ne gördün ki

Siyah göz sana baktığı zaman şaşırıyorsun

***

Oturuyordum ve *güzel yüzlünün* kapıdan gelişini gördüm

Kalk ve *ruhunu, kalbini* Emîrî'e hazırla

***

Neden sevgilinin *yüzü* peçenin ardında olsun,

Ey Allah'ım bu sıırın üstünden örtüyü kaldır

***

Güzel *ağızlı*, güzel *dudaklı*, çevik ve sempatiiktir

Az yer ve az uyur, eğitimidir ve çalışır

***

Peçenin altından *gerdanını* gördüm

Biraz çenesini, biraz da *dudağını* gördüm

***

Nedensiz küsme, hızlı gitme, kötü söyleme

Sana benim gibi *sevgili* bulunmaz

SONUÇ

Çalışmamızın konusu, İrec Mîrzâ'nın hayatı, edebî kişiliği ve divânının incelemesi olup, *Giriş Bölümü*'nde, yapılan araştırmalar ve bulunan kaynaklardan derlenerek, dönemin önemli olan tüm siyasî, sosyal ve kültürel olayları ile meşrutiyet döneminde şiir edebiyatının gelişimi hakkında bilgi verilmiş, şairin düşüncelerini ve edebî kişiliğini etkileyen dönemin olayları incelenmiştir.

Tezimizin *Birinci Bölüm*'de, İrec Mîrzâ'nın hayatı, dili, üslubu ve edebî kişiliği ile eserleri incelenmeye çalışılmış, çeşitli nazım şekillerinde yazmış olduğu şiirlerinden bazılarının tercümesi yapılmış, tercümesi yapılmayan şiirlerin içeriği hakkında ise kısa bilgiler verilmiştir. Ayrıca İrec Mîrzâ'nın eserleri göz önünde bulundurularak edebî kişiliği, dili ve üslubu ele alınmıştır.

Çalışmanın *İkinci Bölümü*'nde ise, İrec Mîrzâ'nın divanı dil, konu ve içerik yönünden incelenmiştir. Yazdığı şiirlerin içeriği doğrultusunda şiirlerini iki ayrı döneme ayırabildiğimiz İrec Mîrzâ, şairlik hayatının kaside yazarlığından sonraki döneminde yaşadığı zamanın olaylarını eleştirel ve alaycı bir tarzla kaleme alırken, sade ve basit bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Dilde sadeleşmeyi savunmuş ve bu üslubu kendinden sonra gelen şairlere örnek olmuştur. Ayrıca kullandığı argo ve müstehcen kelimeler nedeniyle de tepkilerle karşılaşmıştır. Çalışmamızda, İrec Mîrzâ'nın bu üslubu ve yöntemiyle yeni bir çığır açtığı vurgulanmıştır.

İrec Mîrzâ'nın tezimizde inceleme konusu olan ve Muhammed Câ'fer'-i Mahecûb'un çabalarıyla Tahrân'da 1356 tarihinde basılan "Taḥkîk-i Ahvâl ve Âşâr ve

Efkâr ve Eş'âr-ı İrec Mîrzâ ve Hanedân ve Niyâgân-ı Ū" başlıklı kitabında, İrec Mîrzâ'ya ait farklı şiir türlerinden oluşan toplam 4040 beyit bulunmaktadır. Çalışmamızda bu şiirlerin 1747 beyiti tercüme edilmiş ve bu şiirler ışığında İrec Mîrzâ'nın edebî kişiliği, dili ve üslubu incelenmiştir.

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu, çağdaş İran edebiyatının önemli şairlerinden birisi olan, faaliyetleri ve siyasi görüşleri ile İran edebiyatında farklı bir konum kazanan Êrec Mîrzâ'nın hayatı, divânı ve edebî kişiliğinin incelenmesi oluşturmaktadır. Tez çalışması giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın *Giriş Bölümü*'nde, şairin hayatını ve edebî kişiliğini nasıl etkilediğinin anlaşılabilmesi amacıyla, dönemin önemli tüm siyasî, sosyal ve kültürel olayları ile o dönemde yaşamış olan önemli şairler ve şiir edebiyatının gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. *Birinci Bölüm*'de, Êrec Mîrzâ'nın hayatı, dili, üslubu ve edebî kişiliği ile divânı incelenmeye çalışılmış, çeşitli nazım şekillerinde yazmış olduğu şiirlerinden bazılarının Türkçe'ye tercümesi yapılmıştır. Eserleri göz önünde bulundurularak edebî kişiliği, dili ve üslubu ele alınmıştır. *İkinci Bölüm*'de ise Êrec Mîrzâ'nın divanı dil, konu ve içerik yönünden incelenmeye çalışılmış, böylece şairin, dil ve üslup yönünden dönemin diğer şairleri arasındaki yeri ve farklılığı ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, Êrec Mîrzâ'nın divanında yer alan şiirlerinin tamamı farklı açılardan ele alınarak incelenmiş, şairin, yaşadığı toplumun geleneklerine aykırı olan yönleri ortaya konulmaya çalışılmış, böylece onun İran edebiyatına ve kültürüne yaptığı katkılar ile getirdiği yeniliklere dikkat çekilmek istenmiştir.

ABSTRACT

The subject of this study consists of life, examination of works of art and literary personality of Ħrec Mîrzâ who is one of the most important contemporary poets of Persian literature. Thesis consists of entrance and other two parts. *At the introduction section* of this study all important political, social and culturel events of this period and major poets of this circle and poetry literature are mentioned to get how they affected poet's life and his literary personality. *In this first section* it is tried to examine life, language, style and literary personalitiy of Ħrec Mîrzâ and some of his poems which were written in a variety of poetic forms were translated into Turkish considering his literary works, his personality, language and style are discussed. *In the second part* the collected poems of Ħrec Mîrzâ is tried to be examined in terms of language, subject and content, therefore the poet's lingusitics and stylistic differences among othes poets of the period were presented. As a result all the poems in Ħrec Mîrzâ's divan are examined by considering different perspectives and tried to show poet's contrary aspects of his society's traditions so tried to draw attention his contributions through his reforms to Ħran literature and culture.

KAYNAKÇA

‘ABDULLAHÎ, Rızâ, *Çağdaş İran Şiiri*, çev. Derya Örs, Nâme-i Âşinâ, İran İslâm Cumhuriyeti, Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarlığı, Sonbahar 2002.

ANBARCIOĞLU, Meliha, *Çağdaş İran Nazmında Konu*, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi, C.I., Ankara, 1966.

-----, *Nazımda Sosyal ve Diğer Konular*, Ankara, Üniversitesi, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi, C.I., Ankara, 1969.

-----, *Çağdaş İran Nazmında Dil, Üslup ve Şekil Özellikleri*, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi, C.II., Ankara, 1970.

-----, *Çağdaş İran Nazmında Surûd, Tasnif ve Tarana Türleri*, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Doğu Dilleri Dergisi, C.II., Ankara, 1972.

ARYENPÛR, Yahya, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, 5. bs., C.II., Tahrân, 1372.

AJEND, Yakûb, *Edebiyât-i Novîn-i Îrân*, Tahrân, 1363.

BAHÂR, Muhammed Takî, *Şebkşinâsî*, Tahrân, 1349.

BÂMDÂD, Mehdî, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İran Kârnâ-yi XII., XIII. ve XIV., IV. bs., C.I., Tahrân, 1371.*

BAYBURDÎ, Hâsân , *Târih-i Penahendegân-i İran*, Tahrân, 1349.

BODUR, Melek, *Çağdaş İran Şairlerinden Mîrzâde-i ‘İşkî; Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.

CEVADÎ, Ahmed Sâdır Hâc Seyyid, Kâmurân Fânî, Bahâu’d-dîn Hurremsâhî, *Dâiretü’l-mââ’rif-i Teşeyyo*, C.II. 2. bs., Tahrân, 1372.

CEVADÎ, Seyyid Kemâl Hâc Seyyid, *Eşerâferinân*, C.I., 1. bs., Tahrân, 1388.

ÇİFTÇİ, Hasan, *Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

CİHÂNBAHŞ, Ferheng, *Zindeginâme-i Şi‘ir ve Şâİran-i İranî*, Tahrân, 1384.

DEHHODÂ, ‘Alî Akbar, *Lûgatnâme-yi Dehhodâ*, Tahrân, 1325 h.ş

DEMİREL, Hamide, *İran Edebiyatında İlk Farsça Şiir*, Doğu Dilleri Dergisi, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F., Doğu Dilleri ve Edebiyatları Araştırma Enstitüsü, C.II., S.3, Ankara, 1977.

Divân-ı İrec Mîrzâ Celâlu’l-memâlik, Muzaferî Kütüphanesi, Hıyâbân-ı Bâb-ı Humâyûn, Çâp-ı İlmî, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi no:57099.

ENSÂRÎ, Mîr ‘Alî, *Meşâhir-i Edeb-i Mu‘âsır-ı İran*, Tahrân, 1376.

FERŞİDVERD, Husrev, *Der Bâre-yi Edebiyât ve Nakd-i Edebî*, Tahrân, 1363.

FESAYÎ, Mensûr Restegâr, *Envâ’-i Ş‘iir-i Fârsî*, I. bs., Tahrân, 1372.

GEDİKLİ, Yûsuf, *Şehriyâr ve Haydar Baba ‘ya Selam*, Ankara, 1964.

Gurûh-i Târih-i Defter-i Tahkikât u Bernâmerizî u Telif-i Kutûb-i Dersî, Târîh-i Mu‘âsır-ı İran, Sâl-ı Sevvom-i Debiristân, Tahrân, 1368.

GÜZELYÜZ, Doç. Dr. Ali, Kadir TURGUT, *Modern Gazel şairi Sîmîn-i Behbehânî (1927-?)*, Doğu Edebiyatı, Altı Aylık Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi, Yıl 1, sayı 1, İlkbahar Yaz 2007.

HAİRÎ, Seyyid Hâdî, *Afkâr ve Âşâr-î İrec Mîrzâ*, II.bs., Tahrân, 1366.

HÂKİMÎ, İsmâ‘îl, *Edebiyât-ı Mu‘âsır-ı İran*, Tahrân, 1373.

HÂMÎDÎ, Mehdî, *Şi‘ir der ‘Aşr-ı Kâcâr*, I.bs., Tahrân, 1364.

HARÂBÎ, Fârûk, *Siyâset ve İctimâ‘ der Şi‘ir-i ‘Aşr-ı Meşrûte*, Tahrân Üniversitesi Yayınları, Tahrân, 1380.

HİDÂYET, Maḥmûd , *Golzâr-ı Câvidân*, C.II., Çâphâne-yi Zîbâ, 1345-1966.

HUḲŪḲÎ, Muḥammed, *Murûrî ber Târîḥ-i Edeb ve Edebiyât-ı İmrûz-i İran*, 2, Şiir, Tahrân, 1377.

İŞHAK, Muḥammed, *Sohenvarân-ı Nâmi-yi İran*, C.I., Neşr-i Tulû‘ ve Sirûs, Kalkûta, 1363.

İSTİ‘LÂMÎ, Muḥammed, *Bugünkü İran Edebîyatı Hakkında Bir İnceleme*, çev. Mehmet Kanar, Ankara, 1981.

İŞİMTEKİN, Soner, “*Muḥammed Taḳî Bahâr’ın (Meliku’ş-u‘arâ) Divânının İçerik Açısından İncelenmesi*”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Danışman: Doç. Dr. Abdüsselam Bilgen, yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 2012.

ḲÂ’İD, Muḥammed , *Mîrzâde-i ‘İşkî*, 1. bs., Tahrân, 1377.

KANAR, Mehmet, *Çağdaş İran Edebîyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, I. bs., İstanbul, 1999.

KAPLAN, Mehmet, *Şiir Tahlilleri I – Tanzimat’tan Cumhuriyet’e*, İstanbul, 2013.

KARASAR, Doç. Dr. Niyazi, *Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Ankara, 1979.

KAVAKCI, Doç. Dr. Yusuf Ziya, *İslâm Araştırmalarında Usûl*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1982.

KEDKENÎ, Muḥammed Rızâ Şefî‘, *Edvâr-ı Şi‘ir Fârsî, Ez Meşrûtiyet Tâ Sukût-i Salṭanat*, Tahrân, 1380.

KERİMÎ, Ferište, *Bergi ez Zendeği-yi Bozorgân*, I. bs., Şirâz, 1377.

KİRMANÎ, Sabir, *Sima-yi Şaİran*, II. bs., Tahrân, 1363.

KİSREVÎ, Aḥmed, *Târîḥ-i Meşrûtiyet-i İran*, Tahrân, 1344.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, 3. bs., İstanbul, 1980.

MAHCÛB, Muhammed Ca'fer, *Tahkik-i Ahvâl ve Âşâr ve Efkâr ve Eş'âr-i İrec Mîrzâ ve Hanedan ve Niyâgân-i Ū*, Tahrân, 1356.

MÎRHÂDÎ, Tûrân ve İrec Cihânşâhî, *Ferheng-i Kudekân ve Novcevânân*, 1. bs, C.IV, Tahrân, 1377.

MUHAMMEDÎ, Hasân 'Alî, *Ez Bahâr Tâ Şehriyâr*, Tahrân, 1375.

MU'ÎN, Muhammed, *Ferheng-i Fârsi*, Emir-i Kebîr yayınları, 8. bs., Tahrân, 1371.

NÂŞİR, Dr. Seyyid Takî, *İran der Berhord bâ İsti'mârgerân, Ez Âgâz-ı Kâcâriye Tâ Meşrûtiyet*, I. bs., Tahrân, 1343.

NEFİSÎ, Sa'id, *Târîh-i İctimâî ve Siyâsî-yi İran der Dovre-yi Mu'âsır*, II.bs., 1344.

NOVRÛZÎ, Cihânbaşı, *Edebiyât-ı Mu'âsır*, Tahrân, 1375.

ÖZKAN, Prof. Dr. İsa, *Şehriyâr'ın Şiirlerinde Kültürel Değerler*, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, sayı 412, Ankara, 2010.

RİYÂHÎ, Muhammed Emin, *Zebân ve Edebiyât-i Fârsî der Kalemrov-i 'Osmânî*, I. bs., Tahrân, 1369.

RYPKA, Jan, *Târîh-i Edebiyât-ı İran*, Brezinsky'nin Rusça tercümesinden çev.

KİŞÂVERZÎ, KeyHusrev, Tahrân, 1370.

SALÎMÎ, 'Alî Akbar Muşîr, *Kulliyât-ı Muşavvar-ı 'Işkî*, Tahrân, 1344.

SARAY, Mehmet, *Türk- İran İlişkileri*, Ankara, 1999.

SEYYİDİYÂN, 'Abdu'l-Huseyn, *Dairetu 'l-mea'rif-i Nov*, C.I., 1373.

SULTÂNZÂDEH, Mehdî, *İrec Mîrzâ ve Eşâreş*, Merkez-i Terbiyet-i Muallim-i Ulemâ-yı Eminî, Tebriz, 1365.

TARLAN, Ali Nihat, Çağdaş İran Şiiri, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Konferanslar, Seri.2, Kitap: 12, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1938.

TEBRİZÎ, Nizâmî, *Divist Sohenver*, C.II., Tahrân, 1363.

TECRÜBEKÂR, Banu Nusret, *İran Edebîyatında Şi'ir -Kaçarlar Dönemi-*, çev. Mehmet Kanar, İstanbul, 1995.

TEŞEKKURÎ, Menûçehr, *Pejûheşi der Kâlibhâ-yi Şi'ir-i Meşrûte*, Ketâb-i Mâh, Tahrân, 1997.

TEKİN, Arslan, *Edebiyatımızda İsimler ve Terimler*, İstanbul, 1995.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, C.I, 7. bs., Ankara, 1983.

YÂSİMÎ, Reşîd, *Edebiyât-ı Mu'âsır*, C.IV., Tahrân, 1316.

YILDIRIM, Nimet, *Fars Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum, 2001.

SAFÂ, Zebîhullah, *Genc-i Sohen*, VII. bs., C.III., 1363.

DİZİN

ŞAHİS İSİMLERİ

A

- ‘Abbâs Ferhâd Yezdî, 116
- ‘Abbâs Kûlî Hân, 160
- ‘Abbâs Mîrzâ, 2, 3
- ‘Abbâs Zerrîn, 58
- ‘Abdullah, 143
- ‘Abdu’l-azîm-i Kârîb, 8, 21, 43, 82, 144
- ‘Abdu’l-Huseyn Beyât, 346, 353
- ‘Abdu’l-Huseyin Âgahî, 347
- ‘Abdu’l-Huseyin Hân, 87, 93, 354
- ‘Abdullah Râzî-yi Hemedânî, 116
- ‘Abdu’r-rahim, 292
- ‘Abdur’râcî, 345
- Âdil Kisra, 198
- Adonis, 133, 136, 138
- Afrodit, 133
- Ahmed Şâh, 22, 23, 24, 106, 347, 360
- Ahmed-i Lâyenseref, 346, 355
- ‘Alî Asgâr Atâbeg (Emiru’s-sultan), 98
- ‘Alî Abdu’r-resûlî, 54
- ‘Alî Dehbâşî, 119
- ‘Alî Ekber Dehğodâ, 24, 93, 96, 107, 125

‘Alî Akbar Salimî, 61

‘Ali Korkut Akbaş, 76

‘Alî Kulî Hân Muḥbiru’s-saltāna, 155

‘Alî Kulî Mîrzâ İ’tizâdu's-saltāna, 6

‘Alî Merdân Hân, 160

‘Alî Rızâ Hân Filozofu’d-dovle, 87

‘Alî Şirâzî ‘Âlâe’d-dîn ‘Âlâyî , 338

‘Alî Takî, 295

‘Alî-yi İsfendiyârî, 51

Alfred, 154

Aḳa Muḥammed Hân, 1, 31, 44

Aḳlî Âzarî, 85, 117

Amiyûn, 23,

‘Ârif-i Kâzvinî, 39, 41, 43, 63, 64, 65, 97, 126, 411

Aristo, 205, 412

Atâbek, 3, 5, 14, 15

August, 154

Aydın Erol, 76

Ayetullah Seyyid Ḥasân Müderris, 25

Ayetullah Zâde Muḥammed Necefî, 221

‘Azdu’l-mulk, 23

‘Azim Nizâmu’s-saltāna, 144, 241

Aziz Ulyâ, 173, 174

B

Bahtiyârî, 22, 66, 82

Bâlâ Hanım, 63

Bârbed, 194

Bedi‘u’z-zamân, 38

Behmen, 204, 210, 412

Bediu’l-cemâl, 295

Bijen, 150, 211

Brahman, 203

Büyük İskender, 141, 152, 200, 412

C

Câmî, 38, 252

Ca‘fer Sâdık, 345

Ca‘fer Kûlî Mîrzâ, 78, 79, 83, 346, 350, 417

Cebrâil, 360, 412

Celâl-i Humâî, 42

Celâl-i Hâc Zekî Hân, 144

Ç

Çaykîn, 86, 144

D

Dânîş, 217

Dânîş-i Tebrîzî, 43

Dâş Kazım, 195

Derviş Hân , 194, 294, 374

Dinşâh İranî, 116

Durratu'l-meâ'li, 179, 396, 397, 398

E

Ebû Hasan Hân, 145, 180, 192, 415

Ebu Hasan Şabâ, 145

Ebu'l-Kâsım Firdevsî, 155, 172, 173, 348

Ebu'l-Kâsım Kâimmağâm, 54

Ebu'l-Kâsım Lâhûtî-yi Kirmânşâhî, 39, 43, 71, 72, 115

Edîbu'l-memâlik-i Ferâhânî Mîrzâ Sâdık Hân Emirî, 40, 42, 55, 56, 111, 225

Ebu'l-musikî, 295

Edîb-i Nişâbûrî (Mîrzâ 'Abdu'l-cevâd), 43, 58, 59, 66, 67, 235

Edîb-i Pişâverî, 53, 54

Eflatun, 412

Eminu'd-dovle, 14, 93, 94

Eminu's-saltâna Atabek, 14, 20

Enverî, 38, 73

Ermeni, 10, 11, 374

Emir Husrev Dehlevî, 110

Emîr Nizâm-i Gerûsi, 54, 78, 93, 96, 147, 148, 170, 180, 181, 183, 202, 237, 347, 411, 416

Emiru's-şu'arâ Nâdirî-yi Horâsânî, 54, 123, 158

Emir Şevketu'l-mulûk, 123

Emîru'l-umerâ Mîr Nizâm, 184, 237

Esedullah Talât Tebrizî, 123, 124, 158

F

Fahreddin-i 'Irâkî, 73

Fâtîme Begum, 60

Fazullah Nurfî, 21, 119

Ferhâd Mîrzâ Mu'temedu'd-dovle, 6

Feridûn, 233

Ferruhî-yi Yezdî, 12, 33, 57, 58, 100

Feth 'Alî Hân Şabâ-yî Kâşânî (Meliku's-su'arâ), 145

Feth'alî Şâh Kâçâr, I, 2, 13, 31, 33, 77

Fırat Kızıltuğ, 76

Firdevsî, 33, 73, 150, 155, 173, 211, 232, 348

Firûz, 145

Furûğî, 43

Fûruzânfer, 38

G

Ganîzâde, 59

General A. Said, 25

General 'Abdu'lâzîz Hân, 348

Golâm Huseyin Mîrzâ Şâdru's-su'arâ, I, 77, 148

Golâm Rızâ-yi Riyâzî, 137

Gorgini, 150

H

Hâc Emin, 144, 180, 421

Hâc Mîrzâ, 150

Hâc Mîrzâ Akâsî, 4

Hâc Mîrzâ ‘Alî Emînu’ d-dovle, 6

Hâc Mîrzâ ‘Alî Muḥammed Devletâbâdî, 24

Hâc Mîrzâ Mûsâ, 78

Hâc Muḥammed Kerîm Hân-ı Kirmânî, 33, 37

Hâc Muḥbiru’s-saltana-yi Hidâyet, 82, 242, 306

Hâc Şeyḥ Hâdî Muctehid Bircendî, 161, 162, 227, 411

Hâc Yak‘ûb Hân, 82

Hâcî Muḥammed Takî Şûrîde-i Şîrâzî, 57, 58, 59, 171, 349, 368, 411

Hâfız, 2, 33, 38, 65, 69, 71, 401, 418, 419

Hâkânî, 38, 148, 213, 415, 416

Hakim Hayyâm-ı Nişâbûrî, 419

Hâkşîr İsfahânî, 139

Hellec, 340

Hasân ‘Alî Hân Nizâmu’s-saltana, 81

Hâşem Mîrzâ, 131

Haşmet Şîrâzî, 113

Haydar ‘Alî Kemâlî, 114

Hazret-i Kâimmaḳâm Seyyid-i Bâzil, 198

Hazret-i Şeyḥu’l-islâm, 334

Herodot, 294

Hûmir, 294

Huseyn b. ‘Alî, 32

Hulâgû Hân, 1

Huseyin ‘Alâyî, 163

Huseyin Feryûr, 97

Huseyin Perviz Hâtemî, 76

Husrev, 128, 141, 198, 376

Husrev Mîrzâ, 78, 79, 86, 94, 95, 99, 120, 137, 141, 170, 331

Hız. ‘Abbâs, 170

Hız. ‘Alî, 151, 165, 169, 187, 314, 346, 412

Hız. Ebû Bekir , 147, 412

Hız. İsa, 151, 412

Hız. Muhammed, 149, 168, 180, 413, 415

Hız. Mûsâ, 151, 412

Hız. ‘Osmân, 147, 412

Hız. Ömer, 147, 412

Hız. Ya‘kûb, 412

Hız. Yûsuf, 143, 150, 151, 412

I

İbn-i Kelağıs, 412

I‘tidaliyûn, 23, 24

I‘timâdu’t-tuccâr-i İsfahânî, 160

‘I‘tizadu’s-saltana, 143, 180

İ

İbn Kelâkes, 206

İmâm Huseyin, 139

İmâmzâde Kâsım Şemirân Cenâb-ı Makbere-i ‘Alî Hân Zahiru’ d-dovle Kâçâr, 87

Îrec Mîrzâ, I, II, 38, 39, 41, 42, 43, 59, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 95, 129, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 161, 162, 171, 174, 176, 179, 242, 257, 336, , 408, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 428, 429, 430, 431, 433

Îrec Ruknî, 401

İsmâîliler, 33

İsrailoğulları, 412

I‘timadu’t-tüccar, 243

Imâdu’s-sultân, 169

J

Julie, 119

Jâkûle Madmazel, 396

K

Kâçâr, 1, 2, 3, 8, 9, 11, 19, 23, 26, 27, 30, 31, 33, 37, 38, 44, 54, 72, 75, 77, 87, 93, 122, 125, 158

Kâimmağâm, 6, 90, 111, 118, 125, 179, 180, 181, 196, 198, 266, 414

Kâ’anî-yi Şîrâzî, 45, 58, 59

Kâmer, 219, 220, 295

Kâren, 211

Kâsım Kûr, 257

Kemâlu'l-mulk, 294

Kemâlu's-salṭana Şabâ, 145, 158, 350

Kerîm-i Şîre, 44

Kıvâmu's-salṭana, 83, 84, 390, 391

Kolonel 'Alî Nakî, 162

Kolonel Muhammed Takî Hân Pesyân, 64, 84, 85, 88, 122, 126, 162, 173, 346, 348, 355, 391, 392, 411

Ḳunbulu'd-dovle, 176

L

Lâlî, 112

Lambled, 78

Lenin, 177

Lafontene, 160

Lokmanu'd-dovle, 87

Lûtî Sâlih-i Şîrâzî, 44

M

Maḥmûd II. , 9

Maḥmûd Ferrûh, 99

Maḥmûd Ḥesâbî, 135

Maşallah Acûdanî, 12

Mecnûn, 141, 200

Mehdî Ḳulî Hân Hidâyet, 155

Melik Sultan Muẓaffer, 207

Meliku'l-tuccâr, 384, 385

Menije, 212

Menûçeher, 94, 99, 102, 108, 121, 122, 133, 136, 142, 178, 242, 267, 268, 270, 274, 286, 290, 434

Menûçeherî, 33, 109, 148, 149, 212, 412, 415, 418

Melik İrec b. Hâkân Magfûr, 77

Mes‘ûd Sa‘d-i Selmân, 71

Mevlânâ Celâlu’d-dîn, 71, 73

Michelangelo, 294

Milespû, 163

Mir Kâmkâr, 366

Mîrzâ ‘Abdu’r-rahim, 93

Mîrzâ ‘Abdüllatif Tâsûcî, 6

Mîrzâ Akâ Hân Nâsırî, 6

Mîrzâ ‘Alî Ekber Hân Şeydâ, 65

Mîrzâ ‘Alî Enisu’s-sultân, 70

Mîrzâ ‘Alî Hân Eminu’d-dovle Sînekî, 80

Mîrzâ ‘Alî İsfahânî , 174

Mîrzâ Ârif, 178, 350

Mîrzâ ‘Aynu’d-dovle, 15, 16, 17, 18

Mîrzâ Hâkâiknigâr, 6

Mîrzâ Hâsân Fesaî, 6

Mîrzâ Kâimmağâm-ı Ferahânî, 6, 111

Mîrzâ Kâsım Hân, 390

Mîrzâ Kûçek Hân, 24

Mîrzâ Muhammed Huseyin Furûgî, 125

Mîrzâ Maḥmûd Hân Sipâhî, 123, 124, 158, 170

Mîrzâ Naşîru'llah Muşîrû'd-dovle, 18, 84

Mîrzâ Takî Hân Emîr-i Kebîr, 3, 5

Miyân-ı Çâh, 211

Moğollar, 1, 27, 28, 33

Molla Hâdî Sebzevârî, 53

Mo'tezid, 153

Muḥammed 'Alî Homâyûn Kataouzian, 120

Muḥammed 'Alî Sâvecî, 78

Muḥammed 'Alî Şâh, 20, 22, 40, 70, 171, 347

Muḥammed Ca'fer Maḥcûb, 95, 115, 119, 121, 178, 408, 429

Muḥammed Huseyin Şehriyâr, 73, 75, 76, 100, 211

Muḥammed İshâk , 115, 125

Muḥammed Rızâ Mîrzâde-i 'İşkî, 39, 40, 42, 43, 60, 61, 62, 63, 90, 93, 118, 138, 430, 432, 433

Muḥammed Şâh Kâçâr, 2, 3, 13

Muḥammed Takî 'Ârif-i İsfahânî, 78

Muḥammed Takî Bahâr (Meliku's-şu'arâ), 39, 41, 42, 67, 68, 74, 90, 91, 94, 96, 97, 112, 120, 122, 124, 127, 144, 174, 180, 411

Muḥammed Takî Sipîhr (Lisânu'l-mulk), 6

Muḥammed Ziya-yi Haştrûdi, 104, 116

Mu'izzu'l-mulk, 178, 350

Muhteşemu's-salṭana, 18

Mustevfiyu'l-memâlik, 168, 346

Murtaza Mekrî, 80

Muṣṭafa, 168

Mustafa Kayabek, 76

Mustafa Kemal, 177

Muṣṭafa Kulî Bonî Süleyman Şeybanî, 135

Mustavfiu'l-memâlik, 24

Mu'temedu's- salṭana, 396

Musteşâru'd-dovle, 22

Mustûkî-memâlik, 402

Muẓafferu'd-dîn Mîrzâ, 180

Muẓafferu'd-dîn Şâh, 13, 14, 15, 20, 37, 54, 67, 68, 77, 80, 81, 94

Muẓaffer Mâlik, 151

Mukerrem-i İsfahânî, 139

Muṣṭâk-i İsfahânî, 33

Myrrha, 133

N

Nâdir-i Nâdirpûr, 39, 119

Nâdir Şâh, 216

Nakşibendîlik, 10

Nâsır-ı Hüsrev, 73

Nâşîru'd-dîn Şâh, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14 31, 32, 33 44, 70, 81, 144, 145, 170,

180, 181, 203, 415

Nâşru'l-memâlik, 18

Nâzîmu'd-dovle, 349, 374

Nizâm-ı Vefâ, 72

Nâzîmu'l-islâm, 19

Necib Efendi, 9

Nedîmu'l-mulûk, 177

Nevfel, 200

Nihat Yücel, 76

Nimâ Yûşic, 39, 51, 100, 107, 120

Nizâmî-i Gencevî, 38, 66, 110, 117, 141, 152, 252, 332

Nizâmu's-salţana-yi Mâfî, 21, 179, 181

Nuşretu's-salţana, 174

Nuşretu'd-dovle, 145, 167, 180, 346

O

Osmanlı, 3, 6, 9, 10, 11, 17, 37

Ö

Ömer Hayyam, 38, 404

P

Pejmân Bahtiyarî, 114

Pervîn-i İ'tisâmî, 39, 42, 73, 74, 114

Perviz Sultanî, 118, 124

Pûr-i Dâvûd, 40, 43

R

Rağş, 155

Rebâbe, 78, 80, 88

Râfâel, 294

Refiu'd-dovle, 82

Reşîd Yâsimî, 79, 104, 116, 125, 423, 434

Rızâ Hân Pehlevî, 25, 26, 41, 52, 57, 75, 79, 116, 347, 360

Rızâ Kulî Hân Hidâyet, 6

Rızâzâde-yi Şafak, 59, 64

Romeo, 119

Rûhânî, 42

Rûmî-yi Kazvinî, 264

Rustem, 412

S

Şâbir Şirvanî, 56 , 57, 72, 117

Sabûrî, 66

Şaderetu'l-tüccar, 217

Sâ'dî, 33, 38, 59, 65, 71, 100, 108, 111, 142, 146, 148, 231

Sa'id Nefisî, 119, 124

Şafâ, 58

Safevîler, 27, 29, 30, 31, 33

Salmâ, 199

Şamsâmu's-saltana, 168, 346

Şaniu'd-dovle, 82, 161, 243

Senâî, 71

Seyyid 'Alî Muhammed Bâb, 33

Seyyid Cemâlu'd-dîn-i Afgânî, 6, 7, 8

Seyyîd Ebû'l Kâsım Kurdistânî, 60

Seyyîd Eşrefu'd-dîn-i Gîlânî, 40

Seyyid Hadî-yi Hairî, 95, 113, 137

Seyyid Ziyâu'd-dîn Tabâtabâî, 25, 170

Sipehsâlar, 3, 5, 373

Sîmîn-i Behbehânî, 138, 431

Sipehrî Mîr Âhûr Emîr Şevketu'l-mulk, 152

Sir Edward Grey, 41

Sirûs Tahbâs, 119

Sekîne, 379

Şûmaysa-yi Landaniyya, 34

Sûrân, 183

Surûş, 32, 56

Ş

Şebâb-i Kirmânşâhî, 43, 47

Şucâu'd-dîn Şefâ, 133

Şefî Kedkenî, 34

Şehnâz İlâmî, 113

Şeyh Ahmed Bahâr, 423

Şeyh Bahâ, 149

Şeyh Fazullah Nûrî, 119, 139, 144, 180

Şeyh Muhammed Vâîz, 17

Şimir, 380, 417

Şirin, 128, 141

T

Tahrirî, 94

Takî Dâniş (Ziyâ-yi Leşker, Musteşâr-i A'zam), 70

Tehm ten, 212

Tevfik Fikret, 62

Theias, 133

Tîlmac Selmâsi, 11

Timûr, 27, 28, 33, 412

Toteles, 205

U

Unsûrî, 33, 100

V

Vahîd-i Destgirdî, 38, 41, 42, 48, 55, 65, 66, 67, 92, 120, 411

Venüs, 133, 134, 136, 138, 142

Verdi Kankılıç, 76

Victor Hugo, 48

Visâl Şirâzî, 32

Vusûku'd-dovle, 84, 250, 350, 383, 396

W

Wilhelm II., 54, 66

William Shakespeare, 133, 134, 136

Y

Yağmâ-yi Cendaqî, 32, 36, 41, 44, 45

Yahyâ Aryenpûr, 119, 430

Yahya Devlet Âbâdî, 113

Yezid, 379

Yû. N. Mârre, 86

Yûsuf Tanî, 143

Z

Zerdüş, 40, 42

Zeynep, 380

Žiya, (Şâh Žiyau'd-dîn Kirmânî) 389

Ziyâu'd-dîn Tabâtabâî, 17, 24, 47

Zuhre, 94, 102, 108, 121, 122, 133, 135, 136, 142, 178, 232, 242, 267, 269, 275, 276, 279, 288, 290, 298

YER İSİMLERİ

A

Âbâde, 82

Afganistan, 1, 176, 348

Ahvâz, 129

Almanya, 128, 140, 312

Amerika, 140, 163, 311, 339

Ankara, 144

Azerbaycan, 1, 12, 46, 48, 56, 59, 75, 76, 77, 80, 81, 82

B

Babil, 198

Bağdat, 10

Bâkü, 57

Baltık, 372

Belçika, 81

Berlin, 48, 59, 133

C

Cengel, 24

Ceyhun, 208

Ç

Çekel, 232

Çin, 144, 145, 177, 205

D

Davlî, 85

Dicle, 109, 157

E

Ebedî, 250

Enzeliye, 83

Ermenistan, 205

Erzurum, 9

Eyfel Kulesi, 252

F

Fireng (Fransa) , 391

Filistin, 144

G

Gilân, 21, 68

Gol-i Hâtmî, 217

Güney Kafkasya, 1

Gürcistan, 1

H

Hevâf, 393

Hazar Denizi, 8

Hemedân, 60, 64

Herât, 5, 377

Hicâz, 239

Hindistan, 29, 33, 144

Hint, 177, 364

Horâsân, 28, 53, 58, 59, 64, 67, 79, 83, 84, 85, 98, 109, 122, 123, 131, 158, 166, 173,

174, 235, 261, 368, 369, 370, 390, 392, 393, 394, 423

Irak, 9, 55

İ

İngiltere, 7, 15, 17, 20, 24, 25, 40, 41, 59, 140, 265, 311, 372, 376, 403, 406

İran, 1 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31,32, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45,
46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 66,68, 72, 73, 84, 85, 94, 102, 104,

106, 107, 108, 112, 116, 117, 125, 126, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 158,
163, 167, 170, 171, 173, 176, 186, 188, 198, 225, 231, 249, 250, 264, 265, 315, 339,
344, 355, 372, 375, 394, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434

Îrec Sokağı, 87

İsfahan, 21, 22, 33, 65, 66, 72, 82, 139, 160, 177, 178, 243, 349

İstanbul, 10, 59, 60, 64, 71

J

Japonya, 16, 57

K

Kafkasya, 46

Kandehar, 5

Kâşân Dağı, 72

Ḳayen, 393

Kâzerân, 54

Kazvîn, 63

Ken, 193, 247

Kelât, 378

Kerbelâ, 9, 10, 32

Keşmir, 198

Kirmânşâh, 71, 81

Ḳuçân, 85

Kum, 17, 312

Kürdistan, 81

L

Lenger, 392

Londra, 7, 34

M

Mâzenderân, 177

Mekke, 189, 340

Merheb, 186

Meşhed, 33, 55, 58, 67, 68, 83, 84, 85, 122, 123, 124, 130, 149, 150, 152, 176, 193, 348, 423

N

Necef, 10

Nev Çâh, 217

Nişâbûr, 58

Nur dağı, 347, 356

P

Paris, 5

Pişâver, 53, 261

R

Reşt, 176, 177

Rey, 141, 152, 193, 312, 383, 386

Rusya, 2, 3, 8, 15, 16, 17, 20, 21, 24, 37, 40, 41, 59, 71, 372

S

Sammar, 380

Savucbulağ, 55

Sebzevâr, 53

Sefâ Mezarlığı, 87

Selmâs, 11

Selâmmî, 391, 394

Semerķand, 144

Sengan, 392

Sî Tîr Caddesi, 87

Sidde, 391, 394

Simnân, 55

Sûlkân, 192

Suriye, 133

Ş

Şîrâz, 33, 44, 45, 57, 78, 99, 129, 171, 217, 347, 348, 432

Şîrvân, 56

T

Tahrân, I, 4, 9, 10, 16, 17, 18, 21, 22, 25, 26, 48, 49, 53, 56, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 71, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 94, 95, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 137, 138, 167, 172, 174, 177, 178, 235, 244, 247, 254, 368, 422, 426, 430, 431, 432, 433, 434

Terâz, 232

Tebriz, 3, 4, 21, 22, 25, 46, 48, 55, 59, 60, 68, 73, 75, 77, 78, 81, 82, 123, 124, 145, 158, 170, 180, 197, 376, 433

Türkistan, 1, 27, 59, 144

V

Vegâ, 311

Vekil Âbâd, 386

Vise, 211

Y

Yezd, 55, 81

Z

Zabolestân, 210

Zencân, 176

EKLER

EK 1: İrec Mîrzâ'nın Kitabı

EK 2: İrec Mîrzâ

EK 3: İrec Mîrzâ

EK 7: Îrec Mîrzâ

EK 8: Îrec Mîrzâ İle İlgili İnternette Yayınlanan Karakatür

EK 9: Îrec Mîrzâ İle İlgili İnternette Yayınlanan Karakatür

EK 10: İrec Mîrzâ İle İlgili İnternette Yayınlanan Karakatür

EK 12: İrec Mîrzâ'nın Mezarı

